AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU

TÜRK XALQLARI FOLKLORU

V KİTAB

QUMUQ FOLKLORU

BAKI – 2020

Toplayanı və
tərtib edəni: **İmperiyat XALİPAYEVA**
filologiya elmləri doktoru, professor,
Dağıstan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Elmi redaktoru: **Abdulhakim HACIYEV**
filologiya elmləri doktoru, professor,
Rusiya EA-nın Dağıstan filialı

Redaktoru: **Afaq RAMAZANOVA**
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA Folklor İnstitutu

Rəycilər: **Abdulkadır ABDULATİPOV**
filologiya elmləri doktoru, professor,
Dağıstan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Eldar HACIYEV
filologiya elmləri doktoru, professor,
Dağıstan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Azərbaycan türkcəsinə
uyğunlaşdıran: **Rahilə ALİYEVA**
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Dağıstan Dövlət Universiteti

Türk xalqları folkloru, V kitab, Qumuq folkloru. Bakı, Elm və təhsil, 2020, 312 səh.

folklor.az

Q $\frac{3202050000}{098 - 2020}$ Qrifli nəşr

© Folklor İnstitutu, 2020

QUMUQ FOLKLORU HAQQINDA BİR NEÇƏ SÖZ

Er çırağı – eki göz
El haznası – esgi söz

Mənsub olduğu xalqın söz sənətini sevməyən insan yoxdur. Folkloru – xalq mahnılarını, nağılları, atalar sözlərini və benzerleri söyləmək və dinləmək bizə böyük ləzzət verir. Bu örnəklər şad günlərdə sevincimizə parlaq günəş kimi şənlik qatır, üzüntülü günlərdə bir əqraba, can yoldaşı kimi qəlblərimizi ovudur; eşq atəşinin yaxdığı zamanlarda gərəkli dost kimi həmdəm olurlar. Hələ ilk addımımızı belə atmadığımız günlərdə anamızın laylalarından başlayaraq son yolculuğumuza uğurlayan ağılara qədər ömrümüzə hökm edən, ruhumuzun qidası, xalqımızın söz xəzinəsi folklordur.

Endireylilərin, erpelilərin, atlıboyunluların rəngarəng nəğmələri, Xaydaq qumuqlarının mahnıları, borağanlıların mizahı-yumoru, ötəmişlilərin qarğışları – bunların hər biri qumuqları bəxtəvər edir.

Qumuqlar sənətin gücünü və dəyərini daha əski zamanlardan bəri yaxşı anlamışlar. Onlar "Qafiyəli sözə əngəl yox" deyə boşuna söyləməmişlər. Çətin günlər gəldiyində bəziləri qılıncını sıyırır, bəziləri isə xalqın qəhrəmanlıq duyğularını coşdurmaq üçün qopuzunu çalardı. Hətta qopuzun hünəri qılıncdan üstün gəlirmiş. Hətta xəstələrə çarə tapılmadığı zaman, qumuq ozanları telli qopuzlarını əlinə alaraq xəstələrə dinlədir və adətən onları dirildərlərmiş. El içində – bir ozan, ağac qopuzu alıb mahir ustalıqla çalmağa başladıqda, xəmir yoğurmaqda olan bir qadın, özü də fərq etmədən, əllərindən xəmiri axıdaraq oynamağa başlamış – deyə danışırlar.

"Biz də ölürük, ölürük, ölüncə yumulur iki gözümüz. Biz öldükdən sonra qalanlar, deyər bizim sözümüz" – deyə, gazag ər söylədiyi dörd sətrin içində, sənət sözünün ölməyəcəyini, yaradıcılıqdakı mirası yaxşı anladığını nə gədər gözəl göstərmişdir.

Qədimlərdə tanınmış ozanlar və salnaməçilər, gənc ozanlardan ən yetənəklisini yanına çağırır, istedadını qiymətləndirir, bu istedadı qorumağı tapşırır, ona dəyərli ərməğan kimi öz qopuzunu və ya salnaməsini verərlərmiş.

Keçənlərdən – əsrlərdən, illərdən, aylardan günlərdən bixəbər olarıqsa, həm günümüzün tarixini doğru olaraq anlamaq, həm də gələcəyi görə bilmək çətinləşər. Bir millətin tarixinin öyrənilməsində şifahi ənənənin də böyük bir önəmi vardır. İllər illəri əvəz edərək dəyişər, yaşar; illərin yolu, yırların yoludur demək də mümkündür. Əsrlər əsrləri, nəsillər nəsilləri əvəz etsə də, xalq yaradıcılığında yeni yaranan örnəklər qədim nümunələri inkar etməz; hər ikisi birlikdə yaşar. Elmi aspektdən nəzər yetirdikdə bu örnəklərdə, onlara heyrətamiz bir şəkildə bağlanan əsrlərin, nəsillərin tarixi izlərini, cizgilərini görə bilmək mümkündür. Şifahi yaradıcılığı baxımından qumuqların tarixini araşdırmaq ayrıca əhəmiyyətlidir, çünki, ilk olaraq, Asiya və Avropanı bir-birinə bağlayan əsas yollardan biri olan Qumuq düzünden çox qövm və xalq keçmiş; bunlar qumuq xalqının tarixini, mədəniyyətini, ayrı-ayrı səviyyələrdə etkiləmiş; bundan başga, mövzusu tarixi hadisələr olan əski sənədlər, tarixi kitablar indilik əlimizdə çox deyil, əski dövrlərin tarixi bunları incələr: əski zamanlardan başlayaraq xalqımız nələr tapmış, nəyə qarşı durmuşlar; necə düşünmüş, kimlərlə qarışmış, əqrəba və ya dost olmuşlar, düşmən kimi gələn kimlərlə savaşmağa məcbur qalmış, folklorumuzu araşdırmadığımız təqdirdə bu qədər çox suallara yetərli və qaneedici cavablar tapmırıq.

Belə bir araşdırmalar etdiyimizdə, şifahi yaradıcılığımızın ən rəngli bir şahidi olaraq belə dediyini görürük: az sayılı xalqımız, üstün sayısız ordular düşsə də, sadəcə qəhrəmanlığına güvənərək ölkəsinin müstəqilliyi üçün savaşmış, dost və qardaş xalqlara da yardım əlini uzadaraq, çətin günlərdə onlardan güc alaraq, çətin dövrlərdə əyilmədən, bəlalara boyun əymədən milli kimliyini saxlaya bilmişlər; xalqımız "Əmanətə xəyanət etmə", "Keçi verən qoyun alır" deyərək namusu, cömərdlik bayrağına tuğ etmiş; fağır bahadırlarımızın "Fağır olsam da əsir deyiləm"

deyərək, bəylərin önündə diz çökmədən, onlara kəskin mizraq kimi sarıldığı günlər az olmamışdır. Yoxsul kəndlilər "Yoxsullar qalmaz yoxsul halında, varlılar qalmaz varlı halında" deyərək, ümidlərini itirmədən xəyallarına çatmaq üçün çabalaşmışlar.

Yuxarıda xatırlanan səbəblər əsası ilə, Oktyabr inqilabından əvvəlki vaxtlardan başlayaraq günümüzədək qumuqların özləri də, başqa xalqların təmsilçiləri də bizim şifahi yaradıcılığımıza dəyər vermiş, onu toplamağa və yayımlamağa qumuq alimlərin, şairlərin – D.M.Şıxəliyev, M.Osmanov, A.Şamsudinov, M.Alibekov, A.Akayev, S.Haciyeva və başqa məşhur araşdırmaçıların hər şeydən əvvəl folklorumuza müraciət etməsi hədər deyildir.

A.Hacıyev,
İ.Xalipayeva

MİFLƏR,
ƏFSANƏ VƏ RƏVAYƏTLƏR

Kosmoqonik miflər

Qumuq mifologiyasının kökləri çox qədim zamanlara gedir, çünki daha qədim zamanlarda, hətta İslam öncəsində belə mifologiyada qədim inanclar, ilkin təsəvvürlər öz əksini tapmışdır.

Dünyalar

Bizim Dünyamızdan başqa daha iki dünya var. Birində Allah, Peyğəmbərlər və cənnətin adamları var. Digəri isə bizim altımızda. Biz isə ikisinin ortasındayıq. Ona görə də kəmərimizi belimizdən bağlayırıq.

Aydakı ləkələr

Əvvəllər günəş də, ay da yerdə imiş. Günəş gözəl bir qız, ay isə oğlan imiş. Ay bu qızın ardınca dolanır, onunla nə vaxt qovuşacağını düşünürmüş. Günəşin çox qəribə bir xasiyyəti varmış. Elə hey aydan qaçır, gizlənirmiş. Ay göründüyü zaman günəş qaçır və hər tərəf qaranlığa bürünürmüş. Bir gün günəş evdə iş görərkən ay pəncərədən içəri baxır. Günəş evləri təmizləyirmiş, ayı görəndə əsəbləşir və əlindəki silgini ayın üzünə vurur. Ondan sonra ay göyə çıxır. Aydakı ləkələr bax o zamandan qalmadır. O gündən bu günəcən ay günəşin arxasınca qaçır, ama nə tuta, nə də çata bilmir.

Şimşək çaxdığında nə etməli?

Şimşəyin səbəbi buxarlaşıb bulud halına gələn suyun yağış şəklində yerə enməsinin gecikməsi zamanı göydə gəzən mələklərin əsəbləşərək əllərindəki qamçıları ata vurmasıdır. Göy gurultusu bu qamçı zərbələrinin gurultusudur. Şimşək isə bu zərbələrdən əmələ gələn qığılcımlardır.

Turşu (Sirius)

Turşunun böyük və kiçiyi var. Kiçiyi haqqında çox bilgi yoxdur. Böyük Turşu isə günəş doğarkən görünür və dənizin üstündən bir alov gəmisi kimi gəlir. Bu alovun içində bir inək sağan qadın görünür. Sonra 15 yaşında bir oğlan uşağı görünür. Sonra çox uzun boylu kişilər böyük xəncərlərlə görünür. Bunlar sanki böyük bir savaş hazırlığı görüntüsündədir. Bu vəziyyəti görən insan bunu heç kimə deməməlidir. Yoxsa ölər.

Ülkər

Qumuqlar deyirlər ki, Ülkər batarsa, yer üzü qatılaşar. Əvvəllər Ülkərlər yeddi ulduz imiş. Bunun altısı oğlan, biri qız imiş. Böyük ayının ulduz yuvası altı qardaş imiş. Bunların evlənmə zamanı gəldikdə gedib Ülkərlərin bacısını götürüb qaçır. Bundan sonra Böyük ayı yeddi ulduz, Ülkərlər altı ulduz olublar. Bunlar göydə bir-birilərinə əks tərəflərdə – Ülkərlər arxa tərəfdə Böyük ayının ulduzu qarşı tərəfdə bu qızı qaçırarkən görünür.

Karvanqıran (Yupiter)

Bir gün Məkkəyə gedən karvan bir yerdə dayanır. Karvan səhər vaxtı yola çıxmalı imiş. Bunlar Yupiter ulduzunun dan ulduzu olduğunu zənn edir və karvan yola düşür. Karvandakılar ulduzu dan ulduzu – Çolpan sanıblar, ancaq bu Dan ulduzu – Çolpan deyil, Yupiter imiş. Yupiter Dan ulduzu – Çolpandan öncə çıxır. Bu karvan yolda çıxan firtınaya görə yox olur. O gündən sonra qumuqlar bu ulduza Karvanqıran adını veriblər.

İnşak

Bizim bütün dağlarımızın arxasında göylə yerin birləşdiyi yerdə Kaf adlı bir dağ vardır. Orada barmaq boyda insanlar yaşayır. Bunlar tüfənglərini yovşana asırlar. Hər gün səhər tezdən axşama qədər bu dağı dəlib digər tərəfə çıxmaq üçün qazırlar. Digər tərəfə çıxmağa az vaxt qalanda, qaranlıq düşür. Bundan sonra “İnşak” deyib evə gedirlər. Səhər gəlib baxdıqlarında qazdıqları yerin yenidən dolduğunu görürlər.

Ruhdan düşməyərək yenidən qazmağa başlayırlar. Əgər bunlar “İnşak” əvəzinə “İnşaAllah” desələr, dağ dolmayacaq və dağı dəlib o biri tərəfə keçdiklərində qiyamət qopacaq.

Göy niyə belə yüksəkdir?

Əvvəllər göy insanlara çox yaxın imiş. Hündür boylu insanlar əllərini uzadaraq göyə toxuna bilirmiş. O vaxtlarda insanlar Allah ilə danışır və dərdlərini ona deyirlərmiş. Hətta günahsız insanlar göyə çıxa bilirmiş. Bəs göy niyə sonradan belə yüksəlib? Bir gün bir qadın çörək bişirirmiş. Uşaqları da yanında oynayırmış. Uşaqların kiçiyi altını isladıbmış. Anası uşağın altını təmizləyəcək bir şey tapmadığı üçün çörəkdən bir parça götürüb uşağın altını silir. Ona görə də göy insanlara hirslənib yerdən uzaqlaşır.

Dünya necə yarandı

Allah dünyanı yaradarkən hər gün yanına bir peyğəmbəri çağıraraq “gedib mənə bir ovuc palçıq gətirin” deyir. Bu peyğəmbərlərdən biri palçığı gətirə bilmir, çünki torpaq “mənim bağrımı yarıb, palçığımı almayın” deyə ağlayır. Allah da bir gün Əzrail adlı birini çağırır və “gedib o torpaqdan gətir, mən insanları yaradacağam” deyir. Əzrail torpağın fəryadına fikir vermir, ağ, qara və sarı rənglərdə palçıq götürüb gəlir. Bundan sonra Allah “sən torpağın fəryadına məhəl qoymadan alıb gəldin, bu torpaqdan yaradılan insanların canını da sən alacaqsan" deyir. Allah insanları yaradıb yan-yana düzür, şeytan gəlib dörd bir tərəfinə baxır. Şeytan marağını saxlaya bilməyib insanın qarnına barmağını soxur. Qaşlarını və saçlarını dağıdır, burnunu çəkir (buna görə dağlıların burnu uzun, saçları dağınıqdır).

Qədr gecəsi

Qumuqlar qədr gecəsi olduğuna inanırlar. Əgər Qədr gecəsi oyaq qalarsa, üç dilək tutan kəsin diləyi yerinə yetər. Qədr gecəsində təkbaşına oyaq qalan rahat olmur. Bir yerə

yığışır, bir-birinə baxıb oyaq qala bilirlər. Onun üçün Qədr gecəsi oyaq qalan dəyirmançılar çox bilir.

Ondan başqa da qumuqlarda buna inanırlar:

Əgər kiminsə başı böyükdürsə, o adam ağıllıdır.

* * *

Bir dəfə bir xatun dəyirmanda çalışarkən dəyirmandaşları birdən dayanır .

– Qədr gecəsi doğdu, nə diləyim mən? – deyərək qadın ağlayıb düşünməyə başlayır. Bu qadının balaca bir uşağı var imiş. O ağıllı olmasın diləyir.

– Balamın başı böyük olsun! – deyərək dua edir. Bunu deyə-deyə bir gün nəzər salır ki, uşağın başı dəyirmandaşı boyda olub. Qadın tez əl-ayağa düşüb:

– Kiçik olsun, kiçik olsun! – deyə dua edir.

– Körpənin başı o saat yumurta boyda olur. Qadın bunu görüb daha da qorxub:

– Əvvəl olduğu kimi qalsın! – deyib yalvarır.

Uşağın başı da əvvəlki vəziyyətinə dönür. Ondan sonra deyirlər ki, o qadın Qədr gecəsini boşlayıbmış.

Ovçuluq mifləri və demonik varlıqlar

Albaslının intiqamı

Başlıkənddə, Cavan dağında bir adam arabasına ağacları doldurarkən öküzləri itir. Qaranlıq düşdüyündə tüfəngini çiyninə, baltasını da əlinə alıb öküzlərini axtarmağa başlayır. Birdən bir qadın qışqırığı eşidibmiş. Baxır ki, qadını təpəsində böyük bir gözü olan, nə heyvana, nə insana oxşamayan qəribə bir şey qovur. Bu qəribə şeyin ayaqları at ayağı kimi, ağzından od püskürür, hər tərəfi də qıllı idi. Qadını tutduğu anda udmağa hazır idi. Qadın onu görəndə önündə diz çöküb özünü bu canavardan qurtarmaq üçün yalvarır. Adam canavarı təhdid edərək geri dönməsini, yoxsa atəş açacağını deyir. Canavar

adamın sözlərinə məhəl qoymur. Adam baltanı canavara saplayır. Balta canavarın kürəyindən girib sinəsindən çıxır (ova gedənlərin bu heyvanı gördüyü söylənir). Qadın özündən gedir. Kişi görür ki, bu qadının gözəlliyi meşəyə işıq salır, saçları buğdanın sarısı kimidr. Kişi qadının üzünə baxdığında gözləri qamaşır. Qadın özünə gələndə kişidən ona elədiyi yaxşılığın qarşısında nə istədiyini soruşur. Kişi "heç bir şey istəmədiyini, ancaq ürəyindən keçəni verə biləcəyini" deyir. Qadın da deyir ki, əgər hər çərşənbə günü meşəyə gələrsə və bunu heç kimə deməzsə, dünyada hər şeyə sahib olacaq. Aradan zaman keçir, bu kişi çox varlanır. Dözmür, sirrini qonşusuna deyir, o gündən sonra bütün var-dövlətini itirməyə başlayır. Sən demə, qadın meşələrin qoruyucusu imiş.

Ovçunun arvadı

Albaslınıın Baday adlı ovçu bir dostu varmış. Bu qadın bu kişiyə hər işində kömək edirmiş, ona arvadı kimi də baxırmış. Baday, qadının köməyilə varlanıbmış. Arvadı da bu vəziyyətdən şübhələnir ki, əri birdən-birə necə belə varlanıb. Qadın bir səhər ərinin çıxdığı otağa girib baxır, görür ki, orada çox gözəl bir qız yatır. Qızın uzun saçları yatdığı yataqdan yerə dəyir. Badayın arvadı bu qızın saçları yerə dəyməsin deyə bir ələk gətirib qızın saçlarını ələyin içinə qoyur. O gündən sonra bunların var-dövləti azalmağa başlayır. Əri vəziyyəti anlayıb arvadından niyə ona toxunduğunu soruşur. Qadın da ona yazığı gəldiyini deyir.

Albaslı və ovçu

Albaslılar meşədə yaşayırmış. Bu qadınlar çox uzun boylu imiş. Çoxlu ərləri və uşaqları varmış. Bu qadınların bədəni qıllı imiş. Ayaqları, dabanı və barmaqları tərsinə imiş. Albaslıların sinələri arxaya doğru uzanırmış, uşaqlarını kürəklərində gəzdirir, orada içirirlərmiş. Bunlar sıx ağaclı meşələrdə yaşayır və ora kimsə gəlsə, öldürürlərmiş. Onlarla qarşılaşan "bıltırga (keçən ilki)" deyərsə və şalvarı ilə vurarsa, qorxudub qaçıra bilərmiş. Əgər belə eləməzsə, insanların qoltuqlarının altından

girib qıdıqlayaraq öldürərmiş. Albaslı kimisə öldürmək istədikdə əgər o adam Albaslının bir tükünü qoparıb Quran arasına qoyarsa, onda bu insanın əmrinə tabe olarmış. Xalq arasında Albaslı belə bilinir.

Qutluqay

Qədim dövrlərdə itaət altına alınanların olduğu söylənilır. Noqayların arasında Qutluqay adında çox bacarıqlı bir ovçu varmış. Qutluqay bir gün meşədə itir. Bir yerdə oturub ocaq qalayır. Oturarkən ona doğru yaxınlaşan bir səs eşidir. Bunu bir meşə heyvanı sanıb tüfəngini əlinə alır. Nişan alıb gözləməyə başlayır. Görür ki, iki canavar buna doğru gəlir. Qutluqay "Bıltırga" dedikdən sonra atəş açır; canavarlar meşənin dərinliklərində itirlər. Qutluqay, sabah qan damlaları və Albaslının ayaq izlərini izləyərək bir qayanın dibinə gedib çıxır. Görür gecə vurduğu cəsədin yanında bir Albaslı ağlayır. Bu öldürdüyü Albaslının əri imiş. Albaslının ərinin adı Ağaçanglı imiş.

Yaxınlaşan adamı görən Albaslı onu yanına çağırır və ərini basdırmaq üçün kömək istəyir. Ərini o adamın öldürdüyünü anlayır. Tez kişidən öldürdüyü ərinin əvəzinə ona ərlik etməsini, yoxsa ondan ömrü boyu intiqam alacağını deyir. Qutluqay razılaşır, amma istədiyi vaxt kəndə gedə bilmək üçün də izn alır. Albaslı da Qutluqaydan heç vaxt sağ tərəfində olan deşiyə baxmaması üçün söz alır. Bir xeyli vaxt keçdikdən sonra bir gün Albaslı hamilə qalır. Albaslı yatarkən, Qutluqay özünü saxlaya bilmir sağ tərəfindəki deşikdə nə olduğunu görmək üçün baxmaq istəyir. Birdən Albaslı oyanır və sözünün üstündə durmadığı üçün Qutluqaya hirslənir. Sözünə qulaq asmayıb baxdığı üçün onu öldürməli olduğunu, ancaq uşaqları doğulacağı üçün bunu sonra edəcəyini deyir. Artıq birlikdə yaşamayacaqlarını, əgər uşaq qız olarsa, özü ilə aparacağını, əgər oğlan olarsa, atasına verəcəyini deyir. Qutluqay kəndə dönüb öz əvvəlki həyatını yaşayır. Bir gün kənddə hamı əyləndiyi vaxt günəş batarkən Albaslı görünür. Adamlardan biri onu görüb "Albaslı" deyə qışqırır. Hər kəs çox qorxur və qaçır. Bunların

arasından bir tək Qutluqay qaçmayıb Albaslıya doğru yeriyir. Albaslı Qutluqayın qarşısına çıxır, uşağı ona verib adını "İdigə" qoymasını deyir və qayıdıb meşəyə gedir. Qutluqay da uşağını böyüdür. Noqay şahzadələri bu "İdigə" adlı uşaqdan başlayır və bu günkü "Mansurof" sülaləsi burdan gəlir.

Qanlı Kalabzar

Əski Başlıkənddə Kalabzar adlı biri yaşayırmış. Bu adamın meşədə özünə aid ərazisi və ağacları var imiş. Bu adam hər gün bu yerləri gəzirmiş. Bir gün atının belində meşənin kənarında axan çaydan keçmək istəyərkən at birdən bir daşlıq yerdə durur. Kalabzar atına qamçı vurur ki, getsin. Ancaq at şaxə qalxır. Çarəsiz qalıb atdan enir. Çay boyunca gedərkən bir daşın üstündə oturur. Birdən görür ki, bir Ağ qadın (Ak kadın) çayın qırağında qaraciyər və içalat yuyur. Kalabzar tez arvadın başının üstünü kəsir və deyir:

- Burax onu kafir!

Ağ qadın deyir:

- Bunlar suya dəydi, artıq işə yaramaz.

Kalabzar Ağ qadına atəş açır; Ağ qadın gülləni əli ilə tutub geri fırladır və sonra ona deyir:

- Bu gündən sonra sən qanlısan və bir daha buraya gəlməyəcəksən!

O gündən sonra Kalabzar həqiqətən də bir daha meşəyə getmir.

Meşə adamı ilə qarşılaşma

Bir gün mən Vatsaxari meşəsində gecələdim. Böyük bir ocaq yandıraraq axşam yeməyimi yedim. Ocaqdakı közü qarışdırarkən birinin yanıma gəldiyini hiss etdim. O vaxtlar on səkkiz yaşında idim. Tüfəngimi alıb ağaca çıxdım. Yerdəki süfrəmdə çörək, pendir, ət və su vardı. Meşə adamı gəlib atəşin ətrafında dolandıqdan sonra çörəyi aldı, dişlədi; bir az çeynədikdən sonra tüpürdü. Anlaşılmayan sözlər mızıldandı. Atım kişnədikcə, o, qorxdu. Tüfəngimi göyə tuşlayıb bunu qorxutmaq üçün atəş

açdım. Qorxub qışqıra-qışqıra meşəyə doğru qaçdı. Ağacdan düşmək istəyirdim, ancaq baxdım ki, meşənin içindən özünə bənzəyən adamlarla gəlir. Onların hamısının bədənində qara uzun qıllardan başqa bir şey yoxdur. Ayaqları, qolları və üzü insana bənzəyirdi, kişiyə oxşayan heybətli bir şey idi. Tüfəngimi hazırladım ki, mənə toxunmasınlar. Bu uzun varlıqlar, hər dəfə atəş açanda qorxub qışqırırdılar. Güllələrim bitənə qədər atəş açdım, yaxşı ki, hava açılmağa başladı.

Ovçu ilə div

Yaz mövsümündə Vatsaxari meşəsində gecələmək məcburiyyətində qaldım. Ocaq qalayıb oturarkən meşə adamı yanıma gələrək anlaşılmaz bir dil ilə yemək istədi. Boşqabı ona uzadarkən içinə bir ovuc duz atdım. Div yeməyi yedikdən sonra su içmək istədi. Su içməyə gedəndə mən də ağaca çıxdım. Div gələndə atəş açdım, o, ocağın üzərinə düşüb öldü. Onun səsinə başqa divlər gəldi. Havada yanmış saç qoxusu gəlirdi. Digər divlər yoldaşlarının cəsədini alıb getdilər.

Su anası

Bir kişinin iki camışı var imiş. Bir gecə onlar itir. Kişi atına minir, camışlarını axtarmağa Xamri çayına gedir.

Birdən sudan bəzi səslərin gəldiyini eşidir. Görür ki, ay işığının çaya əksinin düşdüyü yerdə qadınlar yuyunur. Kişi də atını çevirib meşəyə sürür. Kişinin atı ilə getdiyi yerlər aydınlanır. Yazıq kişi elə bilir ki, cinlərin-şeytanların arasına düşüb. Atını tez-tez sürür ki, ordan qurtulsun. Birdən kişinin gözünə çox gözəl bir qız sataşır. Qızın yaşıl uzun saçları var imiş. Qadının gözəlliyindən gözləri qamaşır. Qadın o əsnada yerlə sürünən saçlarını darayırmış. Özü də hiss eləmədən qadının yanına gedir. Birdən ayılır görür ki, qadının yanındadır. Əməlindən peşman olur. Qadın isə çılpaq imiş. Qadın kişidən onunla yatmasını istəyir. Ancaq kişinin nişanlısı varmış. Qadın yaşıl saçlarını kişinin boynuna dolayır, kişi qadının Su anası olduğunu anlayır və qadının istədiyini edir. Bərabər olduqdan sonra qadın

bu kişiyə bir yaşıl üzük hədiyyə edir. Üzüyü verərkən tapşırır ki, heç kimsə bu üzüyü görməsin, bilməsin. Ancaq kişi belə şeylərə çox inanan olmadığından bu yaşıl üzüyü gəlininə verir. Heç bir gün keçmədən güclü yağışlar yağır, Başlıkənddəki çay yatağından daşır. Çay daşan vaxt həmin kişi çayın o tayında imiş. Suyun gəldiyini gördükdə tez çayı keçmək üçün suya girir. Su dərin olur və kişi boğulur. Kişi barmağını suyun içindən çıxarıb birtəhər dairə şəkli çəkir. Bəlkə də kişi buna üzüyün səbəb olduğunu demək istəyirmiş.

Baltadöş

Qədim zamanlarda insanlar ocağı tanımırdılar. Gecə vaxtı dağlarda, meşələrdə qığılcımlar görünürdü. İnsanlar bu qığılcımlardan qorxurdular. İnsanlar meşələrin otunu otlayırdı. Onu da Baltadöş qoruyurdu. Ondan başqa bir əsrarəngiz quş da var idi. Bu quş, insanların meşədən ot götürmələrinə izn vermirdi. İnsanlar gizlin-gizlin meşədən ot götürməyə gedirdilər. Baltadöş özü insanlara ot verirdi (ən çox qış aylarında ot verirdi). Ancaq bu əsrarəngiz quş insanlara əngəl olurdu. Bir gün bir nəfər qorxmadan meşəyə gedib ot alıb gəlir. Əsrarəngiz quş əvəzində o adamın bağrını dimdikləyir. Bu adam haqqında xalq arasında bir nəğmə yazılır.

Cavan tavda ot bar dey
Cavan dağda od var deyir,
Otnu alağan kuş bar dey
Odu alan quş var deyir,
Kuşnu kara gözleri bar dey
Quşun qara gözləri var deyir,
Kanatları bulutlanı yara dey
Qanadları buludları yarır deyir,
Ot alma barğan adamnı
Od almağa gedən adamın,
Bauruna yara sala dey
Bağrına yara salar deyir.

Mifoloji əfsanələr. Çevrilmələr

Unanay

Qədim zamanlarda Unanay adında bir qız var imiş. Kənddə səhəri gün nə olacaqsa, bir gecə əvvəl Unanay yuxusunda görürmüş. Bir dəfə Unanay anasına deyir ki, bizim dörd camışımız evə dönməyəcək, amma üzülmə, mən onları tapacağam. Anası qızının bu sözünə hirslənir və "bezdim səndən, hardan bilirsən?" deyə soruşur. Səhəri gün Unanayın dediyi kimi dörd heyvan evə dönmür. Unanay, sabah tezdən qalxıb onları axtarmağa gedir. Meşəyə yaxınlaşdıqda səslər eşidir. Eşitdiyi səsin nəyin səsi olduğunu anlaya bilmir. Qulağını yerə dirəyib dinlədikdən sonra bu səsin qaçan heyvanlardan gəldiyini anlayır və özü də o tərəfə doğru gedir. Unanay meşələrin sahibini görüb birdən-birə cin vurmuş kimi dayanır. Əlində oddan qamçısı vardı və həmin qamçı ilə heyvanları qovurdu. Qamçıdan "vuv vuuuv" səsləri çıxırdı. Unanay, qoz ağacına çıxaraq inləməyə başlayır. Meşənin sahibi qışqıraraq heyvanları geri qaytarmağa çalışır. Axır meşələrin sahibi heyvanları meşənin içinə salıb sevinərək "Vay vay! Hay! Anay, ananay" deyə qışqırır. Birdən qızı ağacda görür "Vah! Qızı, Unanay" deyir. Sonra yaxınlaşaraq Unanaya deyir:

Neçik çikting bu yerlege?
Necə gəldin bu yerlərə?
Neçik minding bu örlege?
Necə mindin bu hündürlərə?
Ne geltirdi seni mağa?
Nə gətirdi səni mənə?
Ne tileysen ormanlağa?
Nə dilərsən meşələrdən?
Tarık zatıng men bereyim.
İstədiyini mən verim
Ayt tilevungnu goreyim.'
Diləyin nədir de görüm?

Unanay isə onun duşüncələrini oxuya bilir. Meşə sahibinin ona pislik etməyəcəyini bilir və belə deyir:

– Mənim diləyim nədir ki, taleyim də nə olsun? Dörd heyvanımız vardı, onları axtarıram, ancaq heç izinə də rast gəlmədim. Sənin ağacın çox pisdir, axtarmaqdan yorulanda gözəl qoxusu var deyə altında oturdum ki, dincəlim, ancaq o məni götürüb budağına qaldırdı. Sən gəlmədən buradan düşmədim, çox pis ağacın var. Meşə sahibi hirslənərək qamçısı ilə ağacı vurur. Ağaç yanmağa başlayır. Sonra meşədə güclü yanğın olur. Bütün heyvanlar ya qaçır, ya da ölür. Beləliklə qız meşəni yandıraraq əsəblərini sakitləşdirir. Meşə sahibi heyvanlarını Unanaya verir və o evinə geri qayıdır.

Bir dəfə də Unanay yuxusunda gözəl bir dəliqanlının atdan endiyini və yox olduğunu, ondan bir əbanın qaldığını görür. Səhər yuxudan oyananda anasına toy etmək lazım olmadığını, onların birlikdə olmayacaqlarını deyir. Anası:

– Mən nə edim bu qıza? Elə hey evimizə bayquş çağırır. Unanayın sozünə qulaq asmayan anası toy eləyir. Bəyi gətirib gələrkən yoldaşları ox atıb oynayırmışlar. Yoldaşlarından birinin oxu gəlir bəyə dəyir. Toy yasa dönür. Səhəri gün Unanay elə hala düşür ki, az qalır ölsün. Anası ondan soruşur:

– Qızım, sevgili qızım, mən sənin üçün nə edim?

Unanay cavab verir:

– Ana, mənə heç nə eləmə, amma məni muncuqlarımla bərabər meşənin sakit bir yerində basdırın. Qəbrimin üstündə quşlara yem verin.

Unanay öldükdən sonra oraya gedənlər qəbrin üstündə böyük, dairəvi bir daş görürlər. Gecə yuxusunda Unanayı görənlər "o daş sənə ağır gəlmirmi?" deyə soruşur. Unanay da "onu siz anamdan soruşun" deyir.

At yoxdur

Dünyada iki yetim varmış. Biri oğlan, biri qız. Bunlar, çox pərişan və kasıb imiş. Bunlara atalarından bir at qalır. Bir gün oğlan yemək axtarmağa çıxarkən bacısına deyir ki, ata yaxşı baxsın. Bacı evdə oturub qızıl iplərdən corab toxumağa başlayır və atı unudur. Corablar hazır olduqda bir cütünü ayağına geyinir. Bir də baxır ki, at yoxdur. Gedir, atı axtarmağa başlayır, ancaq tapa bilmir və çox yorulub geri qayıdır. Qardaşının ona hirslə-

nəcəyindən qorxan bacı Allaha yalvarır ki, onu quşa çevirsin. Fikirləşir ki, əgər quş olsa, uçub atın yerini tapar. Allah qızın bu istəyini eşidir və onu bir ayağı ağ, o biri ayağı qırmızı bir quşa çevirir. Bu quş bütün dünyanı "at yoxdur, at yoxdur" deyə gəzir.

Qardaş gəlib görür ki, nə bacısı var, nə də at. O da Allaha yalvarıb onu quşa çevirməsini istəyir. Qardaş da fikirləşir ki, quşa çevrilsə, gedib bacısını da, atı da tapar. Allah qardaşın da istəyini yerinə yetirib onu quşa çevirir. Bu quş isə "at cəhənnəmə, qız yoxdur" deyə oxuyaraq dünyanı gəzir. Bacı quş illər sonra bizim tərəflərə uçur, ancaq qardaş quş Məkkədə qalır. Hələ də bu bacı-qardaş bir-birini görmək istəsə də, görüşə bilmirlər. Deyirlər, onlar axirət zamanı görüşəcəklər.

Daşa dönən qoyunlar

Yaşlı bir qadın və əri çox pərişan bir həyat sürürmüş. Bu qadın Allahdan var-dövlət istəyir. Allah da o qədər var dövlət verir ki, yığıb yığışdırmaq olmur. Ərinin adı Harun, arvadın adı isə Zalım imiş. Bir dəfə Harun qoyunlarını sayırmış. Minincini sayanda bunlara bir qonaq gəlir. Qonaq deyir:

– Salamunəleyküm, evinizə bərəkət!

Ev sahibləri deyirlər:

– Əleykümsalam, qonaq, sənə də bərəkət, içəri gəl.

Qonaq içəri gəldiyi vaxt qadınla əri bir-birinə baxırlar. Qonaqlarına qulluq etmək istəyirlər, ancaq min dənə qoyundan birini kəsməyə razılaşa bilmirlər. Əri çox düşünmədən pişiyini kəsib qonağa təqdim eləyır. Qonaq işarə barmağı ilə ətə toxunub deyir:

– Qalx heyvan, sən mənə haramsan!

Pişik miyoldayaraq süfrədən qalxıb gedir. O gündən sonra ər güvə, arvad isə taxta qurusuna dönür. Bütün var-dövlətləri isə daşa dönür.

Daşa dönmüş var-dövlət Başlıkənd kəndinin arxa tərəfində Selliyə gedərkən görünür.

Daş atlı və sevgilisi

Bir bəyin Rəbiyə adında bir qızı olur. Qız, anasını xatırlamır, atası isə çox yaşlı imiş. Rəbiyəni qoruyan Abdulməcid adında bir qardaşı varmış. Rəbiyə günəş çıxmadan qalxıb namazını qılır,

səhəngini alıb su gətirməyə gedir. Birlikdə getdiyi qızlar, oğlanlar haqqında, atlar haqqında danışarkən Rəbiyə səssizcə dayanır. Qızlar danışarkən ondan da kimi sevdiyini soruşurlar.

Rəfiqələri onun hər axşam kimin üçün bəzənib-düzəndiyini bilmir. Qızlar axşamlar sevinə-sevinə su gətirməyə gedirlərmiş. Çünki çayın digər tərəfində oğlanlar atları ilə oyun oynayırmış. Abdulməcid də o oğlanların arasında imiş. Bir müddət sonra oğlanların arasına o kənddə yaşayan sadə geyimli bir dəliqanlı da anası ilə birlikdə qatılır. Bu dəliqanlı ilə Abdulməcid rəqib olurlar.

Bir cümə günü, oğlanlar səhərdən axşama qədər əsgər oyunları oynayırlar. Oyunlardan əvvəlki yarışda Abdulməcid qalib gəlir. Daha sonra ox atışlarında, Aslan adındakı bu dəliqanlı qalib gəlir. Bu iki qalib əvvəl uzun dəmir mizraqlarla qarşı-qarşıya gəlirlər. Hansı əvvəl yıxsa, o da qalib gələcəkmiş. İlk atışı Abdulməcid edir. Birdən qızların arasından bir qışqırıq səsi eşidilir. Görürlər ki, Rəbiyə özündən gedib yıxılıb. Qızın rəfiqələri Rəbiyəni qaldırırlar, o isə tez ayağa qalxıb evə gəlir. O anda da Aslan, Abdulməcidin mizrağını qılıncı ilə yerə salır. Sonra atından da yerə salır. Bunu görən xalq "afərin, Aslan, bundan belə kəndimizin ən igid adamı sənsən" – deyə qışqırır.

Abdulməcid məğlub olduqdan sonra qalxıb Aslanı qucaqlayır "belə igidə qoyunlarım fəda olsun", – deyib onu axşam yeməyinə dəvət edir. Axşam atlarını tövləyə bağladıqdan sonra salam verib evə girirlər. Aslan evdə bir qız görüb bunun Abdulməcidin bacısı olduğunu düşünür. Abdulməcid də bacısına – bizə yemək hazırla deyir. Bacısı dərhal yemək hazırlayır. Ev isti olduğundan həyətdə ağacın altında otururlar. Birdən Rəbiyə Abdulməcidə deyir ki, atı açılıb qaçıb. Abdulməcid də Aslanın atına minib atının arxasınca gedir. Aslan isə uzanıb göy üzünü seyr edirmiş. Birdən yanına birinin gəldiyini hiss edir. Başını qaldırıb baxdığında qarşısında çox gözəl bir qız görüb təəccüblənir. Aslan ona baxıb "qardaşını axtarırsansa, o burda deyil" deyir. Qız deyir:

–Yox, mən onu axtarmıram, mənə Aslan lazımdır.

Aslan soruşur:

–Niyə?

Rəbiyə deyir:

–Bu yeməklərdən yemə, qardaşım səni zəhərləmək istəyir. Bunu sənə söyləmək üçün atını açıb göndərdim.

Aslan deyir:

–Sağ ol, mənim həyatımı qurtardın ancaq niyə qardaşın məni zəhərləmək istəyir?

Rəbiyə cavab verir:

–Bu gün ona qalib gəldin deyə.

Aslan qızın sözlərinə inanmaq istəmir və deyir:

–Ola bilməz!

Rəbiyə isə təkidlə deyir:

–Mənim qardaşım bu kənddə özündən daha igid birinin olmasını istəmir. Aslan qızdan soruşur:

–Sən niyə mənə qarşı belə yaxın davranırsan?

Rəbiyə deyir:

–Mənim bunun üçün bir səbəbim var.

– Rəbiyə bunu deyir və utanır. Aslan təkid edərək qızdan "Bunu mənə söyləməlisən" deyir. Rəbiyə bir təhər kəkələyir. Aslan qızı anlayaraq "Bəlkə məni sevirsən?" deyə soruşur. Rəbiyə "hə" cavabını verir. Aslan – "elə isə səni qardaşından istəyərəm, əgər verməzsə, qaçıraram. Razısanmı?" deyə soruşur. Elə bu vaxt Abdulməcid atı gətirib həyətə bağlayır.

Daha sonra bunlara yemək verilir. Aslan başının ağrıdığını bahanə edərək yeməkdən yemir. Səhərisi gün Aslan Rəbiyəyə elçi göndərir. Ancaq qızın qardaşı qızı vermir. Aradan xeyli keçmiş bir gün Aslan maral ovuna çıxır. Ancaq Rəbiyə Aslanın yadından çıxmırdı. Öz-özünə düşünür ki, "Abdulməcid, istəsən də, istəməsən də bacını mənə verəcəksən!"

Bir gün söz-söhbət olur ki, Rəbiyəni qonşu kənddən varlı biri istəyir. Bunu eşidən Aslan Rəbiyəni gəlin gedərkən qaçırmağı planlaşdırır. Rəbiyə rəfiqəsi ilə Aslana xəbər göndərir ki, bu varlı adama ərə getmək istəmir. Aslan da qızın rəfiqəsi ilə xəbər göndərir ki, gəlin köçərkən onu qaçıracaq.

Rəbiyə gəlin köçərkən bir atlı qaçaraq gəlin alayına gəlir, gəlin atdan düşdüyü anda gəlini alıb qaçır. Atlı Aslan imiş.

Abdulməcidə xəbər çatır ki, Aslan bacısını qaçırıb. Abdulməcid bunu eşidən kimi onların dalınca gedir və yolda onları haqlayır. Abdulməcid əlini uzadıb Rəbiyəni özünə tərəf çəkərkən Rəbiyə Allaha yalvarır ki, Abdulməcidə təslim olmaqdansa, daşa dönsünlər. Dua bitən kimi Aslan ilə Rəbiyə daşa dönür və qılıncını endirən Abdulməcidin əli havada asılı qalır.

Daşa dönən Aymesedu

Əvvəllər Çoxakənd deyilən yerdə igid, qoçaq bir oğlan yaşayırmış. Onun adı Əli imiş. Əli öləndə, kəndliləri bu sözü deyib ağlayırmışlar:

Tuvğansan sen, Ali batır, atangnı tör üyünde,
Doğuldun sən, Əli igid, atanın evində,
Tavlar-taşlar ösdürgen seni aya-kolunda.
Dağlar-daşlar böyüdüb səni əlində-ovucunda.
Kirindire bolğan seni güzgü yangurlar...
Çimdirdi səni payız yağışları...

Meşədə hansı heyvan varsa, Əli böyük heyvanların buynuzlarından tutub iki yarırmış. Əlinin (həm də Əlisoltan) Aymesedu deyilən gözəl bir xatunu da vardı. Əli ovçuluq edir, Aymesedu ev işlərini görür, gözəl bir kənddə yaşayırlar. Əlinin var-dövləti olmasa da, onu biləyinin gücünə görə xalq “Sultan” adlandırır. Əlisoltanın ox atsan batmayan paltarı varmış.

Bir dəfə Əlisoltan donuz ovunda idi. O donuzun qulaqlarından tutub, iki yaranda sıyrılıb onun əlindən qaçıb çıxır və Əlini vurub, sinəsindən ağır yaralayır. Əli ağır yaralı halda itininköməkliyi ilə donuzun altından çıxır və onu paralayır.

Donuzu öldürdükdən sonra Əli axşam iti ilə birlikdə evinə qayıdır. Aymesedu onun sinəsindəki yaranı görüb: “Ay aman! Sənə nə oldu belə? Kim səni qızıl qanına boyadı, kim bu böyük yaranı sənin igid canına saldı?”– deyə fəryad edir. Nə edirsə, Əlini danışdıra bilmir. Əli “Qadının ağlı ətəyində olur, dursa yerə tökülər. Kişi öz sirrini qadına verməz” deyə düşünür.

Aymesedu Əlisoltanın yarasını sağaltmaq üçün otlardan yığıb gətirib, məlhəm hazırlayır. Ancaq neyləsə də, Əlinin yarası sağalmır. Qadın Əlinin dərdini çəkir. Bir gün dərin fikrə qərq

olanda Əlinin iti ona yaxınlaşıb: "Düşüncələrin yaman ağırdı, başın nəyə qarışıb" – deyə soruşur. "Fikrimdə nə olsun? Əlinin yarasını fikirləşməkdən mənim ürəyim rahat olmur. Özü də nə olduğunu demir," – deyə Aymesedu cavab verir. "Aymesedum, mən nə olduğunu deyim sənə. Amma sən bu sirri Əlisoltana deməzsən"

„Onu qara donuz vurub" – deyə it cavab verdi. Qadın baxıb deyir: "Mən bir daha donuz ətini yeməyəcəm, bu gündən sonra donuz əti haram olsun!" – deyə söyləyir.

Əlinin yarası isə gündən-günə dərinləşir.

Aymesedu onu çay yatağına aparıb yarasını su ilə yuyur. Su duzlu olduğu üçün Əlinin yarasını lap çox ağrıdır. Bunlar neyləsə də, yara sağalmır. Əlinin yarası irinləyir. Bir azdan Əli ölür. Aymesedu isə bundan sonra hər gün sübh namazına durub, su yatağına gedib, belə bir vayax deyir:

Yenglerimni çayıp tuzlu suvlarda,
Qollarımı batırıb duzlu sularda
Yara yapırak izledim çuvlarda.
Sakitlikdə yara yarpaqları izlədim
Suvda çaysam, yaralarıng sızlar dep`
Suda çabalasam, yaraların sızlar deyib
Yapırak balham bolup, yarang tınar dep.
Yarpaq məlhəm olar, yaran sakitləşər deyib
Tavlar-taşlar netme bugün çartlamay,
Dağlar-daşlar niyə bu gün çatlamır
Alisoltan, nartday ulan, ölgen dep ?
Əlisoltan kimi igid ölüb deyib?
Semenderden alğan yangı haralanı
Səməndərdən alan yeni xaraları
Bugün tigip, giyermen karalar.
Bu gün tikib, geyərəm mən qaralar.
Kara günler, kayğı günler başımda,
Qara günlər, qayğılı günlər başımda,
Yüregime tüşdü ullu yaralar!
Ürəyimə düşdü böyük yaralar!
Seni alıp, çıksam da tavlağa,

Səni alıb çıxsam da dağlara,
Oltursam da yağa boylap, çuvlağa,
Otursam da dağ ətəyində sakitcə
Etek tutup, em izlesem de ozünge,
Ətək tutub məlhəm etsəm də özünə.
Kanlı yaşlar töksem de gözümden,
Qanlı yaşlar töksəm də gözümdən,
Kökler - yerler mağa yazıksınmadı!
Göyün yerin mənə yazığı gəlmədi!
Yangız yarılağan yapur yüreğim!
Yalnız yarılıb partlayan ürəyim!
Sari saznı yarıp, saldım karnına
Sarı sazını yarıb qoydum qarnına
Alimni devlege teng süyegin.
İgid Əlimin cəsədini.
Tuzlu suvlar, suv boylanı çayasız,
Duzlu sular, su kənarlarını yuyasız,
Insanlağa em suvlanı yayasız –
İnsanlara məlhəm suyunu yayasız
Men netgen edim sizge netmesdey
Mən neylədim sizə mənə neyləmədiniz.
Alimni yarasın sav etmesdey?
Əlimin yarasını sağaltmaya?
Hey, tolkunlar, urulasız taşlağa,
Ey, dalğalar, vurulasız daşlara
Yaş yüregime yallık bermeysiz!
Cavan ürəyimə dinclik vermirsiz!
Kabu yeller, anaklarda sızgırıp,
Şərq yelləri, mağaralarda əsib
Ahlarımnı Alime netme eltmeysiz?
Ahlarımı Əlimə niyə aparmısız?
Hey, nartlarday tal terekler,
Ey, nartlar tək söyüd budaqları
Batğıç boluğuz minmege köklege –
Pilləkənlər olunuz, çıxmağa göylərə

Kökler biyik batğıçsız minmege!
Göylər ucadır, pilləkənsiz çıxılmır!
Yer yemişler haram mağa aşama,
Yer yemişləri yemək mənə haramdır,
Tırnaklarım töle kazsın yaşama.
Dırnaqlarım dəyə qazsın yaşama.
Hey, gün, tutul, bolup yarıksız!
Ey Gün, yararsız olub tutul,
Hey, Ay, gürenlen, meni yazıksın!
Ey Ay, gurlaş, mənə acı!
Yaşav haram mağa, ölüm parz,
Yaşam haram mənə, ölüm fərz,
Hey, kayalar, tınglağız sesime,
Ey qayalar,qulaq asın səsimə,
Tikleringe mineyim men, yel eltsin.
Tərkinə minim məni yel aparsın.
Hey, kakalar, koşuluğuz yasıma,
Ey dereler, siz də qoşulun yasıma,
Töbeleringden tüşeyim – suv eltsin
Təpələrindən düşüm–su aparsın!
Hey, batmaklık, batdır meni tübünge,
Ey bataqlıq, basdır məni dərinə,
Aççı kamuş, tamurlarıng çaynayım!
Acı qamışı, köklərini çeynəyim!
Hey, humluklar, sıtığız meni gözlerimni
Ey humluklar, sığayın mənim gözlərimi
Tuma bolup yaşayım!
Kor olub yaşayım!
Kara ormanlağa barayımı?
Qara meşəliklərə gedimmi?
Kara kaban bolup enni kalayımı?
Qara qaban olub elə qalımmı?
Hey, kökler, köküregim netme teşmeysiz?
Ey, göylər niyə kükrəyib daşmırsız?
Tavuşumnu Alige netme eltmeysiz?

Səsimi Əliyə niyə yetirmirsiz?
Hey, yeller, netme urulmaysız tavlağa,
Ey yellər, niyə daşlara çırpılmırsınız,
Alimni netme koşmaysız savlağa?
Əlimi niyə qoymursuz sağalmağa?
Hey, gün, ya inandır ya yandır –
Ey Gün, ya inandır, ya yandır –
Külge döndür, bir karağa tayandır!
Külə döndər, bir qırağa dayandır!
Güçüng bar busa, elt meni köklege,
Gücün varsa, yetir məni göylərə,
Yok busa – yetti kat yerlege!
Yoxsa–yeddi qat yerlərə endir!
Cannat busa, elt hürü kızlanı yanına.
Cənnət isə yetir huri qızların yanına.
Badu cahannemdey dünya mağa görüne!
Badu cəhənnəmtək dünya mənə görünür!
Hey, gözlerim, netme çars bolmaysız!
Ey gözlərim, niyə tutulmursunuz!
Hey, kanım, netme suvğa dönmeysen?
Ey qanım, niyə suya dönmürsən?
Hey, yüregım, netme taş bolmaysan?
Ey ürəyim, niyə daş olmursan?
Hey, sesim, Alige netme yetmeysen?
Ey səsim, niyə Əliyə yetmirsən?
Hey, canım, çık sanımdan!
Ey canım, çıx bədənimdən!
Kaydan, Alisoltanım, yanınga yeteyim,
Hardasan, Əlisoltanım, yanına gəlim,
Yanağan göngümnü neçik yal eteyim?
Yanan ürəyimi necə sakitləşdirim?
Taşga kaplay ak mangayın, bu yazık
Daşa qaplanıb ağ alnın, bu yazıq
Tuzlu suvlar çayıp, rahat etsin dep.
Duzlu sular yuyub rahat olsun deyib.

Aymesedu şonda taşğa döngen, dey
Aymesedu orada daşa dönmüş deyirlər.
Taşga döngenin bir belgisiz görgen, dey
Daşa dönəni biri görmüş, deyirlər
Görüp onu, yazıksınıp getgen, dey.
Görüb onu, heyfslənib getmiş, deyirlər…

Çohagentlilər

***I rəvayət*:**

Çohagent (Çuha aul, Çoka aul) – yaşlıların dediyinə görə, Çohagent xalqı Guvani kəndinin yerində idi. Yaşlıların dediyinə görə, çohagentlilər ilandan qorxurlar. İlanlar adamlara göz açmağa imkan vermir, insanlar da məcbur qalıb yerin altında quyular qazıb yaşayırlar. Anası sudan gələnə qədər ilan beşikdəki uşağı yeyib beşikdə qıvrılıb yatır. Beləliklə çox illər yaşayırlar. Sonra bunlar böyük təpələrdə yerləşdiklərini deyirlər.

II rəvayət:

Səməndər – Xəzər xaqanlığının şəhəridir. Alimlərin bir çoxu Mahaçqala yerləşən yerdə olduğunu iddia edirlər. Səməndər çox böyük şəhər olub, burda ticari, mədəni əlaqələr inkişaf etmişdir. Burda müxtəlif parça növləri satılırmış.

Zülqərneyn padşahın altun buynuzları

Zülqərneynin iki altun buynuzu varmış. Buna görə də onun saçlarını qırxan adamı öldurürmüş. Beləliklə sirrini uzun illər gizləməyi bacarır. Çağırdığı hər bərbəri öldürdükdən sonra növbə Umar adlı birinə çatır. Zülqərneyn saçını bu bərbərə kəsdirdikdən sonra öldürülməsini əmr edib. Umar padşaha "Mənim səkkiz uşağım, xəstə bir anam və arvadım var, məni öldürtmə" – deyə yalvarır. Buynuzlarının olduğunu kimsəyə söyləməyəcəyinə söz verir. Padşah Umarı bağışlayır, lakin bu sirri başqasından eşidərsə, başını kəsdirəcəyini deyir.

Umar illərcə bu sirri gizləyir. Amma bu sirr Umarın içində ağır daş olub sallanır. Bir gün yolda gedərkən bir quyu görür.

Quyunu görüb sevinir. Quyuya əyilib “Zülqərneyn padşahın iki altun buynuzu var” – deyə bir neçə dəfə qışqırır. Bir az dincəlib evə dönür. Yaz gəlir, havalar isinir. Quyunun içindən qamışlar böyüməyə başlayır.

Quyunun olduğu yerə qoyun sürüsü ilə bir çoban gəlir. Bu qamışlardan bir qaval düzəldir. Ağacın altında oturub qavalı çalmağa başlayır. Çaldıqca qavaldan –“Zülqərneyn padşahın iki altun buynuzu var” səsləri çıxmağa başlayır. Elə bu vaxt yoldan arabası ilə gedən padşah bu sözləri eşidir. Padşah tez Umarı yanına çağırtdıraraq deyir:

– Mən sənə xəbərdarlıq etdiyim halda bu sirri kimə söylədin? İndi qulaq as, gör, qavaldan nə səs çıxır?!

Umar çarəsiz yalvarır:

–Vallahi, padşah sağ olsun, bu sirri heç kimə deməmişəm. Ancaq dözə bilmədiyimdən bir quyuya qışqırmışam. Beləcə Zülqərneyn padşahın altun buynuzlarının olduğu dünyaya yayılır. Elə buna görə də qumuqlar – “Birinin bildiyini hər kəs bilər” deyirlər.

Patimat və Əli

Məhəmməd peyğəmbərin qızı Patimat əri Əliyi sevmirmiş. Amma onunla şəriətin qaydalarına görə yaşayırmış. Atası öləndə belə ərinə demədən cənazəyə getməyib. Qonşusunun əri çoban imiş. Görür ki, bu çobanın arvadı əri gəlmədən yeməyi hazırlayır, yatağını düzəldir və onu döyməsi üçün qapının arxasına çubuq qoyur. Bunu görən Patimat təəccüblənir – “Bu arvad çoban ərini belə qarşılayır, ancaq mən gündə 100 kafirin başını kəsən ərimə bir yemək belə bişirmirəm” – deyərək özünü qınayır. Evə gəlib quş tükü yastıqları sərir, yaxşı yemək bişirir və gözləməyə başlayır. Atın səsindən ərinin gəldiyini anlayaraq Əlini qarşılayır. Qılıncını alır, atından düşəndə kömək edir. Əli buna çox təəccüblənir. Soruşur:

– Nə oldu sənə, Patimat, mən gündə yüz kafir öldürürəm, ancaq sabah sənin üçün 101 kafir öldürəcəm. Səhərisi gün Əli yüz kafirin başını kəsir, ancaq söz verdiyi 101-ci kafiri tapa bilmir. Hava çox isti imiş. Alnına dəsmal qoyubmuş ki, tər gözünə düşməsin. Tərini silmək istəyəndə qaibdən səs gəlir ki,

gir məsciddəki adamı öldür. Əli məscidə girəndə görür ki, bir molla Quran oxuyur. Əli Quran oxuyan birinə qıya bilmir. Ancaq qaibdən səs əmri təkrarlayır. Əli naəlac qalıb adamı öldürür. Ölən adamın bir tərəfi it, bir tərəfi də donuz şəklinə düşür. Ona görə ki, Quran oxuyan adamın ürəyi çox xəbis imiş. Axşam evə gələndə hər şeyi Patimata danışır.

Qoçunun və onu qorxudan çobanın xəbəri

Endireydə bir çoban olur. Orada bir qoçu da olur. Hər kəs bu qoçudan çox çəkinir.

Qoçunun bir sopası da varmış. Sopanın başı tənbəki, yanı müştük imiş. Bir kəndə, bir yaşayış yerinə gedəndə tənbəkisinə tütün qoyub içinə çəkərək oturarmış. Qoçu, kənddə bir qıza göz qoysa, o qız bir daha ərə gedə bilmirmiş. Qoçunun qorxusundan kimsə o qıza yaxın durmurmuş.

Tərəkəmə körpünün yanında endireyli bir çoban da vardı. Bir gün axşamüstü çoban qoyunlarını hasara salıb, hasarın qapısında da itlərinə yal töküb, özünə gərəkli şeyləri almaq üçün kəndə enir.

Çoban özünə lazım olan şeyləri alıb qayıdarkən, görür ki, bir həyətdə iməclik var. Çoban iməcliyə girib, qarığıdalı yığınının üstündə oturur. Bir azdan "oho" deyə bir səs gəlir. Oğlanlar-qızlar qoçu gəldi deyib səssiz dururlar. Qoçu qəlyanını da çəkib, çobanın yanında, qızların qarışısında oturur.

Çoban:

–Hey, dostum, belədir! – deyib bir qıza hay verir. Yanındakılar sakit dillənir:

–Hey, o qoçunun dostudur, niyə hay verirsən? – deyirlər.

Çoban da:

–İməclikdə dost olmaz – deyir. Qoçu baxa-baxa qalır, səsini çıxara bilmir. Çoban ikinci dəfə səsləyir. Qız çobandan çəkinib almır. Çoban bir daha:

–Hey dostum belə insan! – deyib qıza hay verir. Qız:

– Canın sağ olsun deyib, – çobanın sözünü alır. Bir az qızla zarafatlar da edib, falanca bacımsan deyib, qızı bacı da elan edib, çoban qayıdır. Qoçu:

– Çoban, biz harda görüşək? - deyir. Çoban:

– Mən Tərəkəmə körpünün altında çobanlıq edirəm. Ora gəlsən, görüşərik – deyib gedir. Sonra qoçu da durub gedir.

İməclikdəki oğlanlardan ikisi qoçu çobanı öldürməyə gedəcək, biz də gedib olanlara tamaşa edək deyib gizlində durub izləyirlər. Baxıb görürlər ki, qoçu ata minib, qəlyanını da tüstülədib, "Çoban!" deyə qışqırır. Çoban:

– Höy, höy – deyə səslənir. Qoçu siyirib qılıncını çəmənə doğru uzadır.

– Bax ki, bu xəncər necə xəncərdir? – deyir. Çoban da xəncərə baxıb deyir:

– Xəncərinə söz yox, onu tutan zəif deyilsə, xəncərin sınmayacaq. Sonra qoçu tapancasını uzadır.

– Bəs bu tapança necədir? Çoban alıb baxır:

– Tapança da yaxşıdır. Qundağından tutan zəif olmazsa, tapançan xarab olmaz, – deyib qaytarıb verir.

Çoban özünün topuğuna qədər uzanan xəncərini siyirib çıxarır və qoçudan soruşur:

– Qoçu, bu xəncər necədir? – deyib qoçuya uzadır. Qoçu xəncəri alıb baxır: qara rəngi soluxub bir söz demədən geri qaytarır. Çoban, çaxmağını çıxarıb göstərir:

– Bu tapança necədir? Qoçu alıb ağzına baxır: "belə ki, dəydiyi yeri gömgöy eləməsin". Başqa bir söz də deməyib, qaytarıb verir. Atının başını kəndə doğru çevirir. Çoban:

– Ay qoçu, getmə, bir çəkişərdik! – deyir.

Qoçu deyir:

– Yox, yox! Mən mənə diş batırmaq istəyən qurdu indicə gördüm – deyib atına qamçı vurub, ordan uzaqlaşır.

Soğan-çörək yeyən çobanın rəvayəti

Bir kənddə bir kişi olur. O kişinin bir sürü qoyunu varmış. Bu kişi qoyunlarına baxmağa bir çoban tutur. Çobana bunları deyir:

Mən bir ilin tamamına qədər sənə yeməyə soğan-çörək verəcəm. Başqa heç nə verməyəcəm. İl bitəndə tövləyə girəcə-

yik. Hansı malı göstərib qırağa çəksən, o sənin, qalanları mənim olacaq. Razısanmı? Çoban:

– Razıyam – deyir. Bir il boyu soğan çörək yeyib qoyuna baxır. İl başa çatan gün çobanı tövləyə aparıb qarışısında durur. Çoban qarışısında duran bir toğlunu götürüb tövlədən çıxır. İkinci toğlunu da götürüb tövlədən çıxanda ayaq saxlayır və düşünür ki, bir il qoyuna baxdım ki toğlum oldu. Gərək mən bu iki toğlunu 10 qoyun edim burda.

Sonra qoyun sahibinə deyir:

– Əgər razı olsan, mən bir il daha sənin qoyunlarına baxaram. Qoyun sahibi:

– Razıyam – deyir. Çoban bir il daha qoyunlara baxır. Bu il soğan-çörək də yemir. Səhər axşam verilən soğanları alıb kənddən çıxanda soğanları bir ağacın dibinə qoyur. Qoyunları sağıb içər deyə, çobana su içməyə də qab vermirlər. Çoban harda ki su olur, çörəyini orda su ilə yeyir, su olmayan yerdə yavan çörək yeyir. Qoyunlar süd verməyə başlayanda hər gün qoyunların məməsini əmib süd içir.

İl bitən gün çoban tövləyə girib qoyun sahibinin qarışısında dayanır. Çoban bir-bir heyvanları çölə çıxarır. Qoyun sahibi də baxır.

Qoyun sahibinin qızının bir quzusu vardı. Qız onun başına xına yaxmışdı. Tövlənin bir qırağında mələyə-mələyə təkcə o quzu qalır. Çoban gedib o quzunu da tutur. Qız qaçıb gəlir ki, onun əlindən quzusunu alsın. Amma çoban imkan vermir. Sonra qoyun sahibinə deyir:

– Qızının əlindəki quzunu da aldım. İndi nə deyəcəksən de! Qoyun sahibi deyir:

– Sən deməyə bir söz qoymadın. Aparırsansa, daha mal da səninki, qız da səninki. Bizi də yazıq etməzsən, baxarsan.

Çoban qoyun sahibinin qızını da, malını da alıb, öz malına özü çobanlıq edib yaşayırlar. Bir ildən sonra əkdiyi soğanların ağacın dibində yetişməyə başladığını görürlər.

MİFOLOJİ İNAMLAR. YASAQLAR. SINAMALAR. OVSUNLAR. DUALAR

Qızıl təşti

Deyilənə görə yerin altında gəzən bir altın təsti var imiş. Günahsız insanların ayağı bu quyuya (kümes) girirmiş. Ayağı quyunun içinə girən kişi əlini uzatdığı vaxt ovcuna qızıl dolurmuş. Əgər o adam bunu heç kimə deməzsə, ayağını da yerə iki dəfə vurarsa təsti öz-özünə onun yanına gəlirmiş. Bir dəfə Allah təştiyi pis birinin qarşısına çıxarır. Bu adamın ayağı təstiyə girən kimi əllərilə qızılları çıxarmağa başlayır. Ancaq aldığı qızıllar qara rəngli ilanlara dönüb bədənində gəzməyə başlayır.

Bir dəfə də qızıl təsti yaxşı bir adamın qarşısına çıxır. Ancaq bu adam yerdən heç bir şey götürmədən təstiyi gördüyü yeri yadında saxlamayıb. Heç kimə də bunu deməyib. Gecə yuxusunda görür ki, bir nəfər ona deyir ki, ey miskin, bir dəfə də qızıl təstini yaxşı adama nəsib eləmək istədim. Bəs niyə əyilib onu götürmədin? – deyə soruşur. Səhər yuxudan oyananda gəlib həmin yerə baxır. Ancaq orada təstini tapa bilmir və şansını itirir.

Qamışdan hörülmüş səbət

Əvvəllər bir kənddə bir adam yaşayırmış. Bunun heç kimi yox imiş. Atasının tək övladı imiş. Onun da bircə oğlu varmış. Bu uşaq atasına çox hörmət edirmiş. Bir gün padşah fərman verir ki, 60 yaşını keçən hər kəsi aparıb dağdan atsınlar. Bu əmri yerinə yetirməyən adam öldürüləcəkdir. Həmin bu kişi oğluna deyir ki, evin ortasında dərin və böyük bir yer qazsın, onu orada saxlasın. Sonra camaatın gözünü boyamaq üçün bir səbət götürsün, bu səbəti çaya atsın. Beləliklə də guya atasını çaya atdığını göstərmək üçün oğlunu da aparıb gedir. Bu kişinin oğlu balaca idi. Atası uşaq ağzından qaçırmasın deyə səbətin içindəkinin babası olduğunu söyləyir. Bunlar gəlib dağın başına çatanda götürüb səbəti dağdan yerə atır. Nəvə bunu görəndə qışqırır ki, – niyə atdın səbəti?!

Aradan bir xeyli keçir, uşaq bir gün gəlir atasından soruşur ki, ata, bəs mənim səbətimi niyə atmısan? Mən səni nəyin içində atacağam?

Bu söhbətdən bir xeyli keçdikdən sonra yayda sular azalır, hamı səbətin boş olduğunu görür. Məlum olur ki, oğul öz atasının səbətini boş atıb.

Oğlan deyil qız

Bir ailənin hər il bir oğul övladı olurmuş. Uşaq olan kimi də ölürmüş. Çox yaşamırmış. Ailəsi də sonuncu uşaqları anadan olanda, başına saç qoyur. Bununla uşağın oğlan yox, qız olduğunu göstərmək istəyirlər. Üstündən 3 il keçir. Bir gün bir toyda uşağın saçını kəsirlər. Bu el adətiymiş. Hələ də var. Əgər bir ailədə oğlan uşaqları anadan olan kimi ölürsə, onda o uşağın başına saç qoyur, onu qıza bənzədirlər. Uşağın adını da gərək Qalsın qoyasan. Əgər ailədə qız uşağı çox olarsa, onda onun adı Qıztamam qoyulur. Əgər ailədə xəstə uşaqlar çox olarsa, onda uşağın adı Daşdəmir, Dəmirpolad, Dəmirbəy olur.

Bayquş

Bayquş 60 ildən sonra yaşamaq istəmirmiş. Bundan başqa, bayquş nə deyirsə, o da olurmuş. Xalq arasında bayquşa "kikimav" deyilir. Ancaq bayquşa baxıb bu sözü desən, bayquş səni lənətləyərmiş. İnsanlar "məmləkətinə səni bayquş çağırsın" qarğışına tuş gəlməmək üçün bu quşa bayquş deyilir. Hər hansı bir yerdə quşun səsi eşidilirsə, "Bayquş, oğlun, qızın evlənsin, sən də məqsədinə çat" deməlidir.

Quru qurbağa

İsti yay günlərində otun arasında gözəl səsi ilə bir qurbağa olur. Bu qurbağanı tutub qaynar suya atmaq lazımdır. Bu qurbağanı atan onun səsini eşitməmək üçün qulaqlarını bərk bağlamalıdır, çünki qurbağanın səsini eşidən adam ölə bilər. Bundan sonra qurbağanı sudan çıxarıb qarnını açdıqdan sonra içindəki dırmığa bənzəyən sümüyü götürmək lazımdır. Qız sevən oğlan və ya oğlan sevən qız bu dırmığa bənzəyən sümüyü onun boynunun

arxasından aşağıya doğru Bəsmələ çəkərək “sən həmişə mənim ol, mənə dön” deyərsə, bu qız və ya oğlan ölənə qədər bu adamı sevər.

Qurd ağzı duası

Qədim zamanlarda bir adamın hər hansı heyvanı itərsə, onda qurdun ağzı bağlanırmış. Çox insan bu adətin günah olduğunu düşünərək etməzmiş. Qurdun ağzı belə bağlanırmış: bir ip götürülüb 7 dəfə düyün vurulur. Hər düyün atdıqca da bir dua oxunur və yerə atılır. Bunu edən adam heyvan sahibinə, heyvanı geri qayıdan kimi ona xəbər verməsini söyləyir. Çünki qurdun ağzı bağlandıqdan sonra sadəcə o heyvan deyil, bütün heyvanlar ac qalar. Əgər qurd su üstündən keçərsə, onda bu dua keçərsiz olar.

İsitmə (Qızdırma)

Bir nəfərin belə bir xəstəliyi var idi. Onun anası, bacısı qonşudan soruşur:

– Bu xəstəliyin çarəsi nədir? Qonşu da cavab verir:

– Bu xəstəliyə çarə mənim yemək üçün bişirib sənə verəcəyim şeydir.

Qonşunun söylədiyi də tam olaraq yerinə yetirilməlidir.

Gujara

Gujara bitkidir. Bu ot xəstəlik zamanı faydalıdır. Ancaq bu otu almaq üçün gərək it səsi eşidilməyəcək qədər çox uzağa gedəsən. Otu tapdıqdan sonra ota salam verib “salamun aleyküm, gujara, sənin adın gujara isə, səni almağa gəldim, sən mənimsən; yeddi xəstəliyə sən çarəsənmi?” deməli və otu götürüb gəldiyi yoldan arxasına baxmadan, geri dönüb otu qaynadıb və buxarını üzünə doğru tüstüləməlidir ki, xəstəlikdən qurtulsun.

* * *

Boylu (hamilə) qadın bir yerə getsə, arxasınca bunlar deyilir:

– Ba hanapi, hanapi!

–Ay hanapi, hanapi!

– Oğlan tapsın ya rəbbi!

–Oğlan tapsın ya rəbbi!

– Oğlun böyük olub,
–*Oğlun böyük olub,*
– Halat yapsın ya rəbbi!
–*Xalat tiksin ya rəbbi!*

* * *

Xəstə birini baş çəkməyə gələnlər xəstəni gördükdən sonra çıxıb gedərkən ev sahibləri onların arxasınca çıxarsa, xəstənin halı pisləşər. Ev sahibləri belə etməməlidir. Çünki xəstəliyi ziyarətçilərin alıb apardığına inanılır.

* * *

Biri evindən uzağa gedərsə, onun arxasından ev süpürülməməlidir. Gedən adam getdiyi yerə çatdıqdan sonra süpürülə bilər.

* * *

Əri buğda əkməyə gedən qadın evi üç gün süpürməməlidir. Çünki süpürülən evin bərəkətinin qaçdığına inanılır.

* * *

Əgər kimsə geyindiyi papağı əlində fırladarsa, onun başı ağrıyar.

* * *

Çaydanın ağzı evə gələn qonağa doğru qoyulmaz. Yoxsa ev sahibi ilə qonaq savaşar.

* * *

Qazanın qapağı çox fırlandırılarsa, onda qazanın bərəkəti qaçar.

* * *

Günəşə və aya çox baxanın gözəlliyi azalır.

* * *

Əgər kimsə yanında ilan dərisi saxlayırsa, ilan o adama toxunmur.

* * *

Əzrayıl can almağa gələndə atını şaftalı ağacına bağlayır. Buna görə də şaftalı ağacı bir-iki ildən sonra quruyur.

* * *

Revmatizmdən narahat olanlar ağrıyan yerlərinə dovşan dərisi bağlasa, xəstəliyi gedər.

MƏRASİM FOLKLORU

Mövsüm mərasim mətnləri

Təqvim mərasimlərində Güdürbay əhəmiyyətli yer tutur. Ona müxtəlif adlar verilsə də (məsələn: Güdürbay, Hüssemey, Kassamay, Massay və s.) məzmunca əsasən eynidir.

Güdürbay mərasimi payızda ya da qış başlayanda yerinə yetirilir və onun mənası yeməyi qaytarıb növbəti il daha yaxşı məhsul üçün Allaha yalvarıb ona sadağa, qurbanlar, nəzir-niyazlar verirlər.

Zəmirə isə quraqlıq zamanında yağış yağdırmaq üçün edilən bir mərasimdir. Əgər Güdürbayda sadəcə kişilər və cavan oğlanlar iştirak edirdisə, Zəmirədə qadınlar və qızlar iştirak edirdilər. Yağış yağması üçün bir qab su götürüb məhsulun üstünə tökür, sonra müxtəlif növ yumurta, un verir və b. mərasimlər edirdilər.

Novruz bayramı zamanında qumuqlar "gəlincik" bəzəyirlər. Novruz farscada "yeni gün" anlamında istifadə edilir. Bu bayram fars və türk xalqları arasında qeyd edilir. Tarixi 22 martdadır.

Yırlayık tanglar katğınça,
Oxuyaq dan yeri sökülüncə
Tangçolpanlar batğınça
Dan ulduzları batınca,
Çolpan tuvsa ay batar,
Çolpan doğsa, ay batar,
Biz yırlasak tang katar
Biz oxusaq, dan batar...

Zəmire

Birev: – Ba Zemire, Zemire!
Bir nəfər: – Ay Zəmirə, Zəmirə!
Koro: – Halay!
Xor: – Halay!
Birev: – Zemirege ne gerek
Birisi: – Zəmirəyə nə gərək?

– Batman-batman suv gerek!
– Batman, batman su gərək!
– Tuvarçığa ne gerek?
Dağarcığa nə gərək?
– Ayağına tegenek!
Ayağına dəyənək!
– Koyçu ulanğa ne gerek?
Qoyun saxlayan oğlana nə gərək?
– Körpe çaçlı kız gerek!
Körpə saçlı qız gərək!
– Ala kaplar giygenbiz,
Al heybələr geyindik,
– Ak yangurlar yavsun dep
Ağ yağışlar yağsın deyib
– Gök kaplar da giyerbiz,
Göy heybələr də geyinərik,
– Kökürep yangur yavsun dep.
Kükrəyib yağış yağsın deyib.
– Becenler tolu bolsun!
Çəlləyiniz dolu olsun!
– Becenleni boşaltğan
Çəlləyini boşaldanda
Sari kurğaklık taysın!
Sarı quraqlıq getsin!
– Aşlıklar yaşnap kalsın!
Yeməklərin təzə qalsın!
– Aşlığından süyünüp,
Yeməklərindən sevinib
Sabançı yaşap kalsın!
Cütcü sağlıklı galsın!

Mürhərək

Birev: – Güdürbaynı görgenler!
Güdürbayı görənlər!
Koro: – Massay Mürherek (2

Xor: – Massay Mürhərək
– Mürherekge ne gerek?
– Mürhərəkə nə gərək?!
– Süt bulan ekmek gerek!
– Süd ilə çörək gərək!
– Koyçu ulanğa ne gerek?
– Ovçu oğlana nə gərək?
– Kongur çaçlı kız gerek!
– Qonur saçlı qız gərək!
Sabançığa ne gerek ?
Cütcüyə nə gərək?
– Sabanına suv gerek!
Kotanına su gərək!
– Biçençige ne gerek?
Biçinciyə nə gərək?
– Çalğısı itti gerek !
Kərəntisi iti gərək!
– Orakçığa ne gerek?
Oraqçıya nə gərək?
– Orağı itti gerek !
Orağı iti gərək!

Güdürbay

Birev: – Güdür-güdür güdürbay!
Güdür güdür güdürbay
Koro: – Hossay!
Hossay!
Birev: – Güdürbaynı görgenler!
Güdürbayı görənlər!
– Görüp, salam bergenler!
– Görüb salam verənlər!
– Salamıngnı ari koy!
– Salamını geri goy!
– Kapçığıma tari kuy!
Torbama darı qoy!

– Tari, kuysang tartarman
Darı qoysan, üyüdərəm
– Tartıp, boza etermen.
Çəkib boza edərəm.
– Kızıl öğüz kırk müyüz
Qızıl öküz qırx buynuz
Kırğa çığıp otlasın,
Çölə çıxıb otlasın
– Ulanınga kız gelip,
– *Oğluna qız gəlib!*
– Avul - honşu kutlasın!
– *Qonum qonşu qutlasın!*
– Kızıl öğüznü müyüzü
– *Qızıl öküzün buynuzu*
– Bozağa kartık bolsun,
Bozaya qatılsın,
– Berseng de, bermeseng de,
Versən də verməsən də,
– Devleting artık bolsun!
Dövlətin artıq olsun!

Hüssemey

Birev: – Hali biz yetdik boyga,
Bir nəfər:– İndi biz bir yerə çatdıg,
Hor: – Massay husemey!
Xor: – Massay, hüssemey!
– Qotanı tolgan qoyga.
Kotanı dolan qoya.
– Massay husemey!
– *Massay, hüssemey!*
Kotanı tolgan qoy da bar,
Kotanı dolu qoyun da var
– Massay husemev
– *Massay, hüssemey!*

Qozulu qoyga gonum bar!
Quzulu qoyuna gönüm var!
– Massay husemey!
Massay, hüssemey!
Qozulu qoydan bolmasa,
Quzulu qoyundan olmasa,
– Massay husemey!
– Massay hüssemey!
Qocgar irkge gonum bar!
Qoçqar qoyuna gönüm var!
– Massay husemey!
– Massay, hüssemey!
Qocgar irkge de bolmasa,
Qoçqar qoyuna da olmasa,
– Massay husemey!
Massay hüssemey!
Tavga-tuzge capmaga,
Dağda-düzde çapmağa,
– Massay husemey!
– Massay hüssemey!
Tay tuyaqlı at gerek!
Mədən qazan at gərək!
– Massay husemey!
– Massay hussemey!
Bu uyleni sırlama,
Bu evləri bəzəməyə,
– Massay husemey!
– Massay husemey!
Ali değen nart gerek!
Əli deyən nart gərək!
– Massay husemey!
– Massay hüssemey!
Abzarıma ay tuşsun!
Həyətimə ay düşsün!
– Massay husemey!

– Massay husemey!
Altın terek ornasın!
Qızıl ağac bitsin!
– Massay husemey!
– Massay husemey!
Yılda geleğen şah qonaq,
İldə gələn şah qonaq
– Massay husemey!
– Massay hüssemey!
Atın şogar baylasın!
Atın ora bağlansın!
– Massay husemey!
– Massay hüssemey!
Atı xurma aşasın!
Atı xurma yesin!
– Massay husemey!
– Massay heüssemey!
Berse de, bermese de,
Versə də, verməsə də,
– Massay husemey!
– Massay husemey!
Ali yuz yıl yaşasın!
Əli yüz il yaşasın!
– Massay husemey!
– Massay hüssemey!

Novruz nəğmələri

Birisi: – Bu uyler-ariv uyler,
Bir nəfər: Bu evlər-gözəl evlər,
İcinde altın cuyler.
İçində qızıl cöplər.
Assalamu alaykum,
Əssəlamun əleykim,
Tang yaxşı bolsun, heyler!

Sabahınız xeyir olsun, heylər!
Haza Navruz gunu mubarak!
Haza Novruz günün mübarək!
Barısı da: – Haza Navruz gunu mubarak!
Xor:Haza Novruz günü mübarək!
Şatman, şatman, Navruz gunu mubarak!
Şatman, şatman, Novruz günü mübarək!

* * *

– Navruz ete gelgenbiz,
Novruz edərək gəldik biz,
Bu gunnu bayram etip,
Bu günü bayram edib,
Şukur bolsun Allahga,
Şükür olsun Allaha,
Qutulduq yazga yetip!
Qurtardıq yaza çatıb!
Haza Navruz gunu mubarak!
Haza Novruz günü mübarək!

Ailə-məişət mərasimləri

Toy poeziyası

Toy poeziyası qumuq folklorunda çox əhəmiyyətli bir yer tutmuşdur. Onlar xalqın ilkin inanışları ilə də əlaqədardır. Yeni evlənənlərin evliliyinin davamlı olması, gözəl keçməsi üçün sehrli sözlərdən də istifadə etmək lazımdır. Ancaq zaman keçdikcə bu sözlər unudulmuşdur.

Haydak qumuqlarında adət-ənənələr və toy poeziyası daha yaxşı saxlanılıb. Gəlin gələndə deyilən halaylar, sarınlar, kiritle-meler əsasən olduğu kimi saxlanılıb. Temirkazık qumuqlarında toyla bağlı mətnlər çoxdur. Amma bəzi yerlərdə qədim zamanlarda toy ilə bağlı sarınlar çox söylənib. Bu hal yalnızca qumuqlara aid edilən bir hal deyildir. Bu adət əsrlərdən bəri gələrək hələ də yaşamaqda olan bir çox türk xalqlarında vardır.

Çığıp-çığıp karşılardan karasam,
Çıxıb-çıxıb qarşıdan baxsam,
Görünmeysen, yav – yüregim yarasan
Görünmürsən, yar – ürəyimi yarırsan.
(haşık yırlardan)

Qədim zamanlarda gəlin gətirərkən oxunan sarınlar

Bəyin qadın qohumları həyətin hündür yerinə çıxar və bayatı deməyə başlar, digərləri də onu müşayət edərmiş. Hər sətrin sonunda "Ay hay, halalay" deyərlərmiş.

Aya:*

– Qazıxan gələr toy ilə,
Şapi gələr qoyun ilə
Əlimi dəfə vurum.
Ay hay halalay!
Bu gün ilə dayanım!

Muminat:

– Mis qazanı qaldıran
Dəmir ocaq deyilmi?
Sevdiyi qızı ələ alan
Ay hay halalay!
Şapi qoçaq deyil mi?

Qazıxan minən sarı at,
Şapi minən yorğa at.
Ən kiçiyi Caminat,
Ay hay halalay!
O da Allaha amanat!

Tövlədə altın ağac
Yalın məst çıxmağa.
Bizə də gəlin gəlir,
Ay hay halalay!
Yalın ipək geyinməyə!

İsti suya çatdığımda
Ayağım dəydi daşa.
Ay gəlinin oğlu olsun
Ay hay halalay!
Can Şapiyə yoldaşa!

Bu Şapinin xəncəri
Arabanın gözəli kimi
Ay gəlinin saçları
Ay hay halalay!
Üzümün salxımı kimi!

Gün-gün imiş, gün imiş,
Bu gün qədir günü imiş
Qədir günü başımıza,
Ay hay halalay!
Bu gün hardan yaranmış?!

Gəlinlər gəlsin bizə,
Vermәlisini versin bizə
Verdiyi lazım deyil,
Ay hay halalay!
Özü lazımdır bizə.

Ocağa qoyulan kötüyün
Yanmasına baxınız
Salihatın boynuna
Ay hay halalay!
Böyük sümük taxınız!

Beləliklə gəlin maşını həyətə çatar. Sonra qızı alıb gedərkən yenə bir nəfər bayatı deyər, digərləri də onu müşayət edər:

Oğlan tərəfi:

Söyüd ağacı uca olmasa,
Dənizə kölgə hardan düşər?
Şapi igid olmasa,

Ay hay halalay!
Bu qədir günü hardan olar?

Gəlin alıb gəlirik
Sərpməyə qozunuz var mı?
Biz gətirən gəlinə
Ay hay halalay!
Söyləməyə sözünüz var mı?

Qız tərəfi:

Qız mənim bacımdır,
Oğlan mənim qardaşım.
İkisin də evləndirib
Ay hay halalay!
Ondan sonra öləyim!

Mənim ağamın tövləsi
Tövləsində qazları
Oynayıb qıvranıb qalsın,
Ay hay halalay!
Oğulları qızları!

Çörək bişirməyə un da var
Çəpkən toxumağa yun da var
Əvvəl müşkül olsa da,
Ay hay halalay!
Belə gözəl gün də var!

Qazan qazan süd verən,
Qızıl inək deyilmi?
Sevənləri bir edən
Ay hay halalay!
Bizim ürək deyilmi?

Oğlan tərəfi:

Arpa atdım qazlara,
Toyuqlar gəlib yesin

Bizə qızını saxlayan
Ay hay halalay!
Məcit uzun yaşasın!

Dənizə körpü salım
Kürk yumağa gedim,
Kürk saçlı ay gəlin
Ay hay halalay!
Sənə qurban olum!

Çatıdan qum tökülür
Çəkmə yenim sökülür
Əzizlənsin ay gəlin
Ay hay halalay!
Üzündən nur tökülür!

Qudalar gəlir, quyruq bişir,
Quyruğu qoy, qazan as,
Ac qudalar doyunuz,
Ay hay halalay!
Bizə də pay qoyunuz!

Xoş gəldiniz qudalar,
Səfa gətirdiniz bizə
Biz ayağa duraraq,
Ay hay halalay!
Xidmət edərik sizə!

Süydüm tayaknı sarınları // Sevdim dayag sarınları

Qara savat qazdırdım	*Qara savat qazdırdım*
Belimdeki hıncalğa.	*Belimdəki xəncərə*
Cannatni mayıl kuşu,	*Cənnətin mail quşu,*
Gelip kon çu şancalğa!	*Gəl, qon bu kürsüyə!*

Süydüm tayak, süy, tayak,
Süygenime tiy, tayak,
Süygenime tiymeseng,
Otğa tüşüp, güy, tayak!

Sevdim dayaq, sev, dayaq,
Sevgilimə toxun dayaq,
Sevgilimə toxunmasan,
Oda düşüb yan, dayaq!

Tatavullar yırılıp,
Tarlavlanı suv alsın,
Urayım süydüm bulan,
Yavrunlarıng uvalsın!

Arxlar sökülüb,
Tarlaları su alsın,
Vurum sevgi ilə,
Boynun parçalansın!

Koysuvnu ari yanında
Endirey bar Yahsay bar.
Urayım süydüm bulan,
Abayınga aksay bar.

Qoysuyun o biri tərəfində
Endirey var, Yaxsay var.
Vurum sevgi ilə,
Anana şikayətə get.

Biyler miner ariv at
Khanlar gıyegen – halat.
Açuvlanma, ariv kız,
Atadan kalğan adat!

Bəylər minər gözəl at
Xanlar geyən – xalat
Acıqlanma, gözəl qız,
Atalardan qalmış adət!

Uçma hazir turağan,
Karlı tavnu laçini
Gelip oltur şancalda,
Janatni gögürçünü

Uçmağa hazır olan,
Qarlı dağın laçını.
Gəlib otur kürsüyə
Cənnətin göyərçini.

Süydüm urayım sağa
– Gözyaşıng töger yimik,
"Butung-kolung sınsın!" – dep.
Artımdan söger yimik.

Sevgi vurum sənə
– Göz yaşın tökər kimi,
“Əlin qolun sınsın” deyib,
Arxamdan söyər kimi…

Toy sarınları

Istolda kaz etigiz,
Mağa da parz etigiz,
Yırlamağa turaman,
Kavğanı az etigiz!

Stolda qaz ətiniz,
Mənə də fərz ediniz,
Oxumağa dururam
Mübahisəni az ediniz!

Ullu üyde olturup,
Çaçlarımnı tarayman,
Ayavlu amalıma
Köp yahşılık yorayman!

Böyük evdə oturub,
Saçlarımı darayıram.
Rəhmli qardaşıma
Çox yaxşılıq arzulayıram!

Amalımnı ak atı
Karaslağa baylansın.
Amalımnı uyunde
Gelinim de aylansın.

Qardaşımın ağ atı
Dirəyə bağlansın.
Qardaşımın evində
Gəlinim də dolaşsın.

Borlalar boyun-boyun,
Men eteyim bir oyun!
– Men etmesem kim eter
Meni amalımnı toyun!

Salxımlar boyun-boyun,
Mən edərəm bir oyun!
Mən etməsəm, kim edər
Mənim qardaşımın toyun!

Macigitni başıman,
Tübündegi taşıman,
Toy bolağan ulannı
Giççi kızardaşıman.

Məscidin başıyam,
Dibindəki daşıyam,
Toyu olan oğlanın
Kiçik bacısıyam.

Altun çeltirni içinde
Asil kuş çarnamaymı?
Amalını toyünda
Kızaşı yırlamaymı?

Altun hasarın içində
Nəcib quş cibbildəməzmi?
Qardaşının toyunda
Bacısı oxumazmı?

Abzarda yaşıl terek
Yaşınığız yılanlar,
Amalım uçun gelgen
Sav boluguz, ulanlar!

Həyətdə yaşıl ağac
Gizləniniz ilanlar,
Qardaşım üçün gələn
Sağ olunuz oğlanlar!

Tükenden yavluk aldım,
Çaçakların tüyersen.
Allahisen, gelinim,
Anamnı köp süyersen !

Dükandan dəsmal aldım,
Saçaqlarını hörərsən.
Allah eşqinə gəlinim,
Anamı çox sevərsən!

Tamğa ilgen halçanı	*Divara asılan xalçanın*
Çeçegi altun bolsun!	*Çiçəyi qızıl olsun*!
Amayıma gelgen kız	*Qardaşıma gələn qız*
Mekenli katın bolsun!	*Yaxşı xatın olsun*!
Toy toyuğuz, toyuğuz	*Toy doyunuz, doyunuz*
Toyda horaz soyüğuz,	*Toyda xoruzkesiniz,*
Amalımnı toyünda	*Qardaşımın toyunda*
Bir biyime koyüğuz!	*Bir oynamağa qoyunuz*!
Vay, meni kızardaşım,	*Vay mənim bacım*,
Çaçımnı uçu burma.	*Saçımın ucu burma.*
Barın da mağa aytdırıp	*Hamısını da mənə dedizdirib*
Özüng arekde turma!	*Özün uzaqda durma*!
Toy-toyuğuz, toyuğuz,	*Toy doyunuz, doyunuz*,
Toyğa ögüz soyuğuz.	*Toya öküz kəsiniz.*
Sarınlarım da bitdi	*Bayatılarım da bitdi*
– Hali sama koyuğuz!	*İndi məni qoyunuz*!

Vayah // Yas mərasimi mətnləri

Vuya vuya gündur,	*Vuya vuya gündür*,
Vov, vov!	*Vöv, vöv*!
Vuya bulan turar gündür,	*Vuya ilə matəm günüdür,*
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Arş yarılıp bakğan gündür!	*Ərşin yarılıb baxdığı gündür!*
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Barı halklar bakğan	*Bütün xalqlar baxıb*
eken yüzübüzge,	*üzümüzə*,
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Allahımnı gerti açuvu	*Allahımın açığı gəlib*
çıkğan eken özübüzge,	*özümüzə*,
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Vuya haray, haraymedi?	*Vuya, haray haraymədi*?
Vov, vov!	*Vöv, vöv*!
Sen ekensen yığılğan.	*Sən deyəsən yıxılmısan.*

Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Karap nege vay turabız?!	*Nəyə baxıb dururuq*?!
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Kabul nege vay bolabız?!	*Niyə vay qəbul edirik?!*
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Sıdırıp alğan yerge:	*Qoparılmış yerə*
heyler et gelir,	*hey ət gəlir*,
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Yulkup alğan yerge	*Tükü yolunmuş yerdən*
heyler çaç gelir,	*hey tük gəlir*
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Meni anamnı vay ulanı	*Yazıq anamın oğlu*
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Dağı tuvmas dağı ölmes!	*Daha doğmaz, daha ölməz!*
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Dünyalağa dağı aylanmas!	*Daha dünyalarda dolaşmaz*
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Anamnı bal kursağı boşadı,	*Anamın bal qursağı boşaldı*
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Seni karap vay görgende,	*Səni baxıb görəndə*,
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Kökürey edim kök yimik,	*Guruldayırdım göy kimi*,
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Köklege atıladım ok yimik,	*Göylərə atılırdım ox kimi,*
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Yaşnay edim yaş yimik,	*Çiçəklənirdim uşaq kimi*,
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Naziray edim ot yimik	*Parlayırdım ot kimi*
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Enniden song ,senden song,	*İndidən sonra, səndən sonra,*
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Yaşınayım dünyalarda	*Gizlənim dünyada*
yok yimik!	*yox kimi!*
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
İssi günler gelgende	*İsti günlər gələndə*

yayıp koyğan	*sərdiyim*
yamuçum,	*kürküm,*
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Yavunlu günler gelgende	*Yağmurlu günlərdə*
yayıp koyğan çatırım,	*açdığım çətirim,*
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Kuvunlu günler gelgende	*Pis günlər gələndə*
kısıp tutğan kamuçum,	*tutduğum qamçım,*
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Amallarım içinde	Q*ardaşlarımın içindən*
saylap alğan batırım!	*seçilmiş bahadırım*!
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Kaşları kara kabanım,	*Qaşları qaraqabanım,*
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Kaburğaları bıtev arslanım,	*Qabırğaları bütöv aslanım,*
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Kaburğalarıng seni	*Qabırğaların sənin*
bugün sögüldü,	*bu gün söküldü,*
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Kara kanıng kara	*Qara qanın qara*
yerge tögüldü!	*yerə töküldü!*
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Gözyaşlarıng urtlap,	*Gözyaşlarını udub*
enni toyaım!	*indi doyum!*
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*
Artdağılanı oylap	*Başgalarını düşünərək*
enni koyayım,	*indi qoyum.*
Vov, vov!	*Vöv, vöv!*

Arslanbekni ayduvu // *Arslanbekin ayduvu*

– Kart Atayim, atlanaman kazıkumuk tavlağa...
Qoca Atam, atlanıram qazıqumuq dağlara...
– Sen atlangir yahşı ulanlar yoluna.
– Sən atlan igid oğullar yolunda.
Kırk gece kırk turup kırk tamurdan süt bergen

Qırx gecə qırx durub qırx damardan süd verən
Kart abayğa soramayli atlanma.
Qoca nənədən soruşmamış atlanma.
– Kart Abayim, atlanaman kazikumuk tavlağa.
– *Qoca Nənəm, atlanaram qazıqumuq dağlara.*
Sen atlangir yahşi ulanlar yoluna
Sən atlan yaxşı oğlanlar yoluna
Yaş olcanğa soramayli atlanma.
Cavan arvaddan soruşmamış atlanma.
– Hey yaş olcam, atlanaman kazikumuk tavlağa.
– *Hey cavan arvadım, atlanıram qazıqumuq dağlara.*
Sen atlangir yahşi ulanlar yoluna,
Sən atlan yaxşı oğlanlar yoluna,
Sav kaytmassan kart atayni koluna.
Sağ qayıtmazsan, qoca atanın əlinə.
Yurup barğan kıçitkanlik toğayga,
Yeriyib gicitkanlı çəmənliyə çatan
Kuvun salğan Hartmut bulan noğaya
Təşviş salan kalmık ilə noğaya
Arslanbekge tübek tiymay, ok tiygan
Aslanbekə silah dəyməyən, ox dəyən
Ol da elivaş terbenmesdey bek tiygan.
O da ölübaş tərpənməz, bərk toxunub.
Hey doslarim, bir kacindan suv da içdik,
Hey dostlarım, bir sürahidən su da içdik,
Hey doslarim, bir Kurandan ant da içdik,
Hey dostlarım, bir Qurana and da içdik,
Biribiz ölgen yerde ölerge,
Birimizin öldüyü yerdə ölməyə,
Biribiz kalğan yerde kalırğa,
Birimiz qalan yerdə qalmağa,
Hey doslarim, meni tovelege gommagiz.
Hey dostlarım, məni təpədə gömməyin.
Tovelege gomsagiz da, yel elter
Təpədə gömsəniz də, yel aparır

Tovenlege meni gommagiz,
Təpənin altında da məni gömməyin,
Tovenlege gomsagiz da suv elter.
Təpənin altına gömsəniz su aparır.
Meni çila, yol kırayğa gomuguz
Məni yol kənarında gömün
Otup barağanlar alham eterdey,
Ötüb gedənlər ayə oxuyarlar,
Bilmaganlar başim taptap geterdey.
Bilməyənlər başım tapdalayıb keçərlər.
Hey doslarim, uylarigizga sav esen kaytsağiz,
Ey dostlarım, evinizə sağ-salamat qayıtsanız,
Savluk bulan uylarigizga barsağiz,
Sağlıq ilə evinizə çatsanız,
Meni sizin içigizda gormese
Məni sizin aranızda görməsə,
Kart Atayim çigar aldigizğa sorama,
Qoca atam çıxar qarşınıza soruşar,
Kart atayğa siz aytarni men aytsam:
Qoca atama siz deyəni mən desəm:
Sen bergen kara kuyruk kaşğa tay
Sən verən qara quyruq qaşqa tay
Şo ot otlay şonu bulan Arslanbeging kaldi dep;
O ot otlayıb onunla Aslanbekin qaldı deyib;
Meni sizin içigizda gormese
Məni sizin içinizdə görməsə,
Kart Abayim çigar aldigizğa sorama,
Qoca nənəm çıxar qarşınıza soruşar,
Kart abayğa siz aytarni men aytsam,
Qoca nənəmə siz deyəni mən desəm,
Yalğanlar aytmay, gerti aytsam,
Yalan danışmayıb, gerçəyi danışsam,
Sen bergen ak kalaçlar katip dep
Sən verən ağ çörəklər qatıb deyin
Şolani bulak başda Arslanbeging guvşey kaldi dep

O bulaq başında Aslanbekin çeyney qaldı deyib
Meni sizin içigizda gormese
Məni sizin içinizdə görməsə
Ol yaş olcam çigar aldigizğa sorama,
O cavan xanımım sizdən məni soruşar,
Sogulmas dep tikgan seni penceging
Sökülməz deyə sən tikən köynəyin
Sogulma da yaman yerde soguldu,
Sökülməz də yaman yerdə söküldü,
Ezuvundan kara kanlar toguldu,
Qollarından qara qanlar töküldü,
Meni sizin içigizda gormese
Məni sizin içinizdə görməsə
Gebek çığar kalkilağa karama.
Gəbək çıxar eyvana baxmağa.
Ak kalay kumanlarin kolğa alip
Ağ qalay kumganları ələ alıb
Ağarğan çal sakalin,yel kagip
Ağaran çal saqqalını yel qapıb
Gebek çikğan kalkilağa karama,
Gəbək çıxmış eyvanlara baxmağa,
Arslanbekni arzu halin sorama.
Aslanbekin ərzi-halın soruşmağa
Hayvan gele gumuş yipday burlenip,
Heyvan gələr, gümüşə bürünüb,
Çeçek açğan tereklerdey turlenip,
Çiçək açan ağaclardan törəyib,
Hayvani bar kapu artina sıyinip,
Heyvan var qapı arxasına sığınıb,
Arslanbekni gerti ölgeni bilinip.
Aslanbekin gerçək ölümü bilinib.
Atam-anam yılay turup mağa kor tavar,
Atam-anam ağlayaraq mənə gor tapar,
Elgur olcam uç gundan song er tavar.
Xanımım üç gün sonra ər tapar.

Kızkardaşim el namusğa tuyular,
Bacım elin namusunu çəkər,
Er kardaşim mal kala dep suyunar.
Qardaşım mal ona qaldı deyib sevinər.

Raşıtnı ayduvu// *Rəşidin ayduvu*

Tavlanı bir tarğin alay tumani
Dağların bir qalın alay dumanı
Tuzlani bir bavru çivar yilani,
Ovalanı rənbərəng bir ilanı,
Bir Başlili Mahammatni Raşit degen ulani.
Bir Başlılı Məhəmmədin Rəşid deyilən oğlu.
Havalarda kuv tuşurmay balayak,
Havalarda tük düşürməz qaranquş,
Bulutlarda bolurmuken uyasi?
Buludlarda olarmı yuvası?
Analardan Arslan tuvğan er eding,
Analar Aslan təki ər doğub
Havarsizdan birdan çikdi huyasi.
Xəbərsiz birdən çıxdı bağırışı.
Raşit batır yer yağalap yuruma
Bahadır Rəşid qıraqdan yürümə,
Bugun senden çarh silkinar, can kurkar,
Bu gün səndən çərx silkinər can qorxar
Azireil karşi tursa yuzunga..
Əzrayıl qarşı dursa üzünə…
Donmay eding bir aytilğan sözungdan
Dediyi bir sözündən dönməzdin
Kotanlar buzup, şolay koyda alding,
Kotanlar pozub, belə qoyun da aldın,
Buduretmey kapkin atlar baylay eding.
Düşünmədən oğurlanmış atları bağlayırdın.
Oçardagi kızıl çarik kızbaylar,
Godekan'daki qırmızı çarıqlı qorxaqlar,
Seni artingdan ne de söyler, ne de aytar,

Sənin ardınca nə də söylər, nə də deyər,
Ayta busa ayta tursun kızbaylar,
Deyəcəksə desinlər qorxaqlar,
Sen yurudung eki ayri tizingdan,
Sən yeridin iki ayrı dizinlə,
Lam geçmey eding bir aytilğan sozungdan.
Dönmür dediyi bir sözündən
Aziz caning dar agaçdan ilitmay,
Əziz canın dar ağacından sallanmır,
Bugundan song yerge girsin bu dünya
Bu gündən sonra yerə girsin bu dünya
Yahşi erkekler neçik ölgenni bilmay!
Yaxşı kişilər niyə öldüyünü bilmir!
Orus paça, seni de otung gomulsun
Rus çarı, sənin də odun gömülsün
Tepterlering suvğa tuşsun, çirisin!
Dəftərlərin suya düşsün, çürüsün!
Ustuvizga naçanniklar olturtğan,
Üstünüzə naçənniklər oturtturan,
Kızbaylani yanin maldan telturtğan,
Qorxaqlarını yanına maldan doldurtduran,
Kızbaylani yani maldan tolmasin
Qorxaqların yanı maldan dolmasın
Kurdaşina namart çikğan ongmasin!
Dostuna namərd çıxan düzəlməsin!
Balaş Haci heç uyunda ölmesin,
Balaş Hacı heç evində ölməsin,
Abduxalik bir yahşilik gormesin!
Abdulxaliq heç yaxşılıq görməsin!
Şu Başlilar urup şonu yikmasin!
Bu Başlılar vurub onu yıxmasın!
Kardaşlari papah giyip çikmasin
Qardaşları papaq geyib çıxmasın

Raşit doğulanda iki qolu da qan olur. Anası kitab açdırır: “Çox adamın qanın alan adam olacaq” deyir.

Ayduv

Tavlardan gelgen tav canlar
Dağlardan gələn dağ canlar
Ayaklaring bulan basip toktatding.
Ayaqların ilə basıb saxladın
Erenlege sorap gelmes acallar!
İgidlərə demədən gələr əcəllər!
Bulutlar goterilmay gun çikmas,
Buludlar çəkilməz, gün çıxmaz,
Buyruklar yetmey şolay can çikmas.
Əmr gəlmir, can çıxmaz.
Bulutlar goterilgan bugün orlege,
Buludlar çəkilmiş bu gün yüksəklərə,
Buyruklar yetgen yesir erlege,
Əmrlər çatsın yesir igidlərə,
Erenlege er buyruklar yetgende,
Ərənlərə igid əmrlər çatanda,
Uzannirip sala eken korlaga.
Uzandırıb qoyasan qəbirlərə.
Syuegina bir suyek tahta tiza eken,
Meyidinə sümük kimi bir taxta düzəsən
Ustuna bir uç topurak toga eken,
Üstünə bir ovuc torpaq tökülərkən
Bu dünyada gun gormegen erleni
Bu dünyada gün görməyən igidləri
Anaları kop kıynalip tava eken!
Anaları çox əziyyətlə doğar!
Karalar giygan bugün ak giyar,
Qaralar geyən bu gün ağ geyər,
Kayğilar gorgen terkde eter
Qayğılar görən tərk də edər
Inanmagiz itga çakı dünyağa!
İtə inandığın gədər inanmayın bu dünyaya!
Bu dyüyada mal dey turup baş geter!
Bu dünyada mal deyə deyə ömür keçər!

Erenlege emsiz avruv em bolur,
İgidlərdə çarəsiz ağrılara çarə olur.
Ulanlağa bulay işlar kop bolur.
Oğullara belə işlər çox olur.
Koklege batğiç salsa yetermu,
Nərdivan`qoysa göyə çatarmı,
Gok dengizga kılıç ursang otermu ?
Göy dənizə qılınc vursan dalğalanarmı?
Burlengen tereklerdey butaksız,
Çılpaq ağaclartək budaqsız,
Bir yel kakğan tarilarday urluksuz
Bir yel vuran çəltiklər də toxumsuz
Kurdaşina namarti çikgan erleni
Dostuna namərd çıxan igidin
Cahannamda canı guysun buyruksuz!
Cəhənnəmdə canı yansın buyruqsuz!
Avlaklani aldan kurğan çatiri,
Çəmənlikdə öncədən qurulan çadırı,
Ulanlanı ayan tuvğan batırı;
Oğulları hörmətli doğulan bahadırı;
Batır eding bugun şolay parz eding,
Bahadır idin bu gün elə fərz edin,
Kuvalaşip tutmas şolay çars eding
Qaçıb-tutub tutmaz alaqaranlıqda
Batır kolung bugun seni baylandı,
Bahadır əlin bu gün sənin bağlandı,
Gep-gertiden bu dünyadan parz yureging aylandi.
Həqiqətən bu dünyadan fərz ürəyin keçdi.

Halilay

Halilay Halilay hoyvay, anay desem aynanay
Halilay Halilay hoyvay, anay desəm aynanay
Halilay Halilay hoyvay, halilay girsin savanga
Halilay Halilay hoyvay, halilay girsin buğda tarlaya
Halilay Halilay hoyvay, yer oyulsun yamanga.

Halilay Halilay hoyvay, yer oyulsun yamana.
HalilayHalilay hoyvay, eki gulleden salip
Halilay Halilay hoyvay, iki gülldən salıb
HalilayHalilay hoyvay, uray eding kavanga
Halilay Halilay hoyvay,vuracagdın gabana
HalilayHalilay hoyvay, orakni orup orup
Halilay Halilay hoyvay, oraqla biçib biçib
HalilayHalilay hoyvay, salir kultege bavluk
Halilay Halilay hoyvay, salır dərzə düyün
HalilayHalilay hoyvay, ne bola meni suyseng
Halilay Halilay hoyvay, nə olar məni sevsən
HalilayHalilay hoyvay, ulan kardaşing savluk
Halilay Halilay hoyvay, qardaşın var olsun
HalilayHalilay hoyvay, it tutar kavanlani
Halilay Halilay hoyvay, it tutar gabanları
HalilayHalilay hoyvay, yatgan koru yallasin
Halilay Halilay hoyvay, yatan goru yansın
HalilayHalilay hoyvay, bizin ayirganlani.
Halilay Halilay hoyvay, bizi ayıranları.

Qədim mahnı

Dagıstanna bir iş oldu tamaşa
Dağıstanda bir iş oldu tamaşa
O gun bu gun enni destim ne yaşa
O gün bu gün enni destim ne yaşa
Iş putirki kapirlari bilmanam
İş budur ki, kafirləri bilmirəm
Sanavun bilmanam çohdu esgeri
Sayını bilmirəm, çoxdu əsgəri
Men çagırdım Abubakar Umara
*Mən çağırdım Əbubəkr Ömər*i
Va hum dagı aslam Ali Osmana
Və həm də Əli Osmanı
Bir umutum gozel Hasan Husene

Bir ümidim gözəl Həsən Hüseynə
Bu kapirlar maksuduna etmesin
Bu kafirlər məqsədinə yetməsin
Dinibizni harap eylep getmesin
Dinimizi xarab edib getməsin
Huya heyler dinibizga amal yok
Huya heylər, dinimizə əməl yox
Ak sut veren analardan purman yok
Saf süd verən analardan fərman yox
Bu gunuma bacilarim ağlasin
Bu günümə bacılarım ağlasın
Kuruhuma bir ak yavluk bağlasin
Qəbirimə bir ağ yaylıq bağlasın
Dünya adatım yasım etmesin
Dünya adətim, yasım tutmasın
Aziz canım meni zaya getmesin
Mənim əziz canım zay olmasın
Hayt kurdaşlar kıyin bolmay tınç bolmas
Ey dostlar, zəhmətsiz dinclik olmaz
Har kim bugün capa çekse puç olmas
Hər kim bu gün cəfa çəksə puç olmaz
Har kim bugün capa çekse canina
Hər kim bu gün cəfa çəksə canına,
Huri kızlar tutar yavluk kanina.
Huri qızlar tutar yaylıq qanına.

Vayah

Tuvekler tiymay sağa bugün ok tiygan
Tüfənglər dəymir bu gün sənə, ox dəyir
Tervenme bolmas yimik bugün sağa bek tiygan
Tərpənmək olmaz kimi bu gün sənə çox dəyir
Şo yerlerde aylandirip alganlar
O yerlərdə səni dövrəyə alanlar
Arasina ol duşmanlar salganlar

Aralarına o düşmənlər salanlar
Hanlar yuruygan yollarda
Xanlar gedən yollarda
Haliyaklar taptap etgen maydanna
Sadə döyüşçülər cıdır vurduğu meydanda
Çapgay eding çavaringni beti tuşgunça
Çapsaydın çaparın üzü düşüncə
Çançgay eding kadavungnu uçu singinça
Batırsaydın süngünün ucu sınınca
Har saninga bir sanlarin algay eding
Hər candan bir can alaydın
Senden aldin kara yerlege salgay eding
Səndən əvvəl qara yerlərə salaydın
Yanmas edim bugunlar men yav çakı
Yanmazdım bu gün mən yağ təki
Yarilip olmes edim şunçakı
Yarılıb ölməzdim əhəmiyyətsiz
Duşmanlardan tiygan sağa yarangni
Düşmənlərdən sənə dəyən yaranı
Yavluklaring bulan sen sivirip
Yaylıqların ilə sən sıyırıb
Belbavlaring bulan bek tartip
Kəmərlərin ilə bərk dartıb
Betge bet sen amalim turmading
Üz-üzə sən qardaşım durmadın
Betge turup sen nege etmeding
Üzə durub sən necə etmədin
Ayibim kop sağa meni opkem kop
Eybim çox sənə mənim öfkəm çox
Opkeler tugul sağa sozum yok
Öfkələr deyil sənə sözüm yox
Boynun nege çapmading
Boynunu necə vurmadın
Sağa urganni eki kolu kurusun
Səni vuranın iki qolu qurusun

Ur degenni ulan yurtu ulusun
Vur deyənin oğlunun yurdu boş qalsın
Uruşlaga cıygan mali yurusun
Yürüşə çıxan malı viran olsun
Ulan yerlerinda kız kalsin
Oğlan yerlərində qız qalsın
Ullu yurtlari oyulsun
Qədim yurdu viran olsun
Kız ornunda taş kalsin
Qız yerində daş qalsın
Yeri yurtu boş kalsin
Yeri yurdu boş qalsın
Abzarina ala bata ornaşsin
Həyətində qara otlar bitsin
Otbaşinda ozen suvlar toktasin
Ocağında çay suları dursun
Abzarinda sariekler aylansin
Həyətində ilanlar gəzsin
Kapusuna kara kirit urulsun
Qapısına qara kilid vurulsun
Eşiklari tersina yavulsun
Ev-eşiyi alt-üst olsun
Içinda nahirçilar tavulsun
İçində naxırçılar olsun
Tor yaninda kukumavlar kıçirsin
Dörd tərəfdə bayquşlar ulasın
Duşman Toguz tuvralsin
Düşmən doqquz doğransın
Al kanina boyalsin
Al qanına boyansın
Yayilip kalsin yaşlari
Yayılıb qalsın uşaqları
Togulup kalsin işlari
Tökülüb qalsın işləri
Yaş olcesi yılay kalsin uylarda

Cavan arvadı evlərdə ağlar qalsın
Papahlari kalsin ilinip çuylarda
Papaqları evdə asılı qalsın
Savutlari ol duşmanni sannuk tupga atilsin
Silahları o düşmənin sandığın dibinə atılsın
Belliklari betlik bolup kesilsin
Püştəbəndi parça parça kəsilsin
Yazilip ayaklar basmasin
Yazılıb ayaqlar basmasın
Ocet ölgen oruslaga tayalsin
Naxələf ölən ruslara dayasın.
Şo yerlerde can dey turup can bersin
O yerlərdə can deyə zarısın can versin
Canina bir amallar dep telmirsin
Canına bir çarə deyə çabalasın
Suvuklarina bir kişilarda tonlar yapmasin
Üşüyənlərə heç kim kürklər örtməsin
Suvsaplarina heç kişilar suv bermesin
Susayanlarına heç kim su verməsin
Duynelerde heç yahşılık gormesin
Dünyalarda heç yaxşılıq görməsin
Açili tavlani otlasin
Acılı dağların otlarını yesin
Ağulu suvlani urtlasin
Zəhərli sular udsun
Yaş olcesi tovelenge çiksin akırsin
Cavan arvadı təpəyə çıxsın bağırsın
Kızğardaşi borular orlep minsin
Bacısı borulara dırmanıb minsin
Seni izlap kara ormanlağa girsin
Səni izləyib qara meşələrə girsin
Şo yerlerde seni tapmasa
O yerlərdə səni tapmasa
Kara kavanlar bolsun
Qara qabanlar olsun

Tovenlege çikganda yel eltsin
Təpə dibinə düşərkən külək aparsın
Tovenlege tuşganda suv eltsin
Təpə dibinə düşəndə su aparsın
Boyun boylap kara goylek giydirsin
Boyu uzunu qara köynək geyinsin
Başina kir kanalar saldirsin.
Başına gara örtülər bağlasın.

Ölünün vayahı

Men soyleymen bir Allahdan purman dep
Mən söylərəm bir Allahdan fərman deyib
Aziz canım halk yaninda kurvan dep
Əziz canımı xalqa qurban deyib söylərəm
Kol goterdim bu dunyani malina
Tamah saldım bu dünyanın malına
Ahıratga yarum napas alman dep
Axirətdə yarım nəfəs almam deyib
Avrudum yatdim toşekge
Ağrıdım yatdım döşəkdə
Azireil geldi yanima
Əzrayıl gəldi yanıma
Karmaklarin saldı altı sanima
Qarmağını saldı altı yerimə
Çık dep buyurdu meni aziz canima
“Çıx!” deyə buyurdu mənim əziz canıma
Azireil aldi canımni getdi
Əzrayıl aldı canımı getdi
Kaldi sanım cansiz bolup toşekde
Canım cansız olub qaldı döşəkdə
Aylandirip cullitirilar aldilar
Çevirib yas tutanlar aldılar
Getdilar tahtani geltidilar
Getdilər taxtanı gətirdilər

Cuvmaga katunlar belsendilar
Yumağa qadınlar qollarını çırmaladılar
Çeçip opuraklarim atdilar
Paltarlarımı çıxarıb atdılar
Saldi sanimni tahtaga
Cəsədimi taxtaya saldılar
Birlari suv tokdu
Birisi su tökdü
Birlari işip sapun cuvdu
Birisi sabunladı
Beş arşin akni biçdi boyuma
Beş arşın ağı biçdi boynuma
Buğar meni çirmadilar
Bunlar məni çırmadılar
Canazani geltirip saldi eşikni içina
Cənazəni gətirib həyətə qoydular
Cıyildi Əlimlar eşikni avzuna
Alimlər yığıldı həyətə
Canazaga alti sanim saldilar
Cənazəmin altı yanına yığıldılar
Goterip ziyretlege eltdilar
Götürüb məzarlığa getdilər
Birlari alip şipilima saldilar
Kənarlarını doldurdular
Ustuma uç topurak atdilar
Üzərimə ovuc torpaq atdılar
Kaldi sanim topurakni tuvunda
Canım qaldı torpağın dibində
Kara yılan ala gozumnu sordu
Qara ilan ala gözümü sordu
Kızıl kanim kara yerge toguldu
Qızıl qanım qara yerə töküldü
Altı sanim bir birindan ayrildi
Altı yanım bir-birindən ayrıldı
Sueklirim humday bolup uvaldi

Sümüklərim toz olub töküldü
Azireil berdi tepterimni koluma
Əzrayıl verdi dəftərimi əlimə
Ohudum amallarima bakdim
Oxudum əməllərimə baxdım
Ondanda men bir payda gormedim
Ondan mən bir fayda görmədim
Kaytip dağı bu dunyağa gelmedim.
Bir də bu dünyaya gəlmədim.

ALQIŞLAR. QARĞIŞLAR

Alqışlar

Yeməkdən sonra söylənən alqışlar

Alhamdulilla aşığızğa,	*Əlhəmdülillah yeməyinizə*,
Hadirgün tuvsun başığızğa	*Gözəl gün doğsun üzünüzə*
Tepsigiz tok bolsun,	*Sininiz dolu olsun*,
Sizin süymeygenler yok bolsun!	*Sizi sevməyənlər yox olsun*!

Yaşnı birinçiley beşikge salağanda aytılağan alğış// *Uşağı birinci dəfə beşiyə qoyarkən edilən alqış*

Beşik bavu bek bolsun,	*Beşik başı möhkəm olsun*,
Beş ulanı,beş kızı,	*Beş oğlu, beş qızı*,
Ağası,ulankardaşı bolsun,	*Ağası oğlan qardaşı olsun*
Nasipli devletli bolsun!	*Nəsibli dövlətli olsun*!

II variant

Beşik bavung bek bolsun,	*Beşik başın möhkəm olsun*
Beş ulannı ağası bolğur,	*Beş oğulun ağası olsun*
Ata-ananga yaravlu bolğur,	*Ata-anasına yararlı olsun*
Adamlağa ayavlu bolğur!	*Adamlığa layiq olsun*!

Yangı yılnı yemişin aşayğanda aytılağan alğış *Yeni ilin yemişini nübar edərkən edilən alqış*

Bu yangılık yingilik,	*Bu nübarlıq, yenilik*,
Dağı yıl da köp bolsun,	*Sonrakı il də çox olsun*
Üyubüz-eşigibiz,	*Evimiz, eşiyimiz*
Türlü tirlikden tolsun!	*Çoxlu dirilik olsun*!
Esenlik savluk bulan	*Əsənliklə, sağlıqla*
Aşıbıznı aşayık,	*Yeməyinizi yeyək*
Süyünçlük şatlık bulan,	*Sevinclə, şadlıq ilə*
Dünyada biz yaşayık!	*Dünyada biz yaşayaq*!

Güney qumuqlardakı variantı

Yanğılık engilik	*Nübarlıq, yenilik*
Aşay küley kalayık	*Yeyib gülərək yaşayaq*
Ha-ha-hay	*Ha ha ah*
(dep külep song aşaylar)	*(deyib sonra yeyərlər)*

Yangı tuvğan aynı görgende aytılağan alğış//
Yeni doğulan ayı görəndə edilən alqış

Ay gördüm aman,	*Ay gördüm aman,*
Koltuğumda – Kuran,	*Qoltuğumda Quran,*
Kolumda – zuvhan	*Qolumda təsbeh*
Ölgençe – devlet,	*Ölüncə dövlət,*
Ölgen song – Janat!	*Öldükdən sonra cənnət*!

Güney qumuqlardakı variantı

Ay gördüm Allah,	*Ay gördüm Allah,*
Amantubillah	*Amantibillah,*
Ne gözel aydır	*Nə gözəl aydır,*
Alhamdulillah	*Əlhəmdülillah*

Masxara alqışlar//Zarafatyana alqışlar

Bundan yüz il əvvəl gənclər dəstə-dəstə toplanaraq növbə ilə hər həftə birisinin evində yeyib-içirlərmiş. Hər dəstə öz içindən birini seçir və "Qazı" elan edirlərmiş. Qazı bəzən keçədən hazırlanan kitab kimi bir şey açıb hekayə oxuyarmış, bəzən də dua oxuyarmış. Dua belədir:

Köp bitsin sabanlar,	*Çox bitsin samanlar,*
Yeməsin qabanlar,	*Yeməsin qabanlar,*
Yaşamasın yamanlar!	*Yaşamasın yamanlar*!
Hər yerdə toxluq olsun	*Hər yerdə toxluq olsun*
Bizə pislik edənin	*Bizə pislik edənin*
Yeri-yurdu pokluk olsun!	*Yeri yurdu poxluq olsun*!
Gelin gelsin, yavluk bersin,	*Gəlin gəlsin, yaylıq versin*
Tanrı salamatlıq versin	*Tanrı salamatlıq versin*

Butun bugün oltursun, *Bütün günü otursun,*
Butday urçuk toltursun, *Buğda kirkirəni doldursun,*
Har yılda bir kozlasın! *İldə bir dəfə balalasın!*
Bizə pislik edənin, *Bizə pislik edən*
Bağrın tutub sızlasın! *Bağrın tutub sızlasın!*
Koynuna kolun soxub *Qoynuna qolun soxub*
Honşulağa barmasın, *Qonşulara getməsin,*
Çatsa da gecikməsin! *Çatsa da gecikməsin!*
Arüv xatunnu əri ölsün! *Gözəl xatunun əri ölsün!*
Çirkin xatunnu özü ölsün! *Çirkin xatun özü ölsün*
Haca getdiyi hacınnı *Həccə gedən Hacının*
Duası qəbul olsun! *Duası qəbul olsun!*

Qarğışlar

Qız ilə oğlanın qarşılıqlı qarğışı

Qız

Avlaklağa ot bitsin *Oylaqlarda ot bitsin*
Çalğı bulan çalarday, *Oraq ilə biçilən,*
Ananga bir gün tuvsun *Anana bir gün doğsun*
Töbe çaçın alarday! *Təpə saçlarını uçuran!*
Töbengden Tengiri ursun, *Təpəndən Tanrı vursun,*
Töben-töben salırday! *Pərən-pərən salsın!*
Bulutda kızıl biydayak, *Buludda qırmızı vələmirtək,*
Bulutlarda kozlağın! *Buludlarda törəsin!*
Masmavi oylaqlarda, *Yamyaşıl çəmənlərdə,*
Süyek bolup bozlağın! *Ölüb sızlayasan.*
Süyegin alma barmağa *Meyitin almağa gedəndə*
Dos-kardaşıng *Dost-qardaşın*
bir birin salsın! *bir-birini göndərsin!*
Aman canıng yallasın, *Aman canın yansın,*
Canıngnı Allah alsın! *Canını Allah alsın!*
Can mukamğa gelgende *Əsas məqama gəlincə*
İblis imanıng alsın, *İblis imanını alsın,*
Cuhut keşiş okusun, *Cuhud keşiş oxusun,*
Sari soldat sın kaksın! *Sarı əsgər başdaşı taxsın!*

Uyungden-eşigingden,	*Evindən-eşiyindən,*
Göbük urup,kan aksın!	*Köpüklənsin qan axsın!*

Ulan // Oğlan

Sıtılğırıng açğanlı,	*Bəd ağzını açanda,*
Singirlering basğanlı,	*Qırılası* ayaqları *basanda,*
Yüreging üstün boldu,	*Ürəyin qabardı,*
Avazıng arşğa çalınsın,	*Səsin ərşə çıxsın,*
Süyeging salğa salınsın!	*Meyitin daşa dəysin!*
Gök külbaylar kozlağın,	*Göy köpəklər törəsin,*
Kolunga alıp bozlağın!	*Əlinə alıb ağlayasan!*
Tuhumung tuzday irisin,	*Toxumun duztək ərisin,*
Avleting ayak basmasın,	*Nəslin ayaq basmasın,*
Otuna kazan asmasın,	*Ocağında qazan asmasın,*
Har ayda alham etsin,	*Hər ayda əlham oxusun,*
Har cumada yas bolsun!	*Hər cümə yası düşsün!*
Meni hayırım tiymese,	*Mənim xeyrim dəyməsə,*
heyler,	*heylər,*
Şu kançık meni	*Bu qancıq mənim*
aldımdan tas bolsun!	*Qarşımdan yox olsun!*

Ekev erişip karğağan küy // *İki rəqibin qarğış mahnısı*

Kazık yimik kağılğın,	*Dirək kimi yerə çaxılasan*
Çubuk yimik eşilgin,	*Çubuq kimi eşiləsən,*
Töbengden çığıv çığıp,	*Başından çıban çıxıb,*
Tabanıngdan teşilsin.	*Dabanından deşiləsən.*
Tilim-tilim tilingir,	*Dilim-dilim doğranasan,*
Karas başğa ilingir,	*Piştaxta başına ilişəsən,*
Yazbaşda murdar ölüp,	*Yaz başında murdar ölüb,*
Kışda yurtğa bilingir!	*Qışda kəndə bildirilsin!*

Ögey ananı karğışı va alğışı// *Ögey ananın qarğışı və alqışı*

Bu etimler kırılsın,	*Bu yetimlər qırılsın,*
Kırk müyüşge tığılsın,	*Qırx küncdə qalsın,*

Barı da ölüp biri kalsın, Onu da Allah alsın!	*Hamısı ölsün, biri qalsın,* *Onu da Allah alsın!*
Menikiler yaşasın, Bulanı aşın aşasın, Bulardan kalğan malğa, Yeslik etip yaşasın!	*Mənimkilər yaşasın,* *Onların çörəklərini yesin,* *Bunlardan qalan mala,* *Yiyəlik edib yaşasın!*

Qarğış sarınlar

Men karğama bilmayman Mollani yaşı çakı Içinga talav çıksin Gaymuşnu başi çakı.	*Mən qarğaya bilmirəm* *Mollanın uşağı kimi* *İçinə şiş çıxsın* *Camışın başı kimi.*
Eniş bağip barayding Tahtalı arba bulan Suyeklering çoplensin Saktiyan torba bulan.	*Aşağı baxıb gedəydin* *Taxtalı araba ilə* *Sümüklərin toplansın* *Motal torbası ilə*
Kuluş etme çit aldım Teregi çika çika Menden özgeni alsang Tuvralgir tika tika	*Köynək tikməyə çit aldım* *Naxışı xırda-xırda* *Məndən özgəni alsan* *Doğranasan tikə-tikə*
Eniş baragan eşek Orge bagip akırsin Seni atangni yurtuna Gök kukumav çakırsin.	*Aşağı gedən eşşək* *Yuxarı baxıb anqırsın* *Sənin atanın yurdunda* *Göy bayquş ulasın.*
Atangda elsun anangda Oguzungda tanangda Ustevuna uç kalaç Ustuna kaynanangda	*Atan da ölsün, anan da* *Öküzün də, danan da.* *Üstünə üç qalac* *Üstünə qaynanan da.*
Goylegimni aldi keten Gotermeydi nakışdan	*Köynəyimi aldı kətan* *Götürə bilmirdi naxışdan.*

Vay meni cannay dosum	*Vay mənim can dostum,*
Kurkmaymusan kargişdan.	*Qorxmursanmı qarğışdan?*
Kapkalar kakildasin	*Qarğalar qaqqıldasın*
Balalarin tapmasin	*Balaların tapmasın.*
Ekibizni ayirgan	*İkimizi ayıran*
Tinç koruna yatmasin.	*Gorunda dinc yatmasın.*
Kapka gele kakilday	*Qarğa qaqqıldayıb gəlir*
Bodene gele tuyuna	*Bödene gelir özünə vura vura.*
Meni dosumnu alganni	*Mənim dostumu alanın*
Suyek girsin uyuna.	*Meyit girsin evinə.*
Otemiş yoldan çikmagir	*Ötəmiş yoldan çıxmaginən*
Urup çimçik yikmagir	*Vurub sərçəni yıxmaginən.*
Yiksangda aşamagir	*Yıxsan da yeməginən*
Bir gunna yaşamagir.	*Bir gün də yaşamaginən*
Men sağa karğamayman	*Mən sənə qarğamaram*
Karğasam taşga bolsun	*Qarğasam daşa dönsün*
Taş kanzilardan avlanip	*Daş pilləkəndən hərlənib*
San saning başğa bolsun.	*Bədənin tikə tikə olsun.*
Başli yoldan baraydim	*Başlı yoldan gedəydim*
Başdançik tuvek tağip	*Baş aşağı tüfəng taxıb*
Ekida gozung çiksin	*İki gözün də çıxsın*
Bizin uylaga bağip.	*Bizim evə baxıb.*
Kızlar kızlar kırilsin	*Qızlar, qızlar qırılsın*
Meni canim tinarday	*Mənim canım sakitləşsin.*
Kısirlar yardan uçsun	*Dullar uçurumdan uçsun*
Kavurğasi sinarday.	*Qabırğası sınsın.*
Ot tuşsun ol avulga	*Od düşsün o mahala*
Opge koşar bavurga	*Ağciyəri qatar qaraciyərə.*

Anangni başi tuşsun Kümes tolgen şavurga.	*Ananın başı düşsün Dolça dolu duzlu suya.*
Kara kara deydilar Gentde kara yok yimik Mağa kara deygenler Bolsun kara nap yimik.	*Qara qara deyirlər Kənddə qara yox kimi Mənə qara deyənlər Olsun qara neft kimi.*
Hacuvdayni suvurup Suvurgan song kuvurup Sukuraga suv togup Elsun abang bugulup	*Qarğıdalını ələyib Ələdikdən sonra qovurub Cama su töküb Ölsün anan boğulub.*
Yar başga olturayim Tuvegim telturayim Kızın mağa bermese Anasin elturayim.	*Təpə, başında oturum Tüfəngimi doldurum Qızını mənə verməsə, Anasını öldürüm.*
Aylanmadan aylanip Ala oguzga or da yok Bir meni gunahimdan Sağa yatma kor da yok.	*O yan bu yana dönməyə Ala öküzə yüksəklik yox. Bir mənim günahımdan Sənə yatmağa gor da yox.*
Minagan kara ating Kapu artinğa baylansin Meni koyup alganing Kara giyip aylansin.	*Minən qara atın Qapı arxasına bağlansın. Məni qoyub alanın Qara geyib gəzsin.*
Anay desem allani Tuye çaynar tallani Yatar koru yallasin Bizin ayirganlani.	*Anay desəm allanı Dəvə çeynər çinarı. Yatan goru yansın Bizi ayıranların.*
Altı tavnu artinda Taşlangan tayak kalsin Suygen kızın koyagan Ulanlar sayak kalsin.	*Altı dağın arxasında Daşlanan dayaq qalsın. Sevən qızı qoyanlar Oğlanlar sayıq qalsın.*

Tirman tirmanda kalgir	*Dəyirman dəyirmanda qalırsan,*
Eki cire un algir	*İki torba un alasan,*
Anida lakay aşap	*Onu da köpək yeyib*
Şonnanda kuru kalgir	*Orda da boş qalasan.*
Aytayimuken yarap	*Söyləyimmi yarəbb*
Koyayimuken yarap	*Qoyummu yarəbb*
Kanğali kokureging	*Geniş gövdən*
Kavunsun mağa karap.	*Qovrulsun mənə baxıb.*
Sen suye dep eşitip	*Sən sevirsən deyə eşidib*
Az kaldim suye turup	*Az qaldım ki, səni sevim.*
Getsin amurung zaya	*Ömrün zay olsun*
İçingdan guya turup	*İçindən yana yana qalıb.*
Kaşlaring kara savat	*Qaşların qara mina*
Tulumlaring yavlanip	*Tulumların yağlanıb*
Göz tiysin gozleringa	*Göz dəysin gözlərinə*
Olerdey talavlanip	*Ölüncə azarlanıb.*
Ot tuşsun guliyarga	*Od düşsün güliyara*
Guliyardagi malğa	*Güliyardakı mala*
Ot tuşmay yalin tuşsun	*Od düşməsə, alov düşsün*
Eki yuregi barga	*İki ürəyi olana.*
Tav biyik dep minmagan	*Dağ böyük deyib çıxmayan*
Suv teren dep girmagan	*Su dərin deyib girməyən*
Talav çiksin içinga	*Birə çıxsın içinə*
Dos hatirin bilmagan	*Dost qədrini bilməyən.*
Sarinlar ayta turup	*Sarınları söyləyə-söyləyə*
Yureging kannirayim	*Ürəyini ələ alım*
Ustungnagi kaptaling	*Üstündəki kürkün*
Ot salman yannirayim	*Od salmadan yandırım.*
Vay meni aruv zatim	*Vay mənim gözəl canım*
Yekme oguzum minma atim	*Çəkən öküzüm, minilən atım*

Başinga yaramasin Menden ayagan zating.	*Başına yarımasın* *Məndən əsirgənən şeyin.*
Oylay oylay turaman Oyum yetmey oyuma Mendegi ot kavunsun Ulan seni boynunga.	*Düşündükcə dura bilmirəm* *Fikrim yetmir düşünməyimə* *Məndəki od dolansın* *Oğlan sənin boynuna.*
Çum terekni tuvuna Çivara yılan kozlasin Meni koyup alganing Bavrun tutup bozlasin	*Zoğal ağacının dibinə* *Cızıqlı ilan balalasın.* *Məni qoyub alanın* *Bağrını tutub sızlasın.*
Tav maralni kop suyup Tavğa yavğan cengertge Uyung yıgilsin ala göz Sen salding meni dertge	*Dağ maralını çox sevib* *Dağa yayılan çəyirtkə* *Evin yıxılsın, alagöz* *Sən saldın məni dərdə.*
Yirlayik yir ozunu Kesilsin tili uzunu Biz yirlap yivanayik Cani çiksin ozunu.	*Oxuyaq yırın özünü* *Kəsilsin dilin uzunu.* *Biz oxuyub əylənək* *Canı çıxsın özünün.*
Olay sağa kan yavsun Arkalik baziğina Neçede hazim gele Ulanni nazigina.	*Belə sənə qan yağsın* *Dirəyin enində.* *Mənim çox xoşuma gəlir* *Oğlanın arıqlığına.*
Hara sağa kan yavsun Eşik avzungdan başlap Başlap tutgan dosumsan Bolmayman seni taşlap.	*Aman sənə qan yağsın* *Eşik qapısından başlayıb* *Əzəldən dostumsan* *Səni daşlamaram.*
Ayrilgir ayri agaçday Uvar muhur kuvutday Amurung şolay getsin Aşlepiga cuhutday	*Ayrıl ayrı ağactək* *Möhür üyütür kimi* *Ömrün zaya getsin* *Cuhuda əşləpi kimi.*

Yandirding yanmayimmu	*Yandırdın yanmayımmı*
Tepdung uyenmeyimmu	*Təpiklədin oyanmayımmı.*
Salding kara laylaga	*Saldın qara laylaya*
Çikgir şahalaylaga.	*Çıxginən şahalaylara.*
Alma bargan katunnu	*Almağa gedən xatunu*
Ayavlusu yaşasin	*Əzizi yaşasın.*
Alip gelgen katunnu	*Alıb gələn xatunu*
Yalli boru aşasin.	*Boz qurd yesin.*
Bulak başda gök kuzu	*Bulaq başında göy quzu*
Burma kaytgan muyuzu	*Burma qaytan buynuzu*
Suyuvidim bir yaşni	*Sevdim bir cavanı*
Suyunmay elsun ozu.	*Sevinmədən ölsün özü.*
Açilgan terezeler	*Açılan pəncərələr*
Kaytara yavulmasin	*Yenidən bağlanmasın.*
Kok kokurep lamts urup	*Göy guruldar şimşək çaxıb*
Keseging tavulmasin	*Kəsəyin tapılmasın.*
Yurudum yollar uzak	*Uzaq yollar yeridim*
Kim saldi sağa tuzak	*Kim qurdu sənə tələ?*
Sağa tuzak salganni	*Səni tələyə salanın*
Bolmasin amuru uzak.	*Olmasın ömrü uzun.*
Avruyum avruvungdan	*Xəstəliyindən xəstələnim*
Oleyim acalingdan	*Əcəlindən ölüm.*
Ustu çayilgan kacin	*Üstü yuyulan grafin*
Taymasin başligingdan.	*Sürüşməsin başlığından.*
Kıyin bola eken suygen	*Zəhmət imiş sevmək*
Guç bola eken ayrilgan	*Dərd imiş ayrılmaq.*
Etti kat yerge girsin	*Yeddi qat yerə girsin*
Ayrilganga kayğirgan.	*Ayrılığı salan.*
Yalğan aytma yaraymu	*Yalan demək olurmu*
Asillani balasi	*Əsilzadənin balası.*

Yalğan aytgan ulanni	*Yalan söyləyən oğlanın*
Yılay kalsin anasi.	*Ağlar qalsın anası.*
Kavurğada kar temen	*Qabırğada qar təmən*
Kavuğu temen temen	*Qabığı təmən təmən*
Mağa kazğan kavirga	*Mənə qazan qəbirə*
Ozung tuşgur betteven.	*Özün düşəsən üzü aşağı*
Çalidanan aylan çirdan tuş	*Çəpərdən dön divardan düş*
Çirpilağa ilinmay	*Çırpılara dəymədən*
Tas bolup getgir ulan	*Rədd olub get oğlan*
Ne bolganing bilinmay.	*Nə olur bilinmir.*
Kar yavar atip atip	*Qar yağır yavaş yavaş*
Kazgan yerni ağartip	*Qazdığın yeri ağardıb.*
Anang bay bolma suye	*Anan bəy olmasa da*
Bay bolsun seni satip	*Bəy olsun səni satıb.*
Dosum getip ellege	*Dostum gedib yad ellərə*
Kaytar kaytmas yerlege	*Gedər-gəlməz yerlərə.*
Dosum şondan kaytgan song	*Dostum qayıdandan sonra*
Kan yavsun şo yerlege.	*Qan yağsın o yerlərə.*
Karli tavda kar kalsin	*Qarlı dağda qar qalsın*
Hayva bitip nar kalsin	*Heyva bitib nar qalsın.*
Ekibizni ayirgan	*İkimizi ayıran*
Dunyasindan zar kalsin.	*Dünyadan nakam qalsın.*

Sen kim eding mağa pasun bermege
Sən kimsən mənə "fason" verməyə.
Men kim edim seni suyup olmege
Mən kiməm səni sevib ölməyə .
Seni suyup taydi meni avurum
Səni sevib abrımı itirdim
Yol kırayda bolsun seni kaviring.
Yol qırağında olsun sənin məzarın.

SARINLAR, MASHARA SARINLAR

Sarın şəklində söylənən qarğışlara bir-neçə örnək:

Unutupmusan dosum
Tavdagi zamanlani
Hali çi aşamaysan
Tuzdagi savanlani.

Unutmusanmı dostum,
Dağdakı zamanları?
İndi ki yemirsən
Tarladakı zəminləri.

Dosuma dosda degiz
Kışğırip asta degiz
Ne bardi dep sorasa
Hıçi da, hars da degiz.

Dostuma dost da deyin
Qışqırıb asta deyin
"Nə olub" deyə soruşsa
Qarmonla alqış da deyin.

Men sağa inanmayman
Inansamda bazmayman
Arkada tayamayman
Umutumna uzmayman.

Mən sənə inanmıram
İnansam da güvənmərəm.
Arxanda durammaram
Ümidimi üzmərəm.

Aytayim bir ekini
Bir ekini ekini
Savi çivara bolur
Saldat etgen bekini

Deyim bir-ikisini
Birini, ikisini.
Sapı rəngbərəng olar
Əsgər edən bıçağın.

Tav başinna turaydim
Tal ağaçdan koş etip
Kayda tursa ne bola
Can dosuna baş etip.

Dağ başında duraydım
Çıl-çırpıdan qara dam tikib
Harada dursa nə olar
Can dostuna baş çəkib.

Yazni gunu buday orak
Arti gunu harmanni
Yarali yuregima
Dosumnu kolu darmanni.

Yaz günündə buğda oraq
Son günü xırmanın.
Yaralı ürəyimə
Dostun əli dərmandı

Ayt ayt dep aytdirasan
Alişmaysan ne payda
Meni suygenim sensen
Seni suygening kayda?

Söylə deyib söylədəsən
Alışmasan nə fayda.
Mənim sevdiyim sənsən
Sənin sevdiyin harda?

Ekibiz da bir edik	*İkimiz də bir idik*
Bahça da bav da yimik	*Bağça bağdakı kimi*
Hali ci erek bolduk	*İndi ki uzaqlaşdıq*
Dengiz da tav da yimik.	*Dənizdən dağa kimi.*
Yol bulan baraganda	*Yol ilə gedəndə*
Ras bolayım yolungda	*Rast gəlim o yolda*
Konğuravlu kuş bolup	*Zınqırovlu quş olub*
Konayim ong kolunga.	*Qonum onun çiyninə.*
Baksam gorunagan	*Baxsam görünən*
Gavan tavnu ormanlari	*Cavan dağın meşələri*
Ot tuşganday yanagan	*Od düşmüş kimi yanan*
Yuregimni yavlari.	*Ürəyimin yağları.*
Sarinlarim satiman	*Sarınları sataram*
Orus etgen xutiman	*Rusun etdiyi qutuyam*
Şu kuymur tilim bulan	*Bu hiyləgər dilimlə*
Men seni aldatiman.	*Mən səni aldadaram.*
Vay meni ahim paşman	*Vay mən peşimanam*
Bavlarda bala kuşman	*Bağlarda bala quşam.*
Bala kuşum tas etip	*Bala quşum itib*
Şonu izlay çikgan yaşman.	*Onu axtarmağa çıxan gəncəm*
Kaygı bulan uvaldim	*Qayğı əlindən qırıldım*
Dengizğa kopur saldim	*Dənizə körpü saldım.*
Rahmu et dosum mağa	*Rəhm eylə dostum mənə*
Çarasiz bolup kaldim.	*Mən çarəsiz qaldım.*
Sızın uylani başi	*Sizin evin başı*
Bizin uylaga karşi	*Bizim evə qarşı*
Karşidagi tamina	*Qarşıdakı damına*
Altun tutdurma yahşi.	*Altun vurdurmaq yaxşı*

Altun bulan almasni	*Altun ilə almazın*
Madani bar bir yerde	*Mədəni var bir yerdə.*
Bir amal et can dosum	*Bir əməl et can dostum*
İşlar kolaysiz yerde.	*İşlər çətin olduğu yerdə.*
Kolaysiz yerge koy yayip	*Çətin yerdə qoyun saxlayıb*
Koyçusu yok bakmaga	*Çobanı yox baxmağa.*
Altun yüzük bolayim	*Qızıl üzük olum*
Barmaginga takmaga.	*Barmağına taxmağa.*
Barmagimda yuzugum	*Barmağımda üzüyüm*
Kaşi yaşil pereze	*Qaşı yaşıl füruzə.*
Kaysibiz kop suyebiz	*Hansımız çox sevirik*
Geltir mizam tereze	*Gətir mizan tərəzi.*
Terezeni tuvunna	*Pəncərənin altına*
Teller tartilip tura	*Telləri dartılıb durur*
Tanimaygan yaş yimik	*Tanımayan cavan tək*
Ari burulup tura.	*Yana dönüb durur.*
Ari bakmay beri bak	*Ora baxma, bura bax*
Beri bakdir hıringni	*Bəri döndür çiynini*
Mağa aytmay kimge aytasan	*Mənə deməyib kimə deyəcəksən*
Seni dertli siringni	*Öz dərdini sirrini*
Men sağa aytmadimmu	*Mən sənə demədimmi*
Kişi uçun kişi olmes	*İnsan üçün insan ölməz*
Dağida aytmadimmu	*Bir dəfə demədimmi*
Sozungnu arti gelmes.	*Sözünün ardı gəlməz.*
Dertlilar dertin aytar	*Dərdlilər dərdin deyər*
Aşık da aytar bolganni	*Aşıq də olanı deyər.*
Aytmasam bilmaymusan	*Deməsəm bilməzsənmi*
Sende gongum kalğanni.	*Səndə könlüm qaldığını.*

Vay meni cannay dosum
Canim uçun gereksen
Yuregimni başinna
Tamurlaşgan tereksen.

Ay mənim canım dostum
Canım üçün gərəksən.
Ürəyimin başında
Köklənmiş ağacsan.

Sarin aytayim sağa
Sırim aytayim sağa
Dertim sırim ne bolsun
Sen gerek eding mağa.

Sarın söyləyim sənə
Sirrimi verim sənə.
Dərdim sirrim nə olsun
Sən gərək idin mənə.

Terekler başi hammar
Hammar başi yapurak
Ekivizda olgen song
Birge toksun topurak.

Ağacın başı hamar
Hamar başı yarpaq
İkimiz öləndən sonra
Birgə tökülsün torpaq.

Yapurağı togulup
Yalangaç kalsin bavlar
Ah çegeyim seni uçun
Irisin karlı tavlar.

Yarpağı tökülüb
Çılpaq qalsın bağlar.
Ah çəkim sənin üçün
Ərisin qarlı dağlar.

Bulegimna bulezuk
Bulegim buvnamaydi
Dosum munda yokdu dep
Yuregim kuvnamaydi.

Biləyimdə bilərzik
Biləyimi sıxmır.
Dostum burda yoxdur deyə
Ürəyim sevinmədi.

Dosum meni harali
Ong bulegi yarali
Atin aytsam el bilar
Ulanlani marali.

Mənim dostum haralıdı
Sağ biləyi yaralıdı.
Adını desəm hamı bilər
Oğlanların göyçəyidir.

Ak mangalay kara kaş
Ahim yerge yatarmu
Beren kalsin bu dunya
Yalğantin aldatarmu?

Ağ alın, qara qaş
Ahım yerdə qalarmı.
Viran qalsın bu dünya
Yalandan aldadarmı?

Almalar atdim bavğa	*Almalar atdım bağa*
Hayvanlar yatar kavğa	*Heyvanlar yatar gölməçədə.*
Alma dep çoha havup	*Alma deyib qoz dişləyib*
Bolmayman evin tavup.	*Bir şey edəməm*
Uylaribiz yağada	*Evlərimiz sahildə*
Inanmayman sağada	*İnanmıram sənə də.*
Inandirip bazdirip	*İnandırıb bezdirib*
Koysang kıyın mağada.	*Qoysan əziyyət mənə də.*
Sannuk başda sari alma	*Sandıq üstündə sarı alma*
Mende almayman senne alma	*Mən almıram sən də alma.*
Men barmaygan yerlege	*Mən getməyən yerlərə*
Senne barip kıynalma.	*Sən də gedib sınanma.*
Kavak avzuga çiğip	*Qapı ağzına çıxıb*
Kapuçga tayanmagiz	*Qapınızda durmayın*
Menden vasiyat bolsun	*Məndən vəsiyyət olsun*
Namartlaga bakmagiz.	*Namərdlərə baxmayın.*
Karli tavda da kar da yok	*Qarlı dağda qar da yox*
Şamahida nar da yok	*Şamaxıda nar da yox.*
Haligi cahillaga	*İndiki gənclərə*
Inanmaga hal da yok.	*İnanmağa hal da yox.*
Kıyinim kopdu meni	*Sınağım çoxdu mənim*
Allah siylasin seni	*Allah qorusun səni.*
Ne etgenmen şu dunyaga	*Nə etdim mən bu dünyaya*
Şuley kıynama meni.	*Belə sınasın məni.*
Olturuşung turuşung	*Oturuşun duruşun*
Terek başda kuş yimik	*Ağac başında quş kimi.*
Vay meni cannay dosum	*Ay mənim canım dostum*
Yanasan gumuş yimik.	*Yanasan gümüş kimi.*

Aytayim sağa yalğan
Bolsundan bolmasindan
Busurman ayrilmasin
Başlap tutgan dosundan.

Söyləyim sənə yalan.
Olandan olmayandan.
Müsəlman ayrılmasın
Ən sevimli dostundan

Tav biyik tavarasan
Kaysi ulanga barasan
Baraganing aytsayding
Yav yureğim yarasan.

Dağ uca tabasaran
Hansı oğlana gedəsən.
Gedənini desəydin
Yağ ürəyimi yarasan.

Dengiz yağada karman
Aytgan sozum da barman
Gun tiyganna iriyman
Sağa bağip yuruyman.

Dəniz sahilə vurur
Deməyə sözüm durur.
Gün çıxanda əriyirəm
Sənə baxıb yeriyirəm.

Terezeden bağaman
Tulumlarim buraman
Kazday boynumnu burup
Sen gelemu bağaman.

Pəncərədən baxaram
Hörüklərim buraram.
Qaz tək boynumu burub
Yollarına baxaram.

At mindim alaşasin
Oguz yekdim kaşğasin
Kız alsam seni alirman
Alman senden başğasin.

At mindim alaşasın,
Öküz qoşdum qaşqalısın
Gız alsam səni alaram
Almaram başqasını.

Atimni ati başğa
Çapdursam yeter başga
Kavalaying ilinsin
Bizin tereze başga.

Atımın atı başqa
Çapdırsam gedər başa.
Kavalayın ilişsin
Bizim pəncərə başına.

Kızlar barir bulakğa
Sırğa tağar kulakğa
Şekini tavdan uçup
Tuşgur şerbet bulakğa.

Qızlar gedər bulağa
Sırğa taxar qulağa.
Şəkinin dağından uçub
Düşəsən şərbət bulağa.

Kız desem açuvlanma
Kısır desem huylanma
Canim hasirat kaldi
Seni bulan uylanma.

Qız desəm acıqlanma
Dul desəm havalanma
Canım həsrət qaldı
Səninlə evlənməyə.

Sarin aytip soz soylep
Seni komuzday guylep
Yatayik yangıyz uyga
Eşiklani bek çuylep.

Sarın deyib söz söyləyib
Səni qopuztək çalıb
Yatarıq evdə yalnız
Qapıları bərk bağlayıb.

Sizin kalki alaşa
Bizin kalki tamaşa
Kalkidagi can dosum
Ne giysangda yaraşa.

Sizin eyvanınız alaşa
Bizim eyvanımız tamaşa
Eyvandakı can dostum
Nə geyinsə yaraşa.

Araki içgan esirir
Boza içgan bolur piyday
Kim çomar edi sağa
Tulek kalğan kırğıyday?

Araq içən sərxoş olar
Boza içən piylənər.
Kim səndən zövq alardı
Tülək qalan qırğıtək?

Bizin bavga bitagan
Can capi bulan cavuz
Bizga kaçan gelesen
Ak golek karayavuz.

Bizim bağda bitən
Can cəpi ilə ceviz
Bizə nə vaxt gəlirsən
Ağ köynək, qarayanız.

Bizin bavga bitagan
Can capi bulan cavuz
Bizga kaçan gelesen
Ak golek karayavuz.

Bizim bağda bitən
Can cəpi ilə ceviz
Bizə nə vaxt gəlirsən
Ağ köynək, qarayanız.

Vay meni ala gozum
Aylardan gelir sozung
Ay ustuna yulduzday
Yatadir eki gozung.

Ay mənim alagözlüm
Uzaqdan gəlir səsin.
Ay üstündə ulduztək
Dayanıb iki gözün.

Altı tavnu artinda
Atilip oynar yilanlar
Namus etme ne bilsin
Seni yimik ulanlar.

Altı dağın altında
Atılıb oynayır ilanlar.
Namus eləmək nə bilsin
Sənin kimi oğlanlar.

Ulan dep koyup edim
At belina minganda
Neçede yannim guydum
Haling gunung bilganda.

İgid oğlan deyirdim
At belinə minəndə
Necə yanıb töküldüm
Halını gününü biləndə.

Deli avliyamusan
Deli divanamusan
Bolur bolmas işlaga
Kuru kuvanamusan.

Dəli övliyasanmı
Dəli divanəsənmi
Olur olmaz işlərə
Boşuna sevinirsənmi.

Kap kara kara tavuk
Ak bolur padis yavluk
Yuhumnada tilayman
Cannay dosuma savluk.

Qapqara qara toyuq
Ağ olur batist yaylıq
Yuxumda da dilərəm
Canım dostuma sağlıq.

Savan aralik bolur
Haydemege bek bolur
Kulep bakma betima
Bizge adamlar şek bolur.

Buğda tarlası *aralı olur*
Keçməyə rahat olur.
Gülüb baxma üzümə
Bizdən adamlar şübhələnir.

Kutandan koy urlansin
Ustunna yunu bulan
Dosga kağaz yazaman
Altun muhuru bulan.

Sürüdən qoyun oğurlansın
Üstündə yunu ilə.
Dosta kağız yazaram
Altun möhürü ilə.

Tavlani tarmagindan
Suv gelir armagindan
Aldatip yüzük aldım
Ulanni barmağindan.

Dağın zolağından
Su gəlir bulağından.
Aldadıb üzük aldım
Oğlanın barmağından.

Koyçular koyun sonar	*Çobanlar qoyun sayar*
Tayağina gert etip	*Ağacına dayanıb.*
Neçe bir gun turayim	*Mən nə qədər gözləyim*
Yuregima dert etip.	*Ürəyimə dərd edib.*
Orak orduramusan	*Oraqla çalırsanmı*
Buçen çaldiramusan	*Ot tökdürərsənmi.*
Bolmas işga bolur dep	*Olmaz işə olur deyib*
Umut etdiramusan.	*Ümid verirsənmi.*
Açisi bulan suvuk yel	*Acısıyla soyuq yel*
Uşutmasin tonung ber	*Üşütməsin kürkünü ver.*
Ayrilişip barabiz	*Ayrılıb gedirik*
Unutmasga kolung ber.	*Unutmamağa əlini ver.*
Gok gogurçun bolayim	*Göy göyərçin olum*
Gok avlakga konayim	*Göy çəmənə qonum.*
Gok dengiz gozlerinda	*Göy dəniz gözlərində*
Men yuzuvçu bolayim.	*Mən üzgüçü olum.*
Gok gogurçun kokde oynar	*Göy göyərçin göydə oynar*
Guletgisi yerde oynar	*Kölgəsi yerdə oynar*
Ot yakding yuregima	*Od vurdun ürəyimə*
Kazan assangda kaynar.	*Qazan assan qaynadar.*
Lapur lapur kar yavsa	*Lopa lopa qar yağsa*
Kureme kurek gerek	*Kürüməyə kürək gərək.*
Har zamanda bir yimik	*Hər zamanda bir kimi*
Ulanda yurek gerek.	*Oğlanda ürək gərək.*
Ayagimda al maçiy	*Ayağında al başmaq*
Basma yalan kar busa	*Basma yalan qar isə*
İnandirma meni kuymur	*İnandırma məni nazınla*
İnanganing bar busa.	*Özgə inanın varsa.*

Tirmançini katunu
Tirmanda un elesin
Vay meni cannay dosum
Dunyalani yelesin.

Dəyirmançının xatunu
Dəyirmanda un ələsin.
Ay mənim canım dostum
Dünyalara hakim olsun.

Sağa kağaz yazaman
Uç muyuş kuyga buklep
Sağingan sağa salam
Uç yuz arvaga yuklep.

Sənə kağız yazaram
Üç künc kimi büküb
Sağından sənə salam
Üç yüz arabaya yükləyib.

Aytayim âlim yimik
Alim mutalim yimik
Seni da haling bolsun
Şu meni halim yimik.

Söyləyim alim kimi
Alim mütəllim kimi.
Sənin də halın olsun
Bu mənim halım kimi.

Neçede hazim gele
Kaşin alğan kaşliga
Vay meni cannay dosum
Gelmeymusan Başliga.

Necə də xoşuma gələr
Qaşın alan qaşlıya
Ay mənim canım dostum
Gəlmirsənmi Başlıya.

Başlini baş enişi
Sarka bişar yemişi
Tarık tugul tul kişi
Ulan cannat yemişi.

Başlının baş enişi
Yavaş yetişər yemişi
Dul kişi nəyə gərək
Oğlan cənnət yemişi.

Yuvuk bolma yanima
Iyis gele tonungdan
Kavargan yerleri bar
Çirkenemen kolungdan.

Yaxın gəlmə yanıma
İy gəlir paltarından.
Qabarmış yerləri var
Diskinirəm qolundan.

Ayrilmağa suygende
Açi etding tuzlugungnu
Nege menden goresen
Seni kutsuzluğungnu.

Ayrılmağa sevəndə
Acı etdin sarımsağını
Niyə məndən görərsən
Sənin mutsuzluğunu.

Amurung şolay getsin
Sonay turup yillani
Mukurman sen aytganga
Suymey koysang kızlani.

Ömrün elə getsin
İlləri saya saya
Sən deyənə razıyam
Sevgisiz qoyarsan qızları.

Aytayim sağa yalgan
Bosa inanağanlar
Ekibizda bir bolsak
Kop bolur yanaganlar.

Söyləyim sənə yalan
Olsa inananlar.
İkimiz də bir olsaq
Çox olar yananlar.

Sarin da bolur yır da
Dugidan çigar hirda
Sen de suymeysen buğay
Men de suymeymen bir da.

Sarın da olar yır da
Düyüdən çıxar xırda
Sən də sevmirsən bəlkə
Mən də sevmərəm birdə.

Suyegi yok suratsan
Suygen canga muratsan
Bakü mamukdan aksan
Gunahmu mağa baksang.

Sümüyü olmayan şəkilsən
Sevən ürəyə muradsan.
Bakı pambığından ağsan
Günahmı mənə baxsan.

Alaşasan biyiksan
Hara kana giyipsan
Tenglilaring içinda
Gok gogurçun yimiksan.

Alaşasan, uzunsan
Xara yaylıq geyibsən.
Həmyaşıdların içində
Göy göyərçin kimisən.

Alaşa bazik ulan
Belbavu nazik ulan
Anasi kız almaygan
Hay gavur yazık ulan.

Alaşa gombul oğlan
Kəməri nazik oğlan.
Anası qız almayan
Ay gavur yazıq oğlan.

Vay meni cannay dosum
Canim uçun gereksen
Yuregimni başinda
Gul açagan tereksen.

Ay mənim canım dostum
Canım üçün gərəksən.
Ürəyimin başında
Gül açan ağacsan.

Yaş edim yaman suydum
Kokurek etermuken
Şunça aruv suyuvum
Puç bolup getermuken?

Cavanlıqda çox sevdim
Xəstələnmərəmmi mən.
Bunca gözəl sevgim
Puç olub gedərmi?

Dermetni baruvusan
Bakça bavnu gulusan
Insanni aruvusan
Gozlerimni nurusan.

Dərbəndin divarısan
Bağça bağın gülüsən.
İnsanın gözəlisən
Gözlərimin nurusan.

Tavlardan tutun çiga
Komur guydura buğay
Suymeymen dep tursa da
Guçdan suydura buğay.

Dağlardan tütün çıxar
Kömür yandırar buğdanı.
Sevmirəm desə də
Zorla sevdirər buğdanı.

Suyuvidik bir işdan
Adamlar koymay guçdan
Suyduk busa ayrildik
Haram sut içgan piçdan.

Soyuduq bir işdən
Adamlar qaçmır gücdən.
Sevsək də ayrıldıq
Haram süd içən piçdən.

Oguz yekdim arvaga
Oremege barmaga
Canim caninga girip
Bolmayman çigarmağa.

Oküz qoşdum arabaya
Yoxuş yuxarı çıxmağa.
Canım canına girib
Qoymaram çıxarmağa.

Terekler başi çamsa
Bal bolur yerge tamsa
Ulan da ne can kalir
Suygen kızin kişi alsa.

Ağac başı bal şam olsa
Bal olar yesən əgər
Oğlanda can qalarmı
Sevdiyini başqası alsa?

Terek başi bur bolur
Gurcu gogem gur bolur
Yurek kaydanna aylanir
Can suygenler bir bolur.

Ağac başı buruq olur
Gürcü görsəm gur olur.
Ürəyin qaydasıdır
Can sevənlər bir olur.

Terekleni başinda	*Ağacların başında*
Suvga salgan yemişman	*Suya saldım yemişi*
Bilmading hadirimni	*Bilmədin qədrimi*
Daği kolunga tuşman.	*Daha qoluna girməm.*
Abzarda eki kazik	*Həyətdə iki taxta*
Birindan biri bazik	*Biri o birindən yoğun.*
Bir Allahni tuvunna	*Allahın bir bəndəsi idim*
Sen etding meni yazik.	*Sən məni etdin yazıq*
Dermetden ari yanda	*Dərbənddən o tərəfdə*
Koy yatgan yer kıy bolur	*Qoyun yatan yer çürüntü olur*
Homusğaday belişge	*Qarışqa belli*
Seni da algan uy bolur.	*Səni alan da ev (ailə) olar.*
Ozen boy da tal da yok	*Özündə boy da, budaq da yox*
Tal tuvun da suv da yok	*Dilində su da yox*
Haligi ulanlaga	*Yalançı oğlanlara*
Inanmağa hal da yok.	*İnanmağa hal da yox.*
Kutandagi kozular	*Qundaqdakı quzular*
Bu uylani için da	*Bu evlərin içində.*
Bosaydi ullu toylar.	*Bu idisə ulu toylar…*
Dengizga giramanmu	*Dənizə girərəmmi*
Kuruh salip boylamay	*Çubux salıb ölçmədən.*
Men sağa gelemenmu	*Mən sənə gələrəmmi*
Artin aldin oylamay.	*Sonu nolar deyə düşünmə.*
Dengiz teren suv salkin	*Dəniz dərin su saxlar*
Girdim belima yerli	*Girdim belimə dəydi*
Suygenimni bildirmay	*Sevdiyimi bildirməyə*
Turdum bu gunga yerli.	*Durdum bu yerdə dayandım*
Makka, da Madina da	*Məkkə də, Mədinə də*
Madina da hanlar bar	*Mədinədə xanlar var*
Bir birin gorme bolmay	*Bir-birini görməyən*
Kop hasirat canlar bar.	*Çox həsrətli canlar var.*

Altı burtuk ak yuzum	*Altı salxım ağ üzüm*
Aylık yolga azıkdi	*Aylıq yolda ruzudur.*
Avrumasin can dosum	*Ağrımasın can dostum*
Birginadi yazikdi.	*Bircənədir, yazıqdır.*
Appak sakallı atay	*Ağ saqqallı qoca*
Ayip tugulmu sağa	*Ayıb deyilmi sənə.*
Kızınga yimik bazma	*Qızın kimi lağa qoyma*
Yaray ediga mağa.	*Yara vurarsan mənə.*
Kızimdan artik gorup	*Qızımdan artıq görüb*
Koynuma salir edim	*Qoynuma salaram*
Ayipni geri urup	*Ayıba göz yumub*
Men seni alir edim.	*Mən səni alardım.*
Olay yardan salingir	*Dağdan belə düşəsən*
Gozung gormes ol gunnu	*Gözün görməz o günü*
Yulutup sama taydir	*Gırxıb da təmizlə*
Sakalingdagi yunnu.	*Saqqalındakı yunu*
Has has kuymur has kuymur	Özəl *kuymur, özəl kuymur*
Meni sakalim yundu	*Mənim saqqalım yundu.*
Sen betinga surtganing	*Sənin üzünə sürdüyün*
Kireçmu kızıl unmu?	*Kirəçmi, qızıl unmu?*
Men betima surtganim	*Mən üzümə sürdüyüm*
Engilik bulan ova	*Kirşanla yanaq boyası.*
Sağa katun bolgunça	*Sənə xatun olunca*
Yallap olermen vollah.	*Yanıb ölərəm vallah.*
Tovvagada sen tuşup	*Təvəqqeyə sən düşüb*
Oylaşip soz berersen	*Düşünüb söz verərsən.*
Nazlanip kuymurlanip	*Nazlanıb xumarlanıb*
Sen ahiri gelersen.	*Sən axırda gələrsən.*

Kıyin mağa guç sağa
Yok kanatim uçmağa
Eki kanat bitsaydi
Sağa bağip uçmağa.

Zəhmət mənə güc sənə
Yox qanadım uçmağa.
İki qanad bitsəydi
Sənə baxıb uçmağa.

Almani alip hapdum
Kop izlap seni tapdum
Seni artingdan aylanip
Kokurek avruv tapdum.

Almanı alıb dişlədim
Çox izləyib səni tapdım.
Sənin ardından dolaşıb
Dərd çəkib ağrı tapdım.

Gok çuman avlaklani
Gok boynulu ordeği
Havadan baraganga
Netsin pakir yerdegi.

Göy çəmən otlaqların
Göy boyunlu ördəyi.
Havadan keçib gedəndə
Neyləsin fağır yerdəki.

Kolum kir tastarim kir
Cuvma bardim kollaga
Incidan yangur yavsun
Sen yuruygan yollaga.

Qolum kir, yaylığım kir
Yumağa getdim dərəyə.
İncidən yağış yağsın
Sən gəldiyin yollara.

Bulutlu gun çikli gun
Koy giyirir kollaga
Neçede gozum karay
Sen gelegen yollaga.

Buludlu gün, çənli gün
Qoyun götürür dərəyə
Necə də gözüm baxır
Sən gələn yollara.

Kara ormanlani içinda
Karalip bişar kavan
Altun yavlukga tuyup
Dosga sağingan salam.

Qara meşələrin içində
Qaralıb bişər qaban.
Qızıl yaylığa bağlayıb
Darıxan dosta salam.

Vay vay aman vay aman
Talaga yatar kavan
Çarday dunya aylanip
Bolur bugay bir zaman.

Vay aman, vay aman
Tarlada yatar qaban
Çarxtək dünya fırlanıb
Olar yəqin bir zaman.

Zamanlar getip bara Bir uzatçi buleging Sağa uzatsam bulegim Yal boladi yureğim.	*Zamanı gedib durur* *Uzadasan biləyin.* *Sənə biləyimi uzatsam* *Rahat olacaq ürəyim.*
Ak kollar, kara kollar Cuvsa kiri getmeymu Ak kızlar etegenni Kara kızlar etmeymu.	*Ağ qollar, qara qollar* *Yusa kiri getməzmi.* *Ağ qızlar etdiyini* *Qara qızlar etməzmi.*
Adamlar bizin soyley Bizin soyley bir tinmay Adamlar soyley tursa Netsin yaş yurek sinmay.	*Adamlar bizi deyər* *Bizi deyər sakitləşməz.* *İnsanlar danışıb dursa* *Netsin, cavan ürək sınmaz*
Gelin gele karşima Aklav tiyar başima Mişik yimik busdurur Aşaganing kosdurur.	*Gəlin gələ qarşıma* *Oxlov dəyər başıma.* *Pişik kimi pusur* *Yediyini qusdurur.*
Gelin gelin gel gelin Geldihg busa tuş gelin El darayday buruşma Bizin bulan uruşma.	*Gəlin, gəlin, gəl gəlin* *Gəldinsə, düş gəlin.* *İpək tək qırışma* *Bizimlə vuruşma.*
Ari yakdan gelegen Çivara şemşer kaşik Tahir Zuhraga yimik Bolganman sağa aşik.	*O bir tərəfdən gələn* *Naxışlı qaşıq.* *Tahirlə Zöhrə kimi* *Olmuşam sənə aşiq.*
Ari yakdan gelegen Boyav kazagan beller Namusga bork giyagan Yerge girsin erenler.	*O bir tərəfdən gələn* *Boya qazan bellər.* *Namusa papaq geyən* *Yerə girsin kişilər.*

Ba geldegiz geldegiz	*Ay gəl deyin gəl deyin*
Yer kazagan bel degiz	*Yer qazan bel deyin.*
Basga sarin aytmaga	*Sarın demə yarışa*
Hol cahilga gel degiz.	*O cahilə gəl deyin.*
Başliga pastan salip	*Başlığa qovun əkib*
Otemişdan suv alip	*Ötəmişdən su alıb.*
Algasap yekgen arvang	*Tələsik bağlanan araban*
Nege koydung tuvarip.	*Necə goydun bağlı.*
Savanlar biyik ossun	*Məhsullar böyük olsun*
Ereturup orarday	*Ayaqda biçməyə*
Tavlar alaşa bolsun	*Dağlar alçaq olsun*
Bağip seni gorerdey.	*Baxıb səni görməyə.*
Tav başlaga minaydim	*Dağ başına minəydim*
Taygalay kaluşlarim	*Sürüşür qaloşlarım.*
Kışgiraman har zaman	*Qışqırıram hər zaman*
Gelmeymu tavuşlarim.	*Gəlməzmi səslərim.*
Tav başlarda turaydik	*Dağ başında duraydıq*
Tal çivikdan koş etip	*Dal çubuqdan daxma edib*
Kayda tursa ne bola	*Harda dursa nə olar*
Ak toşunga baş etip.	*Ağ döşünə baş əyib.*
O yan bu yan aylanip	*O yan bu yan düşünüb*
Yatar yarali hayvan	*Yatar yaralı heyvan.*
Çarday dunya aylanip	*Çərxtək dünya dönüb*
Geler biz deygen zaman.	*Gələr biz deyən zaman.*
Tereze tupda bulak	*Pəncərə altında bulaq*
Yuruma yolu yirak	*Yerimə yolu uzaq.*
Abang senden suyungur	*Anan səndən sevinsin*
Yanagan altun çirak.	*Yanar altın çıraq.*

Orakni orup orup	*Oraqla biçib biçib*
Oz caninga guç etme	*Canına zülm etmə*
Suevdey barmaklaring	*Sevimli barmaqların*
Kulte baylap puç etme.	*Tay bağlayıb puç etmə.*
Ozenler bulğanmasin	*Çaylar aşıb-daşmasın*
Meni kutğam telgunça	*Mənim səhəngim dolunca*
Dunyalar buzulmasin	*Dünyalar pozulmasın*
Ekibiz bir bolgunça	*İkimiz bir olunca.*
Kip kızil kızil horaz	*Qırmızı qızıl xoruz*
Bavda otlar kırda da	*Bağda otlar, çəməndə də*
Heç esimdan taymaysan	*Heç ağlımdan çıxmırsan*
Avruvda da sav da da	*Xəstəlikdə də, sağlıqda da.*
Kalki kiraylar tayğak	*Eyvan qıraqları sürüşkən*
Kolumda gumuş oymak	*Qolumda gümüş oymaq*
Sen gele dep eşitsam	*Sənin gəldiyini eşitsəm*
Çabarman yalanayak.	*Qaçaram yalınayaq.*
Radiolar çalina	*Radiolar çalınar*
Har gun yibav suygenge	*Hər gün əyləncə istəyənlərə.*
Yibavlar yirlar netsin	*Əyləncələr mahnılar neyləsin*
Bizday içi guyganga.	*Biztək içi göynəyəndə.*
Gun bulan gumuşeysen	*Günəşlə işıldayırsan*
Gumuş tolgen şişasan	*Gümüş dolu şüşəsən.*
Bilmayman ne alamat	*Bilmirəm nədəndir*
Kop esima tuşasan.	*Çox ağlıma gəlirsən.*
Gun bulan gumuş avlak	*Günəşlə gümüş otlaq*
Yalan maçiy geçeyim	*Yalan çarıq geyinim.*
Kara atlas kaptaling	*Qara atlas qaftanın*
Tuymelering çeçeyim.	*Düymələrin açayım.*

Kara atlas kaptalingni	*Qara atlas qaftanın*
Aldilari kir yimik	*Başı palçıq kimi.*
Bolsada bolur yimik	*Olsa da olar kimi*
Ekibizda bir yimik.	*İkimiz də birik kimi.*
Ekibiz da bir edik	*İkimiz də bir idik*
Bavga bitgan gul edik	*Bağda bitən gül idik.*
Girdi duşman araga	*Girdi düşmən araya*
Biz şuley tugul edik.	*Biz belə deyildik.*
Kalalani başinda	*Qalanın başında*
Opurak cuvdum taşinna	*Paltar yudum daşında*
Bakdim gordum gelmeding	*Baxdım gördüm gəlmədin*
Bak gozumnu yaşina.	*Bax gözümün yaşına.*
Vay huya, busurmanlar,	*Ay haray, müsəlmanlar*
Suyekni kurt aşarmu?	*Sümüyü qurd yeyərmi?*
Bir kıyini bolmasa,	*Bir dərdi olmasa,*
Şunça kişi azarmu?	*Bu qədər insan zəiflərmi?*
Dengizga kopur salayim	*Dənizə körpü salsaydım*
Korpe cuvma barayim	*Keçi yunu yumağa gedim.*
Korpe çaçli koş kaşli	*Qıvrım saçlı, çatma qaşlı*
Bir koynunga girayim.	*Bir qoynuna girəydim.*
Cankar cunkur tereze	*Çanqır-çunqur pəncərə*
Cankar etip açilsin	*Çanqar edib açılsın.*
Ay gelin geledi dep	*Ay gəlin gəldi deyib*
Aşlepilar çaçilsin.	*Əşrəfilər saçılsın.*
Alaçukga ot tuşsa	*Alaçığa od düşsə,*
Purkuldap çigar yalıni	*Püskürüb çıxar alovu.*
Al bulan yaşıl gele	*Al ilə yaşıl gələ*
Kardaşimni kalini.	*Qardaşımın başlığı.*

Cannat ta sut bulaklar
Kersenleri almasdan
Meni yimik sen suyseng
Çidap turup bolmassan.

Cənnətdə süd bulaqlar
Navalçası almazdan.
Mənim kimi sən sevsən,
Səbr edəməzsən.

Tayalma tayavum dep
Suyelme suyevum dep
Anang ursun arkama
Ayavlu giyavum dep.

Dayanıma dayaq deyib
Söykənməyə söykəlim deyib
Anan vursun arxama
Sevimli kürəkənim deyib.

Karavul kutanlarda
Kayçim kaldi kağilip
Kağaz getdi men kaldim
Yangiz yerde kağilip.

Qaravul çəmənlərdə
Qayçım qaldı qıvrılıb.
Kağız getdi mən qaldım
Kimsəsiz yerdə qıvrılıb.

Karavul kutanlani
Tal bolur bağanasi
Ayrilişma tuşganda
Kop bolur bahanasi.

Qaravul çəmənlərin
Çinar olur gövdəsi.
Ayrılıq düşəndə
Çox olur bəhanəsi.

Neçede bek taniyman
Eşekleni hizlarin
Haci Yusuplar koymay
Mankulani kızlarin.

Necə də çox tanıyıram
Eşşəklərin cığırını.
Hacı Yusiflər qoymur
Mankuların qızların.

Mahammatni ulanlari
Mankunu kızlarin alip
Haci Yusup Abakar
Bacanak bolup kalip.

Məhəmmədin oğlanları
Mankunun qızlarını alıb.
Hacı Yusif Əbubəkir
Bacanaq olub galıb.

Bular çopley olani
Çuydan tuvekni yimik
Mankudan ayiradi
Itdan suyekni yimik.

Bunlar toplayar olanı
Mıxdan tüfəngi kimi.
Mankudan ayırırdı
İtdən sümüyünü kimi.

Vatsahariga karşi	*Vatsahariyə qarşı*
Bizin uyleni başı	*Bizim evlərin başı*
Kalgan uydagi kızi	*Evdə qalmış qızı.*
Şu Umargada yahşi.	*Bu Umərə də yaxşı.*
Saldatlar elyupdu dep	*Əsgərlər ölüb deyib*
Matuşkeler tuyuna	*Matışkələr vururlar.*
Umar meni aladi dep	*Umar məni alar deyib*
Uydagi kızida suyuna.	*Evdəki qızı da sevinir.*
Dengizdan ay tuvupdu	*Dənizdən ay doğulub*
Yağa bavun buvupdu	*Yalmasına kəmər vurulub.*
Meni atamni yurtuna	*Mənim atamın yurduna*
Hadir geçe tuvupdu.	*Qədir gecə doğulub.*
Dengizni ustu tahta	*Dənizin üstü taxta*
Bir atda eki nuhta	*Bir atda iki noxta.*
Sen meni suye busang	*Sən məni sevirsənsə,*
Bir on beş yilga tokta.	*Bir on beş il də toxta.*
Tal terek biyik bolmasa	*Çinarı ağac böyük olmasa,*
Dengizga salkin kaydaydi	*Dənizdə sərinlik hardaydı?*
Ata yurtum bolmasa	*Ata yurdum olmasa,*
Bu hadir gun kaydaydi.	*Bu şükürlü gün hardaydı?*
Sen suydung nedir ğari	*Sən sevdin nədir axı?*
Suymeding nedir ğari	*Sevmədin nədir axı?*
Barirman suygenima	*Gedərəm sevdiyimə*
Seni yureging yarip.	*Sənin ürəyini dağlayıb.*
Kurvanga soygan koynu	*Qurbana kəsən qoyun*
Butun kolun kaklagiz	*Bütün qolun qurudun*
Ayğirni alip geleviz	*Ayğırı alıb gəlirik*
Baytalni bek saklagiz.	*Atı möhkəm saxlayın.*

Alti teridan tonung	*Altı dəridən donun*
Beş teridan yamavung	*Beş dəridən yamağı.*
Urmas dep koyup edim	*Vurmaz deyib qoydum*
Urdu kurugur kolung.	*Vurdu qurumuş qolun.*
Suydum seni minadan	*Sevdim səni əzəldən*
Enging kızıl kinadan	*Yanaqların qırmızı xınadan*
Engingni kızilliği	*Yanağının qırmızısı*
Gelin gelin gel çeçek	*Gəlin gəlin gəl çiçək*
Geltiganing beş toşek	*Gətirənin beş döşək.*
Beşisinda teltugur	*Beşini də də doldur*
Ulan tavup oltugur.	*Oğlan tapıb otur.*
Bağir kazan gotergen	*Mis qazan götürən*
Temir oçak tugulmu	*Dəmir ocaq deyilmi?*
Suygen kızın kolga algan	*Sevən qızı qoluna alan*
Adaşim koçak tugulmu?	*Adaşım qoçaq deyilmi?*
Abzarda alma terek	*Həyətdə alma ağacı*
Almalari dogerek	*Almaları yuvarlaq.*
Şu bizin kodalaga	*Bu bizim qudalara*
Çimçik savup süt gerek.	*Sərçə südü lazımdır.*
Kalani başin etgir	*Qalanın başını düzəlt*
Tugundan otup getgir	*Dibindən ötüb gedəsən.*
Vay meni cannay dosum	*Ay mənim canım dostum*
Hak muradinga yetgir.	*Haqq muradına yet.*
Başimdagi şalimni	*Başımdakı şalımın*
Ortasinda ayi bar	*Ortasında ayı var.*
Yuregimni darmani	*Ürəyimin dərmanı*
Har yerlerde siying bar.	*Hər yerdə sayğın var.*
Purcunlu karavatni	*Purjunlu yatağının*
Altundanni çaçagi	*Qızıldandı saçağı.*

Ayavlu aziz dosum	*Sevimli əziz dostum*
Dunyani altun minçagi.	*Dünyanın qızıl muncuğu.*
İshallalar biçaganda	*Parçalar biçiləndə*
Tuşmadimu kiyiği	*Düşmədimi qıyığı?*
Altundan sozgan yimik	*Qızıldan çəkilən kimi*
Amalimni miyigi.	*Qardaşımın bıyığı.*
Nakara zirnav urulsun	*Nağara zurna vurulsun*
Uttsimini elina	*Utsiminin elinə*
Altun kemel baylansin	*Qızıl kəmər bağlansın*
Can gelinni belina.	*Can gəlinin belinə.*
Gelin avurung alayim	*Gəlin, qadanı alım*
Balli kolung yalayim	*Ballı əlin yalayım*
Uç burulgan belinga	*Üç burum belinə*
Uç ming tuyme bolayim.	*Üç min düymə olayım.*
Haşıklikni otuna	*Aşiq olanın oduna*
Salma nazik sanimni	*Salma incə bədənimi.*
Haşıklik yaman otdu	*Aşiqlik yaman dərddi*
Guyduradi canimni.	*Göynədirdi canımı.*
Hincalimni savina	*Xəncəlimin sapına*
Mahi tutdurdum oyup	*Oyub fil sümüyü yerləşdirdim.*
Inan cannatga barman	*İnan cənnətə getmərəm*
Dunyada seni koyup.	*Dünyada səni qoyub.*
Hincalimni ustu savru	*Xəncəlimin üstü parlaq*
Içi yilanni bavru	*İçi ilanın bağrı.*
Anangada tugulsan	*Anana da əziz deyilsən.*
Mağa yimik ayavlu.	*Mənə əziz olduğun qədər.*
Hacuvdayni kuvurup	*Qarğıdalını qurudub*
Kuvurgan song suvurup	*Quruduqdan sonra ələyib.*

Seni yeringda bolsam	*Sənin yerində olsam,*
Oler edim buvulup.	*Ölərdim boğulub.*
Ozenler ağamu eken	*Çaylar axır görəsən*
Kırağinda yar ğoyup	*Qırağında yar qoyub.*
Ozgege baramusan	*Başqasına gedərsən mi*
Şuley meni zar koyup.	*Məni belə ağlar qoyub.*
Hacuvday tağim tağim	*Qarğıdalı taqım taqım*
Halidi kuymur çağıng	*İndi də işvəli çağın.*
Kuymur çagıng otgunça	*İşvəli çağı ötüncə*
Harakat et koççağim.	*Hərəkətə keç qoçağım.*
Duyneler buzulsada	*Dünyalar dağılsa da,*
Men birda kayirmayman	*Mən bir də maraqlanmıram*
Duyneler buzulsada	*Dünyalar dağılsa da,*
Men senden ayrilmayman.	*Mən səndən ayrılmaram.*
Tav biyik dep minmayman	*Dağ böyük deyib minmərəm*
Suv teren dep girmayman	*Su dərin deyib girmərəm.*
Hey gavur namart ulan	*Ey gavur namərd oğlan*
Dos hatirin bilmaygan.	*Dost qədrini bilməyən.*
Sarin aytma ne bolsun	*Sarın söyləmə nə olsun*
Oltuganda oylarman	*Oturanda düşünürəm.*
Sarindan arkan etip	*Sarından örkən edib*
Kol ayağing baylarman.	*Əl-qolunu bağlaram.*
Alhacikent Kayagent	*Alhacıkənd Qayakənd*
Tav arasi dazuvdu	*Dağ arası sərhəddir.*
Yilamay sivir beting	*Ağlama sil üzünü*
Allah yazgan yazuvdu.	*Allah yazan yazıdır.*
Kap karanği geçede	*Zil qaranlıq gecədə*
Kapğin hayder neçede	*Oğurluq edib necə də*
Vay meni cannay dosum	*Ay mənim canım dostum*
Yazik barsan neçede.	*Yazıq oldun necə də*

Toylar da toy bolamu	*Toylar da toy olarmı*
Kız gelegen toy yimik	*Qız gələn toy kimi.*
Neçede tanuvlusan	*Necə də tanınırsan*
Ala başli koy yimik.	*Alabaşlı qoyun kimi.*
Tut terek tutulu bolur	*Tut ağacı tutlu olur*
Tuvu bulutlu bolur	*Dibi buludlu olur.*
Esgi dosnu yaninda	*Köhnə dostun yanında*
Yanğisi guylü bolur.	*Yenisi xoşlu olur.*
Ak manğalay kara kaş	*Ağ alın qara qaş*
Ahim yerge yatarmu	*Ahım yerdə qalarmı?*
Beren kalsın bu dunya	*Viran qalsın bu dünya*
Yalğantın aldatarmu?	*Yalanla aldadarmı?*
Gun yimik gumuşeysen	*Gün kimi işıldayarsan*
Kutan artda guvşeysen	*Yaylaq altda gəvşəyirsən.*
Özden katun tapsada	*Üzdən xatun tapsa da,*
Biy ulanga uşeysen.	*Bəy oğluna oxşayırsan.*
Biylarda biyke pari	*Bəylərdə biykə pəri*
Kumaç ölçeygen kari	*Qumaş ölçən qarış.*
Dosumnu gorme koymay	*Dostumu görməyə qoymur*
Buzulsun Vatsahari.	*Dağılsın Vatsaxari.*
Biylani biyik uyu	*Bəylərin böyük evi*
Aylandirip baruvu	*Ətrafında barı.*
3 gentni izlasam	*Üç kəndi axtarsam,*
Yokdur senden aruvu.	*Yoxdur səndən gözəli.*
Bazardan alip geldim	*Bazardan alıb gəldim*
Bir giyim kaçalaylar	*Bir geyim dəriləri.*
Aşuralağa barsa	*Aşurəyə çatsa*
Yalan avaçaraylar.	*Yalan avaçaraylar.*

Ming koylular baylilar
Bir birindan şaylilar
Aşuralağa barsa
Yalan kani boynular.

Min qoyunlular bəylilər
Bir-birindən şanlılar.
Aşurəyə çatsa
Hamısı gıssa boyunlar.

Burnularindan söyley
Toylarda biyimaga
Uzun burnularin guyley.

Burunlarından söylər
Toylarda oynamağa.
Uzun burunları gurlar.

Altun bulan gumuşnu
Eleklerde elesin
Vay meni cannay dosum
Dunyalani yelesin.

Altun ilə gümüşü
Ələklərdə ələsin.
Ay mənim canım dostum
Dünyaları yelləsin.

* * *

Geme gele geme kalkip kalkip
Gəmi gəlir, gəmi qalxıb, qalxıb
Içi telyup kizlar bar bellerin tartip tartip
İçi dolub qızlar var, bellərin dartıb dartıb
Al tonlum yaşil tonlum suydum seni
Al donlum, yaşıl donlum, sevdim səni.
Söz yiberdim sokdung meni.
Söz söylədim, sancdın məni.
Çali buzup yol etsem gelmesmusan
Çəpər kəsib yol çəksəm, gəlməzmisən
Çarkan buzup ton etsem giymasmusan
Çərkən kəsib don tiksəm, geyməzmisən.
Incilni salkın suvun içmasmusan
İncilin salxım suyun içməzmisən
Deriyani malin bersem kaçmasmusan.
Dəryanın malın versəm qaçmazmısan.
Deriyani arasina arsan yatip
Dəryanın arasında aslan yatıb
Ol ağamni tonun tikgan abay katun
O ağamın donunu tikən abay xatun.

Abayimni on barmaği kıp-kızıl altun.
Abayımın on barmağı qızıl altun.

Asker sarınlar//*Əsgər sarınları*

Yaşlar edik oynaygan	*Cavan oynağan idik*
Oyunlardan toymaygan	*Oyunlardan doymayan.*
Olay oyulsun Hitler	*Belə oyulsun Hitler*
Yaşnamaga koymaygan	*Çiçəklənməyə qoymayan.*
Orus gavur amalçi	*Rus gavur hiyləçi*
Pent tigar opurakga	*Düymə tikər paltara*
Seni Allah çiğarsin	*Səni Allah çıxarsın*
Busurman topurakga	*Müsəlman torpağına.*
Ordu yahşi zatdi	*Ordu yaxşı şeydi*
Yurekni katti etegen	*Ürəyini bərkidən*
Pikir etme can dosum	*Fikir eləmə can dostum*
Pikirdi kart etegen	*Fikirdi qocaldan.*
Cavan cavandan biyik	*Cavan cavandan böyük*
Cavandagi taşlaga	*Cavandakı daşlara*
Ullu hadirgun tuvsun	*Ulu xadır gün olsun*
Armiyadagi yaşlaga	*Ordudakı gənclərə.*

UŞAQ FOLKLORU

Uşaq sarınları// Düzgülər. Sanamalar

Sannuğum sannuğumça	*Sandığım sandıqcığım*
Sannuğum telup ak akça	*Sandığım dolub ağ ağça.*
Ağam meni uhutdu	*Ağam məni oxutdu*
Karğa çaçim tuhutdu	*Qarğa saçımı toxutdu.*
Karğa tugul kamuşdan	*Qarğa deyil qamışdan*
On barmağim gumuşdan	*On barmağım gümüşdən.*
Gumuşdan terezeler	*Gümüşdən pəncərələr*
Içinda gozeçilar	*İçində gözətçilər.*
Gozeçi gozel uhur	*Gözətçi gözəl oxur*
Menden giçi kardaşim	*Mənim kiçik qardaşım*
Kuçaklap Kuran uhur	*Qucaqlar Quran oxur.*
Ay gelin kayda barasan?	*Ay gəlin, hara gedirsən?*
Issi suvga baraman	*İsti suya gedirəm*
Ne yegip barasan	*Nə ilə gedirsən*
Tuye yeğip baraman	*Dəvəyə minib gedirəm.*
Tuye sağa ne berdi?	*Dəvə sənə nə verdi?*
Kuyruğu uzun kuş berdi	*Quyruğu uzun quş verdi.*
Kuşung kayda uçurdung	*Quşu harda uçurdun?*
O yakğa bakdim	*O yana baxdım*
bu yakğa bakdim	*bu yana baxdım.*
Bir şam terek	*Bir şam ağacı*
Şam terekni butağinda	*Şam ağacının budağında*
Balali ördek	*Balalı ördək.*
Balali ördek bulan oynama	*Balalı ördəklə oynamağa*
Bir aruv kız gerek	*Bir gözəl qız gərək*

Bu aruv kızga	*Bu gözəl qıza,*
al daray goylek.	*zərxara köynək.*
Atilsin atilsin	*Atılsın atılsın*
Balçiklaga batilsin	*Palçığa batsın.*
Han daraylar giymasin	*Xan zərxara geyməsin*
Han sarayga girmasin	*Xan saraya girməsin.*
Han bolmasin has bolsun	*Xan olmasın xas olsun*
Esgerlege baş bolsun	*Əsgərlərə baş olsun.*
At belinda oynaygan	*At belində oynayan*
Ata anasi kuvnaygan	*Ata anası sevinən*
Halk suegen yaş bolsun.	*Xalq sevən gənc olsun.*
Çivik sin çivik sin	*Çubug sın çubug sın*
Çum kalidan ilinsin	*Zoğal budağından asılsın*
Çum gagaylar geltirsin	*Zoğal şirni gətirsin*
Torvalarin teltusun	*Torbaların doldursun.*
Anasi çumun aşasin	*Anası zoğalı yesin*
Yaşi yuz yıl yaşasin.	*Uşağı yüz il yaşasın.*
Kakak etsin karğalar	*Qarıldasın qarğalar*
Tirman başda çorğalar	*Dəyirmanın başında novalça.*
Bu çorğalar kimnidi	*Bu novalçalar kimindi*
Biyakayni çorğasi	*Biyağayın novalçası.*
Biyakay kayda barasan	*Biyağay hara gedirsən*
Kiş yok yerge baraman	*Qış olmayan yerə gedirəm*
Ondan kaçan gelesen	*Onda nə zaman gələrsən*
Kiş bitganda gelemen.	*Qış bitəndə gələrəm.*
Kiş bitganda yaz bolur	*Qış bitəndə yaz olur*
Balali ördek kaz bolur	*Balalı ördək qaz olur.*
Kiş çikganda ne bola	*Qış çıxanda nə olar*
Yaşlaga oynamaga	*Uşaqlara oynamağa*
aruv yaz bola.	*gözəl yaz olar.*

Kakkak etsin karğalar	*Qarıldasın qarğalar*
Suvdan tolgen çorğalar	*Sudan dolan novlar.*
Suv kesilsa kim bağar	*Su kəsilsə kim baxar*
Tirman tupda baliklar	*Dəyirman dibində balıqlar*
Bu da kimni balığı	*Bu kimin balığıdır*
Meni yaşimni balığı	*Mənim uşağımın balığı.*
Bu da kimni çorğasi	*Bu kimin novalçası*
Tirmançini çorğasi	*Dəyirmançının novalçası.*

Yaşlanı oyunu // *Uşaq oyunu*

İki dəstəyə bölünüb kabak alda hasilege minip bir sürü yaşlar // *Uşaglar iki dəstəyə ayrılıb oynayırlar*

1. Meni hasima kim minar	*Mənim səkimə kim minər*
– O birevleri cavap bere	*–Digərləri cavab verir:*
2. Atli yayav men minar	*Atlı piyada mən minərəm*
– Minmasa mişik oler	*–Minməsə pişik ölər*
1. Kazanga tuşup oler	*Qazana düşüb ölər*
2. Ullu haliler yayğanman	*Böyük xalılar sərmişəm*
1. Yaygan sama tugulsan	*Sərən özün deyilsən*
2. Giçi halilar yayganman	*Kiçik xalılar sərmişəm.*
1.Yaygan sama tugulsan	*Sərən özün deyilsən*
2. Ullu kazanlar asganman	*Böyük qazanlar asmışam*
1. Asgan sama tugulsan	*Asan özün deyilsən*
2. Giçi kazanlar asganman	*Kiçik qazanlar asmışam*
1. Asgan sama tugulsan	*Asan özün deyilsən*
2. Ullu hamurlar basganman	*Çoxlu xəmir yoğurmuşam*
1. Basgan sama tugulsan	*Yoğuran özün deyilsən*
2. Ullu sacinlar salganman	*Böyük arşınlar salmışam*
1. Salgan sama tugulsan	*Salan özün deyilsən*
2. Giçi sacinlar salganman	*Kiçik arşınlar salmışam*
1. Salgan sama tugulsan	*Salan özün deyilsən.*
2. Ullu kaliplar salganman	*Böyük galıblar salmışam*
1. Salgan sama tugulsan	*Salan özün deyilsən*

2. Giçi kaliplar salganman	*Kiçik galıblar salmışam*
1. Salgan sama tugulsan	*Salanözün deyilsən*
2. Ullu konaklar sıylapman	*Çoxlu qonaqlar qarşılamışam*
1. Sıylasang sıy alirsan	*Hörmət etsən hörmət görərsən*
Sıylamasang konakni	*Saymasan qonağını*
Atıng sıydan salirsan	*Adını hörmətdən salarsan.*

Barısıda birçe:	***Hamısı da birlikdə:***

Elge etek yayarbiz	*Elə yaxşılıq yayarıq*
Dos yuvuklar bolarbiz	*Dosta yaxın olarıq.*
Birçe oyun oynasak	*Bircə oyun oynasaq,*
Ongup ozup kalarbiz	*Dost olub qalarıq biz.*

Beşik yırlar//Beşik nəğmələri

Hay,hay balam,hay,balam,	*Lay, lay, balam, lay, balam*
Uhaylar etip koy balam,	*Yuxuya bat balam*
Oynamağa bar balam,	*Oynamağa get balam.*
Oynap gelgir abanga.	*Oynayıb gəl anana*
Yal yabulsuın arbanga,	*Parça örtsün arabanı*
Anang süyünsün ,sırğa,	*Anan sevinsin sırğa*
Oynama barğır kırğa.	*Oynama get eşiyə.*
Abang girsin üyünge,	*Anan girsin evinə*
Kuyruk ilsin çüyünge,	*Quyruq assın çöpə*
Bal töksün tuluğuna!	*Bal tökülsün motalına!*
Baytal soysun toyunga!	*Madyan soyulsun toyuna!*
Abang sağa haz etsin,	*Anan sənə xoşluq versin*
Altı kaptan boza etsin,	*Altı çuvaldan boza etsin,*
Eller tanglap kız alsın!	*Ellər danlayıb qız alsın!*
Yangur yavsun açılsın,	*Yağış yağsın açılsın*
Ak budaylar çaçılsın!	*Ağ buğdalar saçılsın!*
Seni tapğan ananga	*Səni tapan anaya*
Janat kapu açılsın!	*Cənnət qapısı açılsın!*

Kakaklar, uşanivlar, oynatıvlar//Laylalar, nazlamalar

Kakak, balamnı, kakak,	*Kakak, balamın kakak,*
Kahrumanlı er bolğun!	*Qəhrəman ər olasan!*
Sermelerden sermep,	*Tutub çubuq iylədib*
çubuk iyeltip,	
Duşmanınga karşı turğanda,	*Düşmanına qarşı duranda*
Duvlay, başın gesip	*Qudurğan düşmənin*
alar er bolğun!	*Başını kəsib ər olasan*
Kakak, balamnı, kakak,	*Kakak balamı kakak,*
Anang senden kuvanğır,	*Anan səndən sevinsin*
Kuvunlarda kuvnağır,	*Sevincindən sevinsin,*
Kuvurup kızbay duşmannı,	*Qorxaq düşmənini qovurub*
Kuv töşekge kuvun	*Tük döşəkdə haray*
salar er bolğun!	*salar ər olasan!*
Lavla, yaşım, lavla dep,	*Layla balam, layla deyib,*
Seni saldım bëlevge.	*Səni saldım beşiyə*
Birevnü yalçısı dep,	*Birinin nökəri deyib*
Alarmıken tölevge?	*Alarmı əvəzini?*
Ba, dullusu, dullusu,	*Ya dullusu, dullusu,*
Dadayını ullusu!	*Dayısının böyüyü!*
Dadayı getgen kalağa,	*Dayısı gedən qalaya*
Namus koyğan anağa,	*Namuslu anana*
Ne geltirir balağa?	*Nə gətirir balaya?*
Ulanım, ulanım – ullu paşa	*Oğlum, oğlum, ulu paşa*
Atıng baylanğın taşğa!	*Atın bağlansın daşa!*
Barsaedi ulanım	*Getsəydi oğlum*
Dazuda asger başğa!	*Sərhəddə əsgər başına!*

Yaşım meni	*Balam mənim*
mingen arğumak,	*minər arqumak*
Ayağı kiş , boynu hoş,	*Ayağı düz, boynu xoş,*
Kıçırğanda kökge	*Qışqıranda göydə*
bulut yasağan,	*bulud yox olan*
Çık-çılamuk geçede	*Zil qaranlıq gecədə*

Sanap ayak basağan,	*Sanayıb ayaq basan*
Batman-batman	*Batman-batman*
yem bergen,	*yem verən*
Badiyalap suv bergen.	*Ölçüb su verən.*
Meni kızım ağına,	*Mənim qızım ağına*
Hamarçalar tağına.	*Hamarçalar[1] boynuna*
Tavlanı tuman alsın	*Dağları duman alsın*
Başmağını çanğına!	*Başmağının tozuna!*
Ariv yaşım, day yaşım	*Gözəl uşağım, ağıllı uşağım*
Şekerdey şerbet yaşım,	*Şəkərtək şirin uşağım*
Seni oylap tügülmü	*Səni düşünərək deyilmi*
Hap-hazir etgen aşım?	*Hal-hazır edər yeməyim?*
Laylay tınglap yatarsan,	*Laylay dinləyib yatasan*
Kızıl gülge batarsan,	*Qızıl gülə batasan!*
Kızıl gülnü içinde	*Qızıl gülün içində*
Tatlı ühu tabarsan.	*Şirin yuxu tapasan!*

Oyunlar //Oyunlar

Barmaklar bulan oyun//*Barmaqlarla oyun*

Bav bar eken,bav bar eken,
Bağ varkən, bağ varkən
Bavnu içinde kav bar eken,
Bağın içində gölməçə varkən
Kavnu içinde:
Gölməçənin içində:
Bu ördek (baş barmağı)
Bu ördəkdir (baş barmağı)
Bu tutğan (imam barmağı)
Bu tutan imamdır (başala barmağı)
Bu ülkğan (orta barmağı)

[1] Hamarça - gümüşdən və ya qızıldan düzəldilən bəzək əşyaları

Bu didən (*uzun hacı*)
Bu bişirgen (yan barmağı)
Bu bişirəndir (gül turacı)
Bu tüşürgen (cenekey barmağı)
Bu düşürəndir (çeçələ barmağı)
Bu "ham-ham" etip aşağan (avzu)
Bu "ham-ham" edib yeyəndir (ağız)
Bu tamağıng ütup koyğan,
Bu damağın udub qoyan
Bu giççi kursağıng toyğan!
Bu kiçik qursağın doyan!

Altı tav//*Altı dağ*

Va altı tav,altı tav	*Ay altı dağ, altı dağ,*
Altı ağang tügülmü	*Altı ağan deyilmi*
Arasında Ashar tav,	*Arasında Ashar dağ,*
Çing ullusu tügülmü	*En böyüyü deyilmi*
Baldan tolğan surayıl,	*Baldan dolan sürahi,*
Bir ijaşıng tügülmü	*Bir bacısı deyil mi*
Suv içinde gülle göz	*Su içində güllə göz*
Yaşıl baka tügülmü.	*Yaşıl baxmasınmı?*

Pır-r //Pır-r

Munda tari tögülgen,	*Burda darı tökülən,*
Onu ciçiv aşağan,	*Onu cücə yemiş,*
Aşay turup geç kalğan,	*Yeyib gec qalan,*
Balaları aç kalğan.	*Balaları ac qalan.*
Pır-r-r dep uçğan da getgen	*Pır-r-r deyib uçub gedən*
Tez balalarına yetgen.	*Tez balalarına çatan.*

Meni kızım // Mənim qızım

Meni kızım obalı,	*Mənim qızım bəzəkli*
On barmağı kınalı,	*On barmağı xınalı,*
Omurav altun tüymeli	*Köynəyi altun düyməli*
Ala gözü sürmeli	*Ala gözü sürməli*

Meni kızım haçınna, *Mənim qızım xaçınnı*
Hammarı bar çaçında, *Əmbəri var saçında*
Sürmesi bar gözünde *Sürməsi var gözündə*
Süykümü bar sözünde *Mehribanlıq var sözündə.*

Kızım ,kızım kız arba, *Qızım, qızım, qız araba*
Haliva tepsi,boza arba! *Halva sini, boza araba!*
Haliva gelsin kızıma, *Halva gəlsin qızıma,*
Balta bulan oyarday, *Baltayla oyaraq*
Aşap-aşap,toyarday! *Yeyib yeyib doyaraq.*

Kızım,kızım kız tana, *Qızım, qızım, qız dənə*
Kızıma gelsin yüz tana, *Qızıma gəlsin yüz dana.*
Yüzevü de ak tana, *Yüzü də ağ dana,*
Meni kızım maktana! *Mənim qızım lovğalana!*

Uhlap-uhlap zalim bolsun meni kızım,
yuxlayıb zalım olsun mənim qızım
Okup-okup alim bolsun meni kızım,
Oxuyub alim olsum mənim qızım,
Dünyalağa malim bolsun ,meni kızım.
Dünyalara məlum olsun mənim qızım.

Meni ulanım//Mənim oğlum

Kise-kise daray giysin ulanım,
Kisə-kisə xalat geysin oğlum,
Kınalı kuyruk atğa minsin ulanım,
Xına quyruqlu ata minsin, oğlum,
Bir koluna kırğıy alsın ulanım
Bir qoluna qırğı alsın oğlum,
O kırğıynı havğa çüysün ulanım,
O qırğını göyə buraxsın oğlum,
Havalardan kazlar tutsun ulanım,
Göydən qazları tutsun oğlum,
Kalalardan kızlar alsın ulanım,

Qalalardan qızları alsın oğlum,
Barından da anasın süysün ulanım
Anasını da çox sevsin oğlum

Meni yaşım ay yimik	*Mənim balam ay kimi,*
Gözde sarı may yimik,	*Gözdə sarı yağ kimi,*
Yaraşınğan çay yimik,	*Yaraşıqlı çay kimi,*
Gözellengen tay yimik.	*Gözəllərə tay kimi.*
Yaşım,yaşım yaşnasın,	*Balam, balam, böyüsün*
Yaş balıklar aşasın,	*Bala balıqları yesin,*
Meni ayavlu yaşım	*Mənim sevimli balam,*
Dünyada köp yaşasın!	*Dünyada çox yaşasın!*
At tuyağın tay basar,	*At dırnağın tay basar,*
Dört de ulanım bir öser,	*Dörd oğlum bir böyüyər*
Teren harçnı salırbız,	*Dərin xərc salarıq,*
Toyğunça aşlık alırbız!	*Doyunca yemək alarıq!*
Biylege,biykelege	*Bəylərə, bikələrə*
Sizin kazak etmesmen,	*Sizin qulluqçu etmərəm,*
Günlük işin işleme	*Günlük işini işləmə*
Anağız da getmesmen.	*Ananız da getmərem.*
Anang alsın altun top,	*Anan alsın qızıl top,*
Sen sav bolsang mallar köp.	*Sən sağ olsan mallar çox,*
Hamri özende suv da köp,	*Xəmri çayda su da çox,*
Başlı tüzde yer de köp,	*Başlı ovada yer də çox,*
Barıp saban salırsan,	*Gedib buğda salırsan,*
Ariv kıznı alırsan!	*Gözəl qızını alırsan!*

Kankiçiv//Kankiçiv

Kan-kankiçiv,kankiçiv,	*Kan-kankiçiv, kankiçiv,*
Suvğa barğan, kankiçiv	*Suya gedən kankiçiv.*
Suvdan kaytıp gelgende	*Sudan qayıdıb gələndə*
Şulay turğan kankiçiv,	*Belə duran kankiçiv.*
Bulay turğan kankiçiv	*Belə duran kankiçiv,*
Biyip alğan kankiçiv.	*Oynayıb alan kankiçiv.*

Harsinçek// Harsinçək

Hars,hars, harsinçek	*Hars hars salıncak*
Harun degen gül çeçek	*Harun deyən gül-çiçək*
Gül çeçegin alayık,	*Gül-çiçəyini alaq,*
Ozün şulay yardan salayık!	*Özünü elə qayadan salaq!*

Barmaklar//Barmaqlar

Baş barmak,	*Baş barmaq,*
Balalı ördek,	*Balalı ördək*
Ebəy,	*Ebəy,*
Sebəy,	*Sebəy,*
Giççinev bebəy.	*Balaca bəbə.*

Çık,çık miyama//Çıx çıx hörümçək

Çık,çık miyama,	*Çıx çıx hörümçək,*
Atang ölse yılama,	*Atan ölsə, ağlama,*
Kara ağaçda kara	*Qara ağacda qara*
baytal soyğanman,	*madyan soydum,*
Kanın sağa koyğanman	*Qanın sənə qoydum.*
Çık-,çık miyama.	*Çıx, çıx hörümçək*

Gün çık //Gün çıx

Gün çık, gün çık,	*Gün çıx, gün çıx,*
Duşmanlanı canı çık,	*Düşmənlərin canı çıx.*
Ariv kızıng alıp çık,	*Gözəl qızı alıb çıx,*
Erşi kızıng	*Çirkin qızı*
Eşik artda koyup çık.	*Eşikdə qoyub çıx.*

Hav, hav//Hav, hav

Mişiki, mişiki, mişiki, mav	*Pişiyi, pişiyi, myau*
Hav, hav!	*Hav hav!*
Bavda hıyar kişimav,	*Bağda xiyar kişimav,*
Hav,hav!	*Hav, hav!*
Almaçığım aldılar.	*Almacığım aldılar.*
Hav,hav!	*Hav, hav!*
Alıp itge berdiler.	*Alıb itə verdilər.*

Hav,hav!	*Hav, hav!*
İt degening kırılsın!	*İt deyənin qırılsın!*
Hav,hav!	*Hav, hav!*
Karanğı üyung sırılsın!	*Qaranlıq evin sırılsın!*
Hav,hav!	*Hav, hav!*
Erkeç kazanda kaynar.	*Keçi qazanda qaynar.*
Hav-hav!	*Hav, hav!*
Umar töbede oynar.	*Umar təpədə oynar.*
Hav,hav!	*Hav, hav!*
Umar battı hızına	*Umar batdı xəzana,*
Hav,hav!	*Hav, hav!*
Karğanı kanatları,	*Qarğanın qanadları,*
Hav,hav!	*Hav, hav!*
Savusğannı butları…	*Sağsağanın budları…*
Hav,hav!	*Hav, hav!*
Birde kalmay kırılsın,	*Biri də qalmasın, qırılsın,*
Hav,hav!	*Hav, hav!*
Bu avulnu itleri!	*Bu kəndin itləri!*
Hav,hav!	*Hav, hav!*

Bitiki //Gözmuncuğu

Bitiki-bitiki, bilyanğa,	*Bitiki-bitiki, bilənə*
Hannı kızı yılanğa,	*Xan qızı ilana,*
Han kabağa barğanda,	*Xan qabağa çatanda,*
Koluna kına salğanda,	*Qoluna xına çəkəndə*
Kolundağı kınasın	*Qolundakı xınasını*
Haci tavğa yakğanda….	*Hacı dağı odlayanda*
Va Haci tav,Haci tav,	*Va Hacı dağ, Hacı dağ.*
Biyik bolsun bizin tav,	*Böyük olsun bizim dağ,*
Bizin tavnu biyigi,	*Bizim dağın böyüyü,*
İçindegi giyigi.	*İçindəki maralı.*
Bitiki-bitiki,bilyanğa,	*Bitiki-bitiki, bilənə,*
Hannı kızı yılanğa.	*Xan qızı ilana.*

Şardamina,	*Şərdəminə,*
Hardamina	*Hərdəminə*
Apaçin, laçin,	*Apaçin, laçın,*
Dandirevüç,dandirek.	*Dandirəvüç, dandirək.*
Bitiki-bitiki,bilyallariki,	*Bitiki, bitiki, bilyallariki,*
Lyaklyağariki,	*Lyaklyağariki,*
Çubalağariki,	*Çubalağariki,*
Çubulduruk,	*Çubulduruk,*
Dandirek.	*Dandirək.*
Bitiki-bitiki	*Bitiki, bitiki*
Bilandiriki	*Bilandiriki*
Talkı pitan	*Talkı pitan*
Saktiyan.	*Saktiyan.*
Umma halah,	*Umma halah,*
Lahlahalah	*Lahlahalah*
Çubulduruk	*Çubulduruk*
Hapbil,	*Hapbil,*
Hupbil	*Hupbil*
Çıksın şu til.	*Çıxsın bu dil.*

YIRLAR // DASTANLAR

Yırlar// Qəhrəmanlıq dastanları

Mənəm, mənəm, mənəm,
Mən deyənə tövbə kılmaz ərəm mən
Dostumu, dost çırağını söndürmərəm
Düşmanımı düşmən odunu yandırmaram
(Kartkocakın yırından)

Minküllünün yırı

Minküllü uyde tuvğan, qırda ösgen.
Minküllü evdə doğmuş, çöldə böyümüş
Haray bugün art yelkesin çaç gesgen,
Bu gün ənsəsində saçı kəsmiş,
Tuvarlağa yimik tük bitgen,
Davarlarda kimi tük bitmiş,
Katın-kızğa yimik alay çaç bitgen,
Qadın qız kimi çoxlu saç bitmiş
Korkunçlu talalağa koş tikgen,
Qorxunc kırlarda alaçıq qurmuş,
Kaburğasın kıy gesgen;
Qabırğası təzək kəsmiş,
Korkuvlu bir avlaklağa koy yayğan,
Qorxulu ovlaqlarda qoyun yaymış,
Kozuların koylar yimik otlatğan,
Quzularını qoyunlar kimi otlatmış,
Çerges yolda güçüklerin haplatğan,
Çərkəs yolunda köpəklərini havlatmış,
Geç gelgenni kondurğan,
Gec gələni qondurmuş
Aç gelgenni toydurğan.
Ac gələni doydurmuş.
Çırmavuklar edi yatıvung,
Sarmaşıqlar idi yatağın,

Çirik töngek edi başlığıng,
Çürük kötük idi yastığın,
Seni bizge şintalarıng bağırdan,
Sənin bizə tasların yezdən,
Içkiler berding bizge çağırdan.
İçki verdin bizə çaxırdan.
Altı aylar bola atang sağa kız da alğan.
Altı ay olur, atan sənə qız da almış.
Ürüp gelgen şonda birev üstüne.
Yürüyüb gəlmiş orada birisi üstünə
Ürüp gelip, oğar salam, berdi dey:
Yürüyüb gəlib ona salam verdi deyir:
– Ay, Minküllü, uyge nege kaytmaysan,
– Ay Minküllü, evə niyə qayıtmırsan,
Uyge kaytıp, yaş olcanga yetişip,
Evə gəlib, gənc arvadına çatıb,
Halıng-gününg oğar nege aytmaysan?
Halın gününü ona niyə demirsən?
Şönu da aytıp, gelgen birev getdi dey.
Bunu da söyləyib o adam getdi deyir.
Şo zaman itleringni çakırdıng:
Onda sən itlərini çağırdın:
– Hey, meni koş inanğan uç ıtim,
Ey mənim alaçığımın dayağı üç itim,
Uç ıtim de nege bola – uç inim,
Üç itim nədir, üç qardaşım,
Koy da, koş da buğün sizge amanat,
Qoyun da, alaçıq da bu gün sizə əmanət,
Atayıma barıp sama geleyim.
Atama baş çəkib gəlim.
– Minküllü, urular gelse, tutarbız,
Minküllü, oğrular gəlsə, tutarıq,
Börüler gelse, çaynap utarbız,
Qurdlar gəlsə çeynəyib udarıq,
Atı güçlü asger gelse, neterbiz?

Atı güclü əsgər gəlsə, neyləyərik?
Koynu-koşnu sayak koyup geterbiz.
Qoyunu-alaçığı sahibsiz qoyub gedərik.
– Uç günler bolsun meni bolcalım,
Üç gün olsun mənim vədəm,
Uç günlerden men şunda kaytıp gelmesem,
Üç gün sonra mən bura qayıdıb gəlməsəm,
Uç oklardan bolsun meni accalım!
Üç oxdan olsun mənim əcəlim!
Tavuk bozung şonda tartdıng sen
Boz atını burda dartdın sən,
Onu ustüne ağaç yering artdıng sen
Onun üstünə ağac yəhərini qoydun sən
Endireyge tuvra çabıp bardıng sen
Endireyə qaçıb çatdın sən
Endirey seni elingdir,
Endirey sənin elindir,
Endirey köp süyegen yeringdir.
Endirey çox sevdiyin yerdir.
Ekinçi gün bir karşığa çıkdıng sen
İkinci gün bir qarşıya çıxdın sən
Ayhanımnı onda görmeding,
Ayxanımı orda görmədin,
Uçünçü gün bir karşığa çıkdıng sen
Üçüncü gün bir qarşıya çıxdın sən
Ayhanımnı dağı görmeding.
Ayxanımı yenə orda görmədin.
Konguravlu kazarhıngnı kolğa alıp,
Zınqırovlu yay-kamanı əlinə alıb,
Dörtünçü gün bir karşığa çıkdıng sen
Dördüncü gün bir qarşıya çıxdın sən
Ak kalaylı kummanların kolğa alıp,
Ağ qalaylı səhəngini əlinə alıb,
Kırk da karabaşın iyertip,
Qırx da qaravaşın başın əyib,

Ayhanımnı abzarlarda gördüng sen.
Ayxanımı həyətlərdə gördün sən.
Kolungdağı maral tasma kazarhı,
Əlindəki maral şəkilli yayı,
Ol kummannı kulağına tiydi dey,
O səhəngin qulağına dəydi deyir,
Ayhanım şonda ayta turmaymı:
Ayxanım onda belə demirmi:
– Ay, Minküllü, kaçıp getmeymen,
Ay Minküllü qaçıb getmirəm,
Ay, Minküllü, men çi göçüp getmeymen,
Ay Minküllü mən ki, köçüb getmirəm,
Kıyın bolğan, bugün sağa güç bolğan,
Çətin olub, bu gün sənə ağır olub,
Yaşdan berli cıyğan malıng puç bolğan:
Gəncliyindən bəri yığdığın malların puç olmuş:
Konak kızbay seni başıng aldatğan
Qorxaq qonaq sənin başını aldatmış
Kalmuk seni kazarhıngnı yallatğan,
Kalmık sənin yayını yandırmış,
Koylaringnı haydap alıp haydağan,
Qoyunlarını yığışdırıb aparmış,
Itleringni şöşge bulan paylağan!
İtlərini qılıncla parçalamış!
Kolungdağı kazarhıngnı taşladıng,
Əlindəki yayını daşladın,
Çabıp bardıng atayıngnı ustüne:
Çapıb getdin atanın üstünə:
Canım atam can atam
Canım atam, can atam
Canım bulan teng atam,
Canım ilə tən atam,
Yel yetmeygen kara atıngnı bersene!
Yel çatmayan qara atını versənə!
– Yel yetmeygen kara atım,

Yel çatmayan qara atım,
Onu bugün dos mingenge oşaydır.
Onu bu gün dostum minmişə oxşayır.
– Canım atam, can atam,
Canım atam, can atam,
Canım bulan teng atam,
Canım ilə tən atam,
Ok ötmeygen gök gübengni bersene!
Ox keçməyən göy zirehini versənə!
– Ok ötmeygen gök gübem,
Ox keçməyən göy zirehim,
Onu da dos giygenge oşaydır.
Onu da dost geymişə oxşayır.
– Allahisen, atayım,
Allahı sevən atam,
Kara kınlı kılıçıngnı bersene!
Qara qınlı qılıncını versənə!
– Kara kınlı kılıçım
Qara qınlı qılıncım
Dos takğanğa oşaydır.
Dost taxmışa oxşayır.
– Allahisen, atayım,
Allah eşqinə atam,
Altavlar tartmas adirnengni bersene!
Altı adamın götürə bilmədiyi qalxanını versənə!
– Altavlar tartmas adirnem,
– Altı adamın darta bilmədiyi qalxanım,
Onu da dos eltgenge oşaydır.
Onu da dost götürənə oxşayır.
– Yel yetmeygen kara atıng
Yel yetməyən qara atın
Bolsun meni koş göçürgen alaşam,
Olsun mənim alaçıq köçürən alaşam,
Ok ötmeygen gök gobeng
Ox keçməyən göy zirehin

Bolsun meni koy savağan çepkenim,
Olsun mənim qoyun sağan çəpkənim,
Kara kınlı kılıçıng
Qara qınlı qılıncın
Bolsun meni belimdegi hanapim,
Olsun mənim belimdəki hanapim (xəncərim),
Altavlar tartmas adirneng
Altı adamların darta bilmədiyi zireh
Yançıkdağı çarık tiger biz bolsun,
Cibimdə çarıq tikdiyim biz olsun,
Korkup kaytsa, seni ulanyng kız bolsun!
Qorxub qayıtsa, sənin oğlun qız olsun!
Tavuk bozung şonda tartdıng sen
Boz atını burdan dartdın sən
Onu ustüne karçığaday kondung sen
Onun üstünə qırğıtək qondun sən
Bavruna uç kamuçu urdung sen
Bağrına üç qamçı vurdun sən
Oram degen ullu yolğa çang salıp,
Küçə adlanan böyük yolda toz qoparıb,
Koşunga tuvra çabıp bardıng sen
Alaçığına çapıb çatdın sən
Koşungnu ornun suvup – buzlap tapdıng sen.
Alaçığı tapanda buz kimi olmuşdu.
Altunçı arkalağa yetginçe,
Altıncı təpəyə çatınca,
Altmış duşman öltürüp,
Altmış düşmən öldürüb,
Sanına altmış yara geltirip,
Gövdəsinə altmış yara yetirib,
Karataş degen kara iting
Qarataş adlı qara itin
Kökge bağıp uluy turup tapdıng sen.
Göyə baxıb ulayan tapdın sən.
– Ay, Minküllünü, avup atdan tüşsene,

– Ay Minküllü, yıxılıb atdan düşsənə,
Kisengden tasma bizing çıgarıp,
Cibindən şəkil bizini çıxarıb,
Kursağıma köklep yamav salsana,
Qursağıma kökləyib yamaq vursana,
Ekev bolup şo yavlağa barayık!
İkimiz birlikdə o düşmənə çataq!
Avup atdan tüşdüng sen
Yıxılıb atdan düşdün sən
Kursağına şönu yamav saldıng sen.
Onun qursağına yamaq saldın sən.
Yettinçi arkalağa yetginçe,
Yeddinci təpəyə çatınca,
Yetmiş duşman öltürüp
Yetmiş düşmən öldürüb
Sanına yetti yara geltirip,
Gövdəsinə yeddi yara yetirib,
Sarikız degen sari iting
Sarıqız adlı sarı itin
Kökge bağıp uluy turup tapdıng sen.
Göyə baxıb ulayaraq tapdın sən.
– Vay, Minküllü, avup atdan tüşsene,
– Vay, Minküllü, yıxılıb atdan düşsənə,
Kaburğama yormep yamav salsana,
Qabırğama yamaq vursana,
Üçev bolup şo yavlağa barayık,
Üçümüz olub o düşmənlərə çataq,
Başına yaman hallar salayık!.
Başına yaman hallar salaq!
Segizinçi arkalağa yetginçe,
Səkkizinci təpəyə çatınca,
Seksen duşman öltürüp,
Səksən düşmən öldürüb,
Sanına segiz yara geltirip,
Bədəninə səkkiz yara yetirib,

Aktaşavuh degen ak iting
Ağtaşavuh adlı ağ itin
Kökge bağıp uluy turup tapdıng sen.
Göyə baxıb ulayan gördün sən.
– Üç günler edi seni bolcalıng,
Üç gün idi sənin vədən,
Minküllü, seni yimik kim bolsun?
Minküllü, sənin kimi kim olsun?
Avup atdan tüşsen
Yıxılıb atdan düşsən
Kursağıma köklep yamav salsana!
Qursağıma kökləyib yamaq vursana!
Avup atdan tüşdüng sen
Yıxılıb atdan düşdün sən
Kursağına köklep yamav saldıng sen
Qursağıma kökləyib yamaq saldın sən
Dörtev bolup şo duşmanga bardıng sen.
Dörd olub o düşmənə çatdın sən.
Aylanasına algan Ana – Terk
Ətrafına almış Ana-Terk
Bakalanı bavru, batmas köl bolsun
Qurbağaların bağrı batmaz göl olsun!
Kozalaklar yurur yimik yol bolsun!
Arabaların keçəcəyi yol olsun!
Aylanışğan şonda, uruşğan,
Orda çarpışıb vuruşan,
Duşmanlardan antğa yangız bir kalğan.
Düşmənlərin sözündən dönməyən biri qalmış.
Şol imansız tartıp oğunu urdu, dey,
O imansız dartıb oxunu atdı deyir,
Minküllünü can yerine tiydi dey.
Minküllünün can damarına dəydi deyir.
Minküllü şonda ayta turmaymı:
Minküllü onda belə deməzmi:
– Hey, enni meni üç itim,

– Hey, indi mənim üç itim,
Üç itim de nege bola - üç inim!
Üç itim nədir, üç qardaşım!
Üç itimni enni meni birisi,
Üç itimin indi məni birisi
Içindegi arslan tulpar tirisi,
İçindəki aslan kimi dirisi,
Ayhanımğa belgi alıp barığız!
Ayxanıma gedin xəbər aparın!
Üç itini enni birisi,
Üç itimin indi birisi,
Içindegi arslan tulpar tirisi
İçindəki aslan kimi dirisi
Ayhanımğa belgi alıp bardı, dey,
Ayxanıma xəbər alıb getdi, deyir,
Şo sahatda Ayhanım da geldi dey.
O saat da Ayxanım da gəldi deyir.
Can yerinden tartıp oknu aldı, dey,
Can damarından dartıb oxunu aldı deyir,
Şo sahatda Minküllü de öldü dey.
O saat da Minküllü də öldü deyir.
Ayhanım şonda ayta turmaymı:
Ayxanım onda deməzmi:
– Erenlermiding, ermiding,
– Kişiydinmi, əriydinmi,
Erenler bulan tengmiding...
Ərlər ilə tən idinmi...

Şonda Ayhanım Minküllünü hıncalın çığarıp, sabın Minküllünü töşüne tirep, uçun özüne basıp ölgen dey .

Onda Ayxanım Minküllünün xəncərin çıxarıb, sapını Minküllünün döşünə dirəyərək, ucunu özünə sancıb ölür, deyir.

Kartkocak ilə Maksuman

Maksuman deyilən ilxıçı qızının qırx qardaşı vardı – bunlar nartlardı. Maksuman özündən igid ər kişiyə ərə gedəcəyini söyləyib ilxıya baxmağa gedir. Atası qırx oğlunu danlayıb siz bacınızı necə çöldə qoyub evə gəlirsiniz deyir.

Qırx oğlunu evdən qovur. Oğlanlar evə gəlməyə qorxub atasından çəkinib bir çuxurun içinə girirlər. Bunların yanına Kartkocak deyilən igid gəlir.

Atlan-atlan, Kartkocağım, degende,
Atlan-atlan, Kartkoçağım, deyəndə,
Atlanmağa seni keping süygende
Atlanmağa sənin kefin istəyəndə
Kaplap seni kara atınga yer saldıng,
Durub sənin qara atına yer saldın
Avzu cavhar tübeklering kolğa aldıng.
Ağzı cövhər tüfənglərin çiyninə aldın.
Kayalardan men atımnı burman dep,
Qayalardan mən atımı çevirmərəm deyib,
Kara suvnu boyun tutup haydadıng.
Qara suyun boyunca hayladın.
Altunçi arkalağa artılıp,
Altıncı təpəyə çatıb,
Yettinçi Şasan tavğa yetginçe,
Yeddinci Şasan dağına çatınca,
Haydap bardıng kırk da nartnı üstüne:
Gedib çatdın qırx nartın da üstünə:
– Assalamu aleykum, kırk da nart!
– Əssalamu əleyküm, qırx nart!
– Va aleykum salam, Kartkocak!
– Və əleykümsalam, Kartkocak!
Can koççağım, gel çi beri, göreyim,
Can qoçağım, bəri gəl ki, görüm,
Atıngnı ayt çı, kim ekening bileyim.
Atını de ki, ikiniz kimdir bilim.

Men dür, men dür, men dürmen,
Mən dür, mən dür, mən dürmən,
Mendürmenge toba kılmas er dürmen
Məndürməngə tövbə etməz ər kişi
Dosumnu, dos çırağın söndürmen
Dostumun, dost çırağın söndürmərəm
Duşmanımnı duşman otun yandırman
Düşmənimin düşmən odunu yandırmaram
– Igitmen dep, vayt, Kocağım, aytasan,
– İgidəm deyib, ay, Koçağım, deyəsən,
Igitingni enni göreyim,
İgidini indi görəyim,
Igitinge kunan atday döneyim:
İgidinə qulun attək dönüm:
Tasmalı tar tatavul boyunda,
Tar şəkilli tatavul boyunda,
Gogaman terekleni soyunda,
Qocaman ağaclar soyunda,
Kop gelgen koz terekler üzünde,
Çox gələn qız ağacları üzündə,
Gökşumal avlaklanı ozünde
Göy şümal otlaqları özündə
Yuvşap yatğan Maksumannı yılkısı,
Sakit yatan Maksumanın düşməni,
İgit busang, şonu barıp hayda çı!
İgidsənsə onu gedib tutasan!
Barırman dep şol Kocağım aytmağan,
Çataram deyib o Koçağım demədi,
Barmayman dep şol yolundan kaytmağan.
Çatmaram deyib o yolundan qayıtmadı.
Tasmalı tar tatavul boyu dep
Tar şəkilli arxları boyunca deyib
Gogaman terekleni soyu dep
Qocaman ağacların soyu deyib
Kop gelgen koz terekler üzü dep.

Çox gələn qoz ağaclar üzü deyib.
Gökşumal avlaklanı ozü dep
Göy şümal otlaqların özü deyib
Haydap barğan yılkılanı ustüne.
Hücum çəkib düşmənin üstünə.
Yılkılardan bir aylanğan – tapmağan,
Düşmənlərdən bir yaşayan tapmadı,
Yılkılardan eki aylanğan – tapmağan,
Düşmənlərdən iki yaşayan tapmadı,
Üç aylanıp, tapdı, dey
Üç yaşayan tapdı deyib
Barıp, er salamın berdi dey.
Gedib ər salamını verdi deyib.
Yuhlap bolğan, er salamın almağan,
Yuxlayır olub ər salamın almayan,
Almağannı şonda Kocak suymegen,
Almayanı orda Koçak sevməyən,
Yılkılanı, kıçkırıklap, haydağan.
Düşmənlərə qışqırıb hücum çəkdi.
Saban boyu barğınça,
Məhsul boyu gəlincə,
Kamuçular bulan urğan – yortmağan,
Qamçılar ilə vurub yortmayan,
Tamançalar bulan urğan – batmağan,
Tapança ilə vurub batırmayan,
Şöşgeler bulan çapğan – gesmegen...
Qılınclar ilə çapıb kəsməyən
Şonu koyup, yılkılanı haydağan.
Onu qoyub yıxılanı qaldıran.
Kaytıp gelgen Maksumannı ustüne,
Qayıdıb gəldi Maksumanın üstünə,
Ataları bolup, kıçırğan,
Ataları olub qışqıran,
Kızardaşı bolup, çaykap, uyatğan:
Bacısı olub silkələyib oyadıb:

– Tursana sen Maksuman, tursana,
Dursana, sən, Maksuman, dursana,
Yılkılar getip bara görsene!
İlxılar gedib gəlir görsənə!
– Turmayman, arğumağım, turmayman,
Durmuram mən, arğumağım, durmuram mən,
Baytal da yok şu yerlerde, tay da yok,
Madyan da yox, bu yerlərdə day da yox,
Analardan ulan tuvmay, kız tuvğan
Analardan oğlan doğmayıb, qız doğan
Enni menden, arğumağım, payda yok!
İndi mən xəstəyəm, məndən fayda yox!
– Baytal da bar şu yerlerde, tay da bar
Madyan da var bu yerlərdə tay da var
Analardan ulan tuvmay, kız tuvğan
Analardan oğlan doğmayıb qız doğan
Enni senden, vay, Maksuman, payda bar!
İndi səndən, vay Maksuman, fayda var!
Kaplap yerim meni ustüme salsana,
Gaplayıb yerimi mənim üstümə salsana,
Karçığaday onu ustüne konsana,
Atılıb onun üstünə qonsana,
Bavruma uç kamuçu ursana.
Bağrıma üç qamçı vursana.
Kaplap, yerin at ustüne saldı, dey,
Gaplayıb yerini at üstünə saldı deyir,
Karçığaday onu ustüne kondu, dey
Atılaraq onun üstünə qondu deyir.
Bavruna uç kamuçu urdu dey.
Bağrına üç qamçı vurdu deyir.
Kırkıp aldın şol Kocaknı aldı, dey.
Kəsib aldın o Koçağı aldı deyir.
– Hey, barağan, meni, hey,atlım.
– Hey, gələn, mənim hey atlım,
Ayağınga sıypap giygen çarıklım,

Ayağına sığal çəkən çarıxlım,
Yılkımnı haydap sen çi kayda barasan?
İlxımı haylayıb sən hara gedirsən?
Yılkımnı haydap sağa barma koymayman,
Sənə ilxını haylamağa qoymaram,
Yatıp, seni kanıngnı içsem, toymayman!
Yatıb sənin qanını içsəm, doymaram!
Gelsem-getsem, konak tüşsem koşunga.
Gəlsəm, getsəm, qonaq olsam qoşuna.
– Mendür, mendür, anang ölgür, mendürmen,
Məndür, məndür, anan ölür məndürmən,
Doslanı şamçırağın söndürmen,
Dostların şam çırağını söndürmərəm,
Duşmannı kayta otun yandıman,
Düşmənin qayta otunu yandırmaram,
Maksuman degen igitge
Maksuman deyilən igidə
Kartkocak degen er dürmen!
Kartkoçak deyilən ərəm mən!
– Hay, aman, alay bolma yaramas,
– Ay aman, alay etmək yaramaz,
Tokta çı, bir atı ullusun sorayık,
Dayan kı, bir adı böyüyü soruşaq,
Şu yerlerde çaykap çöpler salayık,
Bu yerlərdə suya çöplər salarıq,
Çöbü çıkğan tartıp oğun urarğa,
Çöpü çıxan dartıb oxun vurar.
Çıkmağanı hırın berip turarğa.
Çıxmayanı hırın verib tutar.
Şo yerlerde atı ullusun sorağan:
Bu yerlərdə adı böyüyü soruşan:
Kartkocağım barıp otuz yaşına,
Kartkoçağım gəlib otuz yaşına,
Maksuman gelip on beş yaşına.
Maksuman gəlib on beş yaşına.

Çaykap çöpler şol yerlerde saldı, dey,
Bu yerlərdə sulu çöplər saldı deyir,
Çöbü çıkğan ongay alıp urarğa,
Çöpü çıxan rahat olub vurar,
Çıkmağanı hırın berip turarğa.
Vurmayanı hırın verib tutar.
Tartıp oğun şol Kocağım urdu, dey,
Dartıb onun, o Koçağım vurdu deyir,
Maksuman hırın berip turdu, dey.
Maksuman arxasın verib durdu deyir.
– Tüpden getgen ol da, elivaş, tiymegen,
– Altdan gedən o da oğraş dəyməyən,
Tiymegenni Kartkocağım süymegen,
Dəyməyəni Kartkoçağım sevməyir,
Maksuman şonda ayta turmaymı:
Maksuman onda deyə durmazmı:
– Ozünge ursam, öz abayıng yazıkdır;
– Özünə vursam, öz anan yazıqdır;
Atınga ursam, kargalağa azıkdır!
Atına vursam, qarğalara yeməkdir!
Atın, urup, terenlege saldı, dey,
Atını vurub dərinliyə saldı deyir,
Yağındağı bar savutun aldı, dey.
Yanındakı silahı aldı deyir.
Arkasına ağaç yerin artdı, dey.
Arxasına ağac yerini artırdı deyir.
Yurüp barğan kırk da nartnı ustüne,
Yürüyüb gələn qırx igidin üstünə
Uzun tarta şol Kocağım küstüne.
Uzun tarta o Qoçağım qəminə.
– Kocağım, nege bulay küstündüng?
Qoçağım, necə oldu qəmləndin?
– Küstünmeyli, vayt, ağalar, neteyim:
–Qəmlənməyin, ay ağalar, neyləyim:
Öz atamdan men çi bolğanman,

Öz atamdan mən ki, oldum mən,
Öz anamdan dagı tuvğanman,
Anamdan da doğdum mən,
Tuvup, dünyalağa çıkğanman;
Doğulub dünyaya çıxan mən;
Minegenim semiz sari at edi
Mindiyim səmiz sarı at idi
Men çi onu ayınların tartmadım,
Mən ki onun yəhərlərin dartmadım,
Maksumandan tügül ese korkmadım!
Maksumandan deyildisə qorxmadım!

Maksumanın atası silah (yırın başqa variantına görə ox) ustası imiş. Onun hazırladığı bütün silahların Maksumana batmayacağını anlayan Kartkocak Maksumanın atasının yanında bir il şəyird olur və silah ox, yay işlədir. Sonra ilxı suya gedən yolun üstündə yamağı da yamayıb silahına bal dolu motal salır. İlxı gələndə ondan ürküb qorxur. Maksuman yeriyib gələndə yolda yapıncısını da yerə sərib yatır. Sonra "Böyüklərimiz düşmənin qanı baldır, onu da içmək fərzdir" deyib ayağa duran Kartkoçaq papağını düşürmüş və saçları tökülən Maksumanı görür. Maksuman: "Mən məndən igid oğlana gedəcəyimə söz vermişdim" deyib Maksumana ərə gedir.

Yırın ondan artıq növü məlumdur. Onlardan biri də aşağıdakıdır:

Avlaqlağa avlap çıqgan Kartqocaq
Ova çıxıb Kartkoçaq.
Oytanlarda içe olturgan qırq da nart
Çəmənlikdə oturub qırx da naibi.
Yürüp barıp er salamın berdi dey
Gəlib ər salamını verdi, deyir.
Çinkullusu er salamın aldıdey
Ən böyüyü ər salamını aldı deyir.
Uzatıp bal ayağın berdidey:

Uzadıb bal qədəhini verdi deyir:
–Şunu da içipatmnıaytçı, göreyik
Bunu da içib, adını söylə görüm
– Men dür, men dür, men dürmen,
Mənəm, mənəm, mən özüməm,
Mendürmenge sırbermeygener dürmen!
Mənəm deyənlərə sirr verməyən igidəm!
Düşmanımın düşman otunyandırman.
Düşmanımın düşmən atəşini yandırmaram.
Dosumnu dos çırağın söndürmen.
Dostumun dost şamını söndürmərəm.
Kartqocaq değenbatır er dürmen.
Kartkoçaq deyilən igid mənəm."
– Batır busan batırlıgın göreyik,
Igidsənsə, igidliyini görək,
Erliğine dönen atdaydöneyik.
İgidliyinə dönən at tək dönək.
Tasmalıtar soqmaqnıboyunda,
Xətli, dar cığır boyunca
Taşkerşenler özünde,
Daş-kəsəklər çuxurunda,
Bötekelisırtlıarqanıyüzünde,
Marallı, cüyürlü təpədə,
Yuvşap yatgan Maqsumannı yılkısı,
Otlayaraq yatmış Maksumanın ilxısı.
Şo yılkınıhayday busan göreyim,
O ilxını qaçırırsa görəyim,
İçe busan ayağımnıbereyim."
İçirsənsə qədəhimi verim."
Barırman dep, Kart-Qocagım aytmağan,
Gedərəm deyə Kartkoçak deməyib,
Barmasman dep, şol yolundanqaytmagan.
Getmərəm deyə yolundan dönməyib.
Yürüp barıp alaşasınamindi dey
Durub atına mindi deyir,

Alaşam Maqsumanga burdu dey.
Atını Maksumana çevirdi deyir.
Tasmalıtar soqmaqnı boyunda,
Xətli dar cığır boyu,
Taşkerşenler özünde,
Daş-kəsəklər çuxurunda,
Bötekelisırtlıarqam yüzünde
Marallı, cüyürlü təpədə
Gök çeçekler,dağıbusa, gözünde
Göy çiçəklər isə gözündə,
Yuvşap yatgan Maqsumannı yılkısı.
Otlayaraq yatmış Maksumanın ilxısı.
Yılkılardanbir aylangan – tapmagan,
İlxılardan bir gəzib, tapmayıb,
Yılkılardaneki aylangan – tapmagan,
İlxılardan iki gəzib tapmayıb.
Üç aylanıp, tapdıdey,
Üç dolanıb tapdı deyir,
Barıp, er salamın berdi dey,
Gəlib ər salamını verdi deyir.
Yuxlay bolğan, er salamnı almağan,
Yatmış olan, ər salamını almayan
Almağannısonda Qocaq süymegen,
Almaması Kartkoçak sevməyən.
Maqsumannıqızlay canın qıyalmay,
Maksumanın qız kimi canına qıymadan
Yılqıların cıyıp, terip haydağan.
Ilxılardan toplayıb qaçıb.
Saban boyu barğınça,
Tarla boyu gedə gəlincə,
İçindegi palas tayı arığan,
İçindəki palas tayı yorulmuş,
Qamuçular urgan – yortmağan,
Qamçılar vurub getməmiş,
Artı yerli qaça-yorga başlağan.

Geri qaçmağa başlayan.
Yetip barğan Maqsumannı ustüne,
Gəlib Maksumanın üstünə,
Qızardaşı bolup betin sıypağan.
Bacısı olub üzünü sığallayıb.
Qart abayı bolup türtüp uyatğan,
Qoca nənəsi çimdikləyib oyandırıb,
Qart atayı bolup şoğar söz de aytğan:
Qoca atası ona belə söz də deyən:
– Tur, Tursana sen, Maksuman, tursana,
Oyan, oyansana, Maksuman, oyansana,
Burşumuqda baytal da yoq, tay da yoq,
Çəmənlikdə qısraq yoxdur, day yoxdur.
Yılkılardan endi sağa payda yok.
İlxılardan indi sağa, fayda yox.
Kaplap yerim meni ustüme salsana.
Götürüb çuxanı üstümə salsana.
Karçığaday onu ustüne konsana.
Aladoğan kimi onun üstünə qonsana.
Bavruma uç kamuçu ursana,
Bağrıma üç qamçı vursana,
Yılkılanı artın tutup yortsana.
İlxıların ardınca qaçsana.
Anı ustüne kaplap yerin saldıdey.
Onun üstünə gaplayıb yerini saldı deyir.
Bir ayağın özengige basğança,
Bir ayağını üzəngiyə basınca,
Bir ayağın yerni artına artğança,
Bir ayağını yəhərin arxasına atınca,
Altıncı arkalardan artılıp
Altıncı təpələrdən aşıb
Yettinçi bir Şaşan tavga yetginçe
Yeddinci Şaşan dağa çatınca
Yılkılanı kuvup bara gördü dey:
İlxıları qovduğunu gördü deyir:

Hey barağan, Allahisen, hey atlı!
Hey gedən, Allahı sevəsən, hey atlı!
Bir atandan kalğan sağa mal gimik
Bir atandan sənə qalan mal kimi
O yılkımnı kayda kuvup barasan!
O ilxımı qovub hara gedirsən!
Atıngnıaytmay yav yüreğim yarasan."
Adını deməyib ürəyimi parçalayırsan"
"Men dür, men dür, men dürmen,
Mənəm, mənəm, mən özüməm,
Düşmanımnıdüşman otun yandırman,
Düşmənimin düşmən odunu yandırmaram,
Dosumnu dos çırağın söndürmen,
Dostumun dost çırağını söndürmərəm,
Kart-qkcaq değen er dürmen. –
Kartkoçak deyilən igid mənəm
Vay Kart-kocaq erligingni göreyim,
Vay Kartkoçak, igidliyini görüm,
Olay busa giççi ullunu barlayık,
Elə isə kiçiyi böyüyü görək.
Ullubuz onayğa alıp urayık,
Böyüyümüzdən razılıq alıb vuruşaq,
Giççibiz xırın berip turayık.
Kiçiyimiz çiyin verib duraq.
Olar şonda şolay dığar etdi dey.
Onlar sonda belə anlaşdılar deyir.
Maksumanım on beşine yetdi dey.
Maksumanım on beşinə çatdı deyir.
Kartkocağım otuz beşge çıkdı dey.
Kartkoçağım otuz beşinə çatdı deyir.
Maksuman xırın berip turdu dey.
Maksuman çiyini verib durdu deyir.
Kartkocağım ongayğa alıp urdu dey.
Kartkoçağım razılıq alıb vurdu deyir.
Kartkocaknı urğan oğu tiymeğen,

Kartkoçağı vuran oxu dəymədi,
Kartkocağım nece de bek süymegen.
Kartkoçağım necə də sevməyən.
Atınga ursam qargalağa azıqdır,
Atını vursam, qarğalara azuqədir,
Özüne ursam, kart abayıng yazıkdır.
Özünə vursam, qoca anan yazıqdır.
Tartıp urup tarlan bozun yıkdı dey,
Çəkib vurub tərlan atını yıxdı deyir.
Altı yerden ayınların kırkdı dey.
Altı yerdən yəhərlərin kəsdi deyir.
Arkasına ağaç yerin artdı dey.
Arxasına ağac yəhərini atdı deyir.
Yürüp barğan kırk da nartnı üstüne.
Yeriyib getdi qırx igidin üstünə.
Uzun tarta, şo kocağım küstüne.
Uzun durdu,o qoçağım narahat.
Kocağım, nege bulay küstündüng?
Qoçağım niyə belə narahatsan?
Küstünmeyli, hayt ağalar ne eteyim,
Kədərlənməyim, ey ağalar, neyləyim,
– Men özüm bir öz atamdan bolğanlı,
Mən özüm bir öz atamdan olalı,
Men özüm bir öz anamdan tuvğanlı,
Mən özüm bir öz anamdan doğulalı,
Minegenim semiz sari at edi,
Minəcəyim səmiz sarı at idi,
Men çi onu ayınların tartmadım,
Mən ki, onun yüyənini çəkmədim,
Hali tügül arkama ağaç yerim artmadım,
İndi deyil, arxama ağac yəhərimi atmadım,
Maksumandan tügül ese korkmadım.
Maksumandan başqa kimsədən qorxmadım.

Nart Dünk-Batırav

Bırın-bırın zamanlarda,
Qədim qədim zamanlarda,
Kırğın-kırğın zamanlarda,
Qırğın qırğın zamanlarda,
Ashartav biyik tügülde,
Ashar dağ böyük deyil də,
Terk suvu teren tügülde,
Terek suyu dərin deyil də,
Davlar bolğan, şavlar bolğan,
Davalar olan, daşlar olan.
Devler nartlağa yavlar bolğan,
Divlər igidlərə düşmən olan,
Şo devleni kırğanın kırıp taşlap,
O divlərin qıranı qırıb daşlayan,
Kırmağanın elinden çığarıp taşlap,
Qırmayanın əlindən çıxarıb daşlayan,
Kızardaşı da bulan bir nart yaşay
Bacısı ilə bir nart yaşayır.
Ekevü de ariv tatıvlu yaşaylar,
İkisi də şad xürrəm yaşayırlar,
Bir kazandan aşaylar,
Bir qazandan yeyirlər,
Gerti kardaşlağa oşaylar.
Həqiqi qardaşlara oxşayırlar.
Ulankardaş havğa bara
Oğlan qardaş ova gedir,
Yavlar gelse, davğa bara
Yağı gəlsə döyüşə gedir
Kızardaş busa ol gelginçe aş ete,
Bacı isə o gəlincə yemək bişirir,
Uyde har - bir türlü iş ete.
Evdə hər cür işi görür.
Şolayına günler günlege tağıla,
Beləcə günlər-günləri qovur,

Cumalağa aylanıp ağıla,
Cümələrə gəlib çatır.
Cumalar aylağa, aylar yıllağa aylana.
Cümələr aylara, aylar illərə çatır.

Bir gün qardaş ova gedəndə bacı öz işini görürdü. Birdən dərindən it zingildəməsi kimi bir səs eşidildi. Qız bir az baxıb:

– Hey, sən kimsən, şeytansanmı, adamsanmı? – deyir.

– Şeytan da deyiləm, adam da deyiləm – yaralanmış, amansızca altı yerindən parçalanmış divəm. Sən məni burdan çıxarsan, nə desən onu da edəcəyəm – deyib, dərindən səs çıxarır.

– Mən səni niyə çıxarım? – deyə qız soruşur.

– Mənim göy ayğırım var, pəyədə bağlanıb, onu seç, quyruğunu tövlənin deşiyindən çıxar, onu dartıb çıxarsan – div deyir.

Qız axtarıb göy ayğırı seçib divin dediyi kimi edir, atı dartıb, divi yuxarı çıxarır.

Div soruşur:

– Ev süpürsəm olarmı,
Zibil daşısam olarmı?
Ya da sənə yoldaş olummu,
Səninlə yaşayıb ər olummu? – deyir.

Qız cavab verir:

– Ev süpürmə, zibil daşıma, mən qoymaram, ev işlərini sənə gördürsəm, mən kim olaram: Məni al, ər ol – deyir.

Ondan sonra divi bir sandığa qoyur. Qardaşı ova gedəndə bunlar ər-arvad kimi yaşayırlar.

Aradan zaman keçir, qadın hamilə qalır. İgidin isə heç nədən xəbəri olmur. Bacım çox yeyib kökəlib – deyə düşünür.

Vaxtı çatır, qadın doğur. Qardaşından gizlin uşağı bələyib körpünün dibinə qoyur. İgid ovdan gələndə körpünün dibində uşağı görür. "Ay Allah, bu hardan gəldi, bu uşaq necə bura gəldi çıxdı" – deyib uşağı alıb evinə gətirir və bacısına deyir:

– Buna bax, bir uşaq tapdım! – deyir.

– Aman Allah, kişi də uşaq taparmı? – deyə bacısı soruşur.

– Hal-qəziyyəni qoy danışım gör: körpünün dibindən tapdım, vicdansızın biri atıb gedib, saxlamalıyıq, böyütməliyik bu uşağı – deyir.

– Saxlamıram, birinin uşağını saxlamasam, qurtulmarammı? – deyir bacısı.

Qardaş da:

– Binəvanın heç bir şeydə günahı yoxdur – deyib uşağı saxladır.

Uşaq da günbəgün, aybaay, ilbəil böyüdü. Altı-yeddi ildən sonra gözəl bir igid oğlan oldu. Yolda yeriyəndə dünk dünk deyib yeriyir, heç bir igidin bata bilməyəcəyi bir qoçağa çevrilir. Buna görə də buna Dünk Batırav deyə bir ad qoyublar.

Bir dəfə Dünk Batırav anasının divlə danışığını eşidir. Bunların birləşib qardaşını öldürmə planı qurduqlarını anlayır. Div deyir: "O ovdan gələndə sən suya zəhər töküb verərsən". Qadın da "yaxşı" deyib razılaşır.

Bir dəfə qardaşı ovdan qayıdanda qadın qardaşının suyuna zəhər qatıb verir. O da içəndə Dünk Batırav qaça-qaça gəlib deyir:

– Ağam, içmə, içmə: anacığım ona zəhər qatıb – deyib qışqırır. Suyu itə verirlər – it içən kimi ölür.

Dünk - Batırav:

– Sandıqda bir div gizlənib. Zəhər verməyi də anacığıma o öyrətdi – deyir.

Bir gun igid bacısına deyir:

– Sandıq hardadır. Onu evin ortasına gətir ki, mən oxu düz atıb atmadığımı yoxlayacam.

– Etmə eləmə, ay qardaş. Başqa şey tapmadınmı sən sandığı nişan alırsan? – deyir bacısı.

– Ay, sandıq deyilmi, nolasıdır! – deyib igid sandığı evin ortasına çəkib oxla nişan alır. Bu vaxt div sandıqdan çıxıb igidin yaxasından yapışır. Bunlar bir-birini üstələyərək döyüşür. Qadın qardaşına heç köməklik göstərmir, amma divə bişmiş yumurtalar yedirir, ovcunda sular içirir. Sonra bunlar yenidən əlbəyaxa olurlar. Div igidi yerə yıxmışdı ki, Dünk Batırav içəri girir, görür ki, div atasını öldürür. Çatıb atasını divin qoynundan

çıxarıb kənara qoyur özü divdən yapışır. Divin sinirlərini dartıb kəsir, özünü də yetmiş yeddi yerə parçalayıb öldürür.

– Divin sümüklərini balta kəsmir – deyir oğlan, sonra – sənin kimisinin bığları mənim kimisinin kisəsində olar, – deyib dartıb divin bığını kəsir və kisəsinə qoyur.

Sonra Dünk Batırav:

– Atacan, anacığımı mənə ver, deyir. O da "yaxşı verirəm" deyir. Dünk Batırav:

– Sənin kimilər bizimlə dura bilməz, – deyib anasını çölə atır. Qadın üzüqoylu yerə düşür.

Aradan zaman keçir, bunlar eşidir ki, uzaq dağların yanında Karahan padşahın qızı xəstədir. Padşah qızını xilas edənə verəcəyini vəd edir. Padşahın qızının dərmanının isə divlərin yaşadığı yerdə bir ağacın yarpaqlarının olduğunu söyləyirlər.

Dünk Batırav atasına o ağacın yarpaqlarından gətirməyə getməsini söyləyir. Atası gedərkən də iki qılınc asır və deyir:

– Əgər bir qılıncdan süd damlasa bil ki, işim yaxşıdır. Yox əgər o biri qılıncdan qan damlasa bil ki, müşküldəyəm, sənə ehtiyacım var.

Gedir, gedir yol alır.
Yorulanda dincəlir
Uzaqda görünür tala,
Talada böyük qala,
Qalada bir gözəl qız,
Qızıl deyil – ulduzdur!
– Gəl, qonaq olub get – deyir –
Ürəyin istəyəni elə – deyir.

O kürəyə minmir. Qız üstündən nərdivanı atıb onunla yuxarı dırmaşır.

Qız buna qonaqlıq verib onunla yatır. Gecə igid görür ki, göydə bir qaranlıq var. Qızdan soruşur:

– O nədir elə?

– Qaraxanın qızının barmağı ağrıyır, iynə girib. Barmağından iynəni çıxararkən qalan yarıqdır o göydəki yarıq. Sonra qız bir bıçaq çıxarır:

– Divlərin yaşadığı yerə çatınca səni böyük çay qarşılayacaq. Bu bıçaq ilə sən o çaydan dənizə gedib çıxacaqsan. – deyir.

Bu bıçağını da alıb gedir. Çaya çatıb üzüb gəlib bir dənizə çatır. Kükrəmiş dənizdən buğa gəlir. Onu bıçaqla qorxudub çayın o biri tayına çıxmaq istəyir. Qalada tutulan qız divə deyir:

– Ata, ata, birisi gəlir!
– Niyə gəlir, niyə gəlir?
– Sərdən solub gəlir
– Hurtlu bulağın yanında nə etdi?
– Möcüzəsinə baxıb keçdi.
– Südlü bulağın yanında nə etdi?
– Bir az içib ötüb getdi.
– Üzümlüklərin yanında nə etdi?
– Dadına baxıb keçdi.
– Elə isə bizimkidir deyir və div sevinir.

Qız deyil o bir ulduzdur. O insan mağaraya girəndə div bir dəvə kəsdi.

Div bir budu diri udur, birisini də birnəfəsə udur, o insan isə o dəvənin bir sümüyünü zorla yeyir. Yemək bitdikdən sonra div:

– Hə, hələ vuruşaqmı, tutuşaqmı? – deyir.

– Vuruşmaq qadınların işidir, tutuşaq – deyir o igid.

Div hop götürüb, deşiyə qoyur. Bu vaxt Dünk-Batıravın qılıncından qan damır. Atama bir şey oldu deyib yola qoyulur.

Yorta, yorta, yol alır
Arıq atı haldan salır,
Uzaqda görünür tala,
Talada böyük qala,
Qalada bir arıq qız,
– Gəl, qonaq olub get – deyir,
– Canının istədiyini et deyir.

Dünk-Batırav nərdivansız zadsız yuxarı çıxır. Qız bununla yatmaq istəyəndə qızı geri itələyir. Yemək yedikdən sonra qıza deyir:

– Haydi, yol göstər! Qız cavab verir:

– Oraya çatanda bir böyük çay görəcəksən, onda dəniz buğası var, bu bıçaq ilə onu qorxudarsan.

Dünk Batırav bıçağı da alıb yola düzəlir.

Gəlib çaya çatanda kükrəyib dənizdən bir buğa çıxır. Qızın verdiyi bıçağı çəkib buğanın başını kəsib çayın o biri tayına çıxır.

Divin qızı deyir:

– Ata, ata birisi gəlir!

– Necə gəlir, necə gəlir?

– Od-alov saçıb gəlir!

– Hurtlu bulağın yanında nə etdi?

– Südü-müdü ilə içib ötdü

– Üzümlüklərin yanında nə etdi?

– Üzümü yarpağı ilə ağzına dürtdü!

Divin ürəyinə qorxu düşür, ancaq heç nə bildirmir. Dünk Batırav gələndə div gətirib bir dəvə soyur. Yemək vaxtı tək bir dəvənin ətini gətirəndə Dünk-Batırav deyir:

– Bu nə yeməkdir bizim kimi kişilərə! – bunu deyərkən div dəvənin bir budunu ağzına aparmışdı, Dünk-Batıravın bu sözünü eşidəndə az qaldı boğulsun. Div bir az da çox qorxsa da deyir:

– Vuruşaqmı, tutuşaqmı?

– Vuruş qadınların işidir, tutuşaq! – deyir Batırav.

Bunlar birbirinin yaxasından yapışırlar. Batırav divi əlinə alıb deşiyə soxur.

– Tez ol, atamı ver mənə – deyir.

– Odur orda – deyib atasını göstərir.

Batırav atasının ayağından çəkib çıxarır. Bunlar qayıdırlar. Qayıdanda halala-harama ox atırlar. Batırava heç nə olmur. Atasının ayaq barmağına gəlib ox dəyir. Yolda qaladakı qız ilə yatanda gücünün itdiyini bilən igid onu barmağı ilə itələmişdi, o barmağı zəifləmişdi, indi ox da gəlib o barmağına dəydi.

Anci-namə[2]

Ancinin divanbaşı bir bəy olan Batır Kartkoçaq idi. Onun iki oğlu vardı. Böyük oğlu Temiş elinə namərd çıxmışdı. Onun kiçiyi Aybək elinə – xalqına mərd oğul olmuşdu. Temişin Aybəkdə acığı vardı. Bu acığın səbəbi bir qız idi. O qız adı məşhur igid İsakın bacısı idi. İsak Gürcüstanda yaşayırdı, qızın ürəyi isə Aybəkdə idi.

Şəhərinə ərəblər basqın edəndə divanbəy qoca Atay Tengrinin və onlar da özlərinin birinci allahlarını – Avamçının, Alavnun[3] adını çəkib Temişi lənətləyirlər. Qoca atanın bütün ümidi Aybəkə qalır. Bütün ataların adətidir oğula nəsihət verər. Aybək də canı dildən atasının nəsihətinə qulaq asır.

– Quyular qazıb yeddi qat,
– Sanqızın[4] təpəsinə çataram!
Poladlara qoyub ağılın

---

[2] **Anci –** xəzərlərin paytaxtı Səməndərin böyük galası. Ancigala indiki Mahaçgalanın yerində olmuş. Anciarka əsgidən o şəhərin baş rəmzi idi. Ancinamə deyilən kitabda əsgi Xəzər kumuklarının öz elini ərəb işğalçılardan müdafiə edən mübarizlər haggında tarixi xəbərlər, mahnılar toplanmışdır. Xəzərlər Gafgazda əsgi zamanlardan bəri yaşamışlar, xəzər kaganatı təxminən 650 ci illərdə gurulub.Bu dövlət çok yüksək mədəniyyətə malik olmuşdur, ondan İran, Rum, Ərəb xəlifələri titrəyib əsərlərmiş. Xəzərlər ərəb işğalşıları 150 ildən çox vaxtda dayandırmışdırlar. Çox vaxt onları yox etmiş, nəticədə özlərini gurban edip, Avropanı Ərəblərdən gurtarmış.Onlar öz aralarındakı birliyi saxlasaydılar, nə gədər çox düşmənlər gatılsa da, xəzərlər düşmənlərə galib gələrdilər. Buna baxmayarag onlardan galan miraslıg, igidlik hədər getməz, əksər xalglar öz tarixlərini xəzərlərə bağlayırlar. İndiki kumuk torpaglarında dövlətin əsası salınmış, indiki kumukların dili və çox mədəniyyət vərdişləri oxşayan kumukları isə Xəzər kaganatı da özlərin də dövləti olub deyə bilərlər.

Eposun əsasında həgigətən tarixdə olduğu əhvalatlar olsa da, bu əsərdə əsgi igidlik eposuna aid olan mifologiya və çox əsgi zamanlardakı inanclar, bədii ənənələrdən istifadə edilmişdir. Məsələn, burada kumuklar müsəlman olmadan öncəki tanrılar ortak olub: onların ən böyüyü, güdrətlisi Tengiri,sonra isə Avamçı, Alav, Kamari... Onlar yunanların mifologiyasındakı Zevse, Prometeye, gürcülərdəki Amiraniyə, bütün Ancinamə isə fransızların Rolandı, rusların İgoruna və dünyaya məşhur başga bədii əsərlərə bənzəyir.

[3] Avamçı, Alav – Miladdan öncəki dövrdə kumukların ata babalarının itaət etdikləri tanrıları: Avamçı- ov və meşə tanrısı, Alav isə od tanrısı.

[4] Sangız - Tarki dağının günbatı tərəfində tarla.

Desə inanmaz, ötkün oxlar ataram! –
Sənin dayağını əzərəm,
Ona talgı ağzını çəkərəm!
– Dağlar yarıb gələn düşmənə,
Alavumun adını tutub ataram!
Atam, sənə verən and olsun,
Kamarının[5] *daşı yerə düşənə gədər,*
Yağı düşməni darmadağın edərəm!
İstərsə olsun göydən gələn qiyamət,
Daldeylığa başımı soxmaram!
Qorxub yüksək ağaca qalxmaram,
Mənim xoşbəxt günümü etsinlər qəmli
Kamarı sağdırsa, mən də sağam deyib,
O ölübsə onda mən də yanaram
Cavabım hazırdır mənim sorana!

Mübahisələr birinci şəhər ətrafında, sonra da şəhər içində gedirdi. Qara əsgərli düşmən atlısı piyadası ilə şəhəri quşatır. Hər deşikdən acgözlü düşmən baxır. Anci yanır, Kamarın daşı da yanır, alovu buludları yandırır; Taşlıkolun[6] dərəsini boz tüstü boğurdu. Yaşlısı, cavanı hər kəs bir sehirli gücdən kömək gözləyir, ancaq nə Alavdan, nə də Tanrıdan bir kömək yoxdur.

Ancinin ətrafındakılara belə xəbər göndərilmiş
– Düşmən qəsdindədir şəlaləyə at minidirib içirməyə,
Ümidi var Aylançlarda[7], yemək bişirməyə
Dağ başında eşidilsin zəng səsləri,
Kanqalı qapılaradək çata səs,
Terekin sahilində yel tək keçən araba
Araba od tutub alov saçır,
Yanaraq ətraf alova düçar qalır,
Oyadırmışcasına ölənləri, sağları!
Çağırın bizə dost xalqları:

[5] Kamari – büdpərəstlərin «mügəddəs daş» ilə əlagəli tanrısı. Olababilər Kamari Gürcü Amirani eposunun tanrısı Kamari ilə genetik bağlı gadını təsvir edir.
[6] Taşlıkol –Tarkinin ən üstəki Çağaravulunun yaxınındakı dərə.
[7] Aylançlar – Tarkinin gündoğan təpələrdəki Aylanmalar deyən yer ola bilir.

Yazidən Temirbeklər tələssin,
Gəlsin Qazidən dağlı igidlər,
Arak[8] boyu gəlib yetişsin,
Bir yana qoysunlar əski düşmənliyi, gəlsinlər,
Kamarı üçün birləşsinlər əzizlər,
Əski dərdləri çıxarmasınlar üzə!
Bulkanlılar[9] gəlsin atlı, arabalı,
Atlarını Dula oxşadıb tələssinlər,
Bizə tez gələ bilmələri üçün!
Anlasınlar ki,hava tutuldu çən gəldi,
Kamarını torpağa əzmədən istəyərək,
Tanrımızı qanını içmədən doymaram deyib ,
Bildiriniz Gürcüdəki İsağa,
Nə qiyamət gəldi bu yerlərə!
Bildirin ki, iri gözlü div gəlib,
Geciksə də ana südünü əmən,
Ey insanlar, qoy kürkləri çiyinlərdən düşsün,
Al qılınclar sovrulsun qınından!
Kürkləri çiyinlərə göy buludtək asaraq,
Göy dumana bürünüb boz təpələr,
Boz atları Kadar tərəfə döndərin,
Göz açmağa aman verməyin!
Hədəfimdən necə dalda qalım?
Bax budur igidlər üçün asanı!
Otluğun daşını tərpət, vur qamçını,
Od alov, qığılcım saç yoluna,
Meşələrdən ilan sərmə qoluna!
Qubalardan əsən yellər sən ol,
At ayaqlı, ay dabanlı at ol!
Daşqınlar sıçradıb gəzdirsin
Tamğar bəylər əl qaldırıb tez gəlsin,
Desin sözün əslini!
Kürımətin başında düşmən var

---

[8] Arak – dağ.
[9] Bulkanlilar – bulgar vəya balkar tayfaları ola bilər.

Qazların qaqqıldamasına niyə alovla məhəl vermir?
Kıray[10] insanlara nə qiyamət qopub,
Cavab vermir bizim haraya?
Tərlanı buraxsaq yerə düşər daş kimi,
Yanan odda qanadları bişər.
Əyri daşa, tövbə, yanan od düşüb,
Alovları buludları yalayır!
Alqış daşım əriməyə başlayır,
Purxu gəlib Homurolu[11] quşatıb,
Narıstanın ağzı ana əmcəyində,
Tütün boğub, sarı canı çıxır!
Bayquşlar kimi baxır düşmənlər
Yağılar başın soxub deşikdən.
Macar oxum gücün alıb tez yet ki,
O düşmənin iki qaşın bir et ki,
Beşikdən düşdüyü üçün təəssüflənsin!

Anciyə heç yerdən kömək əli yetmir. Şəhər yağmalanır, qarısı, qocası, yaşlısı, cavanı döyüşlərdə qırılır. Aybək də igidlik edərək ölür. Onun nişanlısı Ayqız Tanrıya baxıb belə yalvarır:

Göy buludları çıxarıb Tanrı,
Göy dənizi daşırsan nə olar!
Yağılar zəbt edib vətəni
Onları çalxalasan nə olar!
Altıncı arxa dağda göy meşə,
Üstündən ora yetsən nə olar!
Meşələrə həsrət,can Avamçi,
Bu xəbəri ona versən nə olar!
Homurovda yazıq olan uşaqlar
Onlara dayaq olsan nə olar!
Atama fani dünya qaranlıq,
Temişi Kamariqə arxa çevirib.
Qüdrətlisən ey Tanrı,

[10] Kıray – kənar, torpag gırağı.
[11] Homurol – «homura kol» burada: gala. Homura – yeməklərə gatılan bir ədviyyatdır.

Gücünlə Temişin canını al
Dörd bükülüb yerdə qalan
Atamın ahı üçün!

Ayqız isə cadugər qız olur. Ayqız Tanrıdan kömək olmayacağını bilir. Bəlkə meşələrin sahibi Alav və Avamçı yetişər deyə ümid edir. Başına gələnləri anlatmaq üçün Biydayak[12] quşu havaya uçurur:

Bir daha Biydayağı uçurur
– Onun uçan qanadları yandı deyir
Bir daha Biydayağı uçurur
– Onun uçan qanadları yandı deyir
Üçüncü dəfə qızıl qanadlarla uçdu Biydayak
Buludu deşib havalara uçdu deyir.
Havalarda uçan qaraquş
O vaxtdan bəri gözləyir Sanqarı[13].

Tanrı göydə Simurqu Artlandağa gəlməyə qoymur, ona yol vermir, Alavnu da tərpənmədən bir qayaya yapışdırır. O ayrıla bilmir. Göy kükrəyir, yağış yağır, Alav necə qurtulub gəlmək istəsə də onu qara bulud örtür. Nartlar, başında Avamçı da olan Anciyə kömək etmək üçün yola düşürlər. Tanrı onların adına dağları durğuzur, yelləri gətirir, suları axıdır. Alavlar da bütün çətinliklərdən keçirlər. Axırda Tanrı divlər ilə gəlib, göyün üzünü qapadır, dünyaya qaranlıq salır, Avamçı ilə Alav isə dağlarda palıd ağacını daşıyıb böyük odlar yaxıb yol alıb gəlirlər. Bunlara kömək üçün aşıq Sanqar da qoşulur. Sanqar solmuş çiçəkləri dirildən Avamçının yırını söyləyir, gecənin qaranlığında avazı ilə nartlara yol göstərir.

Bunlar gəlib çatırlar mənzil başına. Bir yandan Sanqar yır oxuyur, o biri yandan döyüşürlər. Düşmənə dağ da, su da qarşıdır. Nartlar çəmənliyə həyat verməyə qarşı olan divləri qovub, dibsiz quyulara salıb, üstünə də daş yığırılar. Düşmən də geri çəkilir. Öz elinə namərd çıxan Temiş susuzluqdan yanan düşmənə suyun yerini göstərir. Düşmən yenidən hücuma başlayır.

---

[12] Biydayak – Simurg guşu.
[13] Sangar – Miladdan öncəki dövrdə kumukların Tanrısı ola bilir...

Ancililər döyüşüb şəhərlərini xilas etslər də, onu qoruyub saxlamağa gücləri yetmir. Digər qumuq ellərindən kömək də vaxtında gəlmir. Düşmən şəhəri yenidən tutur. Temiş böyük sevinc içində olur. Nəhayət, muradıma hasil oldum deyib sevinir. Ərəb komandiri ona min altın axça da verir, Buzulğan şəhərinin də divanbəyi edir. Sağ qalanlar şəhərin uçuq hissəsində yığılıb qalır. Onların arasında Ayqız da var. Düşmən orda yığılanları yeməksiz, içməksiz buraxıb aclıqdan öldürməyə düşünür. Sehrbaz Ayqız düşmənə belə bir məktub yazır:

"Mən razıyam qul olmağa Temişə,
İki günlük zaman lazım bu işə.
O zaman biz özümüzə gələrik,
Hər zaman da Temiş bizim yiyəmiz."

Ayqız qaladakı digər adamları da toplayıb gizli yollarla İrğan ve Balk şəhərlərə göndərir. Üçüncü gün Temiş qalaya girir və Ayqızla yaxınlıq etmək istəyir. Qalanın ən yüksək minbərinə qalxıb otururlar. Ayqız Temişi də xəbərsiz özü ilə bərabər dartıb qaladan uçurub öldürür.

Oğlanbəyi

Alhocakəndin qərbində kənddən 5 verst kənarda bir böyük şəhərin qalıntıları var. Yurdun yerləşdiyi dağın dibində qəbirlər var. Orada kiçik bir qəbir var. O qəbrin üzərində kiçik bir şeir də var. Orada bunlar yazılıb:

Nəcə yaşayan qız idim
Nələr gəldi başıma?
İki qab duz gedərdi
Bir qab aşıma...

Bu qəbir pirdir, burda sadağalar alıb, diləklər dilənir. Bu yırla bağlı çoxlu rəvayət və yırlar mövcuddur. Hekayələrin birində belə deyilir:

Bir yurdun başçısının Oğlanbəyi deyilən gözəl bir qızı vardı. O Hacı adlı bir oğlana nişanlı idi. Onların toyu olunca düşmənlər çıxır və böyük davalar olur. Bu şəhər o qədər böyük olur ki, hətta onun bəyliyi Gaşşa deyilən yerdə yerləşir. Başına Baqatır və

Minatulla deyilən igidlər köməyə gəlsələr də amma düşmənin sayı çox olmuş və hər iki başçı da ölür (Onların qəbirlərinə – Gaşşa pirlərinə hələ də böyük inam vardır). Axırda düşmənlər gəlir, əhalisi ilə birlikdə başçını da əsir edirlər. Oğlanbəyini sevən Janat adında bir oğlan daha vardı. O düşmənlərə satılır.

Yurd alındıqdan sonra Janat özünə ağça və Oğlanbəyini istəyir. Yağmaçılar da verirlər. Qız isə Janata ancaq bir şərt ilə getməyə razılıq verir: əgər toy gecəsi o gəlinlə birlikdə yurda baxmaq üçün qayalığa çıxarsa. Özündən çox razı olan Janat razı olur. Gecə olub dağ başına çıxanda Oğlanbəyi birdən onu da tutub qayalıqdan uçub ölürlər.

Dağın dibində bir yalnız qəbir var: o da elinə namərd çıxan Janatın qəbridir.

Bundan sonra igid Hacı sağ qalan bir neçə kəndliləri də düşmənə qarşı birgə mübarizə edirlər. Düşmənin çox hissəsini qırırlar, bir çox igid canını verir. Düşmən acıqlanıb şəhəri yandırıb gedir.

Sağ qalanlar meşələrdə birtəhər yaşadıqdan sonra Əli Hoca deyilən bir qoca danışır, onlar Alhocakəndə yenidən yurd tikdiyini görürlər, onlar da yenidən burda ev tikirlər.

Hacı isə qocalanadək yaşayır, Oğlanbəyin sevgisinə sadiq qalıb bir daha evlənmir. O çox yaxşı adam olub, yurtdaşlarına yaxşılıqlar edir, xalq da onu çox sevir, ona Hacıakay deyirlər.

Onun qəbri də pir sayılır, amma Oğlanbəyin qəbri daha güclü, ağır pir hesab edilir.

Qıssa – Kazak yırları

Mərasim folklorunda digər janrlala yanaşı, gıssa Kazak yırları daha geniş yayılmışdır.

Hər hansı bir qumuqdan hansı yır daha çox sənin ürəyinə təsir edib, – deyə soruşsaq, – əlbəttə ki kazak yırı deyə cavab verəcək.

Gerçəkdən də, kazak yırlardakı güdrətli ruh, fikir, məna, heç bir şeylə əvəz olunmaz, onlar bədii cəhətdən də adamı heyran edir! Əgər qumuq lirik folklorunu qızıl bilərziyə bənzətsək, kazak yırları onun almaz daşı sayıla bilər.

Yüz illər boyunca kazak yırları dəfələrlə dəyişsə də, qumuq batırların ürəyində sehirli saz olub səslənir.

Ediller[14] boyü – narkamuş
Ediller boyunca qamışlıq.
Elikgenler çığıp onda ot yağar.
Elikgenler çıxıb orda od yağar.
Analardan osal tuvğan ulannı,
Analardan qorxaq olan oğlunu,
Tüyelege minip çıksa, it xabar
Dəvəyə minib çıxsa it qapar.
Analardan batır ulan kim tuvsa
Analardan igid oğlan kim doğsa,
Ol yavlağa tuvra çabar,bet tabar
O düşmənlərə doğru çapar, üz alar.
Içirgiler buzup ok tiyse,
Içirgiler pozub ox dəysə,
Kaptalları bilmes anı,at biler
Paltarları bilməz onu, at bilər.
Analardan batır ulan kim tuvsa
Anasından igid oğlan kim doğsa,
Tuvdurğanlar bilmes anı, yat biler
Doğuranlar bilməz onu, yad bilər.
Ebeleriyer bavurlap kuvğan gün
Atları yer eşib sovuran gün
Yetmesmiken, kuvalasa, artından?
Yetmirmi qovsa ardından?
Oçarlarda maktanağan erler köp
Oralarda öyünən kişilər çox,
Olanı nesi başga katından?
Onların nəyi başqa qadından?
Özleni özler ol kızbaylar maktarlar
Öz-özünə o qorxaqlar öyünərlər,
Günü gelse, eşek yimik toktarlar
Günü gəlsə eşşək kimi dayanarlar.

---

[14] indiki Volga çayının əsgi adı. Burada “çaylar,””sular mənasında.”

Toktamasmı, eşek yimik tirelip
Dayanmazmı eşşək kimi dirənib,
Oçarlağa ol kızbaylar cıyılıp
Oralarda o qorxaqlar yığılıb,
Bir-birine söylese de çirelip?
Bir-birinə söyləsə çirməlib?
Üyde olturup söylegenden payda yok,
Evdə oturub söylənməkdən fayda yox,
Papahların kınğır salıp başına
Papaqlarını əyri qoyub başına,
Erkekbiz dep turağanlar kayda yok?
Kişiyik biz deyənlərdən harda yox?
Tonu maylı bolğan bulantör bolmas
Donu bahalı olan ilə hörmətli olmaz
Oçarlağa ol kızbaylar cıyılıp,
Oralarda o qorxaqlar yığılıb,
Olçevsüz söz bergen bulan er bolmas!
Boş danışmaqla ər olunmaz!
Yabalaklar minmes yassı tav
Bayquşlar qonmaz uca dağ
Yahşılanı har-bir yerde sözü sav,
Yaxşıların hər yerdə sözü keçər,
Yamanlanı öz başına tili yav.
Yamanların dili özünə yağıdır.
Tebingende temtek bolmak mendendir,
Döyüşdə çəkinməzlik məndəndir,
Temir kapu buzmak sendendir.
Dəmir qapı sındırmad səndəndir.
Ol davlanı içinde
O davanın içində,
Avur asger yoluksa
Ağır əsgər yoluxsa,
Kart busam da kayğırman
Qoca olsam da dərd etmərəm
Kol yalğamak mendendir!
Əl uzatmaq məndədnir!

Qazaq edin, er edin // *Qazaq İdin Ər İdin*

Sen, kazagım, atlanmağa süygende,
Sən, gazağım, atlanmaq istəyəndə,
Sıganaklar buzup, alay yel saldın,
Sığanaqlar dağıdıb elə yol saldın,
Çıgasılar satıp busa, mal da aldın.
Çıxasılar satıbsa, mal da aldın.
Taşburundan sen, kazağım, tay haydap,
Daşburundan, sən, kazakım tay qovub,
Gazburundan busa dağı yılkı haydap,
Qazburundan isə ilxı qovub,
Çınarlardan at gözenler işletdin,
Çinarlardan at axırlar işlətdin,
İçinde çal bedevler kişnetdin.
İçində yağsız atlar kişnətdin.
Minegenin ay tuyaklı atıdı,
Mindiyin ay izli atıdır.
Gezeygenin Çerges tavnu artıdı,
Gəzdiyin Çərkəz dağının ardıdır,
Kuş çüygeni kabartını tüzüdü,
Quş uçurduğun qabartının düzüdür,
Olca etgenin mayarlanığı kızıdı,
Evləndiyin aristokrat qızıdı,
Sen kazaknı kazanında kaynayğan
Sən kazakın qazanında qaynayan
Örden gelgen murtad atlar başı idin
Yuxarıdan gələn atların başı idin.
Otbaşında sen kazaknı oynayğan
Ocağında sən kazakın oynayan.
Gürcü qızdan tuvğan küldey uvak yaşıdı.
Gürcü qızından doğmuş küldən çox uşaq idi.

* * *

Aylanışıp ağağan Ana-Terk,
Dolanıb axan Ana-Tərk,

Yağasında mina tıgip olturdum.
Sahilində bina tikib oturdum.
Toğuz xırlı tübegimni kolğa alıp,
Doqquz xırlı tüfəngimi qoluna alıb,
Göndelen kesip yol salıp,
Köndələn kəsib yol salıb.
Yav bolsa da qarşı gelip, uruşdum,
Yad olsa da, qarşı gəlib vuruşdum,
Savutlusun men olanı öltürdüm,
Silahlısını mən onların öldürdüm,
Çaçlıların yesir etip geltirdim,
Saçlıların əsiri edib gətirdim,
Karabulak kattı yavdan xarc aldım.
Qarabulağı güclü yaddan xərc aldım.

* * *

Kollar kolga urulsa,
Dərələr dərələrə vurulsa,
Tavlar tavğa tarılsa,
Dağlar dağa dəysə,
Bayrak tutan beyler hanlar kırılsa,
Bayraq tutan bəylər, xanlar qırılsa,
Tuvmalayın beşler segiz gesilse,
Doğmayan beşlər, səkkiz kəsilsə,
Sen, kazağım, kanlı tonav çeçedin.
Sən, kazakım, qanlı paltar soyunardın.
Terikler tolup, sel gelse,
Teriklər dolub sel gəlsə,
Ernevleri bulan teli gelse,
Yatağı boyu ilə eyni gəlsə,
Yanındağıları kalmay kırılsa,
Yanındakılar qalmayıb qırılsa,
Yağınların aldın geçedin!
Yanındakılarını aldın keçirdin!
Yağalaşğan günlerde,
Savaş günlərində,

Tuvra çabıp getedin,
Doğru çapıb gedərdin,
Sen, kazağım, tüyün sırın çeçedin.
Sən, qazağım, düyünün sirrini çözərdin.
Tarlansız, qazaq, atga minmedin,
Tərlansız kazak, ata minmədin,
Minegenin cığan tüznü börüsü,
Mindiyin Cıqan düzünün qurdu,
Giyegening şarabiler terisi.
Geyindiyin şarabilər dərisi.
Mehderin bulan, qazaq, sadağıng.
Mehtər ilə kazak, sadağan.
Sadağıngnı seni görgen murzalar,
Sadağını səni görən murzalar,
Salam bergen, gerti ayan pirdir dep,
Salam verən ayan pirdir deyib,
Sarayınnı seni görgen biykeler,
Sənin sarayını görən xanımlar,
Açıp girgen, bu da Janat üydür dep.
Açıb girib, bu da Janat evidir deyib.

Erenler deyen bulan er bolmas // ***Ərənlər deməklə ər olunmaz***

Aylağa arslan çapsa,
Aylara aslan çapsa,
Alam art siniri çang bolur;
Onların arxa siniri çən olar,
Aylar bulan günler tutulsa,
Aylarla günlər tutulsa,
Arasına adam bakmas gün bolur,
Arasına adam baxmaz gün olar,
Yazanaklı gübe yırtılsa,
Dözümlü zireh yırtılsa,
Ağar erler bağır kaplap yamarmı?
Ona ərlər baxıb yamayarmı?

Tuvasız teli ulanlar bolmasa,
Qoçaq dəli oğlanlar olmasa,
Tuşmanına tuvra çapma çıdarmı?
Düşməninə doğru çapmağa gücü varmı?
Tuvasız tuvğan alay arslan er,
Qoçaq doğulmuş bütün arslan ər,
Alam onğuna-soluna qararmı?
Onların sağına-soluna baxarmı?
Duşmanna totka alar öcünden
Düşməninə paslanan öcündən
Çıgar canın kara pulğa sanarmı?
Çıxacaq canını qara pula sayarmı?

* * *

Argumaq ariv atlar sesgense,
Yorğa yerişli gözəl atlar səksənsə,
Ak denizni karşı aldında yuvşarmı,
Ağ dənizin qarşısında yavaşlayarmı,
Uyde qazaq köp yatsa,
Evdə kazak çox yatsa,
Bellerin gümüşbulan qurşarmı?
Bellərini gümüşlə qurşarmı?
Yağalanı basıp, yav gelse,
Torpağını basıb yad gəlsə,
Batırlanı buvunları boşarmı?
İgidlərin özünü itirərmi?
Tav aralap qoş salmay,
Dağ aralarında çadır salmayıb,
Arkalap bavrun kıdırmay,
Arxalayıb bağrın gəzməz,
Argumak ariv atlar arıtmay,
Yorğa gözəl atları yormayıb,
Yat ellege barıp, özün tanıtmay,
Yad ellərə gedib özünü tanıtmayıb,
Atalardan batır tuvğan ulanlar
Atalardan igid olan oğlanlar

Uylerinde yatıp turma oşarmı?
Evlərində rahat yatmaq oxşarmı?
Ellerin basıp yav gelse,
Ellərini basıb yağı gəlsə,
Batırlanı buvunları boşarmı?
İgidlərin əzələləri boşalarmı?

* * *

Tarğular takıyasın taşlasın,
Tarqulular papağını tullasın,
Başlarına tastar sala başlasın,
Başlarına örpək örtməyə başlasın,
Konak uyge kuvnap olar girmesin,
Qonaq evinə sevinib girməsin,
Çini piyalasın kolka almasın!
Çini piyaləsini əlinə almasın!
Aylanıp akğan ak özen Atlı suv,
Dönərək axan ağ çay Atlı su,
Kuvuraylar biter eken kölden son.
Quru otlar bitər göldən sonra.
Bir bizin çi atayurtubuz
Bir bizim ki ata yurdumuz
Boynaknı al takıyalı kiş börklü
Boynaklı al qapaqlı, samur dərili
Bir yamanlar biylermiken bizden song?
Pislər alarmı bizdən sonra?
Sibirlerden geldim – siyim yok,
Sibirdən gəldim – sayğım yoxdur,
Sıylap girip çıkma uyüm yok,
Hörmət edilib girib çıxmağa evim yox,
Men, aytmaga, ne çaqıda yarlıman,
Mən desəm də necə kasıbam,
Yaş çarxıma yaraşıvlu giyim yok.
Cavan qəddimə yaraşası geyimim yoxdur.
Tirmenim bar meni, ulanlar, taşı yok,
Dəyirmanım var mənim, oğlanlar, daşı yox.

Aldıngı kurdaş bulan yaxşıdım,
Əvvəllər dostumla yaxşı idim.
Haligi qardaşbulan işim yok.
İndi isə qardaşla işim yoxdur.

Tarixi-qəhrəmanlıq yırları

Abdullanın yırı

Tur-tursana, meni Abdullam tursana!
Dur-dursana, mənim Abdullam dursana!
Yurt yağanı basıp gelgen yavlar bar
Yurduna basqına gələn yağılar var
Kartnı - kurtnu koymay tura kaytmağa,
Qocanı-qucanı qoymaz yaşasın,
Katın-kıznı olca tuta satmağa!
Qadın-qızı tutub aparar satmağa!
– Turmayman, meni abayım, turmayman!
Durmaram, mənim anam, durmaram!
Başım avruy, meni abayım, ölemen,
Başım ağrıyır, mənim anam,ölürəm,
Ölümümnü buğün senden göremen!
Ölümümü bu gün səndən görürəm!
– Başıng avruy busa, meni Abdullam, yat, yuhla!
– Başın ağrıyırsa, mənim Abdullam, yat dincəl!
Beşikleğe seni salsa, bişe dep
Beşiklərə səni salsa istiden bişer deyib,
Haylekleğe salsa, dagı tüşe dep
Yelləncəye salsa, yerə düşər deyib
Eki tizim beşik etip çaykadım,
İki dizimi beşik edib yellədim,
Eki kolum kolbav etip bayladım,
İki qolum qolbaq edib bağladım,
Ayamda altı ay kaymak yalatdım,
Ovcumda altı ay qaymaq yalatdım,

Töbemde teke ulakday oynatdım.
Başımda təkə ulaqtək oynatdım.
Kısğa geçe, meni Abdullam kırk turup.
Gısa gecələri mənim Abdullam qırx oyanıb
Kırk tamurdan sağa bergen ak sütüm
Qırx damardan sənə verdiyim ağ südüm
Yaralardan al kan bolup ağılsın!
Yaralardan al qan olub tökülsün!
Men bu geçe sağa etgen alğışlar
Mənim bu gecə sənə etdiyim alqışlar
Boynunga haykel bolup tağılsın!
Boynuna boyunduruq olub taxılsın!
– Koymaysan, meni abayım, koymaysan,
Qoymazsan, mənim anam, qoymazsan,
Meniçi ölgenimden toymaysan!
Mənim ölümümdən doymazsan!
Bu geçe, meni abayım, tüş gördüm:
Bu gecə anam, bir yuxu gördüm:
Ördeği uyde harakı – ballar içilip,
Yuxarı evdə harakı – ballar içilib,
Tebengi uyde yengsiz halat biçilip,
Aşağı evdə əlsiz xalat biçilib,
Kabak alğa ağaç atlar tartılıp,
Evin qabağında ağac atlar sərilib
Onu ustune sarasanlar artılıp.
Onun üstünə sarasanlar salınıb.
– Ördeği uyde harakı – ballar içilse –
Yuxarı evdə harakı ballar içilsə
Şerbet suvung sama tügülmü ?
Şərbət suyun deyilmi?
Töbengi uyde yengsiz halat biçilse –
Aşağı evdə qolsuz xalat biçilsə,
Ak gebining tügülmü?
Ağ kəfənin deyilmi?
Kabak alğa ağaç atlar tartılsa –

Evin qabağında ağac atlar sərilsə
Sınacada sal süyeging tügülmü?
Sınacada meyitin deyilmi?
Onu ustüne sarasanlar artılsa –
Onun üstünə sarasanlar sərilsə
Abdulla yesir sama tügülmü?
Bu yazıq Abdulla deyilmi?
Şonda Abdullam açuvlanğan, şamlanğan,
Onda Abdullam üzüldü,narahatlandı
Yalan kaptal çüyden savut sermegen,
Tək kaftanım mıxdan silah sərmir,
Yalan masi alaşasın yerlegen.
Tək masi atını yəhərlədi.
Uzatılğan kancığağa, yetmegen,
Uzadılan yerlərə çatmayan,
Anası barıp yavruvuna kakdı,dey...
Anası çatıb boynunu vurdu deyir...
Kamuçu urup yağalağa çapdı, dey.
Qamçı vurub düşmənlərə çapdı deyir.
Yetip barğan yağadağı yavlağa,
Gedib düşmənlərə çatdı,
Bek belsenip kattı urunğan davlağa.
Sərt girişib qovğaya girişdi,
Bek belsenip, şonda Abdullam bek tüşgen,
Sərt girişib, onda Abdullam sərt düşür,
Şol yavlağa bolmağanday iş etgen,
Burda düşmənlərə olmazın iş etmiş,
Ozengiler sızar-sızmas kan tökgen,
Üzəngilər sızar-sızmaz qan tökən,
Kakalar tolar-tolmas baş gesgen.
Dərələri dolar-dolmaz baş kəsən.
Abdullama ongsuz yerden ok tiygen,
Abdullama sağsız yerdən ox dəyən,
Ol da hucu, öler yimik bek tiygen.
O da zibil, ölər kimi sərt dəyən.

Bir burulup ong yağına karasa,
Bir dönüb sağ yanına baxsa,
Ne boldu dep karamağa ağav yok,
Nə oldu deyib, baxmağa ağası yox,
Bir burulup sol yağına karasa,
Bir dönüb sol tərəfinə baxsa,
Göterilip yerden alma iniv yok.
Götürüb yerdən qaldırmağa qardaşı yox.
Kurdaşını atın aytıp kıçırğan.
Dostunun adını çəkib qışqırıb.
Çabıp gelgen can kurdaşı yağına,
Çapıb gəlib can dostu yanına,
– Abdullangnı sal süyegi – sari altın,
Abdullanın cəsədi sarı qızıl,
Tartıp, inim, kuçagınga alsana,
Çəkib dostu qucağına alsana,
Belim çertip, at beline salsana
Belimi tutub at belinə salsana,
Abayıma savğat etip barsana!
Anama sovqat edib gəlsənə!
– Abdullamnı sal süyegi – sari altın,
Abdullamın cəsədi sarı altın,
Tartıp bugün kuçagıma almayman,
Dartıb bu gün qucağıma almaram,
Beling çertip, at beline salmayman
Belini tutub at belinə qoymaram,
Abayınga savğat etip barmayman:
Anana sovqat edib gəlmərəm mən:
Yahşı igitler yimik atda oltur çu,
Yaxşı igidlər kimi atda otur ki,
Duşmanlanı gözün kandan toltur çu!
Düşmənlərin gözün qanla doldur ki!
Yahşı igitler yimik atda olturğan,
Yaxşı igidlər kimi atda oturan,
Duşmanlanı gözün kandan tolturğan,

Düşmənlərin gözün qanla dolduran,
Haydap barğan kapusunu aldına:
Sürüb getmiş qapısının önünə:
– Açılmağır, anam, kapulanı açsana!
– Açılmayır, anam, qapıları açsana!
Men balanga terbenmesdey ok tiygen,
Mən balana tərpənməz ox dəyib,
Ol da, hucu, öler yimik bek tiygen,
İnsafsız, ölər kimi sərt dəyən,
Sen balanga bir burluğup baksana!
Sən balana bir dönüb baxsana!
– Sen balama ok tiymesin, bal tiysin,
Sən balama ox dəyməsin, bal dəysin,
Şol da sağa öler yimik bek tiysin !
O da sənə ölər kimi sərt dəysin!
Sen balama bir burluğup bakmayman:
Sən balama bir dönüb baxmaram:
Atıngnı başın tığırıkğa bursana,
Atının başını dar küçələrə bursana,
Sen atınga üç kamuçu ursana;
Sən atına üç qamçı vursana;
Seni görme kurdaşlarıng gelginçe,
Səni görməyə dostların gəlincə,
Tığırıkda at oynata tursana !
Küçələrdə at oynadıb dursana!
Atnı başın tığırıkğa burdu, dey,
Atın başını küçələri burdu deyir,
Şonda atına üç kamuçu urdu, dey,
Onda atına üç qamçı vurdu deyir,
Ozün görme kurdaşları gelginçe,
Onu görməyə dostları gəlincə,
Tığırıkda at oynata turdu, dey.
Küçələrdə at oynada durdu deyir.
At üstüne Azireyil geldi, dey,
At üstünə Əzrayıl gəldi deyir,

Azireyil aziz canın aldı, dey.
Əzrayıl əziz canın aldı deyir.
– Öler yimik ullumudu yarası?
Öldürəcək qədər böyükdürmü yarası?
Sen balama kolu tiygen kızbaynı
Sən balama əli qalxan qorxağın,
Uluy kalsın meni yimik anası!
Ular qalsın mənim kimi anası!
– Kabağalar, meni anam, boyunda
Dik yarğanlar mənim anam, boyunda
Kuba kazlar enni busa kozlaydır,
Qu gazlar indi yumurtlayır,
Seni balanga kolu barğan kızbaynı
Sənin balana əli qalxan qorxağın
Senden aldın abayları bozlaydır!
Səndən əvvəl anaları ağlayır!
Bir sağa çı bir gün ölüm, bir gün yas,
Ancaq sənə bir gün ölüm, bir gün yas,
Olağa çı haman yılav, haman yas!
Onlara daim göz yaşı, daim yas!

Ayğazinin yırı

Tavlanı alaşarak tumanı
Dağların alçalaraq dumanı
Atalanı arslan tuvğan ulanı
Ataların aslan doğan oğlu
Aygazi, bir çıkğan eding avlama,
Ayqazi bir çıxdı idi ova
Duşmanıngdan ata kanıngnı davlama.
Düşmənindən ata qanını almağa.
Avlay turup, arkalağa yetgende,
Ovlayaraq uzaqlara çatanda
Üçünçü töbelerden ötgende,
Üçüncü təpələrdən ötəndə,
Dörtünçü töbelege yetgende,

Dördüncü təpəyə çatanda,
Şu yolungda konaklarıng ras gelgen.
O yolunda qonaqlarına rast gələn.
– Assalamlar bolsun sağa, Ayğazi!
– Əssalamlar olsun sana Ayqazi!
Şu yolungdan bizin uçun kaytsana,
Bu yolundan bizim üçün qayıtsana,
Konaklarım kaytardı dep aytsana.
Qonaqlarım qaytardı desənə.
– Va aleykum salam bolsun, siz hoş geldigiz.
– Və aleykümsalam olsun, siz xoş gəldiniz.
Atabıznı köp süygen konaklar!
Atamın çox sevilən qonaqları!
Sizin uçun şu yolumdan kaytayım,
Sizin üçün bu yolumdan qayıdaram,
Konaklarım kaytardı dep aytayım.
Qonaqlarım qaytardı deyərəm.
Konaklanı konak üyge giyirgen.
Qonaqları qonaq evinə gəldilər.
Aradan bir az zaman getginçe
Aradan bir az zaman keçincə,
Atlarına yem arpalar tökgençe,
Atlarına yem-arpalar töküncə,
Atlarını, at kazığın kakğınça
Atlarının qazığını silincə,
Artından tulaların iyertip
Arxasından tulaları yetişib,
Tapur-tupur tatar atın yelitip
Tapur-tupur ayaq səsi duyulan,
Yetip gelgen Ayğazini üvuğu:
Yetib gəldi Ayqazinin dostu:
– Assalamlar bolsun sağa, Ayğazi
Əssalamlar olsun sana, Ayqazi!
– Va aleykum salam bolsun, kurdaşım!
Və aleykümsalam olsun, qardaşım!

Gelding busa, can kurdaşım, bek yahşı!
Gəldin isə, can qardaşım, çox yaxşı!
At ustünge nege mağa karaysan?
At üstündə niyə mənə baxırsan?
Andan turup nege meni sınaysan?
Ondan durub niyə məni sınayırsan?
Gelding busa, avup atdan tüşsene,
Gəldin isə hoppanıb atdan düşsənə,
Atdan tüşüp, konak uyge girsene,
Atdan düşüb qonaq evinə girsənə,
Meni atamnı konakları gelgenler,
Mənim atamın qonaqları gəliblər,
Şolağa bir bal içkiler alayık,
Onlara bir bal içki alarıq,
Şolağa bir türlü yıbav salayık!
Orda bir cür şənlik edərik!
– Hayt, Ayğazi, men atımdan tüşmeymen,
Hey, Ayqazi, mən atımdan düşmürəm,
Üç sözüm bar, at üstünde aytaman
Üç sözüm var at üstündə deyirəm
Atangnı yaşda öltügen duşmanıng
Atanı cavanlıqda öldürən düşmənin
Bir bu geçe Bavtoğaydan ötecek
Bir bu gecə Bavdoğaydan ötəcək
– Barmay kalsang, ötüp-çığıp getecek;
Gəlməyib qalsan ötüb- çıxıb gedəcək;
Ellerden saylap alğan arivüng
Ellərdən seçilib alan gözəlin
– Şonu da kızbay biyler eltecek;
Onu da qorxaq bəylər qaçıracaq;
Atangdan kalğan sağa konaklar,
Atandan sənə qalan qonaqlar,
Koyup getseng, olar da ayıp etecek.
Qoyub getsən onlar da ayıb edəcək.
Şonu aytıp, şo kurdaşı kaytğan song

Bunu deyib, o qardaşı qayıdandan sonra
Ayğazi bir olturğan da, bir turğan,
Ayqazi bir oturdu, bir durdu,
Ayğazi üç narahat de, üç küsgen
Ayqazi bir barışdı, bir küsdü
Küstünlükden konak uynü tolturğan
Narahatlıqdan qonaq evin doldurdu.
Kart abayı şulay da aytıp söylegen:
Qoca anası bunu da deyib söylədi:
– Hey, balam, nege küstün bolasan
Ay balam, niyə belə narahatsan,
Küstünlükge nege başıng salasan?
Narahatlıqla niyə başını salmısan?
– Meni abayım, küstün bolmay ne eteyim
Mənim anam narahat olmayıb neyləyim
– Ernime er mıyığım bitginçe,
Ərinməyim keçincə (yəni yeniyetmə dövrüm bitincə)
Avzumdan bir sarilerim getginçe,
Ağzımdan sarılarım gedincə,
Yaş başıma gelip tüşgen uç namus,
Cavan canıma gəlib düşən üç namus,
Olanı kaysın – birin küteyim?
Onların hansı birini güdüm?
Kaysın kütüp, kaysın artğa koyayım,
Hansın güdüb hansını geri qoyum?
Ayt çı, abayım, sen aytğannı eteyim :
De ki, anam, sən deyəni edim mən
Atamnı yaşta öltürgen duşmanım
Atamı cavan öldürən düşmənim
Bir bu geçe Bavtoğaydan ötecek,
Bir bu gecə Baytoğaydan keçəcək,
Barmay kalsam, ötüp-çığıp getecek;
Gedib çatmasam ötüb-çıxıb gedəcək,
Ellerden saylap alğan arivüm
Ellərdə seçilən gözəl yarım

– Şonu da kızbay biyler eltecek;
Onu da qorxaq bəylər qaçıracaq
– Bular da alay atamdan kalğan konaklar,
Bunlar da əziz atamdan qalan qonaqlar,
Koyup getsem, olar da ayıp etecek.
Qoyub getsəm, onlar da ayıb edəcək.
– Bola busang, kulum, bolat saldır teşünge,
– Olur isə, qulum, polad saldır döşünə
Bollmay busang, yavluk bayla başınga
Olmaz isə yaylıq bağla başına
Duşman deseng, günde bir de yoluğar,
Düşmən desən, gündə bir də rastlar,
Ariv deseng, ondan da ariv tabular.
Gözəl desən, ondan da gözəl tapılar.
Bugün alay atangdan kalğan konaklar,
Bu gün elə atandan qalan qonaqlar,
Konaklanı bugün yolğa salsana,
Qonaqları bu gün yola salsana,
Olağa bir harakı – ballar kursana,
Onlara gözəl süfrə qursana.
Ustünde ayak aylandırıp tursana
Üstündə ayaqda dursana,
Bal içkini ortasına yetgende
Bal içkinin ortasına çatanda,
Olar senden kapğun atlar tilecek
Onlar səndən qaçaq atlar diləyəcək.
Kor bolğur kol bıçğıngnı kolğa alıp,
Kor olub, əl bıçgın ələ alıb,
Tığırıknı erkinine aylanıp,
Cığırını genişinə döndürüb,
Bir kızbaynı toğasına barsana,
Bir qorxağın qapısına getsənə,
Toğaslanı kıyıp-kıyıp salsana
Doqqazları qırıb-qırıb salsana,
Içinden eki toru at alsana

İçindən iki toru at alsana
Şolar bulan konaklanı matap, yolğa salsana
Onlar ilə qonaqlarını gözəl yola salsana.
Song tar yolnu başın saklay barırsan
Sonra dar yolun başına saxlayıb gedərsən.
Şolay aytıp şonu abayı bitgende,
Belə deyib bunu anası bitirəndə
Olağa bir harakı – ballar kurdu, dey,
Orada ballı-araqlı bir süfrə qurdu deyir,
Olağa bir bal içkiler berdi, dey
Onlara bir bal içkilər verdi deyir.
Ustünde ayak aylandıra turdu, dey
Ayaq üstə fır-fır fırlandı deyir.
Bal içkini ortasına yetgende
Bal içkinin ortasına çatanda
Olar ondan kapğun atlar tilegen.
Onlar ondan qaçaq atlar istədilər
Kor bolğur kol bıçğısın kolğa alıp
Kor olub,əl bıçgın ələ alıb
Tığırıknı erkinine aylanıp
Cığır eninə dolanıb,
Bir kızbaynı toğasına bardı, dey,
Bir qorxağın qapısına çatdı deyir,
Toğaslanı kıyıp-kıyıp saldı, dey,
Doqqazları qırıb-qırıb saldı deyir,
Içinden eki toru at aldı dey
İçindən iki gözəl at aldı deyir,
Şolar bulan konaklanı matap, yolğa saldı, dey.
Onlar ilə qonaqlarını gözəl yola saldı deyir.
Atlar bulan konakların yollağan song
Atlar ilə qonaqlarını yola saldıqdan sonra
Kaytıp gelgen şol Ayğazi uyune,
Qayıdıb gəldi o Ayqazi evinə
Savutların ilgen alay çuyune.
Silahlarını asdı çiviyə.

Ayğazi bir oylay turup, olturğan
Ayqazi bir düşünərək oturdu
Tındırıklı bar savutun tolturğan.
Cox yaxşı silahların doldurdu.
Tüş bolğança bal ayakdan bal içgen,
Günorta olunca qədəhdən bal içib,
Tüşden song alaşasın yerlegen
Günortadan sonra atını yəhərləyib,
Çüylerden savutların sermegen,
Çivilərdən silahını alan,
Özenleni boyun tutup terbegen.
Çayın boyun tutub tərpədən.
– Hayt, alaşam, çabar yering maydandır,
– *Haydi, yağırım, çapar yein meydandır,*
Alaşanı at bolmağı taydandır
Yağırın at olmağı daydandır,
Bavtoğaynı sokmakları kaydandır
Bavtoğayın cığırları hardandır?
Süyrem –süyrem gogamannı gozu dep,
Sarıb – sarıb göyəmənin gözü deyib
Bavtoğaynı sokmakları özü dep
Baytoğayın cığırları özü deyib,
Bavtoğaynı sokmakları kayda dep
Baytoğayın cığırları harda deyib,
Sokmaklağa meni de alıp, hayda dep
Cığırlara məni də alıb hayda deyib,
Haydap barğan sokmaklanı özüne
Çapıb gedən cığırların özünə.
Atın busa kıl kişenden kişenlep
Atın ıisə qıl kəndirdən açıb,
Barıp girip köpür tüpnü tübüne
Gedib girib körpünün dibinə,
Yamuçusun bürkep başğa, çırmalıp,
Yapıncısını büküb başa çırmayıb
Ayğazi yuhlav bolup, yatdı, dey

Ayqazi yuxlayır kimi yatdı deyir.
– Aralardan biraz zaman getgençe,
– Aralardan bir az zaman keçincə,
Aralardan üç-dört minut ötgençe
Aralardan üç-dört dəqiqə keçincə,
Yetip gelgen Ayğazini duşmanı.
Gəlib çatdı Ayqazinin düşməni
Duşmanı şulay da aytıp söylegen:
Düşməni belə də deyib söylədi:
– Hayt, elivaş,nege tartın bolasan,
– Haydi, qorxaq, nədən qorxursan,
Tartınlıkğa nege başıng salasan ?
Qorxaqlığa niyə başını salırsan?
Geçe-gün yurüy kalğan Bavtoğay,
Gecə-gündüz yürüyüb qalan Bavtoğay,
Şunda çi bir yüz ming asger yok buğay,
İndi ki bir yüz min əsgər yoxdur,
Bu yerlerde yüz ming asger bolsada,
Bu yerlərdə yüz min əsgər olsa da,
Ondan çi meni canım tartınmay!
Ondan ki, mənim canım qorxmur!
Ernine er mıyığı bitmegen,
Ərincəkliyi bitməyən,
Karkarası er sanına girmegen
Bədəni kişi sırasına girməyən
Şu yerlerde Ayğazi de yok buğay.
Bu yerlərdə Ayqazi də yoxdur.
Ayğazi şu yerlerde bolsa da
Ayqazi bu yerlərdə olsa da
Ondan çı meni canım tartınmay!
Ondan ki mənim canım qorxmur!
Bolsa da, tasmalarday tilermen,
Olsa da, gaytan kimi dilərəm,
Yatıp, kara kanların içermen!
Yatıb qara qanların içərəm!

Şonu aytıp şo duşmanı bitgençe,
Düşməni bunu deyib bitirincə,
Ayğazi, eki tartıp, urdu, dey,
Ayqazi iki dartıb vurdu deyir,
Şöşgeleme bir üstüne bardı,dey:
Qılıncıyla bir üstünə gəldi deyir:
Hayt, duşmanım, har yerlerde men bolman!
Haydi, düşmənim, hər yerdə mən olmaram!
Hayt, duşmanım, har yerlerde tabulman !
Haydi, düşmənim hər yerdə tapılmaram!
– Vöre, Ayğazi, dağı da urma yaramas
– *Bax, Ayqazi daha da vuruşmaq olmaz*
– Osal erkek duşmanına karamas!
– *Qorxaq kişi düşməninə baxmaz!*
Mağa bir bolağanı bolğandır,
Mənə bir olan olubdur,
Karkaramnı kıblalağa bursana,
Bədənimi qibləyə çevirsənə
Kökürekden, duvlap, canlar çıkğınça
Bədənimdən canlar çıxınca
Başlığımda yasın ohuy tursana;
Başımda yasin oxuyub dursana
Kökürekden, duvlap, canlar çıkğan song,
Bədənimdən canlar çıxdıqdan sonra
Almalarday gesip, başım alsana,
Almatək kəsib başımı alsana,
Ernim teşip, kancığağa taksana,
Dodağımı deşib sancağa taxsana
Abayınga savğat etip barsana.
Anana sovqat edib getsənə
Karkarasın kıblalağa burdu, dey,
Bədənini qibləyə döndərdi deyir,
Kökürekden, duvlap, canlar çıkğınça
Bədənindən canlar çıxınca
Başlığında yasın ohuy turdu,dey;

Başının üstündə yasin oxuya durdu deyir
Kökürekden, duvlap, canlar çıkğan song,
Bədənindən canlar çıxdıgdan sonra
Almalarday gesip başın aldı, dey,
Alma təki kəsib başını aldı deyir,
Ernin teşip, kancığağa takdı, dey
Dodağını deşib sancağa taxdı deyir
Abayına savğat etip bardı dey.
Anasına sovqat edib getdi deyir.
– Hayt, alaşam, çabar yering maydandır,
– *Haydi, yağırım, çapar yerin meydandır,*
Alaşanı,at bolmağı taydandır
Yağırın at olmağı daydandır
Kızbay biyni kapuları kaydandır?
Qorxaq bəyin qapıları hardandır?
Süyrem-süyrem gogamannı gözü dep
Xumar-xumar iri göz deyib,
Kızbay biyni kapuları özü dep
Qorxaq bəyin qapıları özü deyib
Kızbay biyni kapuları kayda dep
Qorxag bəyin qapıları harda deyib
Şo sokmakğa meni de alıp, hayda dep,
O cığıra məni də alıb get deyib,
Barıp yetgen – kapuları begilgen,
Gəlib çatıb – qapıları bağlı,
Begilgenni şo Ayğazi süymegen
Bağlı olduğunu o Ayqazi sevməyib
Ayğazi bir arivüne de kıçırğan:
Ayqazi bir gözəlinə də qışqırdı:
– Hayt, arivüm, seni artıngdan gelgenmen,
– Haydi, gözəlim,sənin ardınca gəlmişəm,
Seni kızbay biyler eltgenni bilgenmen!
Səni qorxaq bəylər apardığını bilirəm.
Kayda hali bulanı igitleri
Harda indi buranın igidləri

Bugün meni karşı aldıma çıkmağa,
Bu gün mənim qarşıma çıxmağa
Kılıç urup, bir-ekisin yıkmağa?
Qılınc vurub bir-ikisini yıxmağa?
Çık çı, arivüm, seni de alıp geteyim
Çıx ki, gözəlim, səni də alıb gedim
– Kızbaylağa etegenim eteyim!
– *Qorxaq bəylərə edəcəyimi edim!*
– Hay! – dep çıkğan Ayğazini arivü,
– *Hay! – deyib çıxdı Ayqazinin gözəli*
Hayt, Aygazi, canım senden kurban – dep
– *Haydi, Ayqazi canım sənə qurban – deyib*
– Aytmadımmı, sensiz yerde turman, dep
– *Demədimmi sənsiz yerdə durmam, deyib,*
Hayt, Ayğazi, purmanıngdan çıkman, dep.
Haydi, Ayqazi əmrindən çıxmam, deyib
Kağıp onu atnı aldına aldı, dey,
Qapıb onu atın qabağına aldı deyib,
At atıltıp, kapusundan çıkdı, dey
Atlanıb qapısından çıxdı, deyir
– Hayt, alaşam, çabar yering maydandır,
Haydi, ayğırım çapar yerin meydandır,
Alaşanı, at bolmağı taydandır
Ayğırın at olmağı daydandır
Abayımnı kapuları kaydandır?
Anamın qapıları hardandır?
Süyrem-süyrem goganlanı gözü dep
Xumar-xumar ərik gözü deyib,
Abayımnı kapuları özü dep
Anamın qapıları özü deyib
Abayımnı kapuları kayda dep
Anamın qapıları hardadır deyib
Şo kapuğa meni de alıp, hayda dep.
O qapıya məni də alıb, qaç deyir.
Haydap barsa kapuları begilgen.

Getsə qapıları bağlıdır
Yağılmağır şam çırağıng, yaksana
Yanmır şam, çırağını yandırsana
Ya bir, burluğup, kancığağa baksana
Bir dönüb ətrafına baxsana
Hara, abayım, sağa duşmanıngnı kellesi,
Budur anam, sənə düşmənin kəlləsi
Buğar karap, kanğınçağa yıla çı,
Buna baxıb doyunca ağla ki,
Şundan ullu sağa kıyın gelmesin!
Bundan böyük sənə dərd gəlməsin!
Buda, abayım, bolsun, sağa kullukçu,
Buda anam olsun sənə qulluqçu,
– Törde olturup, bol çu buğar buyrukçu,
– *Başda oturub, ol ki buyruqçu*
– Barakalla bolsun seni özünge,
– *Bərəkallah olsun sənin özünə,*
Gözünge basıp giygen börkünge!
Gözünə basıb taxan papağa
Özüng bulan toğa tartğan erleni
Səninlə birgə rəqib olanları
Avullağa, honşulağa karasam,
Məhəlləyə qonşulara baxsam,
Barısı da "Ayğazi!" dep söyleyler
Hamısı da "Ayqazi!" deyəcəklər
Yaş igitge aytğanından toymaylar,
Gənc igiddən danışmaqdan doymurlar.
Tengirimden tengsiz ömür tileyler.
Tanrımızdan sonsuz ömür diləyirlər.

Zoruşun yırı

Gogan-Gogan, deymen, ol duşmannı gözleri
Ərik-ərik, deyirəm, o düşmanın gözləri,
Bakma yaman, biy, imansıznı yuzleri
Baxmağa yaman, bəy, imansızın üzləri.

Goganlı, töbelege pısğanlar
Ərikli təpələri pusublar,
İçinden ullu ağaçın kısğanlar.
İçindən böyük ağacı qısıblar.
İçinden suv otların taydırıp,
İçindən su otların çıxarıb
Artından kuruların tökgenler.
Ardından qurularını töküblər.
Artından kırk nögerin yertip,
Arxasınca qırx qulluqçusunu aparıb,
At yibergen bir Gelbak degen ellege,
At göndərib bir Gəlbax deyən yerlərə
Ol da getgen alıs degen yerlege
O da gedib uzaq yerlərə.
Alıslardan topar-topar çang gele
Uzaqlardan topa-topa toz gəlir.
Ol çanglanı boyun tutup karasam
O tozlara doğru baxsam,
Zoruşuma İbak Arslan nart gele
Zoruşuma İbak Aslan nart gəlir.
İbak barğan şondan yavlar içine,
İbak gedib ordan düşmənlərin içinə,
Ne bola eken canın tartsa giççine!?
Nə olar ki, canın çəksə bir az,
İbağıma ol davlarda ok tiygen,
İbağıma o savaşda ox dəyib,
Ol, da, elivaş ölür yimik bek tiygen.
O da, məlun, öldürücü kimi sərt dəyib,
Ozengiye kaytğan ayaklım
Üzəngiyə dönmüş ayaqlım,
Istakanğa kaytğan yayaklım,
Stəkana dönmüş yanaqlım,
Yengelege, girmes bileklim
Qola girməz biləklim,
Bir kabunda eki egiz yureklim ...

Bir qabında iki əkiz ürəklim...
Atlanı boyun tutup karasam:
Atlara doğru tutub baxsam:
At yığılğan şol yerlerde yer de avğan.
At yıxılmış o yerlərdə, yer də düşüb,
Yer harmanıp İbax Arslan er de avğan.
Yer çabalayıb Îbak Aslan ər də yıxılıb.
Yalanayak, ayrı doslar, yalanbaş
Yalın ayaq, ayrı dostlar, yalın baş,
Kıçırıklap, gele meni anam:
Bağırıb gəlir mənim anam:
– ...Dazuv yoldan netme geleding,
...Sərhəd yoldan niyə gəldin,
İbağımnı yanğız davğa netme saladıng,
İbağımı yalnız savaşa niyə buraxdın,
Men çi bir İbak balam ölgen song
Mən ki bir İbak balam öldükdən sonra
Zoruş balam, sen de netme kaladıng?
Zoruş balam, sən de niyə qalırdın?"
Aygeldi şunu da aytğan, yırlağan:
Aygəldi bunu da deyib söylədi:
– Alaşalar, anam, dəng-dəng bolup çabulsa,
"Atlar, anam, dəng-dəng olub çapılsa
Arğumak atlar geter alısğa,
Əsil atlar gedər uzaqlara.
Ters namuslar netme salma bolasan
Tərs namuslar niyə verirsən,
Atalardan arslan tuvğan Zoruşğa?
Atalardan aslan doğulan Zoruşa?"
– Namuslar salmay, balam, neteyim,
– Namus verməyib, balam, nə edim,
Gemelerdey geng kursağım kurudu,
Gəmilər kimi geniş qarnım qurudu,
Genglengen kür yureğim suvudu!
Genişlənmiş şən ürəyim soyudu.

Men sakladım bu yaşlanı – köp boldu
Mən saxladım bu uşaqları, çox oldu,
Savutlardan köp ölegen halk boldu,
Silahlardan çox ölən xalq oldu,
Savutlardan tüğül ese ölmedi,
Silahlardan deyilsə ölmədi,
Sallar bulan tüğül ese gelmedi!
Tabutlarla deyilsə gəlmədi!
Xalknı uyune atlar bulan mal bara;
Xalqın evinə atlarla mal gedir,
Meni uyüme – teginleyin arbalağa yuklenip,
Mənim evimə arabalara yüklənib,
Tengsizlege başın tutdurup
Dəngi olmayanlara başın tutdurub,
Arışlar tiygen yeri karalıp,
Cilovlar dəyən yeri qaralıb,
Tangçolpanday eki gözü aralıp,
Çoban ulduzu kimi iki gözü aralanıb,
Eki arışdan bir kara kanlar ağılıp
İki cilovdan bir qara qanlar axıb,
Arbalar bulan, alay, sal gele!
Arabalarda, elə, ölü gəlir!
Çegemlege enni köpür kim salır?
Çegemlərə indi körpü kim salar?
Kabartımda kabax özden kim bolur?
Kabardində soylu özdən kim olar?
Kabartımda kabax özden – köp tonav
Kabardində soylu özden – çox guldurlug,
Olardan sanap yasak kim alır?
Onlardan sayıb vergi kim alar?
– Meni, anam, Kabartıngda kara bar
"Mənim anam, Kabardində qara var,
Zoruşungda neçe türlü yara bar –
Zoruşunda necə cürə yara var –
Zoruş Batır bir oh, şunu da aytğan, yırlağan:

Zoruş Batır bunu da deyib, yırlayıb:
– Kabartıngda kabax özden bolurman
"Kabartında soylu özden olaram,
Kabartıngda kabax özden – köp tonav
Kabardində soylu özdən – çox guldurlug,
Olardan sanap yasak alırman,
Onlardan sayıb vergi alaram,
Anang ölsün, dengiz yağa, kayır hum,
Anan ölsün, dəniz sahilə, sıx qum,
Haydamaylı,tay tuyağı batarmı ?
Haylamasan day ayağı batarmı?
Zoruş degen bir ulanıng sav busa,
Zoruş deyən bir oğlun sağ olsa,
İbağıngnı, bir oh, kanı yerde yatarmı?
İbağının o qanı yerdə qalarmı?"

Bəy qızının yırı

Bir obada bəy qızı olur. Onu bir kasıb qazax oğlu sevir, o qız isə bəy oğlu ilə nişanlıdır. Bu qızın qardaşı səfərə çıxır. Bunun qarşısına üç qaçaq çıxır və onu öldürür. Qaçaqlar oğlanın silahlarını bağlayıb qaçırlar. Qız işin gerçəyini öyrənib nişanlısına deyir. Amma o qorxur, evindən çıxmır. Sonra qız kasıb olan oğlanın yanına gəlir. O isə sözsüz silahlanıb, atlanıb gedir. Qazax oğlan düşmənləri öldürüb, başını sevdiyi qıza ənam gətirir.

Oğlan deyir:
– Cüngüteyin üstü taxta, dibi daş
Basmışdı obanı duman-çən.
Ağacların belini qıran,
O xain heyvamı əkir, narmı əkir?
Gərgili qız bu dünyadan varmı əkir?
– Gərgilər yaşılmı əkir, almı əkir?
Qız dedi:
– Bunlar zirehli paltar geyinir,
Yalan danışıb cəhənnəmə gedir.

Tutub atam bir qorxağa verdi,
Malı çoxdur deyib, gözünü yumub verdi.
Yerə batsın qorxan bəy kişi,
Dava olanda yorğan altına qaçan!
Halal olsun mənim kasıb qazağım,
Davalarda igidlik göstərən!
Mən bilmədim neyləyim
Geyinimmi alımı, şalımı,
Pozummu cavanlıqda verdiyim sözü,
Burma burma saçlarımı yolub qazağıma yastıq edərəm,
Balaca bir daxmam olsun
Qazağımın yanında yaşlanım…

Tarixi yırlar

Molla Nəsrəddin və axsaq Temir

Molla Nəsrəddinin zamanında yaşayan Axtuxan paşa deyilən zalım bir paşa vardı. O "ədalətli" də deyənin, "ədalətsiz" də deyənin boynunu vurdururdu. Xalq çarəsiz qalıb Molla Nəsrəddindən kömək istəyir. Molla Nəsrəddin razılaşır. Ancaq xalqdan bir öküz verməsini istəyir. Ona istədiyi öküzü verirlər. Molla Nəsrəddin öküzə minib axsaq Temirin yanına gəlir. Bunları deyir:

Axtuxan paşa zamanında
Atımı axtalayırdım –
Aksak Temirin zamanında
Öküzü minib noxtalayırdım.
Sən dəmirsən, mən kömürəm,
Çəkinək görək!
Ədalətli də deyilsən,
Ədalətsiz də deyilsən,
Allahın xalqa verdiyi bir bəlasan!

Axsaq Temir bu sözdən təsirlənib heç nə demir. Öz-özünə adiləmmi, deyiləmmi deyə düşünür və ondan sonra xalqa zülm etməkdən əl çəkir.

Yahsaylı dəli Osman

Yahsay biylər olturup oy da etgen:
Yahsay bəylər oturub qərar vermiş,
Biy Musanı hakimlikge koymağa,
Bəy Musanı hakimliyə qoymağa,
Elinden Deli Osmannı yoymağa....
Elindən dəli Osmanı yox etməyə...
Çakırıp Dəli Osmannı geltirgen,
Çağırıb dəli Osmanı gətirmiş,
Yazıp şonda kağız bergen koluna:
Yazıb burada məktub vermiş əlinə:
‘Bu kağıznı Endireyge eltersən.
"Bu məktubu Endireyə çatdırarsan,
Sən,Dəli Osman, negetinge yetersən’
Sən, dəli Osman, muradına yetərsən."
Çırmap salğan,Dəli Osmanım, kağızlanı koynuna,
Sarıyıb qoymuş Dəli Osman, məktubu qoynuna,
Haydap tüşgen Endireyni yoluna.
Sürüb getmiş Endirey'in yoluna.
Yürüp gelgen kapulanı özüne
Yeriyib gəlmiş qapıların önünə,
Heç kapuçu kulak asmay sözüne.
Heç qapıçı qulaq asmır sözünə.
Kapuçuğa bulay aytıb söylegen:
Qapıçıya belə söyləmiş:
‘Sen kapuçu kapularıng açsana,
"Sən qapıçı, qapıların açsana,
Alğasav kağızlarım koynumda,
Təcili məktubum var qoynumda,
Yahsay biyden ullu namus boynumda’.
Yahsay bəyindən böyük görəv boynumda."
‘Men kapuçu kapularım açmayman.
"Mən qapıçı, qapılarım açmaram,
Savut bersəng kapulardan girersən’.
Silah versən qapılardan girərsən".

Savut berıip kapulardan girmen dep,
"Silah verib qapılardan girmərəm." deyib,
Dəli Osmanım atnı başın burdu dey...
Dəli Osmanım atın başın çevirdi deyir...
Bu yolumdan enni bulay kaytman dep,
Bu yolumdan indi belə dönmərəm deyib,
Savut berip kapulardan girdi dey
Silah verib qapılardan girdi deyir.
Oruslanı çınk sıylısı mayar dep
Rusların ən sayğını mayor deyib
Eltip şoğar kağızların berdi dey
Götürüb ona məktubunu verdi deyir.
Kağızlanı alıb ohup qarasa:
Məktubu alıb oxuyub baxsa:
'Tuta busa Dəli Osmannı tutsunlar,
"Tutarlarsa Dəli Osmanı tutsunlar,
Arkasına yuz çubuğun ursunlar,
Arxasına yüz çubuq vursunlar,
Sibirgeqarap kazalağın bursunlar'
Sibirə doğru arabasın döndərsinlər."
Çırmap-gürmep dəli Osmannı tutdu dey,
Sarıyıb sarmalayıb dəli Osmanı tutdu deyir,
Arkasına yuz çubuğun urdu dey,
Arxasına yüz çubuq vurdu deyir,
Sibir qarap kazalağın burdu dey.
Sibir tərəfinə arabasın döndərdi deyir.
Şonda ayta Dəli Osmanım turmaymı:
Burada Dəli Osmanım durmazmı:
'Atam-anam meni bilemiken işimni,
"Atam-anam mənim, bilirmi işimi,
Yuhlağanda görmeymiken tüşünde,
Yatarkən görürlərmi yuxularında?
Atam-anam ne dep bilsin meni işimni,
Atam-anam hardan bilsin mənim işimi,
Yuhlağanda ne dep görsün tüşünde.

Yatarkən nə deyib görsün yuxunda.
Kazanışda meni Karlan yuvuğum
Kazanışda mənim Karlan yoldaşım;
Men bardı dep at oynata gelmesin,
Mən varam deyə at oynadıb gəlməsin,
Meni uçun dep enni sıypap atğa minmesin,
Mənim üçün deyib sığallayıb ata minməsin,
Kaynayğan sumavarın tındırsın
Qaynayan samavarını söndürsün,
Nalbekide istakanın sındırsın,
Nəlbəkidə stəkanını qırsın.
Kart katınlar cıyıb mağa oy da etsin,
Yaşlı qadınları toplayıb mənə fikir də etsin,
Yaş kızlanı cıyıb mağa toy da etsin,
Gənc qızlar toplayıb mənə toy da etsin.
Atam-anam meni artımdan tüyünsün
Atam-anam mənim arxamca döyünsün.
Töşeginde tınç yatmayğan biy Musa
Döşəyində rahat yatmayan bəy Musa,
Dəli de Osman tas boldu dep süyünsün
Dəli də Osman itdi deyə sevinsin.
Gəl çi saldat kozalakğa mineyim,
Gəl ki, əsgər, arabaya minəyim,
Aytarımnı sağa yolda aytarman,
Söyləyəcəyimi sənə yolda söylərəm,
Allah berse bu yolumdan kaytarman,
Allah izin versə bu yolumdan dönərəm,
Allah berip bu yolumdan men kaytsam,
Allah izin verib bu yolumdan dönərsəm,
Qızbay biylər, anağıznı haydarman.
Qorxaq bəylər, ananızı gayırım.
Men takğanım etge tügül taşğamı
Mənim taxdığım ətə deyil, daşamı?
Er ulanğa kayda tursa başğamı
Ər oğlana harda olsa başqamı?

Er ulanlar uyde tuvar kırda ölər,
Ər oğlanlar evdə doğular, çöldə ölər,
Er ulanğa bulay günlər köp gələr,
Ər oğlana belə günlər çox gələr,
Kara ekmek enniden song aşavum,
Qara çörək indən sonra yeməyim,
Kara gündür meni busa yaşavum,
Qara gündür mənim indi yaşamım,
Çoçğa etlərden bolur enni azığım,
Donuz ətlərindən olar indi azuqəm,
Kızbay biylər sizge yetsin yazığım!'
Qorxaq bəylər, sizə yetsin yazığım!"

Abdulatıpnı yırı//*Abdullətifin yırı*

Tur-tursana,Abiy ağam, tursana.
Dur-dursana Abiy ağam, dursana.
Arbalanı Endireyge bursana!
Arabanı Endireyə döndərsənə!
Sabur bol,meni inivüm, sabur bol:
Səbr elə, kiçik qardaşım, səbr elə:
Erenlər bir üyde tuva kırda öle,
İgid bir evdə doğar çöldə ölər,
Erenlege bulay günler köp gele
İgidlərə belə günlər çox gələr
Boljallı günü karşı gelgende
Vədəli günü gələndə
Abdulatıb terezeden qarağan.
Abdulatib pəncərədən baxıbdı.
Koltuğuna kıl arkanın kısdırıb
Qoltuğuna arxalığını alıb
Paraç bolğan oram bulan barağan.
Cəllad olub küçə ilə gedən.
Abdulatıb paşman bolup kaytdı dey,
Abdulatib peşman olub qayıtdı deyir,
Kaytıbgelıb Abiyine aytdı dey:

Qayıdıb gəlib Abiyinə söylədi deyir:
– Abiy ağam, bu işlege neteyik?
– Abiy ağam, bu işləri neyləyək?
Başıbıznı kayda alıb geteyik?!
Başımızı alıb hara gedək?!
– Meni inivüm, osal bolma yaramas!
– Mənim kiçik qardaşım, qorxaq olmaq yaramaz!
Bola busak, bolatlarday bolayık,
Biz bir olsaq poladdan da möhkəmik
Bolmay busak,yerge singıb kalayık!
Bir olmasaq, yerə yıxılıb qalarıq!
Biz neteyik paçalıknı güçüne,
– Biz neyləyək padşahın gücünə?
Saburluk etıb, inim, toktayık
Səbr edib, qardaşım, gözləyək
Hudayımnı süyüp etgen işine,
Allahın sevdiyi işinə.
Kaçğan uçun kazak erler kurtulmas.
Qaçsa da qazax ərlər qurtulmaz.
Aytğan uçun bizin yimik buğavlanğan erleni
Əgər bu gün biz döyüşməsək,
Sözü bugün,hayt,nivüm, tutulmas.
Sözümüzün dəyəri olmaz.
Hayt,qızbaylar kaçıb girer kalınğa,
Qorxaqlar qaçıb gizlənər,
Biz tüşgenbiz sönmes yimik yalınğa
Biz düşmüşük sönməz bir atəşə
Bir tüş vakti namazların cuvunup
Bir günorta vaxtı dəstəmaz alıb namaza
Batırlar bir ayri tizden yugünüp,
İgidlər dizdən əyilib.
Ölümlükge hazirliğin gördü dey.
Ölümünə hazırlıq gördü deyir:
Abiy batır şonda ayta turmaymı:
Onda Abiy igid dedi ki,

– Buzulağan kardaşlarım, kalığız,
– Pozulan qardaşlarım qalınız,
Buzulmayğan kardaşlarım,geligiz,
Pozulmayan qardaşlarım gəliniz,
Bugün bizge köp nasihat berigiz!
Bu gün bizə çox nəsihət veriniz!
Barıb yetgen asmaklanı yanına.
Gedib çatdı dar ağacın yanına.
Abdulatıb Abiyine qarağan.
Abdulatib Abiyinə baxdı.
– Ne qaraysan,meni inivüm,betime?
– Nə baxırsan, qardaşım, mənim üzümə?
Səni,inivüm,kıyın bolur canınga,
Sənin, qardaşım, zor olur canına
Tangçolpanday eki gözün araltıb,
Dan ulduzu tək iki gözün aralanıb,
Azireyil savlay gelir yanınga.
Əzrayıl gəlir yanına.
Tangçolpanday kattı meni yuregim,
Dan ulduzu tək qatıb mənim ürəyim
Yuregimni bu cıyında boşatman,
Ürəyimi bu yerlərdə boşaltmaram
Karqaramnı qızbaylağa oşatman,
Vücudumu qorxaqlara oxşatmaram
Karqaram meni qara yerge girginçe,
Meyidim qara yerə girincə,
Bavrum barıb sari sazğa tiyginçe,
Bağrım gedib sarı torpağa dəyincə,
Bu dünyada osal yolnu uşatman!
Bu dünyada naxələf yolunu tutmaram!
Bugün munda cıyılışğan qaraxalq
Bu gün burda toplaşan qara xalq,
Uylerine paşman küyde kaytmasın,
Evlərinə peşman halda qayıtmasın,
Nikolay asgerleri bunda bar,

Nikolayın əsgərləri burda var,
Şitigi bulan alay Çapçabaz
Şitigi ilə Çapçabaz
Bu ölümden biz korkdu dep, aytmasın!
Bu ölümdən qorxduğumuzu danışmasınlar!
Menden aldın kıl arkanğa ilin çi,
Məndən əvvəl sən dar ağacdan asıl ki,
Ağasından aldın canın berdi dep,
Ağasından əvvəl canını verdi deyib,
Barı xalkğa yahşı bolup görün çü!
Bütün xalqa yaxşı olub görün ki!
Abdulatıp barıb şonda ilingen –
Abdulatib gəlib orda asıldı:
Abiy batır şonda ayta turmaymı:
Abiy batır orada belə deyə durmur mu:
– Bu dünyada ne görmedim,ne gördüm?!
Bu dünyada nə görmədim, nə gördüm?!
Hayt,ulanlar,bir ölmedim eki öldüm
Ay oğullar, bir ölmədim iki öldüm,
Eki ölmedim – üç öldüm!
İki ölmədim – üç öldüm!
Hayt,ulanlar,bir ölgenim bu boldu:
Ay oğullar, bir ölümüm bu oldu:
Anam tapğan meni bugün giççi inim
Anam doğan bu gün mənim kiçik qardaşım,
Kıl arkanda karşı aldımda ilindi,
Qabağımda dar ağacdan asıldı,
Karqaramda bir avruvum yox turup,
Bədənimdə bir ağrım yox deyib,
Bolcallı günüm gözge göründü!
Keçən günüm gözə göründü!
Abiy batır barıb şonda ilingen,
Abiy igid gəlib onda asılmış
Bolatlı kirişlerdey sozulğan.
Polad iplərdən sallandı.

Tübüne tar kaburlar kazılğan,
Dibinədar qəbirlər qazılan,
Tersine bir yazıvları yazılğan.
Yazıları tərsinə yazıldı.
Yaz bolğanda yaşnamaymı kımire
Yaz olanda yaşanmazmı kımire
Ulanlağa şolay kıyın gelgende
Oğlanlara belə əziyyət olanda,
Arivü kalsın eşik artlar sibire!
Ən gözəli qalsın eşiyi süpürə!
Ayninay degen bulan anatdır,
Ayninay deyilən ilə anatdır,
Baş sav busa,börk bahası manatdır!
Baş sağ isə papaq bahası manatdır!

Şamilin yırı

Terekleni bulay başın kuvartgan
Ağaçların belə başın soldurmuş,
Ertengi aç ayazın tumanı,
Sabahki ac ayazın dumanı,
Maskev bulan on segiz yıl dav etdi.
Maskev ilə on səkkiz il savaşdı.
Dagıstannı imam Şamil ulanı.
Dağıstanın imam Şamil oğlanı.
Dagıstandan Şamil taydı – siy taydı,
Dagıstandan Şamil getdi, sayğı getdi,
Ustübüzden töre gesgen er taydı.
Üstümüzdən törə kəsən ər getdi,
Ol günlerde Kavkaznı Şamil yessi edi,
O günlərdə Qafqazın Şamil sahibi idi,
Çıkmay edi Nikolaynı sesi de.
Çıxmırdı Nikolayın səsi də.
Şamil misgin bu dünyadan getgen son,
Şamil miskin bu dünyadan getdikdən sonra,
Xıylılar aburlardan aldılar,

Çox adamları hörmətdən düşürdülər,
Zakon etib, kansaralğa saldılar,
Qanun verib, zindanlara saldılar.
Şariatnı tartıp birden aldılar.
Şəriəti çəkib birdən aldılar.
Gerti aytganlar geri atlaga yüklendi
Gerçəyi söyləyənlər geri ata yükləndi,
Yalğançılar har kimge de yaradı.
Yalancılar hər kəsə də yaradı.
Sözləribiz oçarlarda haplana,
Sözlərimiz ocarlarda tərsləndi,
Hali kaldık ayak tüpde taptala.
Indi qaldıq ayaq altında əzilib.

Axsaq Temirin yırı

Dağıstanğa gelgen dünya buğası?
Dağıstana gələn dünya buğası?
Aksak Temir – zulmuçunu ağası.
Axsaq Temir zülümçünün ağası.
Samarkanddan çığıp, gelgen, bu yanğa
Səmərqənddən çıxıb gələn buyana,
Song yetişgen Şirvanğa, Dağıstanğa.
Sonra çatıb Şirvana, Dağıstana.
Yazbaş zaman gelib, Dermentni alğan,
Yaz başında gəlib Dərbəndi alan,
Yerli xalkğa ullu korkuvlar salğan.
Yerli xalqa böyük qorxular salan.
Yüz ming tatar cerivüğar cerivü,
Yüz min tatar əsgəridir ordusu,
Bar sanavğa savutlanıp, kattı belsengen davğa
Silahlanıb bəslənirlər davaya.
Ötüp, gelgen Temirkazık tarapğa,
Ötüb gələn Temirqazıq tərəfə
Şaharlanıı sala turup harapğa,
Şəhərləri xarabalığa çevirib.

Xalklağa zulmu etmekden toymağan,
Xalqlara zülm etməkdən doymayan,
Taş üstünde bular taşnı koymağan.
Daş üstündə daş da qoymayan
Salatavnu kalaların buzğanlar,
Salatavın qalaların uçurublar,
Xalkların öz yerinde tozğanlar
Xalqları öz yerindən qovmuşlar .
Tozulğan xalk tüzge tüşüp olturğan,
Qovulan xalq çölə gəlib oturmuş,
Solak boyda Çirkey dep gentlər kurğan.
Solak boyda Çirkey deyib kənd quran.
Song tatarları çığışğa getgenler,
Sonra tatarları çıxışa getdilər,
Çeçenleni artık yazık etgenler.
Çeçenləri artıq yazıq etdilər.
Song da kaytğanları Dağıstanğa,
Sonra da qayıtdılar Dağıstana,
Azap bere turup yolukğan canğa
Əzab verə gəlib rastlayan cana
Ahır barıb kamağanlar Kadarnı
Axır bunlar yağmaladılar Kadarı,
Segiz ming uylük ullu şaharnı
Səkkiz min evlik böyük şəhəri.
Kadar buğar karşı turğan karğanıb,
Kadar buna qarşı durub qarğışlayıb,
Aksak Temir bolmağan abat alıb.
Axsaq Temir olmayan addım atıb.
Song tatarlar Kadar bulan yaraşğan
Sonra tatarlar Kadar ilə yaraşan,
Hilla bulan başğa bir yol oylaşğan:
Hilla ilə başqa bir yol düşünüb:
Yibergen Kadarğa soldatların,
Göndərdi Kadara əsgərləri,
Bu soldatlar barıb, girgen Kadarğa

Bu əsgərlər gedib girə Kadara,
"İç yanından hucum etgen şaharğa
"İçəridən hücum edən şəhərə
Tışıyakdan da bular ullu ğüç salğan
Çöldən də bunlar böyük güc qatar
Makrü bulan ahır Kadarnı alğan.
Makrü ilə axırda Kadarı alırlar.
Bu boylarda hıylı uyler yallatğan
Bu boylarda xeyli evlər yandırıldı
Aksak tülkü arslanlanı aldatğan
Axsaq tülkü aslanları aldatdı.

Altın yazılı xətt var

Ming eki yüz orus tarihni çağında
Min iki yüz rus tarixi zamanında
Ağımlı Akdaş suvnu yağında
Axımlı Axdaş çayının yanında
Kumuk xalqlar olturuşğan sozulup –
Qumuq xalqı səpələnib yaşayır–
Belgisi bar tarihlerde yazılıb.
Sənədlər var, tarixlərdə yazılıb.
Ong yağında Akdaş, Kızılyarlar ,
Sağ tərəfdə Axdaş, Qızılyarlar,
Sol yağında ullu ağaçlı tavlar ,
Sol yanında böyük ağaclı dağlar .
Arkabaşda uzun sızak talası
Arxasında uzun talası,
Kumuklanı başlap tikgen kalası.
Qumuqların başdan tikilən qalası.
Buğün şonu Endirey dep atı bar,
Bu gün onun Endirey deyə adı var,
Tarihlerde altın yazıv hatı bar.
Tarixlərdə altın yazılı xətti var.
Neçese yıllar şondan getgen song,
Ondan sonra neçə il keçsə də,

Aksak Temir tolkunları ötgen song,
Axsaq Temirin dalğaları keçdikdən sonra,
Tavğa tartıb, Yahsaysuvnu yağında
Dağa çatıb, Yahsay çayının yanında
Olturuşğan kalmuk hannı çağında.
Yaşamışdır kalmık xanın çağında.
Endireylər kalmuk hannı öltürüp,
Endireylər kalmık xanı öldürüb,
Bar devletin tahşaharğa gəltirip,
Var-dövlətin şəhərə gətirib,
Kalmuk asger şonda kaçma başlağan,
Kalmık əsgər onda qaçmağa başlayan,
Başda olturğan minaların taşlağan.
Başda oturan yerlərəni qoyub.
Kumuklar kalmuk hannı kuvalap,
Qumuqlar kalmık xanı qovub,
Şo yerleni tartıb kolğa aldılar,
O yerləri geri qaytardılar,
Endireyden köp xalklanı göçürüp,
Endireydən xalqını köçürüb,
Taşlı geçiv degen yurtnu saldılar.
Daşlı keçiş deyilən yurdu saldılar.
Andan da bir uzak zaman getgen song,
Ondan da bir az zaman keçdikdən sonra,
Orus paça kolu yetgen song,
Rus çarının qolu çatandan sonra
Oçarhaci inaralnı öltürüp,
Oçar hacı generalını öldürüb,
Haligi Yahsay yurtnu saldılar.
İndi ki Yahsay yurdunu saldılar.
Kumuklanı şonda buzup, talata,
Qumuqları onda pozub, soyub
Süyüp tikgen ocakların yallata.
Sevərək tikdikləri evləri yandırdı.
Şolaylıkda Kumuk üçge bölüne,

Beləcə qumuqlar üçə bölündü
Üçünçüsü Köstek bolup görüne,
Üçüncüsü Köstək olub görünür,
Şolardan da çıga Kaçılık yurtlar ,
Onlar da Kaçılıq yurdunu saldı
Razi bolup biy – özdeni, kartlar .
Buna razı oldu zadəganlar və yaşlılar .

Amanhornu yırı //*Amanhorun yırı*

Yaşı ullu ağavlarım, tınglağız,
Yaşı böyük qardaşlarım, dinləyin,
Yaş giççi inivlərim, anglağız,
Yaş kiçik qardaşlarım, anlayın,
Alçak yırav homuzumnu küyleymen
Alçaq səsli qopuzumu kökləyib
Tavarihden bir-eki söz söyleymen
Tarixdən bir-iki söz deyim.
Kitaplanı açıp, ohup qarasın,
Kitabları açıb oxuyub baxsın
Biz bilebiz onu içinde ne barın.
Biz bilərik onun içində nə var.
Bu Kızların tavarihin sorasak,
Bu Kızların tarixini soruşsaq,
Alçak yırav aytma yaray habarın
Alçaq aşıq deyə bilər xəbəri
Ming yetti yuzbeşinçi yıl ötgen song,
Min yeddi yüz beşinci il keçdikdən sonra.
Onu üstünden onyetti yıl getgen song,
Onun üstündən on yeddi il keçdikdən sonra,
Peter paça özü yazıb, hatıkoyğan,
Peter çarı özü yazıb xətt qoyub,
Karasuvğa Kızlarkala atıkoyğan.
Qarasuya Kızlarqala ad qoyub.
Karasuvu taşıp, xalkı kıynalğan.
Qaraçay daşıb xalqı bezdirdi.

Ol avlakda Tatarhan dep han bolğan,
O çöllərdə Tatarxan deyilən xan vardı
Öktemligi yuregine sıymayğan
Ötkəmliyi ürəyinə sığmayan
İnsan bir de özün süymes can bolğan,
İnsan özü də sevilməyən can olub
Maldan-mülkden eki gözü toymağan,
Maldan mülkdən iki gözü doymayan,
Yasak tutmay, birevnü de koymağan
Pay verməyən kimsəyi qoymadı,
Yasak tutup, xalqın malın talağan.
Pay tutub xalqın malını taladı,
Hakimlege akça berip, yarağan.
Hakimlərə axça verib yarınan,
Köp kalmuknu yesir de etgen, kul da etgen,
Çox kalmıkı yesir də edən, qul da edən,
Haznasına avur aslan pul da etgen,
Xəzinəsində ağır batman pul da edən,
Güçlenmegen zakonların güçletgen,
Güclənməyən qanunları gücləndirən,
Üstlü-tüplü hansaraylar işletgen.
Üstlü aşağılı xan saraylar işləyən.
Dengiz suvğa yuvuk bolğan saraynı
Dəniz suya yaxın olan sarayı,
Onu bolğan eki türlü yormesi:
Onun vardı iki cür qamçısı:
Bir yormesi – yez mıhlardan kadavlu
Bir qamçısı yez mıxlarla batırılmış
Ekinçisi – atıkamuçu yalavlu.
İkincisi dəridən at qamçılı
Ura bolğan kara xalkğa ayamay,
Vuranda qara xalqa düşünmür,
Ak bolatdan bolğan onu temeni
Ağ poladdan idi onun təməni,
Kara xalkın gözlerine basağan,

Qara xalqın gözlərinə basan ,
Abzarında bolğan onu emeni
Həyətində idi onun palıd ağacı
Adamlanı kıl arkanğa asağan.
İnsanları kəndirlə asan.
Danğırağan aç avlakğa yes bolup,
Donquldayan boş otlağa sahib olub
Aylanasın handek kazıb, baylağan
Ətrafını xəndək qazıb bağlayan.
Ol avlakğa Sibirim dep atıkoyup,
O otlağa Sibirim deyə ad qoyub.
Karaxalknı işletmege haydağan.
Qara xalqı işlətməyə apardı.
Hansoyuğuz hansarayda yimene
Xan soyunuz xan sarayında əylənir
Vazir-vakillerin cıyıp başına**.**
Vəzir-vəkillərini başına yığıb.
Karaxalklar, bu kıyınğa, kayğırıp
Qara camaat bu dərdi bölərək
Betin cuvup gözünden akğan yaşğa,
Üzün yuyub gözündən axan yaşa
Kara xaklar arz etmege yer tapmay,
Qara xalqlar ərz etməyə yer tapmır,
Tatarhanın zulmusuna çıdağan.
Tatarxanın zülmünə dözən.
Katın-kızlar kutulmağa yer tapmay,
Qadın-qızlar qurtulacaq yol tapmır
Töşün açıp, kargış etibp, yılağan.
Sinəsini açıb qarğış edib ağlayan.
Yerli karğış yerin tapmay koyamı ?
Yerli qarğış yerini tapmazmı?
Bu karğışlar heç boşuna getmegen: –
Bu qarğışlar heç boşuna getmədi.
Köp zulmu yessi bolğan Tatarhan
Çox zalım sahibi olan Tatarxan

Art ğünlerde muradına yetmegen: –
Sonrakı günlərdə muradına çatmayan.
Haparsızdan bir geçeni içinde
Xəbərsizcə bir gecənin içində
Hansarayda ötğür kılıç oynağan
Xansarayda ötkəm qılınc oynadan,
Ertenine bu habarnı eşitip,
Səhərə bu xəbəri eşidib,
Karaxalkın yurekleri kuvnağan.
Qara camaatın ürəkləri sevindi.
Yahsaylı men Alçak yırav yırlayman,
Mən Yahsaylı Alçaq aşıq söyləyirəm,
Kitaplardan ohup görüp bulanı :
Kitablardan oxuyub görüb bunları:
Hansarayda Tatarhannı öltürgen
Xansarayda tatarxanı öldürən
Amanhordur, Mahammatnı ulanı
Amanhordur, Məhəmmədin oğlu.
Barakalla Amanhordan ulanğa,
Bərəkallah Amanhordan oğluna,
Öz namusun kızbaylağa satmağan!
Öz namusunu qorxaqlara satmayan!
Süyek yarı, sızlavuklar çıkğanda,
Sümük yarıb çibanlar çıxanda
Avruyman dep töşek salıb, yatmağan,
Xəstəyəm deyib, döşək salıb, yatmadı,
Geçeletip tulparına yer salğan,
Gecədən yəhərlədi atını,
Ol atlanğan igitleni uyunde,
İgidlərin evində atlanan,
Urup yıkğan Taşgeçivnü biyin de.
Vurub yıxan Daşkeçivi bəyinin də.
Arslan murza, sağa tüşgenne namus,
Arslan murza, sənə düşəndə namus,
Yaş igitni tutup, tusnak etmege,

Cavan igidi tutub dustaq etməyə,
Kır avlakda asmak kurup, asmağa,
Çəmənlikdə dar ağacı qurub asmağa,
Başın gesip, kanlısına eltmege?
Başını kəsib qanlısına aparmağa?
Yat, Amanhor, kaburungda parahat,
Yat, Amanhor, qəbrində rahat yat,
Senden artda duşmanlarıng kalmağan,
Səndən sonra düşmənlərin qalmadı,
Sağa namart bolğan Arslan murza da
Sənə namərd olan Aslan mirzə də
Taşgeçivde on gün yaşap, kalmağan!
Daşkeçivdə on gün yaşamadı!

Tarğunu haqqında yır

Hey, ulanlar, kolumdağı homuzum
Hey, oğullar, qolumdakı qopuzum,
Tüp kılından tartıp buğün küyleymen.
Alt mizrabdan çəkib bu gün bəmləyirəm.
Kulak yayıp, tınglaçığız hali siz,
Qulaq açıb söylədiklərimi dinləyiniz
Tarğu yurtnu tarihinden söyleymen,
Tarğu yurdunun tarixindən danışacam,
Tarğu yurtnu bir zamanı bar edi
Tağrı yurdunun bir zamanı var idi,
İçinde şavhal biylər turağan,
İçində şavhal bəylər yaşayan,
Erevüllü erenleri birigip,
İgildlərdən igidləri, bir olub
Elinde şariatnı kurağan,
Elində şəriətin quran,
Tarğu yuyrtta köp ullular bar edi,
Tarğu yurdunda çox böyüklər var idi,
Oçarlarda tığılışıp olturup,
Oçarlarda yan yana oturub,

Tındırıklı pikru etip, oy kurup,
Bərk düşünüb, plan qurub,
Ulanları hazirlenip üstünde,
Oğulları hazırlanıb üstündə,
Tübeklerin tığıp otdan tolturup,
Tüfənglərin yığıb odla doldurub,
Yavlarına yandan alıp urağan,
Yağılarına yandan alıb vuran,
Yavğa karşı yabuşmağa çapmağa
Yağıya qarşı döyüşməyə, çapmağa
Er-katın hazirlenip turağan,
Qadın-kişisi hazrlanıb durublar,
Tarğu yurtnu bir zamanı bar edi
Tarğu yurdunun bir zamanı var idi,
Tölelerden tartıp atlar çığarıp,
Tövlələrdən çəkib atlar çıxarıb,
Atlarına kaplap yerlər salağan,
Atlarına gözəl yerlər eyləyən,
Kollarına savutların alağan,
Əllərinə silahların alan,
Yağalanı basıpgelgen yavlanı
Torpağına basıb gələn yağıları
Tarğu yurtnu bir zamanı bar edi
Tarğu yurdunun bir zamanı var idi.
Yavlar gelse, emirilip çığağan,
Yağılar gəlib, əmr edib çıxan,
Öz güçüne bazıp, çapğan duşmannı
Öz gücünə əmin olan düşməni.
Tarğuda osal erlər az edi.
Tağruda qorxaq ərən az idi,
Başına namus tüşse, kütmeygen,
Başına namus düşəndə qorumayan ,
Tarğu yurtnu bir zamanı bar edi
Tarğu yurdunun bir zamanı var idi,
Gelgen konak cumalatıp getmeygen.

Gələn qonaq cumalayıb getməyən.
Tarğu yurtnu bir zaman bar edi
Tarğu yurdunun bir zamanı var idi.
Yamanlağa girme yeri tar edi
Yamanlara girmə yeri dar idi
Aylan ayak titirerdeyğüçünden
Gəzən ayaq titrəyirdi gücündən,
"Er Tarğu!" – dep erler çıkğan içinden!
"Ər Tarğu" deyib ərlər çıxır içindən!
Tarğu yurtda köp ullular bar edi
Tarğu yurdunda çox böyüklər var idi,
Zakon bulan şariatnı bilegen.
Qanun ilə şəriətini bilən.
Camiyatda cah ulanlar köp edi,
Cəmiyyətdə cahıllar çox idi,
"Hayt!" – degende "Vayt" – dep arğıp gelegen.
"Haydi"deyəndə "Vaydı" deyib gələn.
Tarğu aldın alay tiziv yurt edi
Tarğu əvvəldən elə bir yurd idi,
İçinden tirmen suvlar ağağan;
İçindən dəyirman sular axan,
Yaşavuna, turuvuna, halına
Yaşamına, duruşuna, halına
Aylan ayak tamaşağa bağağan
Gəzənlər gözəlliyinə tamaşa edən,
Giççiləri ullulağa edepli,
Kiçikləri böyüklərə hörmətli,
Katınlar erkeklege hürmetli,
Qadınlar kişilərə hörmətli,
Savutlar altın bulan kazılğan,
Silahlar altun ilə qazılmış,
Tarğu yurtnu buğününe karasa
Tarğu yurdunun bu gününə baxılsa,
Osal erlər asil atın azdırğan.
Qorxaq ərlər əsil adı batırdı.

Arslanxannı yırı //Arslanxanın yırı

Atlan atlansen Arslan han, degende,
Atlan atlan, sən Arslanxan deyəndə,
Atlanmağa səeni keping süygende
Atlanmağa kefin istəyəndə,
Yahsaylağa can yıbata barğanda,
Yahsaylara əylənməyə gedəndə,
Seni artıngdan kağız gelip ohuldu,
Sənin ardınca məktub gəldi oxundu.
Geçeletip sen Arslan han, kaytsın dep.
Gecələyib sən Arslan xan qayıtsın deyə
Endireyni tübün tutup terbetding,
Endireyin dibini tutub titrətdin.
Tonavçular çıkdı seni aldınga.
Quldurlar çıxdı sənin qarşına.
– Allahısen, tonavçular, koyuğuz!
– *Allah eşqinə, quldurlar, imkan verin!*
Yahşı erkekge oşay sizin soyuğuz!
Yaxşı adama oxşayır sizin soyunuz!
Ne gelecek meni hıtır tonumdan?
Nə gələcək mənim köhnə kürkümdən
Duvlatsağız, hatar çıgar kolumdan.
Toxunsanız xəta çıxar əlimdən.
Atayım bar avuzluğun çaynayğan,
Atam var, qocalıqdan ağzı çeynəyən
Açuvlansa, uyge girme koymayğan,
Qəzəblənsə, evə girməyə qoymayan,
Öz balasın soyğan uçun toymayğan.
Öz balasına əziyyət versə də doymayan.
– Tüş-tüşsene sen Arslan han, tüşsene,
– *Düş-düşsənə, Arslanxan, düşsənə,*
Savutlarıng yer karşınga ilsene
Silahlarını önünə qoysana,
Sen, Arslan han, koymacaknı bilsene!
Sən, Arslan xan, qoymayacağını bilsənə!

– Minme süysem, tüşme süysem – meni atım!
– Minmək istəsəm, düşmək istəsəm – mənim atım!
Arslan han tüğülmü meni atım?
Arslanxan deyilmi mənim adım?
Siz de kimsiz at savutlar almağa ?
Siz kimsiziniz at silahlar almağa?
Men de kimmen at savutlarıbermege !
Mən kiməm ki, sizə silah verməyə!
Belindegi kaytğan kınğır kılıçın
Belindəki qaytan əyri qılıncın
Ol batırım onda alğan suvurup,
O igidim o vaxt alıb sıyırıb,
Kızbaylanı uç aylanğan kuvurup,
Qorxaqları üç dolanıb qorxudub,
Teberilip arasına girdi, dey,
İtələyib arasına girdi deyir,
Aylanıb yağasına çıkdı, dey
Gedib yaxasına çıxdı, deyir.
Urup şonda beş-altısın yıkdı dey.
Vurub orda beş-altısın yıxdı deyir.
– Hayt, ulanlar, aytmadı dep aytmağız,
– Haydi, oğullar, söyləmədi deyib, deməyin,
Arslan hanğa tirep tübek çağığız,
Arslanxana dirək, tüfəng dirəyin,
Kalğanığız tamaşağa bağığız!
Qalanınız tamaşaya baxınız!
Arslan hanğa tirep tübek çakdı, dey
Arslanxana dirək, tüfəng çaxdı deyir,
Ol da, elivaş, kalğan eken atılmay,
O da oğraş, qaldı atılmadı,
Kalğanlar Arslan hanğa katılmay.
Qalanlar Arslan xana qatılmadı.
Atını başın noğay yolğa burdu,dey,
Atın başın noqay yoluna burdu deyir,
Atına uçkamuçu urdu dey.

Ata üç qamçı vurdu deyir,
Haydap barğan atayını ustüne,
Gəlib çatdı atasının yanına,
Atasu uzun tartıb küstüne.
Atası narahat dərin düşünür..
– Assalamlar bolsun, atay, sağa, da,
– Əssalam olsun ata sənə də
Allahisen, ayıp etme mağa da:
Allah eşqinə ayıb etmə mənə də.
Endireyden men atlanıdım geçede,
Endireydən mən atlandım gecədə,
İşlerim çetim tüşdü neçe de,
İşlərim çətin oldu necə də,
Bu yolumdan meni , atam, geç! – dedi,
Bu yolumdan mənim, atam, keç! – dedi
Bu yolumdan meni, atam, geçmesəng,
Bu yolumdan mənim, atam, keçməsən,
Sağa meni ulanlığım heç! – dedi
Sənə mənim oğulluğum heç! – dedi.

Dağıstan hakkında yır//Dağıstan haqqında yır

Dağıstannı ahvalından söyleymen
Dağıstanın əhvalından söyləyim.
Bu dünyanı har-bir işin oylayman,
Bu dünyanın hər işini düşünüm,
Bu dünyalar çır-çırından aylanğan,
Bu dünyalar fır-fır fırlanar,
Busurmannı butu-kolu baylanğan,
Müsəlmanın qolu-ayağı bağlanar,
Bu dünyağa ahır zaman aylanğan!
Bu dünyada axır zaman fırlanar!
Hayt, Dağıstan toldu mucuk uylerden,
Haydi, Dağıstan doldu «mucuk» evlərdən,
Akça berip, yerler aldı biylerden,
Axça verib torpaq aldı bəylərdən,

Dağıstanda kurdu mucuk uyleni,
Dağıstanda «mucuk» evlər saldılar,
Akça berip, bek aldatdı biyleni
Axça verib çox aldatdı bəyləri.
Dağıstanğa haydap mucuk saldılar,
Dağıstana qovub «mucuk» saldılar,
Busurmandan tartıp savut aldılar,
Musəlmandan çıxarıb silah aldılar,
Ol mucuklar Araseyni taşladı,
O «mucuklar» Rusiyanı tərk etdi,
Busurmannıyurtun buza başladı.
Müsəlmanın yurdunu dağıtmağa başladı.
Har-bir uyden saylap esgər alacak
Hər bir evdən əsgər seçib alacaq,
Mahdi tuvsa, bizge kömek bolacak,
Mehdi doğsa bizə kömək olacaq,
Ol tuvğunça mucuk gelip tolacak.
O doğunca «mucuk» gəlib dolacaq.
Siz turmağız haman bulay bolur dep,
Siz durmayın, həmən belə olur deyib,
Hayt, Dağıstan mucuk uyden tolur dep,
Hey Dağıstan «mucuk» evdən dolur deyib,
– Bu dünyalar bulay turmas haman da.
– Bu dünyalar belə qalmaz həmən də,
Yahşı erkekler bolğan aldınzamanda.
Yaxşı kişilər olub qədim zamanda.
Yahşı atlılar bu gavurnu kolunda,
Yaxşı atlılar bu gavurun əlində,
– Batır erler getdi Sibir yolunda,
– Yaxşı igidlər getdi Sibir yolunda
Heç kalmadı arslan tuvğan batırlar,
Heç qalmadı aslan doğan igidlər,
Kalğanlardan kolay eken katınlar.
Qalanlardan yaxşıdır qadınlar.
Şamil haci imam bolup yaşadı,

Şamil Hacı imam olub yaşadı,
Onu satıp, şo tavlular aşadı.
Onu satıb bu dağlılar yedi.
Güçü barlar hakimlege yaraylar,
Güclülər hakimliyə yararlar,
Tüpden taba bizin buzma karaylar.
Dibdən bizə quyu qazarlar,
Biz, ulanlar, İstambulğa geteyik
Biz oğlanlar İstanbula gedək
– Elibizni gavur alsa ne eteyik ?
– Elimizi gavur alsa neylərik?
Bu gavurlar alma tura elibiz,
Bu gavurlar almağa hazır elimizi,
Bir hıncalsız kalma tura belibiz.
Bir xəncərsiz qalmağa hazır belimiz.
Paçalardan bizge prikaz ohuldu,
Çarlardan bizə əmr oxundu,
Süygen gişi Osmanlığa barsın dep
İstəyən kəs Osmanlıya keçsin deyib,
Süymegenlər gavur elde kalsın dep.
İstəməyənlər gavur elində qalsın deyib.
Anı eşitip, yazıldılar getmege,
Bunu eşidib yazıldılar getməyə,
Hayt, koymadı negetine yetmege
Haydi, qoymadı muradına yetməyə,
Bu gavurlar özlər aytıp, yazdırdı
Bu gavurlar özləri adların yazdırdı,
Har-bir yolda bular bizin azdırdı.
Hər bir yolda bunlar bizi azdırdı.
Heç barmı eken bu sözleni hatası?
Heç varmı bu sözlərin xətası,
Yılay kalsın osal erni atası!
Ağlar qalsın alçaq düşmənin atası!

Şamilni hakkında yırlar//Şamil haqqında yırlar

Birinci yır

Geçe busang, geçivlerden aldın geç,
Keçirsənsə, bu cığırlardan öncə kec,
Geçivleni artın günün bilip geç
Keçirsənsə düşünərək bilib keç
– Geçivleni art günü tayğakdır.
– *Cığırların sonrakı günü sürüşkəndir.*
Yuvuğum dep bir osalğa sır aytsang
Dostum bilib bir qorxağa sirr versən,
O da onu artın tutup ayğakdır.
O da onu arxasın tutub danışacaqdır.
Ayta busang, özüngnü igidine ayt:
Desən, öz igidinə de,
Sidirip etin alğan bulanı söz de aytmas,
Ətini kəssən də söz deməz,
Kısğaçlağa salğan bulan sır da aytmas
Mənganəyə salsan da sirr verməz.
Girip getding kara tavnu içine,
Gedib girdin qara dağın içinə,
Sen tayandıng bir Allahnı güçüne.
Sən arxalandın bir Allahın gücünə.
Tavlanı oküregen buğası,
Dağları titrədən buğası,
Ayhay, Şamil, terek eding altınlı,
Ay hay, Şamil, ağac idin gızıldan,
Tamurları tavnu-tüznü tarağan,
Budaqları dağı düzü darayan,
Yapırağıng yulduz yimik yanağan,
Yarpağı ulduz kimi parlayan,
Tavlarda sağıl taşday sınaldıng
Dağlarda sağır daştək sınandın.
Yavlarda kılıçlarday kınaldıng,
Düşmənlərdə qılınctək səlisləşdin.
Kınalğan kılıçlanı kınısan,

İtilənən qılıncların qınısan,
Dağıstannı taşdan salğan sınısan!
Dağıstanın daşdan salan başdaşısan!
Şamil batir, seni tavlu katin tapsa da
Şamil igid, səni dağlı xatun doğsa da,
Ustünge tav kürçesin yapsa da
Üstünə dağ kürçəsin yapsa da,
Tamurlarıng tüzlüknü çöllerinde.
Köklərin düzlük çöllərində.
Heç unutulmazsan Dağıstan ellerinde
Heç unudulmazsan Dağıstan ellərində,
Sen görsetgen hünering, har bir zatıng,
Sən göstərdiyin hünərin hər bir şeyin,
Şamil batır, seni kurç iğit atıng!
Şamil igid, sənin igiddir adın!

İkinci yır

Arak tavnu bavru çubar kuvu eding,
Arak dağın uçan quşu idin,
Atalanı arslan Şamil ulanı !
Ataların arslan Şamil oğlu!
Al töbede aldın kurar çatırnı
Qarşı təpədə aldın gurulası çadırı,
Panarlanı yırak yanğan çırağı ,
Fənərlərin parlaq yanan çırağı,
Payhammarlar canday görgen, inanğan,
Peyğəmbərlər tək inanclı,
Batır Şamil, batır eding ellerden.
İgid Şamil, igid idin ellərdən.
Asgerlering tizip, yolğa sala eding,
Əsgərlərini düzüb yola salardın,
Enni seni batırlığıng bolmadı,
İndi sənin igidliyin olmadı,
Bu dünyada sen görmegen kalmadı,
Bu dünyada sən görmədiyin qalmadı,
Bu dünyada çüy - çüyünden boşadıng.

Bu dünyada hər şeyinən boşaldın.
Şamil, seni Allah buzma süygende,
Şamil səni Allah pozmaq istəyəndə,
Alışlardan arş yulduzu sozuldu,
Səmadan ərş ulduzu sözüldü,
Aldın tutğan yolung artda buzuldu.
Öncədən tutan yolun sonra pozuldu
Çeçen tavda dörtmüyüşlü tala eding,
Çeçen dağda dörd künclü tarla idin,
Tav artında taşdan etgen kala eding.
Dağ arxasında daşdan edən qala idin.
Karlı tavnu gökçumall karında
Qarlı dağın göyşumal qarında
Kılıçıngnı, yurütmeding kakdırmay
Qılıncın yeritmədin vurmadan
Seni, Şamil, kotanıng yok, tavung yok,
Şamil, sənin kotanın yox, dağın yox.
Bu dünyada kayğıng etme savung yok.
Bu dünyada qayğını deyəcək canlı yox.
Şamil batır, kayda bardıng-kalmadıng,
Şamil, igid, hara getsən-qalmadın,
Guni tavğa minmey turup bolmadıng,
Quni dağa çıxmayıb qalmadın.
Guni tavung, seni yar boldu
Quni dağın sənə yar oldu,
Sağa geng dünyalar tar boldu
Sənə gen dünyalar dar oldu.
Şamil batır, Guni tavnu elinde
Şamil igid, Quni dağının elində,
Olağa dinni satma yol da yok.
Onlara dinini satmağın yolu da yox.
İmam Şamil asgerin tav saparğa yiberdi
İmam Şamil əsgərini dağ səfərə yolladı

Başlının yırı (Mahtıni yırı)//*Başlının yırı(Mahtının yırı)*

Dağıstanlar, barı birge döngen dep
Dağıstanlar, hamı birgə döndü deyib,
Gavurlanı kür yuregi söngen dep
Gavurların ürəyi söndü deyib,
Dağıstanda atılmağa top yok dep
Dağıstanda atılmağa top yox deyib,
Bu duşmanlar aldın yimik kop yok dep
Bu düşmənlər deyildiyi qədər çox deyil deyib,
Alim Medet kağız yazğan Mahtige,
Alim Mədət məktub yazdı Mahtiyə.
Mahti bizin içibizge gelsin dep
Mahti bizim içimizə gəlsin deyib,
Bu sözlerde yalğanbar busa, ölsün dep
Bu sözlərdə yalan varsa ölsün deyib.
Mahti şonda yuhlap bolğan, uyanğan.
Mahti o vaxt yuxlayırdı oyandı,
Tavday biyik nazberişge tayanğan,
Dağtək böyük nazbalışa söykəndi,
Töşeginde, tizin basıp, olturğan,
Döşəyinə dizin qoyub oturdu,
Yuregin küllü dertden tolturğan.
Ürəyini çoxlu dərddən doldurdu.
Bu dünyağa kulak tutup karasa,
Bu dünyaya qulaq verib dinləsə,
Kağız yuruy geçe demey, gün demey.
Məktub gedir gecə-gündüz deməz.
Geçeletip, kop kağızlar yurulse
Gecələri çox məktublar gedərsə,
Kim kurumsak turma bolur innemey?
Hansı qurumsaq durar sakit?
Mahti barğan başlılanı içine.
Mahti getdi başlıların içinə,
Karasa bay kızbaylar güçüne,
Baxsa bəy qorxaqların gücünə,

Mal görgende talavurğa şaylanğan,
Mal görəndə quldurluğa hazırlanan,
Yav görgende arka-arkadan aylanğan.
Yağı görəndə arxa-arxaya çəkilen.
Yerge girsin başlılanı bayları ,
Yerə girsin başlıların bəyləri,
Günü gelse, katın yimik bolağan!
Günü gələndə qadın kimi olurlar!
Başlı şonda bolmağanday buzulğan
Başlı o zaman heç olmayantək pozulub,
Cıyğan malı cıymağandaytozulğan.
Yığan malı yığmamıştək qeyb olur.
Mahti çıkğan Tabasaran tavlağa,
Mahti çıxdı Tabasaran dağlarına,
Bayrak bergen Amirbekni Ağayğa.
Bayraq verdi Əmirbəyin Ağaya.
İnarallar tüpden kağız yazdırğan
Generallar dibdən məktub yazdırdı,
Hunzahdağı Abdusalam kukayğa:
Hunzahdakı Əbdusalam qorxağa:
"Ne de urup, Biybolatnı öltürsün,
“Nə də vurub Bəybolatı öldürsün,
Ne de tutup, tusnak etip, geltirsin.
Nə də onu dustaq edib gətirsin.
Özü öltürgen soldatların geçe,dey,
Özü öldürdüyü saldatlardan keçir deyir,
Özüne karap yurekler çeçe dey.
Özünə baxıb ürəklər keçər deyir.
Samurlanı boyun tutğan karavul,
Samurların boyunda duran qaravul,
Urup, şonda Biybolatnı öltürgen.
Vurub onda Bəybolatı öldürdü.
Kazandan çıkğan kara kul,
Qazandan çıxan qara qul,
Yaş biylege avur namusgeltirgen.

Gənc bəylərə abır-namus gətirdi.
Mahti şonda savbol etgen xalkına,
Mahti onda sağ ol dedi xalqına,
Samurlanı salkın suvun boylağan.
Samurların sərin suyunu yolladı,
Kazavatğa tüşüp, ölgen şahit dep,
Qazavata düşüb ölən şəhid deyib,
Akaykadi şonda canın kıynağan.
Akay kadi onda canına qıydı.
Yanğız Mahti ne etme bolsun koplege,
Yalnız Mahti neyləsin çoxlara,
Yağındağı Akaykadi ölgen song?
Yanındakı Akaykadi öldükdən sonra?
Yahşı erkeklər ölmey turup bolurmu,
Yaxşı kişilər ölməsə olarmı ,
Arba bulan avur namusgelgen song?
Araba ilə abır-namus gələndən sonra?

Ballada yırlar

Zubayırnı yırı//Zubayırın yırı

– Oy, paşman, hayt ulanlar, oy paşman,
– Oy, peşman, ay igidlər, oy peşman,
– Oy içinde oylay kalğan bir yaşman.
– Oy içində düşünüb qalan bir cavanam.
Meni bulan birçe olturğan erlege
Mənimlə birgə oturan ərlərə,
İçme içki, aşamağa türlü aşman!
İçməyə içki, yeməyə hər cür yeməyəm!
Geltirigiz, bal ayaklar içeyik
Gətiriniz qədəhləri içək,
Bal ayaklar birçe içe dep aytsınlar,
Qədəhlərdən birgə içirik desinlər,
Bizin alay barlay gelgen kızbaylar,
Bizim dövlətimizi çalan qorxaqlar,

Bizin görüp, paşman bolup kaytsınlar!
Bizi görüb peşman olub qayıtsınlar!
Yara tiydi Zubayır, degen erlege,
Yara dəydi, Zubayır, deyən ərlərə,
Can kurdaş tabulmadı şol yerde,
Can yoldaş tapılmadı bu yerdə,
Bu gavurlar bir burulup karamay,
Bu gavurlar dönüb baxmır,
– Bir kurdaşı ne yering dep soramay.
– Bir yoldaşı nə haldadır deyə soruşmur.
– Vay, kızardaş, seni kaydan tabayım?
– Vay,bacı, səni hardan tapım?
Tutar eding gelip meni başımnı ,
Gəlib tutardın mənim başımı,
Berir eding men uşatğan aşımnı !
Verərdin mən istəyən yeməyimi!
Bu sözleni yazma yahşı kağızga,
Bu sözləri yazmaq yaxşıdır kağıza,
Berme gerek atayımnı koluna.
Vermək lazımdır atamın əlinə.
Ol atası ol kağıznı ohuğan,
Atası o kağızı oxudu,
– Anası tınglap karap, yılağan.
– Anası dinləyib baxıb ağladı.
Kızardaşı Allahından tilegen,
Bacısı Allaha yalvardı,
Ya, Allahım, Zubayırnı kaytar dep.
Ya Allahım Zubayırı qaytar deyə.
Kamuçu urup, girip gelgen Zubayır:
Qamçı vurub girib gələn Zubayır:
Assalamlar bolsun sağa, atayım,
– Əssalamlar olsun sənə atam,
Arğumakdan tüşeyimi, abayım?
Ağrımaqdan düşümmü mən anam?
– Tüşme, balam, tüşme, balam Zubayır,

– Düşmə, balam, düşmə balam Zubayır,
Seni gorme yaş murzalar gelecek,
Səni görməyə cavan mirzələr gələcək,
Yurup gelip, seni, kolung alacak
Yürüyüb gəlib sənin qolun alacaq
Tang katğınça at oynata tur balam!
Dan sökülüncə at oynadıb dur balam!
Tang katğınça at oynata turdu, dey,
Dan sökülüncə at oynatdı deyir,
Hayt görme yaş murzalar geldi, dey,
Gənci görməyə cavan mirzələr gəldi deyir,
Yurup gelip, ayta kolun aldı dey.
Yürüyüb gəlib qolun aldı deyir.
Avup bir arğumakdan tüşdü,dey,
Yıxılıb arğumagdan düşdü deyir,
Çabıp barıp, konak uyge girdi, dey,
Çapıb gəlib qonaq evinə girdi deyir,
Konak uyge yamuçusun yaydı, dey,
Qonaq evində kürkünü yaydı deyir,
Bu çağına ot-güllesin kuydu, dey,
Yanına od gülləsini qoydu deyir,
Ot-güllege bir toşun tayadı, dey,
Od gülləsinə bir döşün dayadı deyir,
Tütününe betin de boyadı dey.
Tütününə üzü də boyandı deyir,
Aylağa kara bulut yabulğan
Aya qara bulud yayıldı,
Konak uyde Azireyil tabulğan
Qonaq evində Əzrayıl tapıldı.
Kızardaşı çabıp barğan ustüne
Bacısı çapıb gəldi üstünə,
Zubayır uzun tartıp küstüne.
Zubayır uzanıb ah çəkir:
– Vay, amalım, bugün sağa ne eteyim,
– Vay, qardaşım, bu gün sənə neyləyim,

Başımnı alıp kayda geteyim?
Başım alıb hara gedim?
Seni artıngdan men ölmesem yaramas,
Səninlə mən də ölməsəm yaramaz,
Dünyalağa enni gözüm karamas!
Bu dünyaya indi gözüm baxmaz!
Kara bavlu hıncalnı tağar edim,
Qara saplı xəncərini taxardım,
Kanıngnı yerde yatma koymas edim
Qanını yerdə qoymazdım,
Kimler bulanı enni karşı bolayım,
Kimlər ilə indi qarşı durum,
Seni bulan bir kaburğa gireyim!
Səninlə bir qəbirə girim!
Vay, atayım, boynuma urmay ölturdung,
Vay atam, boynuma vurmayıb öldürdün,
Amalıma bu kıyınnıgeltirding.
Qardaşıma bu bəlanı gətirdin.
Şo Caminat uçun nege ölesen
O Caminat üçün niyə öləsən,
Şonu uçun canıng nege beresen?
Onun üçün canın niyə verəsən?
Dünyalarda dağı gişi yoкmu edi
Dünyada başqa kişi yox idimi,
Sağa tiygen bolatmı edi okmu edi,
Sənə dəyən güllə idimi ox idimi,
Es tapdırma bir de adam yoкmu edi!
Köməyə başga adam yox idimi?

Aznavurnu yırı//*Aznavurun yırı*

Hamza biy atlanışğan elinden,
Hamza bəy atlanmış elindən,
Barıp tüşgen Aznavurnu uyune.
Gedib düşmüş Aznavurun evinə.
– Ay, Aznavur, atlan atlansen atlan!

"Ay, Aznavur, atlan atlan sən, atlan!"
– Atlanarday meni, biyim, ongum yok:
"Atlanacaq, mənim bəyim, halım yox,
Sadağıma, saylap, salma oğum yok,
Sadağıma seçib qoymağa oxum yox,
Uvuçuma, ölçep, tökme otum yok.
Avucuma ölçüb tökməyə barutum yox."
– Sadağınga, saylap, oğung bereyim,
"Sadağına seçib oxunu verim,
Uvuçunga, ölçep, otung bereyim.
Avucuna ölçüp barutunu verim.
Mençi sağa tiri namus salırman,
Mən ki sənə güclü namus verərəm,
Kütme, bolsang şol namusnu göreyim!
Edə bilsən bu namusu, görüm."
– Uyge barıp, kart atamdan sorayım,
– Evə gedib, qoca atamdan soruşum,
Kart anamdan halallığım alayım.
Qoca anamdan halallığım alım.
– Meni atam, atlanaman,ne aytasan ?
"Mənim atam, atlanırım, nə dersən?"
– Atlanğanğa mençi,balam, ne aytayım?
"Atlanmışa mən ki, balam, nə deyim?
Sen atlanğın yahşılanı yoluna,
Sən atlan yaxşıların yoluna,
Esen kaytğın kart atangnı koluna!
Əsən qayıt yaşlı atanın qoluna.
Seni uçun dep kısğa geçe kırk turğan,
Sənin üçün, qısa gecədə qırx dəfə qalxan,
Kırk tamurdan süt bergen
Qırx damardan süd verən,
Kolların kolbav etip, baylağan,
Əllərin qolbaq edib bağlayan,
Tizlerin beşik etib, çaykağan,
Dizlərini beşik edib sallayan,

Arigi uyde, balam, seni can anang –
O biri evdə, balam, sənin can anan,
Şol anangdan sorap sama atlançi .
O anandan soruşaraq atlan ki."
– Meni uçun dep kısğa geçe kırk turğan,
"Mənim üçün, qısa gecədə qırx dəfə qalxmış,
Kırk tamurdan süt bergen,
Qırx damardan süd verən,
Kolların kolbav etip, baylağan,
Qolların qolbaq edib bağlayan,
Tizlerinbeşik etip, çaykağan,
Dizlərini beşik edib yelləyən,
Anam men, atlanaman, ne aytasan?
Anam mən, atlanarım, nə deyərsən?"
– Atlanğanğa mençi,balam, ne aytayım?
"Atlanmışa mən ki, balam, nə deyim?
Sen atlanğın yahşılanı yoluna,
Sən atlan yaxşıların yoluna,
Esen kaytğın kart atangnı koluna!
Əsən dön yaşlı atanın qoluna!
Seni bulan bir kursakda yaşağan,
Səninlə bir qarnımda yaşayan,
Tartışp, tıyınların aşağan,
Çəkişib yemək yeyən,
Kızardaşğa sorap sama atlançı .
Bacına soruşub atlan ki!"
– Meni bulan bir kursakda yaşağan,
"Mənimlə bir qarında yaşayan,
Tartışıb, tıyınların aşağan
Çəkişıb yemək yeyən,
Kızardaşım, atlanaman, ne aytasan?
Qızqardaşım, atlanıram, nə deyirsən?"
– Atlanğanğa mençi, amalım, ne aytayım ?
"Atlanmışa mən ki, qardaşım, nə deyim?
Sen atlanığın yahşılanı yoluna,

Sən atlan yaxşıların yoluna,
Esen kaytğın kart anangnı koluna!
Əsən qayıt yaşlı ananın qoluna!
Beşiginde sağa aytılğan,
Beşiyində sənə söylənən,
Beş yaşında geleşgen,
Beş yaşında nişanlanan,
Onbeşinde otavunga geltirgen,
On beşinde otağına gətirdiyin,
Kazığına kara karğa konmağan,
Qazığına qara qarğa qonmayan,
Seni, olcang karğağanlar ongmağan,
Sənin arvadın, bəddua edənlər, bəxtsiz,
– Şoğar da sorap sama atlançı .
Ondan bir soruşub atlan ki!"
– Beşiginde mağa aytılğan,
"Beşiyində mənə söylənən,
Beş yaşında geleşgen,
Beş yaşında nişanlanan,
Onbeşinde otavuma geltirgen
On beşində otağıma gətirilən,
Kazığına kara karğa konmağan,
Qazığına qara qarğa qonmayan,
Meni olcam karğağanlar ongmağan,
Mənim arvadım, bəddua edənlər bəxtsiz,
Katın olcam, atlanamanne aytasan?
Xanım qadınım, atlanıram, nə deyirsən?"
– Atlanğanga mençi, erkek, ne aytayım?
"Atlanmışa mən ki, kişi, nə deyim?
Sen atlanğın yamanlanı yoluna,
Sən atlanasan yamanların yoluna,
Sav gelmegin kart atangnı koluna!
Sağ dönməyəsən yaşlı atanın qoluna'.
Özüm biçip, özüm tikgen ak kaptal –
Özüm biçib, özüm tikdiyim ağ kaftan,

Tigivləri sayın alay ok tiysin,
Tikişlərindən elə ox dəysin,
Tüymeleri sayın alay top tiysin!
Düymələrindən elə top vursun!
Gamza biying bergen gök gümeng –
Həmzə bəyin verdiyi göy zirehin,
Toğalar sayın ala kan sıysın!
Topuqlarına qədər qan axsın!
Tübeklər tuvra tiygen yaranga,
Tüfənglərin açtığı yarana,
Kaptalıngdan mamuk alıp, yula etsin!
Kaftanından pambıq alıb, sarısın!
Şöşgeler kıya çapğan yaranga,
Qılıncların əyricə açdığı yarana,
Yamuçungdan çılgav etip, baylasın!
Yapıncıdan calağ edib, bağlasın!
Ak tuyaklı kurdaş seni kara atıng –
Ağ dırnaqlı dostun sənin qara atın,
Noğaylanı başçıları paylasın!
Noğayların başçıları paylasın!
Çıçkan sırtlıseni kurdaş sarı atıng
Siçan sırtlı dostun sənin sarı atın,
Ya,bir Allah, şahalayğa aylanısın!
Ya, bir Allah, şahalaya dolansın!
Xalklağa hurcun-hurcun mal gelir
Xalqlara xurcun-xurcun mal gəlir,
– Men olcanga sari at bulan sal gelir.
Mən arvadına sarı atla cənazə gəlir.
Töbelerden çığıp-çığıp, kararman,
Təpələrdən çıxıb-çıxıb baxaram,
Töbelerden seni gele görmesem,
Təpələrdən gəldiyini görməsəm,
Töbe çaçım, tin tin etip, tararman.
Təpə saçımı, ayırıb darayaram.
Şonda da seni gele görmesem,

Onda da gəldiyini görməsəm,
Uyge kaytıp, tazıyatıng tutarman.
Evə qayıdıb, yasını saxlayaram.
Uç gün seni, tazıyatıng tutğan song,
Üç gün sənin yasın saxladıqdan sonra,
Seni yimik bir erkekni tapmasam,
Sənin kimi bir kişi tapmasam,
Öz anama, tul kaldım dep bararman!
Öz anama dul qaldım deyib gedərəm!"

Oçarlarda gömsünlər

Ol yesirge ol yerlerde ok tiygen,
O yetimə o yerlərdə ox dəydi,
Ol da, elivaş, öler yimik bek tiygen.
O da, ölümcül yaralandı.
– Hayt, ulanlar, şıbir-gübür etmegiz,
– Ay oğlanlar, dedi-qodu etməyin,
Bu yerlerde meni koyup getmegiz!
Məni bu yerlərdə qoyub getməyin!
Bu yerlerde meni koyup getsegiz,
Məni bu yerlərdə qoyub getsəniz,
Esen-aman yerigizge yetmegiz!
Sağ-salamat evinizə çatmayın!
Bu yerlerden siz de getip bitginçe
Bu yerlərdən siz gedincə,
Kart atam çıgar sizge karama –
Qoca atam çıxar sizə baxmağa,
Hasiretdir men ulanın sorama
Həsrətdir oğlunu sizdən soruşmağa.
Şogar bir siz aytarnı men aytsam:
Onda siz deyəni mən desəm:
Arımas dep bergen mağa alaşa
Yorulmaz deyib mənə verən atın
Yaman yerde arıdı dep aytarsız.
Yaman yerdə qoydu deyərsiz.

Şondan da biraz ari barğınça
Bunu deyib ordan gedincə,
Kart abayım çıgar sizge qarama –
Qoca anam çıxar sizə baxmağa
Hasiretdir men balasın sorama.
Həsrətdir mən balasını soruşmağa.
Şoğar da bir men aytarnı sizge aytsam:
Ona deyəcəyinizi mən sizə desəm:
Etgen edi mağa bugün ak kalaç –
Etdiydi mənə bu gün ağ çörək
Yaman yerde uvaldı dep aytarsız
Yaman yerdə yıxıldı deyərsiz.
Şondan da biraz ari barğınça,
Ordan bir az uzaqlaşanda,
Men aytarnı men de aytıp bitginçe,
Dediyimi söyləyib bitincə,
Erkardaşım çıgar sizge karama –
Qardaşım çıxar sizə baxmağa,
Hasiretdir men inisin sorama
Mən qardaşını sizdən soruşmağa.
Şogar da bir men aytarnı sizge aytsam:
Ona deyəcəyinizi mən sizə desəm:
Sınmas dep de bergen alay kılıç
Sınmaz deyib verən qılıncın,
Yaman yerde beş sındı dep de aytarsız.
Yaman yerdə beş yerdən sındı deyərsiz.
Şondan da biraz ari barğınça
Ondan bir az uzaqlaşanda
Men aytarnı men de aytıp bitginçe "
Mənim dediklərimi mən də deyib bitirincə",
Kızardaşım çığar sizge karama –
Bacım çıxar sizə baxmağa –
Hasiretdir men amalın sorama.
Həsrətdir mən qardaşını sizə soruşmağa.
Şogar da bir men aytarnı sizge aytsam:

Ona deyəcəyinizi mən sizə desəm:
Bugün mağa tikgen edi çit gölek –
Bu gün mənə tikdiyi çit köynək
Oyuvlar sayın da alay kan singdi.
Al qana bulaşıb deyərsiz.
Şondan da biraz ari barğınça,
Ordan da bir az uzağa gedincə,
Kız arivüm çıgar sizge karama –
Qız gözəlim çıxar sizə baxmağa,
Hasiretdir men olcasını sorama.
Həsrətdir mən ərini sizdən soruşmağa,
Şogar da bir men aytarnı sizge aytsam:
Ona deyəcəyinizi mən desəm:
Töbelege çıgıp alay karasın,
Təpələrə çıxıb baxsın,
Töbelerde gele meni görmese,
Təpələrdə gəldiyimi görməsə,
Töbe çaçın bir-bir etip kolğa alsın;
Təpə saçını yolub töksün
Aççılağa çığıp alay da karasın,
Qayalara çıxıb yenə də baxsın,
Aççılarda gele meni görmese
Qayalarda gəldiyimi görməsə,
Açığıp bolsa da alay yılasın.
Ağlasın sızlasın.
Atam-anam yılay turup kör tabar,
Atam-anam çox göz yaş töküb gor tapar,
Kız arivüm uç geçeden er tabar,
Sevdiyim isə üç gün sonra ər tapar.
Kızardaşım el namusğa tuyuner,
Bacım el namusuna baxar,
Erkardaşım, mal kaldı dep suyuner.
Qardaşım mal qaldı deyib sevinər.
Bolsa meni töbelege gömmesin:
Olsa məni təpələrə basdırmasın,

Allah berip, kart yeller kuvğanda,
Allah verib bərk yellər əssə də,
Bolsa meni oytanlağa gömmesin:
Olsa məni dərəyə basdırmasın,
Allah berip, ak yangurlar yavğanda
Allah verib ağ yağışlar yağanda.
Bolsa meni oçarlağa gömsünlər.
Olsa məni oçarlara basdırsınlar,
Başlığıma meni sınım salsınlar,
Başıma başdaşı qoysunlar,
Tanığanlar alham ohup öterdey,
Tanıyanlar alham oxuyub keçərlər,
Tanımağan başın burup geterdey
Tanımayanlar başın döndərib gedərlər

Yurdlar haqqında deyilmiş yırlar

Birinci yır

Hasavyurtnu kızıl-ala bayrağı,
Xasavyurdun qızıl-ala bayrağı,
Yahsaylanı aşarday kaymağı,
Yahsaylanın şirin olur qaymağı,
Endireyni örü bulan enişi,
Endireyin yoxuşuyla enişi,
Gencavulnu hıyar sıylı yemişi,
Gəncəvulun xiyar sayğılı yemişi,
Köstekler orak da ora, biçen de,
Köstəklər oraq da çalar, biçən də,
Botayurt alabotanı içinde.
Botayurt pencər içində.
Bavtoğaylar yuvuk arada turamı?
Bavtoğaylar bir arada qalarmı?
Çiryurtlanı suvğa salğan burağı
Çiryurdun suya salan çuğunduru,
Yanğı yurtnu çalı bulan kazığı,
Yeni yurdun çalılı dirəyi

Gişi bilmey Çontavulnu yazığı,
Heç kim bilmir Çontavullun yazığı,
Gişi bilmey, Temiravul bay bolğan,
Heç kim bilmir Dəmiravul bəy olub,
Oğar karap, bu Gamzayurt şay bolğan
Ona baxıb, bu Qamzayurd zəif olub,
Ayıp etme, Şavhalyurt artda kalğan,
Ayıb etmə, Şavhalyurd arxada qalıb,
Kaziyurtnu teng yartısın suvalğan,
Qaziyurdun tən yarısın su almış,
Ekinçini, nemis gelib biylegen
İkincini alman gəlib incidib,
Uçünçüge tavlu gelib töğülgen,
Üçüncüyə dağlı gəlib tökülüb,
Dörtünçunu orus vatış yelegen,
Dördüncünü rus yeksan eləyib,
Beşinçini anglamaydır kulağı,
Beşincinin anlamır qulağı,
Altınçını asil çığa bulağı
Altıncının gözəl çıxır bulağı

İkinci yır

Ullu Ancige Hazar Dengiz urunğan,
Böyük Anciyə Xəzər dənizi vurur,
Tarğuğa da takır-tukur cıyılğan,
Tarğuya da takır-tukur yığılır.
Ağaçavul ağaç da sata,biçen de,
Ağaçavul ağac da satır, əkin də,
Atlıboyun bir yarlanı içinde,
Atlıboyun böyuk dağlar içində,
Torkaliler yuzum satıp,bay bolğan
Torkalilər üzüm satıb bəy olur,
Kapçuğaylar pastan satıp, şay bolğan,
Kapçuğaylar qovun satıb zəif olur,
Halimbekavul – bali bulan yaşavu,
Halımbekavul bal ilə yaşayır,

Muselimavul – arpa ekmekdir aşavu,
Müsəlimavulun arpa əkməkdir yeməyi,
Ördeği Kazanışda hıncal işley arımay,
Yuxarı Qazanışda xəncər işiylə yorulmur,
Tövengi Kazanışda ariv bola sari may,
Aşağı Kazanışda gözəl olan kərə yağ,
Kumuklanı çaka bulan yurüşü,
Qumuqların gırma daşda yerişi,

Zarafatyana yırlar. Qaravəllilər

Böteke bötekege yetgende // Balış balışa dəyəndə

Malnı da Allah yaratğan
Malını da Allah yaradıb;
Mal da sayak kalar dep
Mal da fanidir deyib
Koyçunu Allah yaratğan;
Çobanı Allah yaradıb,
Koyçu öktem bolar dep
Çoban ötkəm olar deyib,
Köknü biyik yaratğan;
Göyünü böyük yaradıb.
Kök solkullap, tüşer dep
Göy sallanıb düşər deyib,
Yulduzdan kadav kakğan,
Ulduzdan dirək çaxıb,
Alaşa gişini ağmağı,
Qısa kişinin axmağı,
Biyik gişini tokmağı,
Böyük kişinin toxmağı,
Dögerek etgen innırnı
Yuvarlaq etdi anbarı,
Karğanı avuzu muyuz zamanda,
Qarğanın ağzı buynuz zamanda,
Kapçıknı avuzu kiyiz zamanda,

Torbanın ağzı keçə zamanda,
Karasam, kara ağaçda
Baxsam qara ağacda
Kartım yığın uluy,
Qocalarım ulayır,
Nart dengizde yuruy.
Nart dənizdə yeriyir.
Aç bolğanda aşamağa bürlügen bişgen,
Ac olanda yeməyə böyürtkən bişmiş,
Kara dengizge sönmes yimik ot tüşgen
Qara dənizə sönməz kimi od düşmüş.
Men kast etdim uç dengizge yetmege,
Mən əhd etdim üç dənizə yetməyə,
İçindegi bavur – bavurbakalar,
İçindəki qurul-qurul qurbağalar,
Kire salğan Aştarhanğa getmege.
Kirə salır Həştərxana getməyə.
Bir şatlıkda, bir toklukda
Bir şadlıqda, bir toxluqda
Mollanı papahı kalsın poklukda,
Mollanın papağı qalsın poxluqda,
Ata ölüp, yaydak kalsın,
Ata ölüb yetim qalsın,
Katın ölüp, boydak kalsın,
Arvadı ölüb dul qalsın,
Yıl boyunda birni alsın,
İldə birini alsın,
Ondan da kuru kalsın!
Ondan da quru qalsın!

Koyannı yırı//Dovşanın yırı

Çapmay tutdum koyannı
Çapmayıb tutdum dovşanı,
Tutmay soydum koyannı.
Tutmayıb soydum dovşanı.

Şö koyandan on gilevke et çıkdı,
O dovşandan on girvənkə ət çıxdı,
Kırk gilevke may çıkdı.
Qırx girvənkə yağ çıxdı.
Şö mendegi may bulan
O məndəki yağ ilə
Bir çarığım maylanğan,
Bir çarığım yağlandı,
Bir çarığım huylanğan.
Bir çarığım huylandı.
Huylanğan çarığımnı
Huylanan çarığımı
Giyip, yurüdüm.
Geyib yeridim.
Uç dengiz yolukdu:
Üç dəniz yoluxdu:
Ekisi kuruğan dengiz,
İkisi quruyan dəniz,
Birisini suvu yok.
Birisinin suyu yox.
Suvu yok dengizden,
Suyu yox dənizdən,
Torumnu salıp,
Torumu salıb,
Uç çabak tutdum:
Üç balıq tutdum:
Ekisi kuruğan
İkisi quruyan,
Birisnikanı yok.
Birisinin qanı yox.
Kanı yok çabaknı alıp, yurüdüm.
Qanı yox balığı alıb yeridim.
Uç yurt yolukdu:
Üç yurd yoluxdu:
Ekisi buzulğan yurt,

İkisi dağılan yurd,
Birisini içinde gişi yok.
Birisinin içində kişi yox.
Gişi yok yurtnu kıdırıp,
Kişi olmayan yurdu gəzib
Uç kazan tapdım:
Üç qazan tapdım:
Ekisi buzuk kazan,
İkisi sınıq qazan,
Birisini tübü yok.
Birinin dibi yox.
Tübü yok kazanğa salıp,
Dibi yox qazana qoyub
Kanı yok balıknı asdım,
Qanı yox balığı asdım,
Söngen otbaşğa salıp,
Sönən odbaşına salıb
Otbaşında suv çıkğan,
Odbaşında su çıxdı,
Alay kaynay kazan da!
Elə qaynayır qazan da!
Aşamay, toydum balıkdan!
Yemədim doydum balıqdan!
Getip bara tura edik
Gedib gedirdik,
Girip getdim batuvğa
Girib getdim bataqlığa,
Şancal tegenek bitsin
Tikan ağacı bitsin
Yanğız yatğan yatıvğa!
Yalnız yatan yatağa!

Segiz horaznı yırı//*S*əkkiz xoruzun yırı

Segiz horaz da, yegip
Səkkiz xoruz da yəhərləyib

Segiz gün saban sürdüm,
Səkkiz gün tarla sürdüm,
Oğar, da, kop aylanıp,
Orda da çox gəzib,
Bir oymak tari çaçdım,
Bir oymaq darı səpdim,
Oğar saklavçu koyup,
Orda gözətçi qoyub,
Kaytıpgeldim uyüme.
Qayıdıb gəldim evimə.
Saklavçu aytıp yiberdi,
Gözətçi xəbər göndərdi mənə,
Tarini orma gelsin dep,
Tarlanı çalmağa gəlsin deyib,
Koluma orak alıp,
Əlimə oraq alıb,
Elbege tonum salıb,
Əynimə donum geyib,
Haydap bardım tarlağa.
Varıb getdim tarlaya.
Taride bir kaban bar
Tarlada bir qaban var,
Mağa çapsa, yaman bar!
Mənə dəysə pis olar!
Ari-beri karadım
O yan bu yana baxdım,
Kolumdagüllemni
Qolumdakı gülləmi,
Sillep, urdum kabanğa.
Silləyib vurdum qabana.
Aylan kaban, güy tari.
Gəz qaban, yan darı,
Güyüp tari de bitdi
Yanıb darı da bitdi,
Kaçıp kaban da getdi

Qaçıb qaban da getdi.
Cıyıp-terip karadım
Yır-yığıb baxdım,
Bir oymak tari çıkdı,
Bir oymaq darı çıxdı,
Şönu sahçıga berdim
Onu da sahçıya verdim
Kaytıpgeldim uyume
Qayıdıb gəldim evimə.

YOMAKLAR // NAĞILLAR

Can-canivarlani hakkinda//Heyvanlar haqqında nağıllar

Tülkü-tülkü – tükü qızıl[15]

Bir ayı, bir tülkü, bir qaban, bir dovşan, bir çaggal, bir qurd, bir xoruz olur. Bunlar bir yerə yığışıb işləyir, birgə yeyirmişlər. Ayı igid idi, qaban qoca idi, qurd ovçu idi, dovşan çoban idi, çaqqal çavuş idi, xoruz molla idi. Bircə tülküyə iş tapşırılmazdı. Bunlar hər biri öz işini görüb yaşayırdılar. Bir gün yeməyə heç bir şey tapmayanda tülkü dedi:

– Tülkü-tülkü – tükü altın
Tükü qızıl-altın!
Qurd ağsaqqalımız,
Ayı igidimiz,
Çaqqal çavuşumuz.
Dovşan çobanımız,
Xoruz mollamızdır.
Molla bizim nəyimizə lazımdır?
Gəlin, onu yeyək.

Bunlar xoruzu yeyirlər. Bir gün bunlar yenə ac olur. Tülkü yenə deyir:

– Tülkü-tülkü – tükü altun
Tükü qızıl-altın!
Qaban bizim ağsaqqalımız,
Ayı bizim igidimiz,
Qurd bizim ovçumuz,
Çaqqal da çavuşumuz,
Dovşan da çobanımız.
Çoban bizim nəyimizə lazımdır?
Gəlin onu yeyək.

Dovşanı da yeyirlər.

Bir gün bunlar yenə ac qalırlar. Tülkü də deyir:

---

[15] Bu nağıl Azərbaycan folklor yaddaşında "Tülkü, tülkü, tünbəki" adı ilə qeydə alınmışdır.

– Tülkü-tülkü – tükü altın
Tükü qızıldan-altın!
Qaban bizim ağsaqqalımız,
Ayı bizim igidimiz,
Qurd bizim ovçumuz,
Çaqqal çavuşumuz.
Çavuş bizim nəyimizə gərək
Gəlin onu yeyək.
Çaqqalı da yeyirlər.
Yenə acırlar. Tülkü yenə deyir:
– Tülkü-tülkü – tükü altın
Tükü qızıldan-altın!
Qaban bizim ağsaqqalımız,
Qurd bizim ovçumuz,
Ayı bizim igidimiz,
İgid bizim nəyimizə gərək?
Gəlin onu yeyək.

Bunlar ayını da yeyir. Ayının əti bitəndə, yenə acırlar. Tülkü qurda baxıb:

– Tülkü-tülkü – tükü altın
Tükü qızıldan-altın!
Qaban bizim ağsaqqalımız,
Qurd bizim ovçumuz,
Ağsaqqal bizim nəyimizə gərək?
Gəlin onu yeyək.

Qurd vurub qabanı öldürür. Qabanın da əti bitir. Tülkü fikirləşir ki, neyləyim ki, qurd məni yeməsin.

Günlərin birində tülkü özü yalnız gəzintiyə çıxır. Bu bir quyruq tapır. Tülkü quyruğa baxıb fikirləşir:

Bir bəlası olmasa, yolda quyruq tapılmaz. Burda tələ olmalıdır. Tez qurdun yanına gəlib:

– Mən bir quyruq görmüşəm, sənsiz yeyə bilmədim, gəl gedib onu yeyək – deyir.

Bunlar tez o quyruğu yeməyə gedirlər. Quyruq görünən yerə çatanda tülkü təmkinlə quyruğu qurda göstərib:

– Budur bu quyruğu ye– deyir.
– Sən niyə yemirsən?– deyir qurd tülküyə.Tülkü:
– Mən bu gün oruc tutmuşam.– deyir.
Qurd inanıb, ac olduğu üçün yemək üçün quyruğa tərəf gedir, yolda tələyə düşüb qalır. Qurd tələyə düşür, təlaşlanır, tülkü gələn kimi quyruğu yeməyə başlayır. O zaman qurd deyir:
– Sən oruc olduğunu demişdin, necə yeyirsən quyruğu indi?
– Ay gördüm oruc bitdi – deyir tülkü.
Qurd deyir:
– Mən niyə görmürəm ayı?
Tülkü:
– Tələnin yiyəsi gələndə görərsən! – deyir.
Tülkü quyruğu yeyir, doyub gedir. Qurd da tələdə qalır.
Bir vaxt sonra tələnin sahibi gəlib qurdu görür. Qorxuya düşür. Qurd tələdən çıxıb qaçır.
Tülkü eşidir ki, qurd tələdən qurtulub qaçıb. Qurd onu görəndə tanımasın deyə külə bələyib rəngini dəyişdirir. Çox yerləri gəzməyə də qorxub köhnə dəyirmanda yaşayır. Bir gün qurd gəzə-gəzə bu dəyirmana gəlib çıxır. Bunu görəndə tülkü təmkinini saxlayıb dəyirmançı olduğunu deyir. Qurd isə onu tanımır, soruşur:
– Tülkü, burda neyləyirsən, nə yeyirsən, necə yaşayırsan? Tülkü deyir:
– Vallahi, necə yaşayım, bu dəyirmanı dolandırıb, ordakı daşın dibinə dilimi salıb ordan çıxan unu yalayıb yaşayıram. Qurd deyir:
– Mən də yalayımmı o unu?
– Yaxşı, yala, yalaya bilirsənsə yala – deyib tülkü bunu göndərib, dəyirmandaşının da yanında oturub dilini də daşın dibinə salır. O da çıxır dəyirmanın başından su tökür. Dəyirman dolanıb hərəkətə keçir və qurdun dilini əzir. Tülkü isə dəyirmandan qaçıb gedir. Bu fikirləşir ki, qurd bunu izləyəcək. Ona görə də buraları yandırır.
Bir gün qışın oğlan çağında tülkü sudan keçəndə bunun qarşısına qurd çıxır. Qurd bu dəfə də bunu tanımır. Salam verib soruşur:

– Necə yaşayırsan, nə yeyib nə içirsən?

– Necə yaşayım: hər gün axşam olanda bu suya quyruğumu salıram. Səhər olunca quyruğumdan balıqlar yapışır mən də o balıqları yeyib yaşayıram. Qurd deyir:

– Nə olar mənə də bu gecə burda durub quyruğumu suya sallamağa icazə versən? Quyruğumu çıxaranda balıqlar yapışsa quyruğuma, mən də onları yesəm!

– Yaxşı, bu gecə bu suyun ixtiyarı səndədir – deyir tülkü.

Axşam olanda qurd quyruğunu suya soxub dayanır. Tülkü də buna baxır.Vaxt gələndə tülkü qurda deyir:

– Dart görək, quyruğun ağırdımı?

Qurd quyruğunu tərpədib:

– Vallah bir az ağır kimi görünür – deyir.

– Qoy, lap ağırlaşsın, doyacağın qədər balıq gəlsin – deyir tülkü. Gecə yarısında tülkü bir daha soruşur:

– Ağırdımı, quyruğun? Quyruğunu dartıb baxır:

– Yaxşı ağırdır – deyir.

– Qoy bir az da ağır olsun– deyir tülkü.

Dan yeri sökülməyə başlayır, tülkü yenə də

– İndi vəziyyət necədir? Ağırlaşmısanmı? – qurd quyruğunu dartanda çox ağrıdır, quyruğunu çıxara bilmir. Tülkü də deyir:

– İndi quyruğunu möhkəm dart, çox şey gələcək – deyir.

Qurd quyruğunu tərpədir, amma quyruğu buz bağladığından tərpədə bilmir. Tülkü muradına çatır, qurd da nə edəcəyini bilmir, təlaşlananda bunların üstünə suya gələn qadınlar çıxır. Onlar əvvəl tülkünü, sonra qurdu öldürür.

Tülkünün nağılı

Biri varmış, biri yoxmuş, bir yerdə yaşayıb duran bir tülkü varmış. Bir gün bu tülkü ağaclıqda gedərkən ayağına tikan batar. Ora qaç, bura qaç, tikanı çıxara bilmir. Çarəsiz qalan tülkü kəndə gedir.

Baxır, bir bacadan tüstü çıxır. Burda mənə kömək edəcək bir insan olar deyə bu evə girir. Evdə isə bir qadın çörək bişirir. Tülkü ona:

– Ayağıma tikan batıb, çıxarsana, – deyə söyləyir.

– Çıxararam, vallahi, – deyib qadın tikanı çıxarıb, oda atır. Bir az oturduqdan sonra tülkü:

– Hardadır, tikanımı ver, evə getməsəm olmaz, – deyir.

– Vay, onu mən oda atdım, – deyə qadın cavab verir.

– Niyə atdın ki?! – deyə öfkələnir tülkü.

– Vay, tikanı nə edəcəksən?! – deyə qadın təəccüblənir.

– Sənə nə, tikan mənimdir, ver! Ya da yerinə bir çörək ver.

– Vay, bu nə deyir?! Deyə qadın təəccüblənir, tikana çörək mi verilər?!

– Ya tikanımı ver, ya çörəyimi!

– Verməərəm! – deyir qadın.

– Verərsən vallahi, əgər belə etsəm:

– Ey qadın, bu çörəyim sizdə qalsın, bir az gəzib gələcəm, deyir.

– Yaxşı, qoy qalsın, deyir qadın və çörəyi rəfə qoyur. Sonra, tülkü getdikdə, düşünür:

– Tülkünün çörək nəyinə lazımdır? Onu toyuqlarım yedi desəm, tülkünün hardan xəbəri olacaq? – deyir və çörəyi yeyir.

Tülkü, bir azdan geri qayıdıb deyir:

– Hardadır, çörəyimi ver, gedim. Qadın:

– Çörəyi toyuqlarım yedi.

– Niyə yeməklərinə icazə verdin?! – deyə tülkü hirslənir. Ya çörəyimi ver, ya da toyuğunu ver! – deyir. Qadın:

– Vermirəm! – deyir.

– Verərsən, əgər belə etsəm! – deyə tülkü, bunun toyuğunu alıb qaçır. Uzaqlaşınca, belə bir mahnı oxuyur:

– Ay, mənim tikanım,
Tikan verib aldığım çörəyim,
Çörək verib aldığım toyuğum.

Bu toyuğu da alıb, bir başqa evə girir, orda da, "Toyuğum bir az sizdə dursun"deyir və çıxıb gedir. Ev sahibi düşünür:

– Ayyyy, toyuğu quzumuz öldürdü deyərəm, tülkü nə edəcək ki?! – deyir və kəsib toyuqdan yemək bişirirlər. Tülkü qayıdıb gəlib:

– Toyuğumu ver, getməliyəm,– deyir.

– Vallahi, onu quzum öldürdü, – deyir.

– Mən anlamıram, ya toyuğumu, ya da quzunu ver! – deyə tülkü hirslənir. Qadın deyir:

– Vay, toyuğa quzu verirlərmi? Tülkü deyir:

– Ver!

– Verməərəm!

– Verərsən, belə etsəm! Deyir tülkü, quzunu alıb qaçır. Uzaqlaşınca yenə mahnı oxuyur:

– Ay mənim tikanım,
Tikan verib aldığım çörəyim,
Çörək verib aldığım toyuğum
Toyuq verib aldığım quzum.

Sonra quzunu bir başqa qadına verib, belə deyir:

– Baxsana bu quzuma, mən gedib gəzib gəlim, deyir.

– Yaxşı baxaram –deyir o qadın. Tülkü getdiyində düşünür: Bu quzuyu qızım öldürdü desəm nə olacaq ki". Bunlar quzunu kəsib bişirib yeyirlər. Tülkü qayıdıb gəlib:

– Hə, haradadır, quzumu ver, gedim, – deyir.

– Vallahi, qızım oynayarkən bilmədən quzunu öldürdü,– deyir qadın.

– Öldürdü?!

– Vallahi öldürdü! – deyir qadın.

– Mən bir şey bilmirəm, ya quzumu, ya da qızını ver! – deyə tələb edir tülkü.

– Vay, quzu üçün qız verirlərmi? Verməərəm!– deyir qadın.

– Verərsən!

– Vallahi,verməərəm!

– Vallahi, verərsən, belə etsəm! – deyə, qızı da alıb tülkü yox olub gedir.

Sonra qızı bir torbaya qoyub, torbanın ağzını möhkəm bağlayaraq, gəzməyə gedir. Buarada qoyun güdən çobanlar qızın olduğu torbanın üstünə gəlirlər.

– Vah, bu nə torbadır!– deyə çaşıb, onu açıb baxırlar. Baxsalar içində bir gözəl qız uşağı var.

– Sən nə edirsən burada? – deyə soruşurlar. Qız başına gələn hər şeyi danışır.

– Biz edərik ona edəcəyimizi! – deyə, çobanlar torbadan qızı da çıxarıb, onun yerinə it küçüklərini qoyurlar.

Bir azdan sonra tülkü belə mahnı oxuyaraq qayıdıb gəlir:

– Ay mənim tikanım,
Tikan verib aldığım çörəyim,
Çörək verib aldığım toyuğum,
Toyuq verib aldığım quzum,
Quzu verib aldığım qızım,
Qardaşını qucaqlasana! –

deyə torbanı qucaqlayır. Torbanın içindəki küçüklər hav-hav deyə hürür. Onlardan qorxan tülkü yarğandan düşüb tikə-tikə olur. Böyüməyib yarımayıb tülkü qalsın. Yarıyıb böyüyüb biz qalaq.

Buzav, qozu va börülər // Buzov, quzu və qurdlar

Arslanbek adında bir kişinin bir buzovu, bir də quzusu varmış. Bir gün onlar otlaqda otlayırmış. Otlayarkən onlar xeyli uzağa gedirlər. Yolda dovşan dərisi tapıb, onu da qoltuğuna vurub, gedirlər. Ancaq axşam olduğunun fərqinə varmırlar. Sonra onlar tüstü çıxan yeri görüb, oraya gedirlər. Burada bir torpaq dam var imiş.Onlar hamısı da oraya girdi. Baxsalar, içki içən doqquz dənə qurd var. Salam verib, dovşan dərisini də qapı ardına qoyub buzov da, quzu da girib, bunların yanında oturur. Qurdlar qonaqlarına hörmət etməyib özlərinin qopuzçusuna söyləyirlər:

– Buzov çal, buzov çal.
– Hinti-minti, hinti-minti.
Quzu hazır günorta yeməyinə.
Hinti-minti, hinti-minti.
Buzov hazır günorta yeməyinə! –

deyə qopuzçu qurd da çalıb oxuyur. İnək qurdların onları yemək istədiyini anladıqda qurdlara deyir:

– Verin, indi mən də çalım. Qurdlar, buzovun heç nədən xəbərsiz olduğunu düşünüb, yemədən öncə bizə gülməli bir şey oxuyar deyib qopuzu buzova uzadırlar. Buzov qopuzu çalır:

– Hinti-minti, hinti-minti,
Doqquz dəyirli kürklüyüm,
Hinti-minti, hinti-minti,
Qapı arxasında yaxalıq,

– deyə oxuyur. Qurdlar qapı arxasına baxıb görürlər ki, dovşan dərisi var. Fısıldayaraq "Bunlar nə güclü heyvandır, bizim doqquzumuzu da öldürüb, dərilərimizdən kürk düzəltmək niyyətindədirlər. Gəlin, qaçaq" – deyirlər. Qalxıb doqquz qurd da qaçıb gedir. Sonra buzov quzuya belə deyir:

– Bunlar qaçdı, amma daha da çoxalıb gələrlər deyə düşünürəm. O zaman bizi bicliyimiz qurtarmaz. Gəl, buradan gedək, – deyir.

Onlar torpaq damdan çıxıb, bir ağaca dırmanıb gözləyirlər. Bir müddət sonra qurdlar on iki nəfər olub gəlirlər. Birdən quzunun işəməyi gəlir.

– İşəməyim gəldi, nə edim? – deyə bu, buzovdan soruşur.

– Yerə ensən, səni qurdlar yeyər, bir budaqdan tutub işə bari, – deyir buzov.

Quzu işəməyə hazırlanarkən budaq qopur və yerə düşür. Qurdların ağlı başına gələnədək buzovun ağlına parlaq bir fikir gəlir və quzuya qışqırır:

– Səmizini tut, səmizini tut!

Qurdlar:

– Bunlar necə igid canlardır. Bunları burda qoyub qaçaq. Qurdlar qaçaraq canlarını qurtarır. Buzov ağacdan düşüb quzuyla birlikdə dovşan dərisini alıb Arslanbəyin evinə qayıdıb gəlir. Yarımayıb böyüməyib qurdlar qalır, yarıyıb böyüyüb quzu ilə buzov qalır.

Yaxşılığa yamanlıq

Bir varmış, bir yoxmuş, bir kəndli varmış. Bir gün o çay sahilində ot biçirmiş. "Vallahi, indi günorta da olub" deyə bu,

çay kənarında oturub, əlini-üzünü yumağa başlayır. Birdən baxır ki, çayın ortasında axıb gələn bir kiçik əl sandığı var. Kəndli, çaya girir, tez sandığı quyudan çıxarır. "Vay, hey, yox yerdən bu nə qadir günüdür!" deyə sevinib, böyük bir bilək daşıyla vurur. Sandığın kilidini qırıb sandığı açır. Sandığı açınca içindən bir böyük ilan çıxıb kəndlinin gövdəsinə dolanıb onu boğmağa başlayır.

– Hey, hey! Ya, niyə məni boğursan? Mən ki səni sandıqdan çıxardım, – deyir kəndli.

– Öldürəcəm səni,– deyir ilan.

– Məni bu sandığa sənin kimi bir adam qoymuşdu. Mən bu sandığın içinə girən vaxtdan çox zaman keçib; ac qaldım, arıqladım. İndi məni sandığa qoyan adamın intiqamını səndən alacağam, – deyə ilan kəndlini birdən-birə sıxmağa, boğmağa başlayır.

Kəndli, bir kömək olar deyə iki yana baxır. Baxdı ki, kolların arasında qopub gedən bir tülkü var.

– Hey, tülkü, mənə bir yardım! – deyə hayqırdı kəndli. Tülkü:

– Nə olub? – deyə soruşur.

– Ya, görmürsənmi, ilan boğub öldürür məni. Allah rizasına, bir çarə tap, bu bəladan qurtar!

– Mən səni bu bəladan qurtararamsa, sən mənə nə verəcəksən?

– Vallahi, bizim qadının iki kök toyuğu var. Bunları alıb sənə verərəm.

O zaman tülkü ilana deyir:

– Ya, ilan, nə edirsən bu yazığın boynundan boğub?

– Öldürürəm. Bunun kimi bir adam qoymuşdu məni bu sandığa. Bunun üçün də qaranlıqda, dünya işığı görməyib, əziyyət çəkib durdum. Ac qaldım, arıqlayıb bitdim. Buna görə də mən bu adamı öldürüb intiqamımı alacağam.

– Yaxşı, axmaq nə danışırsan, bu qədər böyük gövdənlə sən bu kiçik əl sandığına necə sığışmısan? Yalan deyirsən!

– Vallahi, yalan demirəm.

– Qəribədir axı, mən inanmıram sənin bu sandıqdan çıxdığına. Yenidən gir baxım, – deyir tülkü.

İlan, kəndlinin boynundan çıxıb sandığa girir.

– Bax girdim, sığışıram! – ilan sandıqdan başını çıxarıb deyir.

– Yalanın üstü açıldı. Bax başın çöldə qaldı! – deyir tülkü.

İlan başını da sandığın içinə qoyur. Tülkü tez sandığın ağzını örtür, deşiyini də tutur. Sonra, sandığın üstündə oturub:

– İlan, sənə yaxşılıq yaramır! – deyə tülkü qışqırır. Sonra o kəndliyə:

– Mən səni ilandan qurtardım, indi get mənə kök toyuqlarından gətir, – deyir.

– O nədir elə, mən sözümdən çıxarammı heç? Sən ki məni ölümdən qurtardın. Sən bu kolun dibində yat, mən də gedim toyuqları gətirim. Kəndli evinə gedib olan bitəni arvadına danışır. Kəndlinin arvadı deyir:

– Hey axmaq, tülküyə ki, toyuq götürüp verəcəyinə qoşalülə tüfəngini də alıb gedərək onu öldürüb, mənim kürküm yaxalıq üçün dərisini gətir.

– Vallahi, doğru deyirsən qadın. Ver indi bu içəri otaqdakı tüfəngi, deyib tüfəngi də alıb tülkünün olduğu yerə gedir. Tülkü isə kəndliyə inanmayıb, o gedincə başqa bir kolun dibində yatıbmış. Baxır ki, kəndli çiynində tüfəngini də alıb kolluğa doğru gedir. Bunu görən tülkü deyir:

– Hey namərd, bilirdim ki, sənə etibar olmaz.

Tülkü qaçıb gedir.

Eniligim, Senligim qapını aç

Xəbər xəbər haplis,
Hanbegeni adiylis,
Gülme Mama,
Gülsənə Patima,
Yarım baş Kiştey,
Tüfəng attım marala,
Vurmadı, yar yüksəkdir deyə,

Dərisi tüfəng qılıfına,
Buynuzu xəncər sapına,
İncə bağırsaq Əliyə,
Qalın bağırsaqVəliyə,
Damaq Totaya,
Damaqaltı Bolata
Öldürən çiban çıxsın
Çiyələk Məhəmmədə!

Bir varmış, bir yoxmuş, bir keçi varmış. Keçinin iki balası varmış. Bunların bir qalın qapılı evləri də varmış. Keçi, balalarını evdə qoyub, bunlara qapını da möhkəm bağlatdırıb, özü də hər gün gedib otlayıb, məməsini südlə və arxasını otla doldurub dönərmiş. Hər gün evə gəldiyində keçi balalarına sevinib bunlara oxuyurmuş:

– Enliyim, Senliyim, qapını aç!
Sizin ananızam;
Arxamı doldurub ot da gətirdim,
Məməmi doldurub süd də gətirdim, –

deyirmiş. Bunlarda qapını açıb anasını sevinclə qarşılayıb otdan yeyib, süddən içib, çox ləzzət alırmışlar.

Bir gün qurd otlaqda otlayan keçiylə qarşılaşır. Qurd ondan soruşur:

– Nə edirsən, keçi, otlayırsanmı, harada yaşayırsan, necə yaşayırsan, balaların varmı, neçə balan var, onları saxlaya bilirsənmi?

Keçi cavab verir:

– Evim də var, iki balam da var, xoşbəxt yaşayıram. Qurd soruşur:

– Böyükdürlərmi? Balalarına nə deyirsən?

Keçi:

– Birinə Turkaz, birinə də Böyükmıx deyirəm, – deyə cavab verir. Keçi qurdu çəmənlikdə gördüyündən bəri onun niyyətini anlamışdı. Axşam qayıdıb, balalarını yemlədikdən sonra bunlara belə deyir:

– Mən olmayanda sizin yanınıza qurd gələ bilər. Ona otlaqda rast gəlmişdim. Balaların varmı, adı nədir, harada yaşayırsan – deyə soruşdu. Qətiyyən o gəlib sizə mənim kimi mahnı oxuyarsa, qapını açmayın, o sizin adlarınızı məndən soruşduğunda birini Turkaz, o birini də Böyükmıx çağırdığımı dedim. O gələrsə, belə çağırar, siz də ona deyirsiniz, turkaz taxdıq, böyük mıxı da çıxart. Bundan sonra mən özümü sizə tanıtmaq üçün qapının arxasından qızıllı ağ ayaqlarımı göstərərəm. Ayağımı görməsəniz, qapını açmazsınız – deyir.

Balalarını möhkəmcə tənbehləyib keçi tezdən yenə otlamağa gedir. Bir az sonra qurd, keçinin olmadığını bilib, bunların evinə gəlir, keçinin səsinə oxşadıb bu qapının önündə qışqırır:

– Turkaz, Böyükmıx, açın balalarım qapını, sizə süd də gətirdim, ot da gətirdim.

– Turkaz da taxdı, boyük mıxı da çaxdıq, sən bizim anamız deyilsən, – deyir oğlaqlar.

– Niyə tanımırsınız, mən sizin ananızam, açınız – deyə qurd, səsini keçinin səsinə daha çox bənzədərək deyir.

– Sən bizim anamız deyilsən, bizim anamızın ağ topuğu, topuğunda altın bilərziyi var, – deyir oğlaqlar.

Qurd dəyirmana gedib, ayağını una bulayıb, barmaqların asamandan üzüklər taxıb, qayıdır gəlir və təkrar səslənir:

– Budur mənim ağ biləyim, qızıl üzüklü barmaqlarım, açın indi! Bunlarda inanıb, açırlar. Qurd da girib, oğlaqları udur.

Axşam olur. Keçi yenə arxasına ot qoyub, məməsini südlə doldurub, evinə gəlir. Baxır, qapı açıqdır, evdə heç kim yoxdur. Bunun qurdun işi olduğunu anlayır. Otunu oraya qoyub, çıxır gedir. Yolda mis buynuzlarını itiləyib, birbaşa qurdun qaldığı yerə gedir. Qurdun damına çıxır və hoppanmağa başlayır. Qurd səsi eşidib deyir:

– Kimdir mənim damımda səs-küy salan, yeməyimə toz tökən?

– Mən mən mən, mən mən mən! Bir buynuzum yer süpürür, bir buynuzum göy süpürür, çıx meydana! – deyir keçi.

Qurd cavab verir:

– Mən deyiləm sənin balalarını yeyən, o filan yerdəki ayıdır.

Keçi gedir, ayının damında hoppanır. Ayı da soruşur:

– Kimdir mənim damımda səs-küy salan? Yeməyimə də toz qatan?

– Mən mən mən, mən mən mən! Bir büynuzum yer süpürür, bir buynuzum göy süpürür, çıxsana sən meydana!– deyir keçi.

– Mən deyiləm sənin balalarını yeyən, qurddur, – deyir ayı.

Keçi təkrar qayıdıb, qurdun damına çıxır, yenə hoppanmağa başlayır. Qurd yeməyini yeyib çıxır. Bunlar savaşmağa başlayır. Keçi buynuzuyla birdən vurub, qurdun qarnını yarır. Birdən-birə "məə,məəə!" – deyə qurdun qarnından iki oğlaq çıxır. Keçi, Enilik, Senilik oğlaqlarını alıb evinə qayıdır.

Baqa kepden çikgan kiz // Qurbağanın qınından çıxan qız

Bir varmış, bir yoxmuş, hər zamanda, qızlar evdə var zamanda, bildirçin qabarıq idi, qabarıq toyuq tərs gedirdi, çilləri qızıl idi, quyruğu uzun idi. Ağacın içi ilə, Allahın gücü ilə, ağzında ağızlığı ilə, içində tütünü ilə bir kənddə, bir şəhərdə bir Xan varmış. O Xanın üç oğlu varmış. Bir gün Xan oğullarını çağırıb deyir:

– Mən ölmədən sizə qız almaq istəyirəm. Siz hər üçünüz ox atınız. Oxunuzun düşdüyü yerdən sizə qız alıb toy edəcəm.

Böyüyü oxunu atır. Ox gedib bir gözəlin olduğu kəndə düşür. Xan oğluna o qızı alıb yeddi gecə, yeddi gün toy edir.

Ortancılı da öz oxunu, öz sevdiyi qızın olduğu kəndin qapısına atır. Xan oğluna o qızı alıb yeddi gecə, yeddi gün toy edir. Kiçiyi də öz oxunu atır. Ox yox olub gedir. Oğlan oxunu axtarmağa çıxır. Hər yerə gedib oxunu axtarır. Heç "Gördük" deyən olmur. Oğlan xeyli zaman axtarıb bir gölün sahilində oturub, başından keçən işə ağlamağa başlayır.

Göldən bir qurbağa çıxıb dillənərək:

– Oğlan, ağlamaqdan muradın nədir? – deyir. Oğlan:

– Muradım, oxumu itirmişəm, onu tapmaqdır – deyir. Qurbağa:

– Elə isə ağlama, budur sənin oxun. Mənə dəymişdi. Mən sahibi çıxar deyə saxladım – deyir. Oğlan:

– Çox sağ ol! Mənim qismətimsən sən, deyərək qurbağanı götürüb gedir. Evinə çatıb atasına deyir:

– Mənim oxum budur!

Xan yeddi gecə, yeddi gün toy edib, oğluna qurbağanı alır. Oğlan evində bir çuxur qazıb, içinə su töküb, qurbağanı salır.

Bir gün Xan oğullarını çağırıb deyir:

– Sabah üçünüz də qadınlarınıza üç cür yemək bişirtdirib gətirin. Baxım, görüm hansı gəlinin yeməyi yaxşıdır.

Kiçik oğul evinə gəlib, çox qəmgin oturur. Qurbağa soruşur:

– Oğlan, niyə qəmginsən?

– Qəmgin olmayıb neyləyim, atamız sabah qadınlarımızın bişirdiyi yeməyi istəyir. Qardaşlarımın arvadları yemək bişirə bilər. Mən isə özüm bişirib aparacağam. Mənim bişirdiyim yeməkdən nə olacaq?

Qurbağa:

– Onun dərdini çəkmə, sabah düşünərik – deyir.

Sabah açılır, stolun üstündə ağzı bağlı bir boşqab qoyulur. Qurbağa deyir:

– Oğlan, bu boşqabı götür, get! Qətiyyən ağzını açma!

Oğlan boşqabı götürüb gedir. Xan əvvəlcə böyük gəlinin bişirdiyi yeməyi yeyib deyir:

– Pis deyil.

Sonra ortancıl gəlinin bişirdiyi yeməyi yeyib deyir:

– Bu da pis alınmayıb.

Sonra qurbağanın yeməyinin qapağını açır, yeməyin gözəl qoxusundan evdəki insanlar doyurlar. Qurbağanın yeməyinə güləcəyik, deyən adamlar bunu necə bişirdiyini düşünüb dəliyə dönürlər.

Günlərdən bir gün, Xan bir daha oğlanlarını çağırıb deyir:

– Sabah günortayadək arvadlarınıza bir xalı toxutdurub gətirin. Görüm, hansınızın arvadı hünərlidir. Kiçik oğlan evinə qayıdıb yenə qəmgin oturur.

Qurbağa soruşur:

– Oğlan, niyə qəmginsən? Oğlan:

– Atamız sabah günortaya qədər qadınlarınıza xalı toxutdurun gətirin dedi. Qurbağa:

– Onun dərdini sabah günorta çəkərsən, indi üzülmə, öz işini gör – deyir.

Səhərisi gün günorta çağı qurbağa deyir:

– Divardaki yataqda mələfəyə sarılmış xalını götür get! Oğlan gedir. Xan böyük gəlinin toxuduğu xalçanı açıb:

– Pis deyil! Az vaxt vermişdim – deyir.

Sonra ortancıl gəlinin toxuduğu xalçaya baxır, o da həsirə oxşayan bir şey olur. Sonunda qurbağanın xalısını açır. Açsa, hamısı da heyran olub qalır. Xalının üstündə xanın, oğullarının və gəlinlərinin, bütün vəzirlərinin, vəkillərinin şəkilləri var. Xan və vəzirlər heyran olub, bunda bir hikmət var, – deyə düşünürlər.

Günlərdən bir gün Xan oğullarını çağırıb deyir:

– Sabah günorta üçünüz də qadınlarınızı yanınıza salıb gəlin.

Kiçik oğlu evinə gəlib, qəmgin oturur. Qurbağa soruşur:

– Oğlan, niyə qəmginsən? Oğlan:

– Niyə qəmgin olmayım ki, sabah atamız günortaya qədər qadınlarınızı da yanınıza salıb gəlin, – dedi. Qardaşlarım qadınlarını götürüb gedəcək, mən də səni əlimə alıb gedəcəm. Qurbağa:

– Onun dərdini sabah çəkərsən! – deyir. İkinci gün getmək vaxtı gəlir. Qurbağa deyir:

– Oğlan, sən get, mən bir azdan gələrəm. Mən gəldiyimdə atanın qalası silkələnəcək, sən elə et ki onlar qorxmasın. Oğlan gedir. Xan soruşur:

– Qadının hanı?

Oğlan:

– Gələcək!– deyə cavab verir, Birdən qala silkələnir.

Xan:

– Yer sarsılır, xeyir iş görmək lazımdır! – deyir.

Oğlan:

– Yer sarsılmır, mənim qadınım gəlir, – deyir.

Bir az sonra qurbağa, qəlibindən çıxıb, gün kimi, ay kimi qız olub gəlir. Xan, vəziri ayağa qalxıb ona hörmət edirlər. Qızın gözəlliyinə, üstündəki geyiminə heyran olub qalırlar. Sonra hər kəs öz yerinə oturur. Süfrə qurulur, Xan yemək üçün izn verir. Qurbağa qız böyük gəlinlərə baxıb bunlar yesə, mən də yeyərəm deyir. Onlar isə buna baxırlar: "Bu necə yeyir görəsən? Bu necə yeyirsə, biz də elə yeyərdik” – deyə düşünürlər. Sonunda qurbağa qız yeməyə başlayır. Süfrədəki mürəbbədən yeyib, paltarının yanına toxundurur, ikinci qaz ətindən yeyib sümüyünü torbasına qoyur. Sonra ördək ətindən yeyib onun da sümüyünü ayrı bir torbanın içinə qoyur. Böyük gəlinlər də bunu kimi etmək istəyəndə mürəbbə ilə paltarlarını ləkələyirlər. Yemək bitdikdən sonra Xan bunları alıb bağçaya aparır. Bağçada gəzib meyvələrdən yeyib, hovuz kənarında otururlar.

Xan deyir:

– Gəlinlərim, mənə bir hünər göstərə biləniniz varmı? Qurbağa qız böyüklərinə hörmətini saxlayıb gözləyir. Onlar da buna baxırlar. Axırda qız deyir:

– Atacan, izin versən mən bir hünər göstərərəm! Xan izin verir.

Qurbağa qız torbasından mürəbbə ləkəsini barmağıyla götürüb:

– Dəniz ol! – deyir. Oturduqları yerdən başqa hər yer göy dəniz olub qalır. Sonra qazın sümüyünü alıb:

– Üzün, qazlar! – deyə atır; sürü-sürü qaz dənizdə üzür. Bu dəfə ördək sümüyünü alıb:

– Üzün, ördəklər! – deyə dənizə atır; sürü-sürü ördək dənizdə üzür. Sonra qurbağa qız soruşur:

– Atacan bu dənizi, qiyamət gününədək saxlayımmı, yoxsa yox edimmi?

Xan:

– Yox et, qızım, seyr edib necə əcayib olduğunu gördüm! – deyir.

Qurbağa qız:

– Gəl, dəniz! – deyir; dəniz gəlib, mürəbbə ləkəsi olub qalır.

– Gəliniz, qazlar! – deyir; qazlar sürü şəklində gəlib, torbaya girdilər.

– Gəliniz, ördəklər! – deyir; ördəklər gəlib sürü şəklində o biri torbasına girdilər.

Sonra böyük gəlin çıxıb:

– Babam, izn verirsən məndə bir hünər göstərərdim, deyir. Xan:

– Göstər, qızım! – deyir.

Böyük gəlin:

– Dəniz ol! – deyə, mürəbbə ləkəsini alıb Xana doğru atır; mürəbbə gedib Xanın saqqalına yapışıb qalır.

Böyük gəlin bir daha:

– Üzün, qazlar! – deyə Xana doğru torbanı yelləyir; içindəki sümüklər gedib Xanın üzünə dəyir.

Xan:

– Çox sağ ol, bəsdir, daha sən hünərini göstərmə, yoxsa dünyanı başıma uçuracaqsan! – deyir.

Sonra ortancıl gəlini çıxıb:

– Atam, mən də göstərim bir hünər, – deyir. Xan:

– Göstərmə! Bu qaş qayırarkən, sən göz çıxararsan. Hünərin varsa, evinə çatanda ərinə göstərərsən! – deyir.

Oğlan – evə gedincə bu qız yenə qurbağa qılığına girəcək – deyə tez tələşa düşüb qıza deyir:

– Açarları ver, evə gedəcəm. Qız deyir:

– Tələsmə, birlikdə gedək. Oğlan deyir:

– Tələsirəm, sən sonra gələrsən. Qız açarları verib deyir:

– Məndən əvvəl evə girsən, peşman olarsan. Oğlan deyir:

– Peşman olmağım önəmli deyil. Evə gedib qurbağanın qılığını oda atır. Bir azdan qız:

– Yandım, kül oldum – deyir. Vay oğlan, üç gün səbr etsəydin, məndən sənə qadın olardı, indi öz başının çarəsinə bax, – deyib göyərçin olub uçub gedir.

Oğlan bunu görüb yerlərə döşənib ağlayır. Bu xəbəri eşidən xan və xalqı cəm olur. Oğlanın isə göz yaşı sel su yerinə axır.

Oğlan – mən yaşadıqca onu tapmamış əl çəkmərəm – deyib, çəkidə yüngül, yeməkdən ləzzətlisini götürüb yola düşür. Yeridiyi yerə alaula bitir, durduğu yerə toburgu bitir. Pencərini yeyib, toburgasını yandırıb müqəddəs göy saraylara çatıb, içinə girir. Girincə, göy saçlı qadının oturduğunu görür. Oğlan:

– Evinizə yaxşılıq, anam! – deyir. Qadın:

– Gələn, sənə də yaxşılıq, balam, xoş gəldin! – deyir.

– Sağ ol!

– Balam, necə gəlib çıxdın bura, – deyə soruşur o qadın. Oğlan başından keçənləri danışır, qadın:

– Oğlan, tələsmisən, – deyir. O qız mənim böyük bacımın qızıdır. Anası hirsləndiyində bəddua edib, bir müddətliyinə onu qurbağa qılığına soxmuşdu. Sən onun qılığını yandırdığın gün vaxtının bitməsinə üç gün qalmışdı. Qız buraya gəldi, sonra dayanmadı, getdi, – deyir.

Oğlan:

– Allahını sevirsənsə, anam, nə tərəfə getdiyini de mənə – deyə yalvarır, qadın:

– Söyləyərəm, əgər məni doyuracaq qədər yemək versən, – deyir.

Oğlan yemək verir, qadın deyir:

– Buradan şərqə doğru gedərsən, ortancıl bacım deyəcək – deyir.

Oğlan oradan çıxıb aylarca gedib, iynə boyu yol gedib başqa bir saraya gəlir. Oğlan sarayın içinə girir. Baxır ki, ağsaçlı qadın oturur.

Oğlan:

– Evinizə yaxşılıq, anam! – deyir. Qadın:

– Gələn, sənə də yaxşılıq, necə gəlib çıxmısan bura? – deyə soruşur. Oğlan başından keçənləri danışır. Qadın deyir:

– Balam, o qız mənim böyük bacımın qızıdır. Məni doyuracaq yemək ver, sənə hara getdiyini deyim. Oğlan yemək verir qadın deyir:

– Şərqə doğru gedərsən, böyük bacımın sarayına çatarsan. Qız orda olur.

"Yeriməklə bütün yollar qısalar" deyib oğlan yeriyərək başqa bir saraya gəlir, içəri girir. Baxır ki, yaşlılıqdan ərimiş bir qadın var. Qadın oğlana hal-xətir soruşduqdan sonra:

– Necə gəldin bura? – deyə soruşur.

Oğlan başından keçənləri danışır. Qadın deyir:

– Balam, tələsmisən. O qız mənim qızımdır. Mən bir şeyə hirsləndiyimdə bəddua edib bir müddətliyinə onu qurbağaya döndərmişdim. Sən qılığı yandıranda onun vaxtının bitməsinə üç gün qalmışdı. Qızım buraya da gəldi. Mən oğlanı niyə pərişan edib gəldin deyə danlamışdım. Sonra o, buradan getdi.

– Anam, hansı tərəfə getdi? – deyə soruşur oğlan. Qadın:

– Məni doyuracaq yemək versən, yerini deyərəm. Oğlan yemək verir. Qadın deyir:

– Düzə düz gedirsən, əjdahanın qalası var. Sənin qismətindirsə, əjdəhanın yatdığı vaxtı ora çatarsan. Qalaya girərsən. Əjdahanın qarşısında yanan körük var, taxtın altında bir balta da var. Taxt ilə körüyün arasında bir qapı var. O əjdahanın hininin qapısıdır. Hinin içi dolu toyuq və toyuqların arasında bir ağ xoruz var. O ağ xoruz sənin arvadındır. Sən o arvadı da, baltanı da alıb qaçarsan. Qaladan uzaqlaşdığında xoruzu yerə qoyub:

– Sən mənim qadınım idin, indi niyə xoruz oldun?! – deyib balta ilə vurub başını kəsərsən. O zaman ağ xoruz qız olar və artıq başqa bir qılığa girə bilməz, – deyir qadın.

Oğlan qadının dediklərini edir. Xoruzun başını balta ilə vurduqda xoruz dönüb gözəl qıza çevrilir. Oğlan qızı alıb anasına aparır. Anasından razılıq alıb onu öz sarayına gətirir. Xan sevinib hökmü altında olan hər yerdən insanları toplayıb Çanaqqala dəfi ilə, turk sazı ilə yeddi gecə, yeddi gün toy çalıb, öz yerinə xan təyin edərək oğlunu taxta çıxarır.

Qarasaç

Biri var imiş, biri yox imiş. Bir kənddə bir kasıb var imiş. Onun arvadı ölübmüş, üç cavan qızı qalıbmış. Atası qızlarını çox sevirmiş. Bunların qonşuluğunda bir dul qadın var imiş. Bu qadın bu qızların atası ilə evlənmək xatirinə hər gün qızları çağırıb, başlarını yuyub, saçlarını darayarmış.

– Atanıza məni alsanız, mən sizə bunları edərəm. Mənim etməyəcəyim yaxşılıq yoxdur – deyir. Qızlar da hər gün hər gecə atalarına:

– Ata, o qadını al, bizə ana olsun – deyə yalvarırlar. Atası da:

– Qızlar, mən onu tanıyıram, siz deyən qadın yaxşı qadın deyil – deyib geri çəkilir. Qızlar çox incidəndə atası çarıqlarını göstərib:

– Bu çarıqlarım cırılanda alacağam – deyir. Qızlar dərhal bu xəbəri qadına çatdırırlar. Qadın qızların evinə gəlib, çarığı asılan yerindən götürüb, kül su ilə yuyur, sonra qızlara deyir:

– Aparın bu çarıqları yerinə qoyun, o biri cümə atanızla mən dediyim kəndə gedərsiniz – deyir. Qızlar qadın dediyi kəndə gedirlər. Atası baxıb:

– Daha neyləyim. İndi ki belə oldu, alım bu qadını – deyir.

Qadın gəlib rahatlanandan sonra, qızlara hər cür əziyyət edir. Onlarla dalaşır.

Aradan bir az zaman keçdikdən sonra qadın bir gün əri də evdə olmayanda çoxlu yemək bişirir və döşəyini salıb yatır. Əri gəlib:

– Qadın nə olub, ağrıyırsanmı? – deyə soruşur.

– Nə olsun, sənin qızlarının üçü də birləşib məni təklədilər, qabırğalarımı sındırdılar – deyib ağlayır.

– Səbəbi?

– Onların dalınca gələn oğlanı mən qovdum deyə. Sən bu qızlarını başa salmasan, el içində biabir olacaqsan. – deyir.

Kişi bu sözləri eşidib qızlarını qovmaq üçün bir az gəzintiyə gedir. Başı görünməyən böyük dağ olur. Dağın bir yanı böyük yarğan olur. Yarğanın dibində alması yetişmiş bir

ağac vardı. Bu kişi o ağacın dibində bir dərin quyu qazıb üstünə budaqlar döşəyib, onun üstünə ot səpib sonra ağacın almasını yığıb otun üstünə tökür, evinə gəlib qızlarına deyir:

– Bir yerdə çoxlu yetişmiş alma var, 3-4 torba və bir qab da su götürün, gedək onu yığaq. Kişi arabasına minir, qızlarını da mindirir, ağaca çatanda qızlara deyir:

– Siz indi üçünüz də arabadan düşüb gedin. Almaya çatanda üçünüz də tez gedib yığın.

Qızlar atalarının dediyi yerə birlikdə gedib, birlikdə almalığa atılıb, alma olan yerin üstünə çıxırlar. Atası gəlir ağacın birini çəkir və qızlar quyuya düşürlər. Qızlar qışqırışır:

– Ata, bizi burdan çıxar. Qızlar nə qədər yalvarıb yaxarsalar da, atası bunları eşitmir. Qızlar da, üstünə yığılmış almalar da, quyunun dibinə düşür qalır. Atası gətirib qızlara su və bir az da yemək verib gedir. Qızlar atalarının bu rəhmsizliyini görüb quyudan çıxacaqlarına ümidlərini itirirlər. Düşünürlər ki, burda qalsaq, acımızdan öləcəyik. Almaları bir torbaya yığanda yemək olan torbanın içindən çıxan böyük bıçaq tapırlar. Bu bıçaqla quyunun bir tərəfindən qazmağa başlayırlar. Bu deşikdən çıxsaq, özümüzə yemək tapa bilərik, – deyə düşünən qızlar gecə-gündüz demədən quyunu qazmağa davam edirlər.

Bunlar burda dursun. Biz gələk qızların olduğu mədənə.

O dağ göyə qədər uzanan bir dağ idi. O dağın o biri yanında bir xanın şəhəri vardı. O şah ovçuların dediyi “qaranlıq yerdə saxlanan at yaxşı olur” sözünə inanaraq, o dağı deşdirib, at tövləsi düzəltdirib, atları orda saxladır. Xan özünün mindiyi ayğırı xurma ilə bəsləyirmiş. Qızlar deşiyi qazanda bir yarıq görürlər. Baxıb görürlər ki, böyük bir at tövləsi var. Bütün atlardan seçilmiş bir at ayrı saxlanır. Qarşısında xurma da var. Qızlar tez xurmanı götürüb deşikdən geri qayıdırlar. Bir az vaxt keçəndən sonra ata baxan adam gəlib atın çox arıqlayıb üzüldüyünü görüb xana xəbər verir. Xan ayğırını çıxarıb mollalarına göstərir. Mollalar ayğırın ağrısının olmadığını, ola bilsin ki, şeytanın mindiyini deyir. Atı şeytandan qorumaq üçün ona dua yazıb boynundan asmaq lazım olduğunu deyirlər. Xan tez qazısını çağırıb ayğıra dua yazılmalı

olduğunu deyir. Qazı da tez dəstəmaz alıb, iki dua yazıb birini ayğırın yalına taxır, birisini də ayğırın üzünə, başına sürtür. Ayğırı bir cümə saxlayıb baxırlar. Ayğır yıxılacaq dərəcəyə çatır. Xan acıqlanıb qazını çağırır:

– Ayğırıma neyləmisən? Gör nə hala düşüb!!!

Qazı deyir:

– Çarə edə bilməyəcəm. Qazı and-aman edəndən sonra xan ayğırını inandığı bir vəzirinə tapşırır. Vəzir ayğıra xurma tökür, özü də gizlənib pusur. Qızlar gəlib xurmanı götürəndə vəzir bunu görür. Tez gəlib qızın qolundan yapışır, dartıb çıxarır.

– İnmisən, cinmisən, – deyə soruşur. Qız başlarına gəlmiş əhvalatı danışır. Vəzir qızların üçünü də götürüb xanın yanına aparır. Xan qızları söylədib dediklərinə qulaq verir. Qızların gözəlliyinə baxıb heyran qalır. Deyir:

– Mən sizin kimi gözəl qızları heç yerdə görməmişəm. Ola bilməz ki, belə gözəl qızların bir hünəri olmasın. Üzünü böyük qıza tutub – sənin nə hünərin var? – deyə soruşur.

Qız deyir:

– Mənim nə hünərim olsun? Bir iynəyə saplanan ip ilə qırx paltar tikirəm. Xan ortancıl qızdan soruşur:

– Sənin nə hünərin var? Qız deyir:

– Mənim nə hünərim olsun, bir yumurtanın qabığı qədər düyü ilə qırx nəfəri doyururam. Xan kiçik qızdan soruşur:

– Bəs sənin nə hünərin var? Qız deyir:

– Mənim nə hünərim olsun, altın kəkilli oğlan da, ay üzlü qız da doğaram. Xan bu cavablardan razı qalıb, böyük qızı ayğırını saxlayan vəzirə verir, ortancıl qızı da başqa bir vəzirinə verir. Kiçik qızı da özü alır. Aradan bir az vaxt keçdikdən sonra xan qızları sınamaq üçün qırx adamlıq paltar götürüb bir iynəni də sapladıb böyük qızı yanına çağırır:

– Haydı hünərini görüm, – deyib boş bir evə salır. Qız dediyi sözün qarşısında aciz qalır. Kiçik bacısı bunun halından xəbər tutub xandan gizlicə ip verir. Böyük bacı da bir-neçə günə paltarları tikib qurtarır. Xan çox razı qalır. Sonra ortancıl qıza bir yumurta qabığı qədər düyü verib:

– Qırx adama yemək bişir, – deyir. Ona da kiçik bacısı kömək edir, ortancıl qız da dediyni edir.

Aylar, günlər gəlib keçir, kiçik bacı hamilə qalır. Buna böyük bacıları baxır. Vaxt gəlib vədə çatanda bu qız bir qızıl kəkilli oğlan, ay üzlü qız doğur. Qiz özü halsız qalır. Bacılar görür ki, bu qızın hörməti xanın yanında onlarınkından çox olacaq, tez uşaqları bir sandığa qoyub azdırırlar. Alaçıqdan təzə küçükləmiş qancığın küçüklərini gətirib bacılarından olmuş uşağın yerinə qoyub xana xəbər yetirirlər ki, bəs arvadın küçük doğub. Xan gəlib öz gözü ilə görür. Tez buyurur:

– Balalarını öldürün, özünü də qamışlığa qoyun, girən də lənət yağdırsın, çıxan da. Mən xalq arasında biabır oldum.

Vəzirlər dərhal xanın buyruğuna əməl edirlər. Qız tez ölüb qalmasın deyə ona su da, yemək də vermirlər.

Uşaqların olduğu sandıq şəhərdən bir günlük yol getdikdən sonra qoca bir balıqçının rastına çıxır. Qoca qarmaqları dartıb sandığı görür. Çox sevinir. Elə bilir qızıl tapıb. Evdə açıb baxıb görür ki, çox gözəl iki uşaq var. Qadın da bunu görüb çox sevinir. Hər iki qoca övladları olmadığına görə nəsibimizə çıxıb, qismətimizdir, – deyib uşaqlara baxır.

Aylar illər gəlib keçir, oğlan oğlan olur, qız da qız. Qocalar bunlardan şad olub oğlana at, qılınc, ox, yay verir. Oğlan savaşmaq öyrənir. Hər gün ova gedir, qarşısına nə çıxsa, onlardan sadəcə dördünü öldürüb geri qayıdır. Oğlan ova getsə də, şəhər və obanın nə olduğunu bilmir.

Bunlar burda yaşayırlar. Qoca ata-anaları öləndə də yalnız qalırlar. Qocalar bu uşaqlara Tapıldı və Sevcan adlarını qoymuşlar. Tapıldı özünün adətinə görə hər gün ova gedir. Bir gün Tapıldı bir az uzağa gedir. O gün yol ağzında qırx atlısı ilə ov edən xana rast gəlir. Xan qırx adam ilə bir dənə belə ov etməzkən, Tapıldı göydə uçanı da, yerdə qaçanı da öldürür. Xan bu işə heyran qalır. Tapıldını başdan-ayağa süzür. Atına, silahlarına və özünün gözəlliyinə tamaşa edir. “Heyf, mənim atlılarımın arasında bunun kimi bir oğlan yoxdur” – deyə düşünür və deyir:

– Sən kimsən? Görürəm, igid adamsan. Biz qırx adam bir ov edə bilmədik. Sən nə qədər ov elədin.

– Mən də sizin kimi adamam. Hər kəs hünərinə görə ov edir, biz iki ov edərik. Siz də boş qayıtmazsınız, – deyib, öldürdüyü heyvanlardan ikisini alıb qalanlarını xana verir. Xan bu oğlanın kim olduğunu düşünür. Xan Tapıldını tanımaq üçün hər gün ova gedir. Tapıldı ilə hər gün qarşılaşır. O da hər gün ovundan xana verir. Xan almayanda deyir:

– Mən sizə verməsəm, ikisindən artıq vurmaram. Xan nə qədər sorğu-sual eləsə də, Tapıldının adından başqa heç nə öyrənə bilmir. Hər gün, hər gecə xanın evində Tapıldının sözü danışılır. İki bacı bundan təlaşa düşürlər.

– Əgər adı da Tapıldıdırsa, özü də gözəl oğlandırsa, bu bizim azdırdığımız oğlandır, – deyirlər. Biz bir əncam çəkməsək, əvvəl-axır bu işin üstü açılacaq və bizi daşlayacaqlar. Tezdən durub cindər qadının yanına gedirlər. Cindər qadın fala baxıb qısaca bunları deyir:

– Tapıldı sizin azdırdığınız oğlandır. Onun yanında bir qız da var. Bacılar cindərin sovqatını da verib qayıdırlar. Səhəri gün şəhərdən kənardakı ifritə qarını çağırıb istəklərini ona deyirlər. İfritə qarı:

– Çox asan işdir. Gedib tapım, sonra öldürüm, – deyir.

Bunlar ifritə qarıya çoxlu sovqat verirlər. İfritə qarı bir-neçə gün gəzib axırda Suvsara gözü sataşır. Qıza yaxınlaşıb:

– Axşamınız xeyir! – deyir. Suvsar illərdir insan səsi eşitmədiyindən səksənir, qorxusundan danışa bilmir. İfritə qarı:

– Qızım, qorxma, niyə qorxursan? – deyir. Suvsar səsi qısılmış halda, kim olduğunu soruşanda qarı deyir:

– Mənim inəyim itib. Onu axtara-axtara gəlib bura çıxdım. Səni görəndə yanına gəldim. Suvsar dedi:

– Onda xoş gəlmisən. Evə gəl, sənə yemək verim, ana. Qarı evə girir, yeməyə oturanda oğlan gəlir. Qarı qızı aldatsa da, qardaşından qorxuya düşdü. – Bu məni sağ qoymaz, – dedi. Suvsardan soruşdu:

– Qızım, Suvsar, sən təkmi yaşayırsan? Suvsar dedi:

– Anacan, qardaşımı qoyub necə tək yaşayım?

– Sən qardaşın gələndə ona de ki, qardaşım, mən bir yuxu gördüm. Onda qardaşın da səndən nə yuxu gördüyünü soruşacaq. Sən ona deyərsən ki, yuxumda bir ağsaqqallı kişi dedi ki, Günbatışda bir həyət gördüm, içində bir böyük ağac var. Ağacın dibində bir bulaq var, çıxan suyu durudur. Ağacın yarpaqları və budaqları da böyükdür. Kim o bulaqdan su içsə, ağacdan budaq qoparsa, o budaq hansı yerə basdırılsa, o yer şən olacaq. Qardaşın sənə o ağacı gətirəcək, deyərsən. Bax məni gördüyünü, mənim bura gəldiyimi deməzsən. Axşam olanda Tapıldı gəlir. Suvsarın halını pis görür. Soruşur:

– Nə olub, xəstəsənmi? Suvsar deyir:

– Mən keçən gecə bir yuxu gördüm. Yuxumda bir qəribə iş gördüm, sənə danışacam. Qız qarının dediyi yuxunu danışır. Tapıldı:

– Mən gedər, o ağacı sənə gətirərəm. Tapıldı bir qab su götürür, dan yeri söküləndə günbatana tərəf yol alır. Qarı hər gün gəlir, Suvsarın dizlərinə başını qoyur, saçlarını oxşadır, başına baxdırır, Suvsarın budlarından sorub qanın içib “yaxşı kişilər gecə gedib gecə qayıdır” deyib gecə gedir. Qarı Tapıldının on gündən tez qayıtmayacağını bilir. Tapıldı dörd gün gedib beşinci gün bir dağlığa çatır. Baxıb kənardan qalaların olduğunu görür. Bu qalalara yaxınlaşanda görür ki, qalanın bir tərəfində bir at, o biri tərəfində də bir it var. İtin arxasında ot var. Atın arxasında ət var. Tapıldı bunu görüb, bir az baxır. Tapıldı tez itin arxasındakı otu atın altına, atın altındakı əti də itin altına qoyur. İt də, at da yeməyə başlayırlar. Tapıldı isə bunların arasından keçib gedir.

Qalanın yanına yaxınlaşanda yolun iki yanında iki qara tikan görür. Bunların başları bir-birinə dəyirdi. Tapıldı tikanların arasına girib deyir:

– Hey tikanlar, sizdən bacıma iynələr götürürəm. – burdan bir-ikisini götürüb papağının arasına qoyur. Ətrafına baxınır və dəmir həyəti tapır.

Baxıb görür ki, dəmir qapı bağlıdır. Açmaq istəyirsə də alınmır. Qapı paslanıbmış. Tapıldı bir də görür ki, qapının aşağısında bir quyruq var. Quyruğu götürüb qıfıla sürtür. Qapını

açır. Tapıldı həyətə girir. Baxır ki, bir böyük ağac, yarpaqları enli, budaqları böyük, dibindən bulaq qaynayıb çıxır. Bir qara qarğa qalanın divarına qonub. Qarğa "qaaq, qaaq" deyib qarıldayır. Bir səs içəridən deyir:

– Tut qapı, onu! Qapı:

– Məni yağlayanı tutmaram deyib, tutmur. Tapıldı çıxıb qaçır. Div qaladan çıxıb:

– Ağac tut! – deyə qışqırır. Ağac:

– Məni sığallayanı tutmaram, – deyə cavab verir. Sonra at da, it də:

– Bizə yemək verəni tutmarıq – deyir. Tapıldı burdan canını qurtarıb qaçır. Bir-iki gün yolda qaldıqdan sonra gəlib evinə çatır.

Evin qarışısına gəldikdə budağı əkib suyunu tökür. O saat bulaq qaynayıb çıxır. Ağac böyüyür, gözəl yarpaqlar, böyük budaqları olan bir ağac olur. Bu vaxt Suvsar səsə oyanır, gəlib qardaşnı qucaqlayır. Bunlar gün çıxanda, gün batanda ağacın dibində oturub qalırlar. Tapıldı bacısınn alnından öpüb soruşur:

– Ağrıdınmı? Suvsar cavab verdi:

– Ağrımadım, amma darıxdım.

Suvsarın qanına girən Enem bulağın yanında Suvsarla qardaşını qucaqlaşıb oturan görəndə bundan ona xeyir gəlməyəcəyini anlayıb evinə qayıdır.

Tapıldı ikinci dəfə ova çıxanda xanla qarışılaşır. Xan hal-əhval tutduqdan sonra:

– İgid, sən hardaydın, görünmürdün? – deyə soruşur.

Tapıldı əhvalatı danışır. Ovladığından ikisini də götürüb gedir. Xan evinə gələndə yenə Tapıldıdan danışır. Xain bacılar tez Enemi çağırır:

– Qadın, Enem, sən işi bacarmadınmı? – deyə soruşurlar. Enem:

– Vallahi, nə bacardımsa elədim. Onu gedər gəlməz yola da göndərdim. Amma yenə də sağ qayıtdı. Bunlar Enemə yenə hədiyyələr verib:

– Sən istəsən, bacararsan, – dedilər. Enem:

– Onda mən bir daha gedim görüm əlimdən nə gəlir. Qarı yenə yola düşür. Gəzib gəlir Suvsarın yanına çatır. Suvsar isə ağacın dibində iş görür. Enemi görüb tez ayağa qalxıb, xoş gəldin deyərək ona yemək verir. Bunlar yeməyə otururlar. Enem deyir:

– Qızım, ananın sənə elədiyi yaxşılıqları necə dəyərləndirirsən? Suvsar:

– Çox gözəl dəyərləndirirəm. Çox sağ ol, ömrün uzun olsun. – deyir. Enem:

– Qızım, sən istəsən, sənin darıxmamağın üçün sənə həyan olaram – deyir. Suvsar:

– Anam, bildiyin bir şey varsa, elə – deyir. Enem:

– Qızım, sən qardaşına deyərsən ki, yuxumda mən bir Qarasaç qız gördüm. O qızı alsan, mənə də yoldaş olardı. Qardaşını onu alar gətirər, sən də daha darıxmazsan. Qarasaçın gözəlliyini, mehribanlığını sənə izah etmək üçün çox günlər lazımdır. Ancaq mən indi getməliyəm. Evdə işlərim var, – deyib qarı çıxıb gedir. Suvsar qardaşı gələndə "yuxusunu" danışır. Tapıldı bacısına acıyıb deyir:

– Əgər o qız bu dünyada varsa, mən onu taparam. Tapıldı bunu deyib yola düşür.

Ay gedir, il gedir, iynə boyu yol gedir, bir neçə gündən sonra bir qalaya çatır. Qapısının ağzına çatıb dayanır . Dörd tərəfə baxıb qalanın yaxınındakı daşa dönmüş adamları, heyvanları görüb heyrətlənir. Tapıldı qalaya girməyə çox çalışır, ancaq nə eləsə də, girə bilmir. Qapının ağzında dayanıb:

– Qarasaç! – deyə qışqırır, ancaq cavab gəlmir. Tapıldı topuğunadək daşa dönür.

– Qarasaç! – deyib ikinci dəfə qışqırır, belinədək daşa dönür.

– Qarasaç! – deyib üçüncü dəfə qışqıranda:

– Gəldim, oğlan, – deyib, gəlib qapını açır. Tapıldının daşa dönmüş yerləri açılır. Qarasaç Tapıldıya xoş gəldin deyib, qalaya alır. Yeyib-içdikdən sonra Tapıldı soruşur:

– Qarasaç, bu daşa dönən insanlar nə olan şeydir?

– Onların hamısı məni sevib gələn adamlardır. Onlar mallarını da alıb gəliblər. Mən cavab verməyəndə bunlar daşa dönüb. Sənin yaxşılığından, sənin səsindən onların hamısı

adama döndülər. Tapıldı qayıdıb baxıb gördü ki, həqiqətən bayaqdan daşa dönmüş insanların hamısı gəzinir.

Bunlara baxıb Qarasaç qışqırdı:

– Ay insanlar, sağ olunuz. Qayıdınız. Məndən sizə fayda yoxdur. Adamlar da mal ilə bərəkalla deyib, qayıdıb getdilər. Qarasaç dedi:

– Oğlan, sən mənim yanıma kefə gəlməmisən, bacın üçün gəlmisən. Mən bilirəm. Mən sənə nəsib oldum. Mənim atam dünyada birinci alim insan idi. O bilməyən şey yox idi. O özü bildiyi şeyləri mənə də öyrətdi. Atam-anam öldü. Mən onların qəbirlərini qoyub gedə bilmədim deyə yalnız qaldım. Kim gəlsə də, cavab vermədim. Ancaq indi səninlə gələcəm və sənə nəsib olacam. Bunlar durub atlarını yəhərləyirlər və yola çıxırlar. Bu vaxt Tapıldı atına baxır. Qarasaç soruşur:

– Noldu? Tapıldı:

– Mənim başqa bir diləyim qalmadı,– deyir.

Bunlar bir neçə gün yol gedib Suvsarın yanına çatırlar. Qarasaç ilə Suvsar qucaqlaşırlar. Bunlar bir-birini çox sevirlər. Tapıldı öz adətincə ova gedəndə Suvsar ona yemək hazırlamaq üçün köz yandıranda Enemi görür. Qarasaç Enemə xoş gəldin demədən tutub körüyə soxub yandırır, daha sonra çıxarıb daşlayır. Suvsar bunu görüb ağlamağa başlayır.

Qarasaç:

– Bacım, sən ağlama! Biz bunu öldürməsək, o bizi öldürəcəkdi – deyib onu sakitləşdirir.

... Xan Tapıldı ilə qarışılaşdıqda ona deyir:

– Sizi sarayımda qonaqlığa dəvət edirəm. Tapıldı:

– Sabah gələrik. Biz də üç nəfərik – deyib ovundan üçünü götürüb gedir. Evə çatanda Qarasaç Enemi göstərib Enemin Suvsara elədiyi işləri danışır. Tapıldı da xanın onları qonaqlığa çağırdığını deyir.

Qarasaç deyir:

– Çağırıblarsa, oğlan, sən get. Ancaq mənim dediyim kənddən get. Xan özünün qaravaşını lənətləyib. Sən də "Sənə lənət deyənə lənət olsun!" deyib onun başını sığallayarsan.

Yeməyə oturanda sənə "ye!" deyəcək. Sən də bu ağac göyərçinə yeməsini söylərsən. Xan "bu göyərçin ağacdır, yeməkmi yeyər?" deyəcək. Onda sən ona "İnsan küçük bala doğarmı?" deyərsən. Səndən gecə qalmağını istəyəcək. Sən də qalarsan. Səhər xan da, vəzirləri də, vəkilləri də götürüb bizə qonaqlığa gətirərsən. Gələndə suyun o biri yanınadək yol ilə gəlib, qalanın yaxınlığına gələndə qorxmadan gələrsən – deyir. Tapıldı deyir:

– Axı o yerdə sudan keçmək olmaz. Qarasaç deyir:

– Siz gələnədək mən orda şüşə körpü salacam. Tapıldı gedir, ovlaqda xanla qarşılaşır. Xanın istəyincə onunla qonaqlığa gedir. Xan nə qədər deyirsə, Tapıldı Qarasaçın dediyi kənddəki qaravaşın üzünə tüpürmür. Bunlar evə girib otururlar. Xan deyir:

– Oğlan yesənə. Bu da göyərçinini çağırıb "Sən ye, göyərçinim" deyir. Xan ondan soruşur:

– Oğlan, ağac göyərçin yeməkmi yeyər? Tapıldı deyir:

– İnsan küçük doğarmı?

– Ah evin yıxlmasın sənin, o məsələni sonra danışarıq, gəlin yemək yeyək. Yeyirlər, içirlər, kef edirlər. Gecə də qalırlar. Səhər tezdən oyanırlar. Tapıldı xana deyir:

– Mən də səni vəzirin, vəkilin ilə özümün kasıb evimə qonaqlığa aparmaq istəyirəm. Xan çoxdan bəri Tapıldının yaşadığı yeri görmək istəyirdi. Odur ki, fürsəti fövtə vermədi. Tez yola düşdülər. Gəlib çayın yanına çatanda şüşə körpünü görürlər. Xan yanında gələnlərlə heyran olub körpüdən keçirlər. Suvsarla Qarasaç bunlar qarışılayıb, "Xoş gəldin" deyirlər. Xan bir az ağlı başına gələndən sonra Suvsarla Qarasaçı görür. Gözəlliklərinə heyran olub "necə edim ki, bunlar mənim olsun" deyə xain-xain düşünür. Qarasaç onun bu xain düşüncəsindən xəbərdardır. Gəlib xandan soruşur:

– Xanım, qonaqlığınız necə keçdi? Bizimki sizin adətlərinizi yerinə yetirə bildimi? Xan:

– Bilmədi. Bu cavan adətdən kənara çıxdı. Qarasaç:

– Neylədi?

– Bu oğlan ağac göyərçini çağırıb, ye, göyərçinim deyib sinini geri çevirdi. Mən ağac göyərçin yeyərmi deyəndə, o da adam küçük balası doğarmı deyə cavab verdi. Qarasaç:

– Xanım, izn ver. Qarasaç Tapıldı ilə Suvsarı xanın qarışısına gətirib:

– Bunlar sənin qadınının doğduğu küçük balalarıdır,– dedi. Qarasaç hadisəni necə vardısa eləcə danışdı. Xan:

– Elə isə mən bu saat gedib hər iki qadını da öldürərəm! – deyib adamlar ilə ayağa qalxdı. Qarasaç:

– Çox gözəl olar! – dedi.

Xan adamlar ilə ayaqlananda Suvsar da, Qarasaç da bunların qulluğunda durdular. Xan Qarasaçı təpədən-dırnağa süzüb onun gözəlliyinə heyran qaldı. Görəsən, bu gözəli necə qoynuma alım deyə düşünərək sağollaşdı.

Yola düşüb şüşə körpüyə gələndə Qarasaç gözü ilə işarə edib körpünün üstündəki hər kəsi çaya tökdü. Tapıldı bunu görüb:

– Sən neylədin? Sən deyəsən mənim düşmənimsən. Təzə tapılmış atamı bütün adamları ilə çaya tökdün!

Qarasaç:

– Aman ver, oğlan! Onu öldürməsək, o səni öldürəcəkdi. Ona görə mən belə etdim. Səhər olanda bunların hər üçü yığışıb xanın qalasına gedirlər. Gedib görürlər bütün camaat yığılıb. Qarasaç olanları xalqa danışır. Xalq gedib Tapıldının anasını gətirib ona gözəl paltarlar geyindirib əvvəlki vəziyyətinə gətirirlər. Tapıldını da xan edirlər. Tapıldı abır həya ilə xalqı idarə edir. Bacısı Suvsarı da igid bir oğlana ərə verir.

Yaşav turuş yomaklar // Ailə-məişət nağılları

Külbay

Biri var idi, biri yox idi, üç ağa oğlu vardı. Kiçiklərinin adı Külbay idi. Böyük qardaşları bir eşşək də verib Külbaya odun daşıtdırırlarmış.

Bir gün Külbay odundan gələrkən yolda bir iynə tapır. Külbay iynəni alıb eşşəyə yüklədiyi yükün üstünə qoyur. Evə gələndə yükü eşşəkdən boşaldanda qardaşlar gəlir.

– Külbay nə edirsən? – deyə soruşurlar.

– Nə edim, yoldan bir iynə tapdım, odunların üstünə atdım. İndi onu axtarıram.

– Evin yıxılsın, iynəni də odunların arasına atarlarmı?

– Bəs harda saxlayaydım?

– Paltarının üstünə sancaydın.

– Yenə tapsam belə edəcəm.

İkinci gün Külbay odundan evə gələndə yolda bir biz tapır. Külbay bizi alıb paltarına sancır. Biz qursağını deşir.

Evə gələndə qardaşları baxır ki, Külbayın üstü-başı qan içindədir.

– Noldu? – deyə soruşurlar.

– Nə olsun, paltarına sanc dediniz, mən də sancdım, üstüm də qana bulaşdı. Qursağım da ağrıyır.

– Ay evin yıxılsın, sanc dediksə, daha bizi sanc demədik. Bizi tapanda kisənə atıb gəlməzlərmi?

– Yenə tapsam elə edərəm.

Üçüncü gün odundan gələndə Külbay bir küçük balası tapır. Evə gələndə torbadan küçük balasını çıxararkən küçük zəngildəyir.

– Küçük balasını torbaya salmaqmı olar? Ona yemək versən, sənin dalınca özü gələcək.

– Yenə tapsam elə edərəm.

Dördüncü gün odundan evə gələndə yolda bir böyük qazan tapır. Qazana çörək atıb, "küç, küç" deyə çağırır. Yemək bitir, amma qazan gəlmir. Sonra Külbay qazanı ip ilə eşşəyin quyruğuna bağlayır. Bir enişə çatanda qazan səs salır. Səsdən diksinən eşşək də hürküb qaçır. Külbay – eşşəyimi hara aparırsan, – deyə qışqırır. Qazan eşşəyin budlarına dəydikcə eşşək qaçır. Külbay birtəhər gəlib eşşəyə çatıb balta ilə qazanı eşşəyin quyruğuna bağladığı ipi kəsir. Sonra baltanın tərsi ilə qazanı döyür, əzir.

– Külbay, neyləyirsən? – deyə qardaşlar soruşur.

– Neyləyim, sizin dediyinizi elədim! – deyir Külbay. Sonra başına gələnləri danışır.

– Qardaş, bu ki qazandır, qazanı eşşəyin quyruğuna bağlamırlar, yükün üstünə qoyurlar.

– Yenə tapsam elə edərəm.

Beşinci gün də Külbay oduna gedib bir ağacı kəsə bilərmi, – deyə baxanda görür ki, ağacın gövdəsi oyuqdur, oyuğun içi bal ilə doludur. Külbay baldan bir az götürmək istəyəndə birdən pətək deşilir və bal Külbayın üzünə sıçrayır.

– Mənə niyə tüpürürsən deyib, acıqlanır və pətəyi dağıdır. Pətəyin içindəki arılar çıxıb üz-gözünü sancırlar. Külbay birtəhər canını qurtarıb qaçır. Evinə çatıb qapıları kilidləyib, sakitləşir. Qardaşları soruşur:

– Külbay nə olub, qapını niyə bağlayırsan?

– Daş əsgər gəlir, daş əsgər gəlir! – deyir Külbay. Bunu arının sancdığını bilib:

– Hardadır daş əsgər? – deyə soruşurlar.

– Meşədə bir ağac kəsirdim, onun içindən çıxıb çapdı daş əsgər! – deyə Külbay cavab verir.

– O daş əsgər çıxan ağacı bizə göstər. Bizimlə gəl, biz daş əsgəri qovaq.

– Vallah gəlmərəm, göstərmərəm, qovursunuzsa özünüz qovun! Qardaşlar əl çəkmir. Külbayı aldadıb aparırlar.

– Bax bu ağacdan çıxdı, özünüz gedin qovun, mən gəlmərəm – deyib Külbay sakitləşir.

Qardaşlar tüstüləyib arıları qovur, Külbayın dediyi ağacın yanına gəlib deyirlər:

– Biz eşşək ilə evə gedib bal qoymağa qab gətirəcəyik. Biz burda olmayanda sən balı axmağa qoymazsan. Külbay razılaşır. Bir azdan bir tülkü gəlib:

– Külbay, bir az bal ver yalayım – deyir.

– Qardaşlarım vermə deyib. İstəyirsən özün ye – deyir Külbay. Tülkü baldan doyunca yeyib gedir. Tülkü getdikdən sonra ayı gəlir:

– Külbay, bir az bal ver yeyim – deyir.

– Qardaşlarım vermə deyiblər. Mən verə bilmərəm. İstəyirsən özün ye – deyir Külbay. Ayı baldan doyunca yeyir. Sonra ayı deyir:

– Külbay, qardaşların evdə olmayanda gəlsəm, mənə yeməyə bal verərsənmi? Külbay bir az düşünüb:

– Verərəm,– deyir.

Ayı getdikdən sonra, qardaşları gəlib qablarını bal ilə doldurub eşşəyə yükləyir, Külbayı da götürüb gedirlər.

İkinci gün qardaşlar Külbaya deyir:

– Biz balın yarısını götürüb bazara aparırıq satmağa. Sən qalanını saxlayıb evdə qal. Kimsə gəlsə yeməyə qoymazsan! Qardaşlar gedirlər.

Bir azdan ayı gəlir:

– Qardaşlarım vermə deyib. Mən verəmmərəm. İstəyirsən get özün götür. Ayı evə girib, evdə baldan doyunca yeyir. Sonra deyir:

– Külbay, sabah yenə gəlsəm, mənə bal verərsənmi yeməyə? Külbay deyir:

– Mən verə bilmərəm, özün girib alarsan. Ayı "yaxşı!" deyib gedir. Qardaşlar gələndə görür bal azalıb. Tez soruşurlar:

– Külbay, balı kim yedi? Külbay cavab verir:

– Ayı gəldi. Məndən bal istədi. Mən də qardaşlarım vermə deyib, mən vermirəm, yeyirsən, özün ye" dedim. Özü girib yedi. Sabah yenə gələcəyini dedi.

– Elə isə sabah sən həyətdə durarsan, ayı gələndə özü girib yesin deyərsən, biz onu öldürərik, – deyir qardaşlar.

Külbay "Yaxşı!" deyir. İkinci gün ayı gəlir:

– Külbay, bir az yeməyə bal ver! – deyir.

– Mən vermirəm, özün gir ye – deyir. Ayı evə girəndə:

– Hey, qardaşlarım evdədir – deyir. Ayı qaçmaq istəyəndə

– Yox əşi, aldadıram səni – deyir.

– Belə zarafatmı olar, Külbay?! Qorxutdun məni, – deyib evə girir. Külbayın qardaşları ayını iki tərəfdən xəncərlə öldürürlər. Bunlar gecə yatırlar. Külbay ayının dərisini ağacdan asır. Gecə ayının dərisindən qanlar damıb Külbayın üzünə düşür. O da hirslənir "Mənə niyə tüpürürsən?! Bal yeməsəydin, qarnın yarılmazdı" deyir. Qardaşları:

– Külbay, səs salma, qoy yataq – deyir.

– Mən neyləyim, ayı tüpürür mənə! Tüpürür, dur ayrı yerdə yat deyirlər. Külbay durub başqa yerdə yatır. Aradan bir neçə gün keçir, kənddə birinin toyu olur. O toya Külbayın qardaşlarını çağırırlar.

Qardaşları Külbaya deyir:

– Sən evdə otur, biz toya gedək. Pəncərədən, qapıdan muğayat ol – deyirlər.

– Yaxşı, – deyir Külbay.

Qardaşları toya gedir. Birazdan Külbay baxır ki, cavanlar o yana bu yana qaçırlar. Birinin qolunda ət kəsiyi, birinin qolunda çörək kisəsi.

– Cavanlar, hara gedirsiz?

– Külbay, filan yerdə toy var. Ət, çörək var, durma sən də get. Külbay baltasını da, pəncərələri də, qapını da yerindən söküb özü ilə həmin yerə aparır.

– Külbaya baxın! – deyə uşaqlar da arxasınca gəlirlər. Külbay getdiyi kəndə plov qazanının, qovurma qazanlarının arasında gedir. Gətirdiyi qapı pəncərələr açılıb-bağlanıb plov, qovurma qazanlarına dəyir. Qadınlı-kişili hər kəs Külbaya baxıb onun niyə belə gəldiyinə heyrət edirlər. Qardaşlar gəlib, "ay evin yıxılsın, sən nə edirsən?" – deyirlər.

– Siz demədinizmi qapı-pəncərədən muğayat ol. Cavanları toya gələn gördüm, mən də gəlmək istədim. Qapı-pəncərəni də kənddə qoyub gəlsəm, siz danlayacaqdınız. Odur ki, özümlə götürüb gəldim.

Camaat bunu eşidib gülməkdən uğunub gedir. Külbayın qardaşları utanıb Külbayı da, qapı-pəncərələri də alıb ordan gedirlər.

Gecə Külbay yatanda qardaşları düşünürlər: "Bu bizi eldə-obada biabır elədi. Bunu yatdığı yerdə qoyaq, özümüz eşşəyimizi də götürüb gedək, Külbay da burda qalsın" deyirlər. Bunların oyununu eşidən Külbay oyanıb yatdığı yerdə yorğanın altına çör-çöp doldurur. Özü də gedir, qardaşlarının torbasının arasına girir. Qardaşları bundan xəbərsiz çıxıb gedirlər.

Bunlar gedib gecə bir yurda çatırlar. Baxıb görürlər ki, bir dükan var. Qapıları açıqdır, ama içində adam yoxdur. Külbayın qardaşları bir-birinə deyir:

– Bu dükanın qapıları açılıb, içində bir adam yox, gəl, görək pul varsa, alıb qaçaq.

– Qardaşlarım, mən girib baxaram dükana. Budlarım ağrıdı, daha məni burdan çıxarın, – deyə Külbay qışqırır. Qardaşlar deyir:

– Evin yıxılsın, biz səndən qaçırıq, səni də alıbmı qaçmışıq? Sonra Külbayı çıxarıb üçü də dükana girirlər. Axçadan, dükanda olandan alıb çıxırlar. Dükanda kiçik bir dəyirmandaşı olur. Külbay onu alıb çıxır. Qardaşları bu daşı neyləyirsən, qoy yerə? – deyirlər. Külbay:

– Yerə qoymaram, kəndə çatanda kəndin yaxınında çayda dəyirman düzəldib, un üyüdəcəm.

– Biz kəndə getməyəcəyik, – deyir qardaşlar .

– Hara getsəniz, adam olan yerə gedəcəksiniz. – deyir Külbay.

Bunlar gedirlər, Külbay da daşını götürüb gedir.

Bunlar kənddən bir az uzaqlaşanda, bunlara yaxınlaşan karvanın səsini eşidirlər. Qardaşlar tez eşşəyi bir bir ağaca bağlayıb özləri də böyük bir ağaca çıxır. Külbaya deyirlər:

– Külbay, daşını yerə qoy, sən də ağaca çıx! Karvan gedincə gizlənməsək, bizi tutarlar. Külbay:

– Daşımı vallahi, yerə qoymaram, – deyir. Daşıyla birlikdə ağaca çıxır. Karvan ağacın altından gedəndə karvanbaşı deyir:

– Bu yerdə qalaq. Burda ağac da var. Karvan ağacın yanında durur. Ağacın dibində ocaq qalayıb qazan asırlar. Karvanbaşı da ayaqlarını ocağa tutub oturur.

– Daşı tutmaqdan biləyim ağrıdı, – deyir Külbay. Qardaşlar deyir:

– Aman daşı əlindən salma, ver biz tutaq.

– Alanda mən almışam, buraxanda da mən buraxacam deyib daşı əlindən buraxır. Daş gəlib qazanın yanında duran karvanbaşını qazanla bərabər tikə-tikə edir. Oturanlar Allah daş

saldı deyib, ordan qaçırlar. Qardaşlar ağacdan düşüb: – Külbayın hünəri ilə bizim var-dövlətimiz oldu. Biz Külbaydan ayrı qalmarıq, – deyirlər. Külbayı da, karvanın mallarını da alıb gedirlər. Evlərinə çatıb, özlərinə arvad alıb, üç qardaş bir qazanda yemək asıb, bir həyətdə yaşayırlar.

"Üç armud ver, üç ağıl al"

Bir kənddə Camav deyilən bir gənc vardı. Camavın çox gözəl arvadı vardı. Bu qadın kəndin kətxudasını sevirmiş. Qadının kətxudanı sevdiyini Camav da bilirmiş. Camav da kəndə çavuş olmağa çalışırmış. Əgər çavuş olsam, arvadım məni sevər deyə düşünür. Ancaq heç cür çavuş ola bilmir. Camav iki torba armud alıb bir eşşəyə yükləyir "əvvəl sövdəgər olum, sonra çavuş olaram" deyib yola düşür. Axşam vaxtı bir kəndə çatıb təkbaşına ocaq qalayan bir nurani qocanın yanına çatır. Salam verib, salam alır. Qoca soruşur:

– Balam, torbandakı nədir? Camav cavab verir ki, armuddur. Özü də yaxşı armuddur, çox yaxşı armuddur. Elə isə üç armud ver, üç ağıl verim deyir qoca. Camav çıxarıb bir armud verir. Qoca armudu yeyib deyir:

– Hara getsən, öz yerini tapıb oturarsan.

Camav çıxarıb ikinci armudu verir. Qoca onu da yeyib deyir:

– Əsla sənə yalvaran adama heç nə vermə.

Camav üçüncü armudu verir. Qoca üçüncü armudu da yeyib deyir:

– Gördüyün işi heç vaxt arvadına danışma.

Sonra Qoca soruşur:

– Bala, bu kənddə qalacağın ev varmı? Camav "yox" deyir. Qoca Camavı evinə aparıb qonaq edir. Axşamdan bir az keçmiş xanın çavuşu gəlir:

– Qoca, xanım səni məclisinə qonaq çağırıb – deyir.

– Qonağım var – deyir qoca. Çavuş cavab verir:

– Qonağını da alıb gəl. Bunlar məclisə gəlirlər. Qoca gedib öz yerində oturur. Camav da gəlib qocanın yanında oturur. Sonra adamlar gəldikcə Camav yavaş-yavaş sürüşür, axırda yersiz qalır.

Xan soruşur:

– Qoca, qonağın kimdir? Qoca deyir:

– Armud satmağa gəlib.

– Qonaq, armudun yaxşı armuddurmu?

– Çox yaxşı armuddur. Elə isə gətir bura, mən alım, məclisdəkilər yesin. Camav armudu gətirir. Xan deyir:

– Tök ortalığa, yesinlər! Sonra da çıxarıb axçasını verir. Hər kəs armuddan yeməyə başlayır. Xanın vəziri böyük bir armud alıb, yemək üçün bıçaq axtarır, lakin tapmır. Camav – buyur, mən verim deyib, cibindən bıçağını çıxarır. Vəzir bıçağı alıb baxır. Bıçağın gözəlliyini görüb deyir:

– Xanım, görürsənmi necə gözəl bıçaqdır. Xan – görürəm, – deyir.

– Bu bıçaq mənimkidir. İtirmişdim. Bu qonaq oğurlayıbmış onu. Elə isə mən hər kəsin qarışısında onun başını kəsərəm, – deyir xan. Məclis bitir. Qoca deyir:

– Qonağımı alıb gedim mən. Gecə evdə yatsın, səhər tezdən gedər. Xan deyir:

– Qoca, biz səni tanıyırıq, bu məclisdən çıxdıqdan sonra heç kimə heç nə deməyəcəyini bilirik. Ancaq gərək qonağın kimsəyə bir şey deməyəcəyinə dair and içsin, sonra getsin. Qoca da, qonaq da and içir və məclisdən çıxıb gedirlər. Qoca Camava yatmağa yer salır. Camav yatır. Qoca qəlyanını doldurur, maşanı da əlinə alıb düşünür.

– Ay axmaq, – deyir. Özü özünə hay verir. Mən səndən üç armud aldım, üç ağıl verdim. "Aldın" deyir.

Birinci armudu yeyəndə demədimmi öz yerini tap otur.

– Dedin.

Sən oturmadın, axı. – deyir qoca.

– Oturmadım, ayaqüstə qaldım. Bu vaxt Camav da oyanır.

– İkinci armudu yeyəndə istəmədiyi müddətcə heç kimə bir şey verməzsən demədimmi?

– Dedin.

– Sən niyə verdin, o bıçağı vəzirə? O ki, səndən bıçaq istəməmişdi.

– Vallah artıq vermiş oldum – deyir od.

– Verdin, indi də öləcəksən. Bu ölümdən qurtulmaq üçün sənə bir yol öyrədəcəyəm.

– Öyrət, – deyir.

– Səhər vəzir gələcək. Bu bıçağın onun olduğunu deyib səni oğru elan edəcək. Xalq sənə tənə edəcək. Onda sən də ayıq ol, bu bıçağın sənin olmadığın, onun vəzirin olduğunu de. Bura armud satmaq üçün yox, qisasını almaq üçün gəldiyini de. De ki, vəzir sənin atanın yüz axçasın da alıb onu öldürərkən, bu bıçağı orda unudub gedibmiş. Sən də bu bıçağı götürüb diyar-diyar gəzib atanın qatilini axtarırmışsan. İndi o qatili tapdığını deyərsən. Belə eləsən, sən ölümdən qurtulacaqsan, yoxsa vəzirin tələsinə düşəcəksən. Qoca bunları deyib yatır. Sabah ertədən gəlib Camavı alıb gedirlər. Vəzir də bıçaq əlində dayanıbmış. Camav deyir:

– Bu bıçaq səninkidir? Vəzir deyir:

– Bəli, mənimkidir. Camav deyir:

– Ay camaat eşitdinizmi, bıçaq vəzirinkidir?

– Eşitdik, – deyə xalq cavab verir.

– Elə isə demək mənim vəzirdə hayıfım var deyərək, Camav qılıncını sıyırıb çıxarır.

– Sən nə edirsən, – deyə xalq Camavı sakitləşdirir.

– Neyləyəcəm, mən armud satmağa gəlməmişəm, birisi mənim atamı öldürüb, yüz tümən axçasını da alıb, bu bıçağı da orada unudub gedib. Mən bıçağın sahibini axtarırdım. Əgər bıçaq vəzirinkidirsə, elə isə atamın qatili odur. Xalq vəzirə deyir:

– Gəl, sən bunun yüz tümənini ver, biz onu razı salıb göndərək. Vəzir sandığı gətirir və doxsan tümən axça verir. Xalq on tüməni də istəyir. Vəzir "başqa axçam yoxdur" deyir. Bıçağın da onun olmadığını deyir. Nə qədər əlləşirsə, xan da, xalq da məhəl qoymur. Camal qayıdıb gəlir. Qoca soruşur:

– Oğul, neylədin?

– Vallah, qoca, doxsan tüməndən başqa pulu yox idi, mən də bıçağı da alıb qayıdıb gəldim.

–Yaxşı eləmisən. O nacins çox qudurğan idi. Bax, bundan sonra mənim sözlərimi unutmayasan.

Camav qayıdıb gələndə ağ qarın üstündə yaşıl bir xiyar kolu görüb, bir plan qurub evinə qayıdır. Qadın soruşur:

– Neylədin?

Camav deyir:

– Filan dağın dibində qarın üstündə yaşıl xiyar kolu var, onu kətdxudaya deyəcəm, o inanmayacaq, onda mən də onu kətxudalıqdan çıxartdıraram. Sonra özüm doxsan tümənim var, onu da orda qoymuşam. O gedib onu orda tapsa, onda mən də çavuş olaram. Qadın deyir:

– Yaxşı. Əri yuxuya gedəndə qadın gedib işi kətxudaya danışır.

Səhərisi gün Camav dəftərxanaya gəlir.

– Gəzdiyin yerlərdə nə gördün? – deyə çavuş soruşur.

– Nə görüm, filan dağın dibində ağappaq qarın üstündə yamyaşıl xiyar tutan gördüm – deyir Camav.

– Ay axmaq, qışda xiyar bitərmi? – deyir çavuş.

– Vallah var! – deyir Camav.

– Mənimlə söz güləşdirirsən?

– Yox, söz güləşdirmirəm. Gəl, belə edək. Sən çavuşluğunu qoy mərcə, mən də 90 tümənimi, gedək baxaq.

– Yaxşı, mən çavuşluğumu qoyuram, gedək baxaq, əgər dediyin orda varsa, səni üç günə çavuş edərəm, əgər yoxsa, 90 min tümənin onsuz da yoxdur, dördüncü gün gəlib sənin evində eşiyində nə varsa götürüb apararam.

Yaxşı, – deyib, razılaşır, insanlarla gedirlər baxmağa. Gedib görürlər ki, heç nə yoxdur. Camav düşünür ki, nə edim, necə edim. Çavuş gələndə arvadını da aparacaq. Tez qaçır qocanın yanına:

– Camav, oğlum, sən neylədin? – deyir qoca. Camav deyir:

– Olana çarə yoxdur.

– Balam, axı mən sənə dedim ki, gördüyün işi arvada demə. Mənim sözümü niyə eşitmədin? – deyə qoca soruşur.

– Vallah, bir səhvdir eləmişəm, kömək et, bir daha sənin sözündən çıxmaram.

– Çavuş sənin həyətində əlini nəyə vursa götürüb aparacaqmı?

– Hə, aparacaq.

– Şahidləriniz varmı?

– Var.

– Varsa, çavuş gələn gün arvadına bir xəlbir və buğda verib dama çıxar. Oraya nərdivan da qoy. Arvadına da tapşır ordan aşağı düşməsin. Əgər çavuşun məqsədi sənin arvadını aparmaqdırsa, onda dama çıxmaq üçün nərdivandan tutacaq. Sən də əli dəydi deyib hamının gözü qarşısında nərdivanı çavuşa verib yola salarsan.

Camav qayıdıb gəlir. Vədə çatıb, gün gələndə arvadını dama çıxarıb şahidlər ilə çavuşu gətirir. Çavuş baxır ki, qadın damdadır. Dama necə çıxım deyir. Gedib nərdivandan tutur. Camav nərdivanı ona verir.

Çavuş soruşur:

– Neynirsən?

– Nərdivanını da al, həyətimdən get, – deyir Camav. Çavuş deyir:

– Mən nərdivanı neynirəm?

– Mən bilmirəm, sən əlim nəyə dəysə, onu götürüb aparacam demişdin. Nərdivana dəydi, indi nərdivanını da götürüb get. Beləcə Camav çavuşu yola salır.

Qazın başında bitən qoz ağacı

Biri var imiş, biri yox imiş. Uzaq eldə, şəhərdə bir xan var imiş. Bu xanın bir qızı var imiş: aya deyir sən çıxma, mən çıxım, günə deyir sən çıxma, mən çıxım. Xan bu qızını evləndirməyə dünyada bir adam tapmır. Axırda xan belə şərt qoyur: Kimsə üç yalan desə, üçündən biri yalan olsa, ona mən qızımı verərəm.

Hər yerdən igidlər gəlib xana yalan danışır, hətta olması imkansız şeyləri də danışsa da, xan “hə”, “doğrudur” deyir amma hamısının sərsəm olduğunu düşünür.

Xanın elində buzovlar otaran bir yetim oğlan var imiş. Bir gün bu yetim gəlib deyir:

– Xanım, üç yalan desəm, qızını mənə də verərsənmi? Xan:

– Verərəm – deyir.

– O zaman deyirəm, dinləyiniz. Mən bir elin ilxısına baxırdım. Yayın qızmar günləri idi. Bir gün ilxını suya salıb, sərinliyə girib yuxladım. Oyandım ki, ilxı yoxdur. Ordan burdan ilxının yerini soruşdum, ora-bura vurnuxdum, axırda dəniz sahilinə gəldim. Yayın qızmar çağında dənizin üstü tamamilə buz bağlayıb. Elə o iz ilə bir az da getdim. Getsəm, gedim, dənizin ortasında bir böyük ağac var. Lap canlı. Budağı, yarpaqları üstündə. Təəccüb qaldım ki, bu necə ağacdır, burda nə işi var. Buna baxdım. Baxsam baxım, topuğuna qədər saqqalı olan bir noqaylı bu ağacın budağı üstündə oturub mənim ilxımı da yeyib sinirməyə əziyyət çəkir. Tanrı salamı da yerə tökülüb, bütün samanlar yerə tökülüb, sadəcə kökü üstündə qalıb. Ondan ilxımı da alıb, buz körpüdən keçib gəldim, yayın qızmar günündə, xanım – deyib yetim söhbətini bitirir.

Dünya böyükdür, müxtəlif yerlər vardır, o danışdıqların yalan deyil, həqiqətdir. – deyir xan. Yetim ikinci gün ikinci yalan danışır:

– Xanım, bir gün bir yurddan çıxıb gedib baxdım. Kisəmdə bir az qoz var idi. Onları da sındırıb, yedim. Axıra qalanı əlimlə nə qədər sındırmağa çalışdımsa, sınmadı. Dişim ilə sındırmaq istədim, sınmadı.

Bir daşın üstünə qoyub başqa bir daş ilə vurdum sınmadı. Acıqlanıb yerə atdım, heç nə olmadı, daşlar parça-parça oldu. Daş olub qalasan – mən atdım bu qozu. Bu qoz getdi bir az kənarda otlayan qazlar vardı, bu qazın başına dəydi. Qazın başında yekə bir qoz ağacı bitdi. Çox baxdım, bu ağacın başında nə varsa, çıxım baxım, – dedim. Ağaca çıxdım.

– Çıxsam çıxım, ağacın başında bağlar, bağçalar, axan sular, ötən quşlar, dağlar, dənizlər. Baxıb heyran qalıb, dolananda bir xiyarlığa girdim. Susuzluğumu yatırmağa bir xiyar varmı, – deyə bir gövdəsinin ucundan tutub, yuxarı qaldırdım, xiyar yoxdur, başından çiçəyi də düşməmiş bir kal xiyar var. Kal olsa da, yanğımı yatıraram deyib, bıçaqla başını kəsdim, yeyəndə bıçağım düşüb getdi kal xiyarın içinə. Ardınca atıldım düşdüm, axtardım, axtarmaqdan halsız qalıb, bıçağı da tapmayıb, bir günəbaxanın üstündə oturub, səkkiz atlı gəlib mənə dedi:

– Cavan, burda nə edirsən?

– Bıçağım düşüb, onu axtarıram, – dedim.

– Ay evin yıxılsın, səkkiz səkkiz itmi. Heyvanı səkkiz gün at ilə axtardıq tapmadıq. Heç bıçaq da tapılarmı, – dedi atlılardan biri. Atlı belə deyəndə bıçaqdan ümidimi üzüb qayıdıb gəldim, xanım – deyib yetim söhbətinə son qoydu.

– Bu da olası şeydir, – deyir xan.

Yetim fikirləşir ki, görəsən, buna nə danışmaq lazımdır. Nə desəm, gerçəkdir deyib durur.

Yetim gecə yurdu gəzib dolaşır. Bir kişinin komasında böyük, boş bir qafa tası olduğunu görür. Gəlib xanın qapısının ağzında oturur. Xan bayıra çıxmaq istəyəndə, görür ki, qapısnın ağzında bir böyük koma var. Xan acıqlanıb, qışqıraraq deyir:

– Bu komanı kim mənim qapımın ağzına salıb? Xanın qulluqçuları gəlib, komanı yıxıb dağıdanda yetim içəridən:

– Nə edirsiniz? Öldürəcəksinizmi məni? – deyə qışqırır. Xan soruşur:

– Nə işin var bunun içində?

– Mən indi nə qədər yalan danışsam da, sən gerçəkdir deyirsən, mən də gerçəyini danışmağa gəlmişəm. Adamlarını yığ! – deyir yetim.

– Deyəsən, sənin bu gün başının kəsiləcəyi gündür, – deyib xan adamlarını yığır, – danış danışacağını, – deyir.

– Desəm, mənim atamın atasından sənin atan bu koma dolusu qızılı borca alıb. Onu vermədən ölüb gedib. Atam mənə vəsiyyət etdi ki, xandan bir koma altın borcunu geri al. Mən də indi onu almağa gəlmişəm – deyir yetim.

– Ay qəhbənin balası! Bu boyda da yalan olar? Sənin danışdıqların yalandır. Atanı da tanımıram, bu koma dolu gızıl hardaydı sənin atanda? Söylədiklərin açıq aydın yalandır. – deyir xan.

– Yalandırsa, vallah qızını mən alacağam! – deyir yetim. Adamlar da hər yerdə yetimin xanı aldatdığını danışırlar. Xan qızını da yetimə verib, kürəkən edir özünə.

Onlar yüz yaşasın, biz də onlarla bərabər!

BAĞLAMALAR. MƏSXƏRƏLƏR. LƏTİFƏLƏR

* * *

Bir kişi ilə bir qadın ata minib gedirlərmiş. Yolda bunları görən hər kəs deyirmiş:

– Kişi də, qadın da ata miniblər. Atın tərkindəki qadın deyir:

– Bu oğlanın anası mənim anamın qaynanasıdır – mən bu oğlanın nəyiyəm, oğlan mənim nəyimdir?

– Atdakı oğlan bu qadının anasıdır. "Atam ilə mən bir ata minə bilmərəmmi, niyə belə baxırsınız?"

* * *

Bir qadın qucağında körpə uşaqla oturubmuş. Bir kişi soruşur:

– Ay qadın bu uşaq sənin nəyindir?

– Bu uşaq mənim oğlumun da oğludur, ərimin də kiçiyidir. Bəs bir kənddə iki qadın olur, ikisi də sonsuz olur. İki qadının hərəsinin yetişdirdiyi bir oğlu da olur. Qadınlar da oğlanlar da fərz olub, birisinin anasını o biri alır, o birisinin anasını bu birisi alır. Bu qadının qucağındakı uşaq da özünün oğlundan olandır. Ərinin anası doğan uşaqdır.

* * *

Loğman həkimin qadınına yolçunun söylədiyi sözlər: Azından-əsilindən, mürgü az, yatmaq çox, gündə – bir, ayda bir, ildə bir. Qadın əri gələndə yolçunun sözlərini deyir. Loğman həkim deyir: "O adam məndən dərman istəyib, mənim yanıma gəlib məndən dərman istəyəcək adam deyil. Onun ağrısı əziyyəti olmaz. Azından-əsilindən deyərkən az yediyini, az mürgüləyib, çox yatır deyərkən az yatıb, çox oyaq qaldığını, gündə bir dəfə deyərkən keyfiyyətli yaşamaq üçün işləməyi, ayda bir deyərkən başını qırxdırmağı, ildə bir dəfə dediyi zaman da qan aldırmağı nəzərdə tutduğunu" deyir.

Bir sən qalmışdın mənə qul deməmiş!

Bir yaşlı kişi var imiş. Bu kişi qullardan imiş. Adamlar da bu kişinin adını çağırmırmış, elə qul deyə çağırırmış.

Bu qul buğda olan yerə hamballığa gedər. Susayınca su içir, iki dəsti də yolda içmək üçün götürür. Dəstinin içindəki su qul hərəkət etdikcə "qul-qul" deyə səs çıxarır. Yaşlı kişi hirslənir, dəstini yerə vurur, parça-parça edib deyir:

– Ey, bir sən qalmışdın mənə qul deməmiş. Sən deməsən, mən bilmirdim qul olduğumu?! Ömrümüz qulçuluq, nökərçiliklə keçib gedib!

Ozokda, öküz pırapal! ...

Şamilin əsgərləri Endireydən keçib, Bırtınanın yoxuşuna çatıb, qala tikməyə qərar verirlər. Əsgərləri Endireylilәri və başqa yurdları qala tikmək üçün onlara sursat gətirməyə məcbur edir. Bunlar da bir dəfə un və başqa şeylər yüklənib, vermək üçün Endireylilər Bırtına dağının yoxuşuna çatanda dağdan bir daş qopub gəlir, birinin öküzünü öldürür. Bir zabit öküzün üstünə gəlib:

– Ay-ay, öküz propal, öküz propal! – deyir (öküz getdi, itdi anlamındadır). İki öküzündən biri qanına qaltan olur öküz sahibi əsgərə acıqlanıb, bunları deyir:

– Nə öküz pır apal, öküz pır apal (qumuqca pis görünmək anlamını verir) salmısan? Sənin də başına qaya düşsün, görüm necə olarsan!

Allah nə etsin aşan arabaya?

Molla Nəsrəddinin yüklü arabası yol ilə gedirmiş. Qarışısına bir uçurum çıxır. Araba səndərləyir, yük arabadan az qalır aşsın. Vəziyyəti belə görən Molla Allaha bu cür dua edir:

– Ya, Allah, Allah! – deyir və arabanı bir təhər uçurumdan çıxarır. Arabasını çıxarıb rahatlayan Molla:

– Ya, Allah neyləsin düşən arabaya? – deyərək arabaya baxa-baxa qalır. Sözünü deyər-deməz onun arabası düz yolda aşır. Molla üzünü Allaha tutub deyir:

– Zarafatdan heç anlamırsanmış!

Başlılının qarğışı

Bir başlılı tərkəməyə qonaq gedir. Qonağın arvadı düyü şorbası bişirir. Bunlar oturub yeyir.

Qaynar şorbayla ağzı yanan qonaq gözlərini tavana dikir.

Tərəkəməli qonaqın tavandan xoşu gəldiğini düşünür:

– Dana verib tikdirdim,– deyir.

– Ya Allah öküz verib dağıdarsan, ağzımı bişirdi şorban!– demiş başlılı.

Motoru xarab oldu

Evdə xorlayıb yatan atasının birdən səsi kəsilir. Bunu görən Murad qaçıb anasına deyir:

– Anam, anam get bax, atamın motoru pozuldu.

Özü danışdığı yalanlara özü inanan qoca

Bir qoca kişi var imiş. Çox yaxşı yalan danışırmış. Onun bir yaxın qohumu da varmış. Bu bir gün bu kişiyə deyir:

– Sən nə yaman çox yalan danışırsan? Ancaq xalq da sənin yalanına inanır. Mən də sənin kimi yalan danışmaq istəyirəm. Qoca deyir:

– Yox, sən bacarmazsan. Qohumu deyir:

– Bacararam!

Bir gün hər ikisi oçara[16] getdiyi zaman qohum deyir:

– Dünən ova gedəndə bir maral vurdum. Qulağına da, dırnağına da ox atdım, dəydi. Ancaq yenə də qaçıb getdi. Oçardakılar:

– Evini Allah yıxsın, qulağına da, dırnağına da ox dəyərmi heç? Yalan danışma! Buna cavab verməyə söz tapmayanda qoca deyir:

– Nə baxırsınız? Dırnağı ilə qulağını qaşıyırmış. Oçardakılar:

– Həəə, belə isə, onda dəyəcək. Qoca qohumuna deyir:

– Evin yıxılsın, yalan danışanda da elə yalan danış ki, sənə kömək edə bilim. Bu yalanına bunları inandırmaq üçün göbəyim çatladı.

---

[16] Oçar - kişilərin toplaşıb söhbət etdikləri məkan

TAPMACALAR

Bir kiçik kağızdır, tər tökməsək almarıq
(sertifikat)
"Gir" də deyir, çıx da deyir
(zəng, zil)
Bazarda satılmır,
Tərəzidə dartılmır,
Özü baldan şirin,
Yemək də olmur
(gözəl söz)
Ağı tək dadı var,
Sağlıq üçün yarayır
(dərman)
Yar yağalda yarım ekmek
(ay)
Odda yanmaz, suda batmaz
İstidə kaş, soyuqda – daş
(buz)
Çarşaftək ağappaqdır,
Günü görsə, yox olur
(qar)
Səsi var, ağzı yox,
Hürür tək ayağı yox
(yel, külək)
Qışda yatır, yazbaşında səs salır
(çay)
Çapsa da, çatmır, çatsa da tutmur
(kölgə)
Arxasında evi var, alıb gedən kəndi var.
(ilbiz)
Qapaqlı – qazan deyil,
Suda yaşayan – balıq deyil
(tısbağa)

Yolboyunca çiy qayış

(ilan)

Yolda gedərkən "Oh-oh"

(tikan)

Teldən gəlir, budu yoxdur, işıq verir odu yoxdur

(elektrik)

Qarqarası – dönərək, silah tikanıdır

(kirpi)

Donanda da, qurd görəndə də, otlaqda mələyib durur

(qoyun)

Bir ağacda beş budaq

(əl, barmaqlar)

Otuz ikisi kəsir, biri daşıyır

(diş, dil)

Quyruğundan tutsa, pəyəyə girər

(qaşıq)

Qursağından yeyir, arxasından qusur

(rəndə)

Yemək versən, yaşayar, su versən ölər

(od)

Yayda boş qalır, qışda işləyir

(fırın)

Suda doğular, suda da ölər

(duz)

Bir şey bilmirəm, ömrümün hər saatı işləyib durur

(qələm)

Ağ yerdə qara toxum, saçanda edir qulluq

(yazı)

Qaynaq deyil bişirə, tikan deyil şişirə

(gicitkan)

Yaxından baxıram, özüm ağlayıram

(soğan)

Alt – süpürgə
Qabaq yaba,
Südlü bulaq

Semiz, dönərək.

(sığır, inək)

Qapıb alır,
Kürəyinə vurur,
Üçü bağlanır,
İkisi sallanır.

**(At üstünə salınan yerdə
üç tapqırı, iki üzəngi)**

Həyət bacadan çıxmaz, sür –sümük yeyər,
Pişiklə yola getməz, geçib gedir həyatı

(it)

İsti evdə, yumşaq yerdə yatar,
Əl qolunu uzadar,
Seçilməz onun rəngi
Nə olduğunu bildinizmi?

(pişik)

Samanlıqda may gürzə.

(siçan)

Çox səbrli heyvandır,
Durmadan donqarlaşar,
Ac qalanda kükrəyər,
Gedər-gələr tüpürər.

(dəvə)

Gözləri qıyıq,
qarnı yarıq,
uşaq qaçsa qurtular,
böyük qaçsa tutular.

(qoyun)

Ağaclarda yaşayar,
Çırtlıv qoz yeyər,
Uşaq görsə qaçar,
Budaqlardan uçar.

(sincab)

Ovlaqda axtarar, heyvanın dərisini soyar.

(qurd)

Dağdan gəlir, dağ ayğırı,
Quyruğu uzun, özü alçaq

(eşşək)

Baxsan, kürkə oxşayır,
Tikanlı don geyinər,
Özü çəməlikdə yaşayır –
Adını deməyə kim başlayır??

(kirpi)

Üstü – gil, dibi – daş,
Ortasında – ləzzətli aş

(qurbağa)

Otarda oturur,
Ornun ağdan doldurur,
Gecələr görmür – kordur,
Balasını, tutsan dimdikləyər

(toyuq)

Suda çimir,
Su olmasa, çıxır.

(qaz)

Quyruğu – oraq,
Kəkili – daraq.

(xoruz)

Geyinər ala paltar,
Salar başına daraq,
Hər gün səhər səsinə,
Oyanar bütün xalq.

(xoruz)

"Bax-bax" – deyib oxuyar
Yırğanalaraq gəzər çəmənlikdə.

(ördək)

Qızıl ayaqlı, uzun boyunlu,
Damarlarından haba
Qorxudub, ardınca gələr.
Fit çalıb, hörmət etsən,

Oynayıb ləzzət alar,
Hörmət etməsən əgər,
Burnunu sallayıb durar.

(hind toyuğu)

Üst tərəfdə gürzələr.

(sərçə)

Ağac başında daş yuva.

(quş yuvası)

Qazandan qara,
Qardan ağ.
Mamuktək ağ – mamuk deyil,
Qartək ağ – təkcə qar deyil,
Südtək ağ – süd də deyil,
Bortək ağ – bor da deyil,
Suda əriyir, duz da deyil,
Şirin gələr dilinizə,
Nədir, uşaqlar, bildinizmi?

(şəkər)

Ağzı bitişik, ağ fallıq.

(yumurta)

Canlıdan cansız doğular,
Cansızdan canlı doğular.

(yumurta)

ATALAR SÖZÜ VA AYTIVLAR //
ATALAR SÖZLƏRİ VƏ DEYİMLƏR

Seni Vatanıng va bavung – seni Cannatıng va Bağdatıng.
Sənin vətənin və bağın – sənin cənnətin və Bağdadın.

Vatandaşım – kardaşım, kıyınlı gün gelgende meni ullu sırdaşım.
Vətəndaşım, qardaşım, çətin gün gələndə, mənim böyük sirdaşım.

Yat elde sultan bolğunça, özünü elinde ultan bolğan kolay.
Yad eldə sultan olunca, öz elimdə dərisatan olmaq asandır.

Atangnı ulanı bolma – elingni ulanı bol.
Atanın övladı olma, elin övladı ol.

El namusun kütmegen el arada abur-sıyğa yetmegen.
El namusunu çəkməyən el abır-hörmətə çatmaz.

Ayırılğan el azar, kobulğan el ozar.
Ayrılan el azar, ayıran el qabağa gedər.

Akçağa satılğan adam vatanın satar.
Pula satılan adam, vətənin satar.

Xalknı sözü igitni kılıçından güçlü.
Xalqın sözü igidin qılıncından güclüdür.

Yat elni yazbaşı da erşidir.
Yad elin yazbaşı da çirkindir.

Uyasın da çıçkan da arslandır.
Yuvasında siçan da aslandır.

Ata - anağa sıyetmegen sıydan tüşer
Ata-anasına hörmət etməyən, hörmətdən düşər

Adamnı adam etegen anadır.
Adamı adam edən anadır.

Atasu ölgen - yartı yetim, anası ölgen - gerti yetim.
Atası ölən yarı yetim, anası ölən həqiqi yetim.

Ata arka tayavdur.
Ata arxa dayaqdır.

Abay urğan avurtmas.
Ana vuran yer ağrıtmaz.

Yaşsız ocak - paraxat kabur.
Uşaqsız ev qəbir kimidir.

Yaman avlet artık barmak yimik: gesseng - avurta, gesmeseng kayğırta
Yaman övlad artıq barmaq kimidir: kəssən ağrıdar, kəsməsən qayğısı artar.

"Ulan" dese uy tola.
"Oğlan" dedikdə ev dolur.

Atanı osallığı - ulanğa ilık.
Atanın zəifliyi – oğulda bilinər.

Karğa balasi, "Ap - ağım!" kirpi balası, "yımşağım!"
Qarğa balasına "ağappağım", kirpi balasına "yupyumşağım"

Ata kardaş mal kardaş, ana kardaş can kardaş.
Ata qardaş mal qardaş, ana qardaş can qardaş.

Kan bulan girgen can bulan çığar.
Qanla girən canla çıxar.

Bolur adam on yaşında baş bolur, bolmas adam kırk yaşında yaş bolur.

Olan adam on yaşında da bilən olar, olmayan adam qırx yaşında da uşaq qalır.

Erni er etegen de, yer etegen de katındır.
Ərini ər edən də, yerlə bir edən də qadındır.

Şerbetni tökme, katınnı sökme.
Şərbətini tökmə, qadınını danlama.

Katınğa inanmağan katınsız kalır.
Qadına inanmayan qadınsız qalar.

Özüng kim ekenigni bilme süye busang, kız geleş.
Özünün kim olduğunu bilmək üçün qız nişanla.

Anası maktağannı alma xonşuları maktağannı koyma.
Anası tərifləyəni alma, qonşuları tərifləyəni əldən vermə.

Hakıllı uylengençe, haygevnü eki yaşı da bolur.
Ağıllı evlənincə, övliyanın iki uşağı olar.

Ersiz katın yugensiz.
Ərsiz qadın yüyənsizdir.

Gəlinni yahşı sıylasa, yügürük bolur.
Gəlinə yaxşı hörmət etsən, yüyrək olar.

Konak yıkğan uy tura, katın yıkğan uy turmas.
Qonaq yıxan ev durar, qadın yıxan ev durmaz.

Yaman arba yolbuzar, yaman katın uy buzar.
Pis araba yolu, pis qadın yuvanı dağıdar.

Katını ölmegen kayğı görmegen.
Qadını ölməyən, qayğı görməmiş.

Kırnı komuzu, uynü donguzu.
Çəmənin komuzu, evin donuzu.

Temirçini kolları altun, xalq yırçını sözleri altun .
Dəmirçinin qolları, aşığın sözləri altındır.

Terek yemişi bulan, adam işi bulan bahalana.
Ağac barı ilə, adam işi ilə qiymətləndirilir.

İne - giççi, işləri - ullu.
İynə kiçik - işləri böyük.

İşden yalkma - işsizlikden yalk.
İşdən qorxma, işsizlikdən qorx.

Harakatğa - bereket.
Hərəkətə bərəkət.

Zahmatsız rahatlık bolmay.
Zəhmətsiz rahatlıq olmur.

Urüseng sayak, ahırda tiyer tayak.
Boş gəzsən, sonda dayaq yeyərsən.

İşleygende erinme, işde çolak görünme.
İşləməyə ərinmə, işdə çolaq görünmə.

Yaşda oram kıdırsang, ulluda aş kıdırarsan.
Cavanlıqda boş gəzsən, qocalanda yemək axtararsan.

Hazir aşğa, "Bismillah."
Hazır aşa "Bismillah".

Boş turğannı boyu ösmes.
Boş duranın boyu uzanmaz.

Kazançı kaynamasa, kazan kaynamas
Qazançı qaynamasa, qazan qaynamaz.

Arığan atğa kamuçu avur.
Yorulan ata qamçı ağırdır.

Hünersiz adam gişige külər.
Hünərsiz adam başqalarına gülər.

Sıyır savup bolmayğanğa abzar kıyşık
İnək sağılmayanda həyət əyridir.

Ağaç gesseng, uzun ges - kısğa busa, buzarsan;
Temir gesseng, kısğa ges - kısğa busa, sozarsan.
Ağac kəssən, uzun kəs, qısa olsa, xarab edərsən;
dəmir kəssən qısa kəs, qısa olsa, uzadarsan

Kıyınnı ömürü kısğa.
Əyrinin ömrü qısadır.

İlmu terek biyikdir, başına çıkğan igitdir.
Elm ağacı böyükdür, başına çıxan igiddir.

Ösmeygen bilim,gün sayın kemiy.
Böyüməyən elm, günbəgün azalır.
Cahil busang, canıngnı kıynarsan;
âlim busang, başıngnı sıylarsan.
Cahilsənsə, canına qıyarsan,
alimsənsə, başını hörmətli edərsən.

Bitmeygen hazna süyseng, ilmu al.
Bitməyən xəzinə sevsən, elm al.

Bilimi bar başğa balah gelmes.
Elmi olanın başına bəla gəlməz.

Başda ilmu kökde gün yimik.
Başdakı elm, göydəki gün kimidir.

Bilgen birni aytar, bilmegen yuznü aytar.
Bilən birini deyər, bilməyən yüzünü deyər.

Avam anglamas, haysız tınglamas.
Avam anlamaz, axmaq dinləməz.

Alim bolmakdan adam bolmak kıyın.
Alim olmaqdan adam olmaq çətindir.

Kalam kılıçdan itti.
Qələm qılıncdan itıdir.

Sav hakıl yengmeygen balah bolmas.
Sağlam ağıl yetməyən bəla olmaz

Başda hakılbolmasa, eki ayakğa güç bola.
Başda ağıl olmadıqda iki ayağa güc olar.

Haygev yuvukdan hakıllı duşman kolay.
Ağılsız dostdan, ağıllı düşmən yaxşıdır.

Hakıllı - tili bulan, haygev – kolu bulan.
Ağıllı dili ilə, ağılsız qolu ilə.

Haygev aytdı – ahmak inandı.
Ağılsız dedi, axmaq inandı.

Bir taşga üç keren sürünegen – haygev.
Bir daşa üç dəfə sürünən – ağılsız.

Kursağı bek össe, baş asta öse.
Qursağı böyük olanın, başı yavaş böyüyür.

Hakıl yaşda tügül – başda.
Ağıl yaşda deyil – başdadır.

Eki ayaz bir tarak uçun yabuşgan.
İki keçəl bir daraq üçün dayanıb.

El – haznası esgi söz, er çırağı – eki göz.
El – xəzinəsi əski söz, ər – çırağı iki göz.

Tilde süyek yok, tek süyekni sındıra.
Dildə sümük yox, tək sümüyü də sındırır.

Til – ürəkni tilmaçı .
Dil – ürəyin dilmancıdır.

Aytğan söz atğan – ok
Deyilən söz, atılan ox kimidir.

Adamlık ne? – anglamak, az soylep, köp tınglamak.
Adamlıq nədir? – anlamaq, az danışıb, çox dinləmək.

Köp bilə busang, az soyle.
Çox bilsən də, az danış.

Gördüngmü – inan, eşitdingmi – tergete.
Gördünmü – inan, eşitdinmi – şübhələn.

Aytar sözung gümüş busa,aytmay koysang, altundur .
Deyilən söz gümüşdüsə, deməsən qızıldır.

Aytılğan söznü artından yıl çapsang da, yetmessen.
Deyilən sözün arxasından bir il də çapsan çatmazsan.

Gişini bahasi sözünden biliner.
Kişinin səviyyəsi sözündən bilinər.

Köp söznü azı yahşı az söznü özü yahşı.
Çox sözün azı yaxşı, az sözün özü yaxşı.

Kolungda malıng yok busa, avzungda balıng yokmu?
Əlində pulun yoxsa, ağzında balın yoxmu?

Kapıyalı sözge karıv yok.
Qafiyəli sözə düzəliş yox.

Ornu yok yatğanda, opurağı yok turğanda küstüner.
Yeri yox yatanda, paltarı yox duranda.

Yel bolmasa suvuk yok, mal bolmasa, yuvuk yok.
Yel olmasa soyuq yox, mal olmasa yaxın yox.

Yarlını ölgeni yaz biliner, baynı ölgeni tez biliner
Kaslb ölər yaz bilinər, bəy ölər tez bilinər

Köp de yaman, yok da yaman.
Çox da yaman, yox da yaman.

Tilənçi urudan korkmas.
Dilənci oğrudan qorxmaz.

Birevlege qarappikir et, birevlege qarap şükür et.
Birlərə baxıb düşün, birlərə baxıb şükr elə.

Baynı yaşı tuzğa, yarlını yaşı şekerge çaba.
Bəyin uşağı duza, kasıbın uşağı şəkərə qaçar.

At minmegen at minse, çaba, çaba öltürer,
ton giymegen ton giyse, kağa, kağa bitdirer.
At minməyən at minsə, çapa-çapa öldürər,
don geyməyən don geysə, vura – vura bitirir.

Az – bitgençe, köp – toyğunça.
Az – bitincə, çox – doyunca.

Sen biy, men - biy, atğa biçen kim salır?
Sən bəy, mən bəy, ata otu kim salır?

Barlıkga tarlık yok.
Varlığa darlıq yoxdur.

Yarlı ahlünü yaş basar.
Kasıb ailəni uşaq basar.

Yoknu gerek tapdırar.
Yoxu lazım tapdırar.

Karımdan kardaş bolmas.
Cimridən qardaş olmaz.

İna bermegenden irk umutlama.
İynə verməyəndən qoyun gözləmə.

Dünyada maldan toymağan topurak tüpde toyar.
Dünya malından doymayan, torpaq altında doyar.

Aç gelgenni toydurğan, geç gelgenni kondurğan.
Ac gələni doyurar, gec gələni yerləşdirər.

Köpge umut etip, azdan da quru kalğan.
Çox istəyən, azdan da qalar.

Salğan çıgar kazandan.
Salan çıxar qazandan.
Bir koydan eki teri çıkmas
Bir qoyundan iki dəri çıxmaz.

Barda bayram yokda – hayran.
Olanda bayram, olmayanda hüsran.

Sakla salamnı – gelir zamanı.
Saxla samanı, gələr zamanı.

Kardaşıngnı tanımağa süyseng, ondan satıp mal al.
Qardaşını tanımaq istəsən, ondan alver et.

* * *

Kap avzu // *Qab ağzı*

Aşlav goz //*Yeyilən qoz.*

Yarka burnu //*Donqarı burnu.*

Deli taş cıyar // *Dəli daş yığar.*

Kıçitğan urluk // *Gicitkan nəsli.*

Kınğır gulentgi //*Əyri kölgə.*

Az-az tatli-tatli //*Az-az, şirin-şirin.*

Eşşək işlar at aşar //*Eşşək işlər at yeyər.*

Ur dese uyun yiğa //*Vur desə, evini yıxar.*

Belbet çişğan baş // *Bel üzlü siçan baş.*

Giçi başli ullu işli // *Kiçik başlı, böyük işli.*

Bir kıyıni bir tinçi // *Bir çətini bir rahatı.*

İşlamagan aşamas // *İşləməyən dişləməz.*

Eki betli guldaray // *İki üzlü güldaray.*

Barda yilar yokda //*Var da ağlayan yox da.*

Kızı barnı nazı bar // *Qızı varın, nazı var.*

Atga minip at izlay // *Ata minib at izləyir.*

Sakal uzatıp koydu // *Uzadıb saqqal qoydu.*

İt itga it kuyruğuna // *İt itə, it quyruğuna.*

Kazangani kazakga // *Qazananı qazağa.*

Talihima taş yavup // *Taleyimə daş yağıb.*

İxtiyarim belimda // *İxtiyarım belimdə.*

Balık başindan çirir // *Balıq başından çürüyür.*

Uvak uvak soğanlar // *Kiçik kiçik soğanlar.*

Adam surat kudurat // *Adam sifət qüdurət.*

Öle duşman ota yav // *Elə düşmən, ota yağı.*

Bolmas işga inanma // *Olmaz işə inanma.*

Saklağanni sakalina // *Saxlayanın, saqqalına.*

Tervense terek yığa // *Tərpənsə ağac yıxar.*

Eşşekge yuk yaraşsin // *Eşşəyə yük yaraşsın.*

Tuşdansongu naqara // *Toydan sonra nağara.*

İt aş bergenge xavar // *İt yemək vərəni dişlər.*

Esgi tondan er çigıp // *Əski dondan ər çıxıb.*

Yel gəltirib suv elter // *Yel gətirib, su aparır.*

Talihsizga tar dünya // *Bəxtsizə dar dünya.*

Başina kolu yetişgan // *Başına qolu çatır.*

Yaşmusan kağmusan // *Uşaqmısan, dəlimisən.*

Halivaga tuz salagan // *Halvaya duz salan.*

Bir yığılğan bir turar // *Bir yıxılan bir durar.*

Gok dese gongu tarta // *Göy desə, gönü dartar.*

İt haplar kervan geter // *İt hürər karvan keçər.*

Bolgan işga bolat bol // *Olan işə polad ol.*

Katun aytar er kaytar // *Qadın deyər, ər eşidər.*

Ölgen eki kollap aşar // *Ölən iki əlli yeyər.*

Karğa balasi appağım //*Qarğaya balası ağappaq.*

Çolak kıznı yivi uzun // *Çolaq qızın sapı uzun.*

Beter getsede bet kala // *Pis getsə də, üz qalar.*

Namart nasibina tever // *Namərd nəsibinə təpər.*

Salğan çiğar kazandan // *Qazana nə töksən o çıxar.*

Donguznu orta suyegi // *Donuzun orta sümüyü.*

Hayalsizga haz dunya // *Xəyalsıza həzz dünya.*

Ana yokga dunya yok // *Anası olmayana dünya yox.*

Yoraganinga yolukgur // *Düşünənin olsun.*

Tayavsuz gişi ayavsuz // *Dəyənəksiz insan ayaqsızdır.*

Quru barib boş gəldim // *Quru gedib boş gəldim.*

Yaş bahana avay çamp // *Uşaq bəhanə nənəyə yemək*

Suv giççiga, sıy ulluğa // *Su kiçiyin, hörmət böyüyün.*

Bali bar bal aşamaymu? // *Balı olan bal yemirmi?*

Avzung tiling kurtlangir // *Ağzın dilin qurd bağlasın.*

Kaptaldan goylek aldin // *Kaftandan köynək yaxın.*

Kim söylense kim çiğar // *Kimdən danışsan o çıxar.*

Ağu çaynap uv yutdum // *Ağı çeynəyib zəhər uddum.*

Kan tamğan taşnı yalay // *Qan damar daş yalar.*

Yalinsiz tütün çiğarmu? // *Alovsuz tüstü olarmı?*

Ornusuznu ornu bolmas // *Yersizin yeri olmaz.*

Er gotergenni el geterir // *Ər tutanı el tutar.*

Tatli til talihga tup salir // *Şirin dil taleyə üstün gələr.*

Yangız ulan – yarli ulan // *Yalnız oğlan kasıb oğlan.*

Çop çikgan çopura aşar // *Çöp çıxan çöpü yeyər.*

Aş tapganda bet tapmay // *Yemək tapanda üz tapmaz.*

Kazanni halin çolpu bila // *Qazanın halından çömçə anlar.*

Yaşama kıyin turma guç // *Yaşamağa əziyyət durmağa daha güc..*

Geç gelip tez uyrengen // *Gec gəlib tez öyrənən.*

Artinga bakmay soyleme // *Arxana baxmadan danışma.*

Yaman katun torga çavar // *Pis qadın başa qaçar.*

Balani balasi baldan tatli // *Balanın balası baldan şirindir.*

Tişina karamay işina kara // *Görünüşünə baxma, işinə bax.*

Kop bila busang az söyle // *Çox da bilsən, az danış.*

Kıyin bolmay tınç bolmas // *Zəhmət olmasa dinc olmaz.*

Aşına qarama kaşina qara //*Yeməyinə baxma, qaşına bax.*

Ullunu buzup giççi etgen // *Böyüyü pozub kiçildir.*

Yaşğa buyur artdan yugur // *Kiçiyi buyur, ardınca yüyür.*

Uyda komuz kırda donguz // *Evdə komuz, çəmənlikdə donuz.*

Sensenekge men kurekge // *Sən yabayla, mən kürəklə.*

Aldi daray artı huya haray // *Üstü təzək, altı bəzək.*

Bir ongmagan heç ongmas // *Bir dəfə düz olmayan, heç vaxt olmaz.*

Bir bolsada yarar pir bolsa // *Bir olsa da yarayar, pir olursa.*

Bir içgan bulakga taş atma // *Bir içdiyin bulağa daş atma.*

Ölgen oguzga otgere bıçak // *Ölmüş öküzə korş biçaq.*

Anam, anam it cibin yutdu // *Ana, ana, it milçək uddu.*

Yanganyerden çiğar yalıni // *Yanan yerdən alovu çıxar.*

Ornusuznu işi oçerde bolur // *Yalançının işi oçarda olar.*

Dəli biyimas, biyısa tinmas // *Dəli oynamaz, oynasa da, dinməz.*

Kayğı Ahmatğa kayğı artıp // *Dərdli Əhmədin dərdi artıb.*

Taşga surunma başga surun // *Daşa sürünmə, başa sürün.*

Ölgen oguznu suvugan başi // *Ölən öküzün soyuq başı.*

İlingan kulağima kurt yimik // *Asılıb qulağıma qurd kimi.*

Akıllını aldinda at surunmas // *Ağıllının qarışısında at sürünməz.*

Avlıya baltasiz ağaçga barır // *Dəli baltasız meşəyə gedir.*

Ata yurt ay tutulsada, yarıklı // *Ata yurdu ay tutulsa da işıldar.*

Oh tilim tilim-tilim bolgur // *Oh dilim dilim-dilim olsun.*

Arvasina mingan yırın yırlar// *Arabasına minən yırını oxuyar.*

Borudan kurkgan koy etmes // *Qurddan qorxan qoyun saxlamaz.*

El bulan gelgen toy bayram // *Elnən gələn toy bayramdır.*

Yılan gorgen yipdan kurkup // *İlan görən kəndirdən qorxub.*

Erge inanma suvga tayanma // *Ərə inanma, suya güvənmə.*

Kurkuvnu savusu on eki sah // Q*orxunun gücü on iki sahı.*

Kayır katun qarani da ak eter // *Bacarıqlı qadın qaranı da ağ edər.*

Oğuz elup ortaklikdan ayrılıp //*Oğuz ölüb ortaqlıq ayrılıb.*

Çaltik çaçib buday ormassan//*Çəltik əkib buğda biçəmməzsən.*

Tatuvsuz til talaysizlikni başi//*Dadsız dil bədbəxliyin başıdır.*

Bolmas kişi ullu tayak goterir // *Olmaz insan böyük dayaq götürür.*

Urunu – antı, kançıknı – kantı // *Oğrunun – andı, qancığın – qandı.*

Bayğa inanma suvğa tayanma // *Bəyə inanma, suya söykənmə.*

Aşatgan içirgan yardan tuşsun // *Yedirdiyin içirdiyin dağdan düşsün.*

Adamni yere baxanindan kurk // *Adamın yerə baxanından qorx.*

Yurugan yol alir, toktagan yal // *Yeriyən yol alar, dayanan yal alar.*

Kırk kişi da bir kıngır kişi da bir // *Qırx nəfər də bir, əyri kişi də bir.*

Yalğançını şahati yaninda bola // *Yalançının şahidi yanında olar.*

Yaş bar uyda yarlık olur // *Uşaq olan evdə kasıblıq yox.*

Geçe yurugan, gunnuz suyunar // *Gecə yeriyən, gündüz sevinər.*

Soyleme bilmaygan urup kaçar // *Söyləyə bilməyən vurub qaçar.*

Korkaçni amuru uzaq bola dey // *Qorxağın ömrü uzaq olar deyiblər.*

Alğasağan suv dengizga yetmes // *Tələsən su dənizə çatmaz.*

Kız da bir yarilmagan xarvuzda // *Qız da bir, kəsilməyən qarpız da.*

Altun kapu aygız kapuga tarığar // *Altın qapı taxta qapıdan asılıdır.*

Manasız kulku edepsizlikni başi // *Mənasız gülüş ədəbsizliyin əlamətidir.*

Atangni yurtuna alabata ornaşsın//*Atanın yurdunda otlar bitsin.*

Sozlu opbaşda bereket toktamas// *Sözlü yerdə bərəkət olmaz.*

Aylana aylana ayli bolğan(urçuk)// *Gəzə gəzə hamilə oldu.*

Uyu ulku bolsa, başi kulku bolur// *Evi açıq olsa, başı gülünc olur.*

Eki katun oltursa uçunçusu arada//
İki qadın otursa, üçüncüsü aradadır.

Uyda kıyişmagan kırda kıyişmas//
Evdə əyilməyən, çöldə əyilməz.

Meni gormegenleni gozləri çiksin//
Məni görməyənlərin gözü çıxsın.

Kağni ya soyletip bak ya yurutup//
Gicbəsəri ya söylədib bax, ya yeridib.

Et gormegenge eşşək eti de hurma//
Ət görməyənə eşşək əti də xurmadır.

İt kuyrugun kesgenge amirak bola//
İt quyruğunu kəsənin əmrinə amadədir.

Ölme eşegim yazda buçen aşarsan//
Ölmə eşşəyim, yazda ot yeyərsən.

Uy işlagan balta eşik artda bolur//
Evdə işləyən balta əl altında olur.

Talihsiz gişiga kamuş tuvek atilir//
Bəxtsiz insana qamış silahdan atəş açılır.

Talihsiz ulandan talayli kız kolay//
Bəxtsiz oğlandan, xoşbəxt qız yaxşıdır.

Kişiga ğüyü kazsa ozu tuşar içina//
Özgəyə quyu qazan özü düşər içinə.

Rahmusuz giçini atar ullunu satar//
Rəhmsiz kiçiyi atar, böyüyü satar.

Namussuz kişi akçağa atasin satar//
Namussuz insan axçaya atasını satar.

Sırın yaşirgan adam sıydan tuşmas//
Sirrini qoruyan adam hörmətdən düşməz.

Ulunu aytganin etmegen ulugaymas//
Böyüyün dediyini etməyən insan böyüyəmməz.

Yaman atni yal kuyruğu uzun bola//
Yaman atın yal quyruğu uzun olar.

Borçluğa ne amal – berib kutulmak//
Borclunun nə vecinə – verib qurtulmaq.

Alma terekni tuvuna armut tuşmas//
Alma ağacının dibinə armud düşməz.

Gongusuz katunnu gunu yarli bolur//
Könülsüz qadının günü kasıblıqla keçər.

Kıyin bolsa kiyiz kazık yerge girar//
Zəhmət çəkilsə, küt paya da yerə girər.

Anasi kap goterse kızi çaşal goterir//
Anası çuval götürsə qızı torba götürər.

Eri tergevlu bolsa katunu uru bolur//
Əri diqqətcil olsa, arvadı oğru olar.

Sen tulku busang men kuyruguman//
Sən tülküsənsə, mən quyruğunam.

Bilmasdan kurkma bolmasdan kurk//
Bilməzdən qorxma, olmazdan qorx.

Kaydasan qara cıbin çaki gorunmay!//
Hardasan qara çibin kimi görünməz!

Yalğançıni gunu yamanyerde batar//
Yalançının günü yaman yerdə batar.

Katunu yahşıni gongundan bilarsan//
Qadının yaxşısını könlündən bilərsən.

İtdan kutulma qarap boruğa tutulma//
İtdən qurtulmaq istəyib qurda yaxalanma.

Sen dep tursang sağa deygen bolmas//
Sən deyib dursan sənə dəyib toxunan olmaz.

Ana yurek balada bala yurek havada//
Ananın ürəyi balada, balanın ürəyi havadadır.

Dosnu kıyinli gun gelgende tanirsan//
Dostu dar gündə tanıyarsan.

Oguz yardan tuşa dep eşşək akıra edi//
Öküz qayadan düşər deyə eşşək bağırırdı.

Bolgansong baysingandan payda yox//
Olduqdan sonra təəssüflənməyin faydası yoxdur.

Borçlu bolgunça boranda kalsa kolay//
Borclu olunca boranda qalmaq yaxşıdır.

Çor mangay ong aytganni ters anglay//
İnadkar ona deyiləni tərs anlayar.

Un bolsa haliva eter edim yav da yok//
Un olsaydı, halva bişirərdim, yağ da yoxdur.

Haramni aşasang halalingni kosarsan//
Haram yesən, halalı qusarsan.

Gelirsini gevi yok gelip kalsa evi yok//
Gələsinin yeri yox, gəlib qalsa çarəsi yox.

Çir tuplarina çivara yilanlar kozlasin//
Hasar diblərində zəhərli ilanlar balalasın.

Ering eki golekli bolsa evin kim tavar//
Ərin iki köynəkli olsa, onunla kim bacarır.

Kop gelegen konakga eki şayi borç et//
Çox gələn qonağa iki şeyi borc et.

Ersiz katun ozu uyda bolur etegi elde//
Ərsiz qadının özü evdə olur, ətəyi eldə.

Elni nas etgen elliy çapsada tazalanmas//
Elini pisləyən əlli ağartsan da təzələnməz.

Yamanlikni suvunu qurusada layi kalir//
Yamanlığın suyu qurusa da, layı qalır.

Yaş beşikdan turgunça beş turlü bola//
Uşaq beşikdən durunca beş cür olar.

Aşaganim ağudu oltugan yerim suvdu//
Yediyim ağıdır, oturduğum yerim sudu.

Nasibingni kozdan gorme kızdan gor//
Nəsibini qozdan görmə, qızdan gör.

Maldan toymağan toprak tupda toyar//
Maldan doymayan torpaq altında doyar.

Ma deygen dosu, ber deygen duşmani//
Ma deyən dostu, ver deyən düşməni.

Uyalmaygan adam uynu kırni ayirmas//
Utanmayan adam evin bayırını anlamaz.

Yaman bolğunça yabalak bolsa kolay//
Yaman olunca bayquş olmaq yaxşıdır.

İnek savma bilmayganga abzar kıngir//
İnək sağmaq bilməyənə həyət əyridir.

Namussuz ozu ölsede etgen işi ölmes//
Namussuz özü ölsə də, etdiyi işi ölməz.

Kıyinga çıdağan tınçni gormey kalmas//
Zəhmət çəkən dinclik nədir bilməz.

Yamanni beti yav surtsada yalı bolmas//
Yamanın üzü yağ sürsə də, yaxşı olmaz.

Adam bolağan adam cucegindan bilina//
Adam olan adam cücüyündən bilinər.

Kakina baxma onu giygan katunga bax//
Görünüşünə baxma, onu geyən qadına bax.

Kızım sağa aytaman, gəlınim sən angla//
Qızım sənə deyirəm, gəlinim sən anla.

Katun almasa çarasi avuldan aylanamu//
Arvad almasa təknəsi məhəllədən dönərmi.

Terek boyu yapurak adam boyu opurak//
Ağac boyu yarpaq, adam boyu paltar.

Oguzuna guçu yetmegen arişin pakalar//
Öküzünə gücü çatmayan, arışını vurar.

Yangurnu artindan yamuçu alıp çapmas//
Yağışın arxasından keçəni alıb çapmazlar.

Ozunu or etegende yer etegende ozudu//
Xəndək qazan da özü yer edən də özüdür.

Kıznı tanıma suye busang anasina baк//
Qızını tanımaq istəyirsənsə anasına bax.

Atani avzu puç bolsa ulanina guç bolur//
Atanın ağzı puç olsa, oğluna güc olur.

Er namusun gutganni el goterir avurun//
Ər namusu güdənin el aparır dərdini.

Yamannı gormey yahşını kadirin bilmay//
Yaman görməyən, yaxşının qədrini bilmir.

Alğasagan surunur savur etgen suyunur//
Tələsən sürünür, iş görən sevinir.

El araga girmagan el namusun bilmagan//
El arasına girməyən, el namusunu bilməyən.

Gezevuç katun uyuna yetegende alğasay//
Gəzəyən qadın evinə gələndə tələsər.

Xonşu xonşuga bağar kavirin otga yağar//
Qonşu qonşuya baxar, qəbrini oda yaxar.

Bilmasni başi avrutmas bolmasni bulegi//
Bilməyənin başı ağrımaz, olmayanın biləyi.

Aç bolsang azav aşa ata yurtungda yaşa//
Ac olsan, qaratikan ye, ata yurdunda yaşa.

Oguz bolmaygan tana gozlərindan bilina//
Öküz olmayacaq dana gözlərindən bilinir.

Süygenni gozü kaşi süymegenni goz yaşı//
Sevənin gözü qaşı, sevməyənin göz yaşı.

Ustung aruv bolğunça icing taza bolsun//
Üstün gözəl olunca, için təzə olsun.

Gunnuznu duv yiberib, geçeni satıb alıb//
Gündüzünü boş buraxıb, gecəni satıb alıb.

Elde yaman kim bolsa emgek onu başina//
Eldə yaman kim olsa, əmgək onun başına.

Kapu yapgan akıllidan aradagi kağı kolay//
Qapı bağlayan ağıllıdan aradakı gicbəsər yaxşıdır.

Yarliliğın bilmasa yaziği gəlmes kuyuna//
Kasıblığını bilməsə, yazığı gəlməz özünə.

Erni beti aylanginça yerni beti aylansin//
Ərin üzü fırlanınca, yerin üzü fırlansın.

At tuyağın tayı basar anasindan kızı ozar//
At dırnağını tay basar, anasından qızı ötər.

Ozu avurun saklasa kişilar salmas sıydan//
Özü abrını qorusa, heç kimi hörmətdən salmaz.

Bergen gozu kaşi bermegen ozenni daşi//
Verən gözü qaşı, verməyən çay daşı.

Atasıni tor yağından erini eşik arti kolay//
Atasının isti yanından ərinin qapı arxası yaxşıdır.

Atingni erşi etginça aydan atilsang kolay//
Adını düşürüncə aydan atılsan yaxşıdır.

Torğaylaring tuzelse tuzdan kala tizarsan//
Uşaqların düzəlsə, duzdan qala düzərsən.

Namussuz dosdan namuslu duşman kolay//
Namussuz dostdan namuslu düşmən yaxşıdır.

Kişiga goz tikganni bereket girmas uyuna//
Birinə göz dikənin bərəkət gəlməz evinə.

Bir mişikni kuyruğu savlay kutanni buzup//
Bir pişiyin quyruğu bütün sürünü pozub.

Yamanlik salğan yara yapurakday yangırır//
Pislik salan yara, yarpaqtək təzələnir.

Eçki bergen koy ala heç bermegen ne ala?//
Keçi verən qoyun alar, heç verməyən nə alar?

Sensenekge uzansang sağa kurek goterir//
Sən yabaya əl atsan, sənə kürək götürər.

Yatlağa yalbarginça yatıb yaning hamarla//
Yadlara yalvarınca yatıb yanını hamarla.

Tav tavğa yolukmas adam adamga yoluğar//
Dağ dağa yaxınlaşmaz, adam adama yaxınlaşar.

Ulav kalsin yarlilik yayda boyav kazdirgan//
Andıra qalsın kasıblıq, yayda boya qazdırır.

Barsin gəlsin bu kişi heç bitmasin bunu işi//
Qoy gəlsin bu kişi, heç bitməsin bunun işi.

Yatdan bolğan kardaş yamanyerde yayar//
Yaddan olan qardaş dar gündə qaçar.

Yaş yox oçakda yallik bolsada çuvluk bolur//
Uşaq olmayan evdə sakitlik olsa da, hüzur olmaz.

Katun alsang baltada al ayaklaringni çalt al//
Qadın alsan baltada al, ayaqları cəld al.

Allahda netme bolsun avup getgen arvaga//
Allah da neyləsin yıxılıb gedən arabaya.

Uzaqdagi kardaşdan yuvukdagi xonşu aldin//
Uzaqdakı qardaşdan, yaxındakı qonşu üstündür.

Koynu başina gelgen kozunukunada geledi//
Qoyunun başına gələn quzunun da başına gələr.

Ongsuz adam oylap ozuğar ongaysizni eter//
Narahat adam düşünüb özünü narahat edər.

Yamanni bilma suyseng yahşilik bulap olçe//
Yamanını bilmək istəsən yaxşılıq ilə ölç.

Birlar yaşar tili bulan birlar – gozu kaşi bulan//
Kimi dili ilə, kimi qaş-gözü ilə yaşar.

Uyda altunnu koyup kırdan gumuş izlaygan//
Altını evdə qoyub çöldə gümüş izləyər//

Açi almani tuvuna tatli alma kaydan tuşsun//
Acı almanın dibinə şirin alma hardan düşsün.

Yarası yahşı bolsa, yaraçisi kırayinda tavulur//
Yara yaxşı olsa, yaraya baxan yanında olur.

Otbaşlaring oyulsun ağaçlari otlağa yağılsın//
Ocağın oyulsun odunları odlara yayılsın.

Yalğan aytmasang saktıyaning boyalmaymu?//
Yalan deməsən tumacın boyanmırmı?

Ozunu gevenin gormey xalknı çerenin gore//
Özünün kəpəyini görmür, başqasının tayasını görür.

Otbaşingda kız kalsin kız kalmayli buz kalsin//
Ocağında qız qalsın, qız qalmasa, buz qalsın.

Katunnu tili erni toşektede yal alma koymas//
Qadının dili ərini döşəkdə də rahat qoymaz.

Getse gelme bilmaygan Mahti girsin uyunga//
Gedəndə gəlmək bilməyən Mehdi girsin evinə.

Otga salsa çiş demey tamğa ursa tap demey//
Oda düşsə çiş deməz, dama dəysə, tap deməz.

Balık – suvdan adam sıydan toymas//
Balıq sudan, adam hörmətdən doymaz.

Edepsizni evin tapgunça elni evin tapma tinç//
Ədəbsizlə dil tapınca ellə dil tapmaq yaxşıdır.

Ulanı yokga uyda yok uylar tolse malda yok//
Oğlu olmayana ev də yoxdur, evlər dolsa mal da yoxdur.

Otbaşingdan suv çıksın balali ördek yozarday//
Ocağından su çıxsın balalı ördək üzsün.

Etmegen işi burhağa minip kıçırsada eşitilmas//
Etmədiyi işi bacaya minib çığırsa da eşidilməz.

Er tapgan manatdan katun tapgan şayi artikdi//
Ər tapan manatdan qadın tapan qəpik yaxşıdır.

Namartlağa inansang, elge tayanganday bolur//
Namərdlərə inansan elə dayandığı düşünülər.

Konak konakdan kaçar goz tuvundan ot çaçar//
Qonaq qonaqdan qaçar, göz bəbəyindən od saçar.

Anani suyundurmagan yaşavundan suyunmas//
Anasını sevindirməyən həyatından sevinməz.

Uyalmaygan bet gaymuşnu gonundanda kalın//
Utanmayan üz camışın gönündən də qalındır.

Suv tokga suv tokdurma açga xamur basdirma//
Su tökənə su tökdürmə aca xəmir yoğurtma.

Etgen katun nas katun etdirgan katun xas katun//
Edən qadın nəhs qadındır, etdirən qadın has(əsaslı) qadındır.

Tupdan tuzelmegen uyga tumen akçalar ne etsin//
Təməlindən düzəlməyən evə tümən axçalar neyləsin?

Gəlinni yağasindan ilinsang ulaningni yutarsan//
Gəlinin yaxasından yapışsan oğlunu udarsan.

Kazanni avzu açik bolsada itdada namus gerek//
Qazanın ağzı açıq olsa da itdə də namus gərək.

Kanatsiz kuşdanda ongsuz – kıyişmaygan adam//
Qanadsız quşdan da narahat adam yaraşmayandır.

Başım suymeygen baş barmak çakı ölü gomsun//
Məni sevməyən baş barmağım kimi ölü gömsün.

Tuznu tatuvun bilmagan etni tatuvunda bilmas//
Duzun dadını bilmyən ətin dadını da bilməz.

Anasindan kop bilsada artina tuşgan hokunmas//
Anasından çox bilsə də arxasına düşən heyfslənməz.

Taktak takar eter tirman ozuğar suygenni eter//
Tak-tak təkər edər, dəyirman öz bildiyini edər.

Oylap aytsang sozungnu uyaltmassan yuzungnu//
Düşünüb desən sözünü, qızartmazsan üzünü.

Kop yaşagan kop bilmas, kop gezegen kop bilar//
Çox yaşayan çox bilməz, çox gəzən çox bilər.

Konakni kavlama suyseng konaklıkga adam çakır//
Qonaq qovmaqa istəsən, qonaqlığa adam çağır.

El bulan gelgen kıyinda yangızni toyundan kolay//
El ilə gələn əziyyətdə yalnızın toyundan yaxşıdır.

Yuvurğanga gore uzat kakişlaring artik çiksa uşur//
Yorğanına görə uzat, ayaqların açıq qalsa üşüyər.

Utsukar kardaş can kardaş tepsi kardaş mal kardaş//
Böyük qardaş, can qardaş, sini qardaş, mal qardaş.

Sizin uyda kazan asıb ozge yerde çeten asamanmu?//
Sizin evdə qazan asıb başqa yerdə çətənmi yeyim?

Kutsuz katun olturgan ocak ongsuz bolmay kalmas//
Xoşbəxt olmayan qadının oturduğu ocaq bədbəxt olacaq.

Dosnu duşmanı boş dosdumaldanda kolaysiz bolur//
Dostunu düşməni boş dəsmaldan da faydasız olur.

Ol eşşəkde yugumda yok yardan tuşsa kaygımda yok//
O eşşəkdə ağırlığım yox, uçurumdan düşsə vecimə deyil.

Tari burtugu getmeygen tamağından tanani başi hurp//
Darı dənəsi getməyən damağından dananın başı hop.

Busurmanni song hakılı da bolayim dep aytgan cuhut//
Musurmanın sonrakı ağlında olaydım deyib cuhud.

Taming taşing dağılsın çirlaringdan sari suvlar ağilsin//
Damın daşın dağılsın, divarlarından sarı sular axılsın.

Bilmasni bulegi avrutmas kırayindagni yuregi avrutar//
Bilməzin biləyi ağrıtmaz, yanındakının ürəyin ağrıdar.

Xalknı uyundagi baldan seni uyungdagi balannur kolay//
Xalxın evindəki baldan öz evindəki duzlu su yaxşıdır.

El namusğa etilagan iş eşşək etgen osal işdanda kolaysiz//
Başqasının namusuna dil uzatmaq eşşəyin etdiyi ayıbdan da betərdir.

Kapusuna bağıp da bola bilma katunnu iş suymeygenin//
Qapısına baxıb qadının iş sevmədiyi bəlli.

Yer kati girma bolmayman kok bıyık minma bolmayman//
Yer qatıdır girmək olmaz, göy böyükdür minmək olmaz.

Yangız terek bav bolmas, yangız ulannı sozu kav bolmas//
Yalnız ağac bağ olmaz, yalnız oğlanın sözü qəbul edilməz.

Başi ullu bolganni suyevusang başindan başlap kulluk et.
Başı böyük olanı sevirsənsə, başından başla qulluğa.

Erni sakali, baş çaksiz ağarsa, katunu gayır ekenni belgisi.
Ərin saçı, saqqalı vaxtsız ağarsa, qadının fərsizliyindəndir.

Haman haman haliva barmay pirlaga
haman haman dovren bolmay birlaga//
Həmən həmən halva getməz pirlərə,
həmən həmən dövlət olmaz birlərə

Sav erkekni yanina yatsangda kayavsuzsan
osal erkekni kırayindan otsangda biyavursan//
Əsl kişiylə yatsanda ar olmaz
yaramazın yanından keçsən biabır olur.

Toyğa barsang toyup bar aç bolusan
kaytginça bişgan tavuk aşayim sağa yalğan aytğınça//
Toya getsən tox get ac olarsan
döndüyündə bişmiş toyug yeyim sənə yalan deyincə.

Bir kozunu saklasang aşap avzung yav bolur
avursuznu saklasang arti gunung dav bolur.
Bir kuzunu saxlayıb yesən ağzın yağ olar
dili uzunu saxlasan ömrün sonu dava olur.

OĞUZ KÖKƏNLİ QUMUQLARIN FOLKLORU

Duxa Xocan oğlu Dəli Domrulun hekayəsi və yırı

Mənim xanım! Oğuzda Duxa Xocan oğlu Dəli Domrul deyilən bir igid oğlan var idi. O suyu quruyan çayın üzərində körpü qurmuşdu. Keçəndən otuz axça alırdı, keçməyəndən dörd axça alırdı. Niyə belə edirdi? O belə cavab verirdi:

– Məndən dəli, məndən güclü igid varmı, mənimlə savaşa? Mənim ərliyim, igidliyim, qoçaqlığım Rumda, Şamda bəllidir.

Bir dəfə körpünün yanından bir sürü insan keçir. Dəli Domrul görür ki, bir igid yatır, bütün tayfa da ağlayır, ah fəğan edir. İgidin tayfasına böyük bəla üz verib. Dəli Domrul bunların yanına gəlib soruşur:

– Siz niyə ağlıyırsınız? Mənim körpümün yanında bu qovğa nədir, nə dərdə düşmüsüz? Tayfadan bir kişi dilləndi:

– Xanım, bizim yaxşı bir igidimiz ölüb, biz ona ağlayırıq. Dəli Domrul:

– İgidinizi kim öldürdü? – dedi.

– Vallah, bəyigid, Allah taaladan buyruq oldu, al qanadlı Əzrayıl o igidin canını aldı.

Dəli Domrul:

– Sizin Əzrayıl necə adamdır ki, adamların canını alır? Ya Qadir Allah, birliyin, varlığın haqqı üçün Əzrayılı mənim gözümə göstər! Savaşıb-vuruşub yaxşı igidin canını qurtarım. Bundan sonra yaxşı igidlərin canını almasın. Dəli Domrul evinə gəldi. Tanrı Domrulun sözünü bəyənmədi:

"Bax bir, dəli axmaq mənim birliyimi tanımır, köməyimə, kərəmimə şükür eləmir. Mənim böyük sarayımda gəzib məğrurluq eləyir?" – dedi. Əzrayıla əmr etdi ki, ey Əzrayıl, get o dəli əbləhin də gözünə görün, bənizini saralt, xırıldadıb canını al! Dəli Domrul qırx igidlə yeyib-içib oturarkən birdən Əzrayıl gəlib çıxdı. Əzrayılı nə qapıçı gördü, nə gözətçi. Dəli Domrulun görən gözü görmədi, tutan əllərində qüvvət qalmadı. Dünya-aləm Dəli Domrulun gözündə qaraldı. Dəli Domrul çağırıb soylayır, görək, xanım, nə soylayır, – deyir:

Vay, nə heybətli qocasan?
Qapıçılar səni görmədi.
Gözətçilər də duymadı.
Görən gözüm qaraldı,
Tutan əlim yoruldu.
Canıma titrətmə düşdü,
Qızıl qədəh əlimdən yerə düşdü.
Ağzım dondu buz kimi,
Sümüklərim ovuldu duz kimi,
Ay saqqallı ağ qoca,
Gözləri domba qoca,
Vay, nə qorxunc qocasan, de mənə!
Qadam-balam toxunar bu gün sənə!
Belə deyəndə Əzrayılın acığı tutdu. Dedi:
Ədə, dəli əbləh!
Gözümün dombalığın nə bəyənmirsən?
Göyçək gözlü qızların-gəlinlərin, canını çox almışam!
Saqqalımın ağlığın nə bəyənmirsən?
Ağsaqqal, qarasaqqal igidlərin canını çox almışam!
Saqqalımın ağardığının mənası budur!

Ay dəli axmaq, öyünüb deyirdin "al qanadlı Əzrayıl mənim əlimə düşəydi, öldürəydim; yaxşı igidin canını onun əlindən qurtaraydım".

İndi, ay dəli, gəlmişəm ki, sənin canını alım. Verirsənmi, yoxsa mənimlə döyüşürsən?

Dəli Domrul deyir:

"Aya, al qanadlı Əzrayıl sənsənmi?".

"Bəli, mənəm!" – dedi.

"Bu yaxşı igidlərin canını sənmi alırsan?" – dedi.

"Bəli, mən alıram", – dedi. Dəli Domrul deyir:

"Ədə, qapıçılar, qapını örtün! Ay Əzrayıl, mən səni gen yerdə axtarırdım, dar yerdə yaxşı əlimə keçmisən, deyəsən? Mən indi səni öldürüm, yaxşı igidlərin canını qurtarım!. Böyük qılıncını siyirdi, əlinə aldı. Hücum etdi ki, Əzrayılı vursun.

Əzrayıl bir göyərçin olub, pəncərədən uçdu-getdi. İgid Dəli Domrul əlini əlinə çaldı, qah-qah güldü. Dedi:

– "İgidlərim, Əzrayılın gözünü elə qorxutdum ki, gen qapını qoydu, dar bacadan qaçdı. Mənim əlimdən göyərçin kimi bir quş olub uçdu. Ay hay, mən onu qızılquşa aldırmayınca qoyarammı canını qurtarsın?!" Durdu, atına mindi. Şahini əlinə alıb, ardınca düşdü. Bir-iki göyərçin öldürdü, döndü evinə gələrkən Əzrayıl onun atının gözünə göründü. At ürkdü. Dəli Domrulu götürüb yerə vurdu. Qarabaş fırlandı, huşsuz qaldı. Əzrayıl ağ köksünün üstünə qondu. Dəli Domrula mırıldanırdı. Sonra onu boğmağa başladı. Dəli Domrul dedi:

Ay Əzrayıl, aman!
Tanrının birliyinə şübhə yox, inan!
Mən səni belə bilməz idim.
Oğru kimi can aldığın duymaz idim.
Bizim böyük sahəli dağlarımız olur,
O dağlarımızda bağlarımız olur.
O bağların qara salxımlı üzümü olur.
O üzümü sıxırlar, al şərabı olur.
O şərabdan içən sərxoş olur.
Sərxoşdum, duymadım; nə dediyimi bilmədim.
Bəylikdən usanmadım, igidlikdən doymadım.
Canım alma, Əzrayıl, aman ver!

Əzrayıl deyir:

– "Ay dəli axmaq, mənə nə yalvarırsan, Allah-taalaya yalvar. Mənim əlimdə nə var? Mən buyruq quluyam". Dəli Domrul deyir:

– "Bəs can verən, can alan da Allahdırmı?". "Bəli, odur!" dedi. Dəli Domrul Əzrayıldan soruşdu:

– "Bəs sən nə iş görürsən? Sən aradan çıx, mən Allah-taala ilə xəbərləşim". Dəli Domrul burada soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır:

Ucalardan ucasan,
Kimsə bilməz necəsən.
Gözəl Tanrı!

Neçə cahillər səni
Göydə arar, yerdə istər.
Sən möminlər könlündəsən.
Sən böyüksən, qüdrətlisən,
Əbədi sirr sahibisən.
Canım alsan, özün al.
Qoyma, Əzrayıl alsın!

Dəli Domrulun sözü burada Allah-taalaya xoş gəldi. Əzrayılı çağırıb dedi ki, bu dəli mənim birliyimi bildiyi, birliyimə şükür etdiyi üçün onun can əvəzinə can tap; qoy Dəli Domrulun canı azad olsun!

Əzrayıl dedi:

– "Ay Dəli Domrul, Allahın əmri belə oldu ki, Dəli Domrul öz canı yerinə can tapsın, onun canı azad olsun!". Dəli Domrul deyir:

– "Mən canı necə tapım? Bir qoca atam, bir qarı anam var, gəl gedək, ikisindən biri bəlkə canını verdi, al, mənim canım qalsın!". Dəli Domrul durub atasının yanına gəldi. Atasının əlini öpüb soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır; dedi:

Ağsaqqallı əziz, hörmətli, canım ata!
Bilirsənmi, nələr oldu?
Günah söz söylədim, –
Allaha xoş gəlmədi,
Göydə al qanadlı Əzrayıla
Əmr elədi, uçub gəldi.
Basıb qonmuş ağ köksümə,
Şirin can alır məndən.
Ata, səndən can istərəm, verərsənmi?
Yoxsa "oğul, Domrul!" deyə ağlarsanmı?

Atası deyir:

Oğul, oğul, ay oğul!
Canımın bir parası oğul!
Doğulanda doqquz buğra öldürdüyüm aslan oğul!
Qızıl tağlı uca evimin dirəyi oğul!
Qaza bənzər qız-gəlinimin çiçəyi oğul!

Qarşı yatan uca dağım gərəksə,
Söylə, olsun Əzrayılın yaylağı!
Soyuq-soyuq bulaqlarım gərəksə,
Onlar olsun Əzrayılın bulağı!
Tövlə-tövlə şah atlarım gərəksə, onun miniyi olsun!
Qatar-qatar dəvələrim gərəksə, onun yüklüyü olsun!
Yaylaqdakı ağ qoyunum gərəksə,
Mətbəxlərdə olsun ona şülənlik!
Qızıl-gümüş pul gərəksə,
Xərcləsin, qursun böyük bir şənlik!
Dünya şirin, can əzizdir,
Canıma qıya bilmərəm!
Məndən əziz, məndən yaxın
Anan vardır, get yanına!

Dəli Domrulun, atasından ümidi üzüldü, atını sürdü, anasının yanına gəldi. Dedi:

Ana, bilirsənmi nələr oldu?
Al qanadlı Əzrayıl göy üzündən uçub gəldi.
Mənim ağca köksümü basıb qondu,
Xırıldadıb canımı alır indi.
Atamdan can istədim, amma vermədi.
Səndən can istəyirəm, ana, canınI mənə verərsənmi,
yoxsa "Oğul, Domrul!" – deyə ağlarsan?
Ağ üzünə iti dırnaq çalarsan?
Qarğı kimi qara saçını yolarsan, ana?

Anası burada soylamış, görək, xanım, nə soylamışdır. Anası dedi:

Oğul, oğul, ay oğul!
Doqquz ay dar qarnımda gəzdirdiyim oğul!
Bələyini beşiklərdə bələdiyim oğul!
On ay deyəndə yer üzünə gətirdiyim oğul!
Doyunca ağ südümü əmizdirdiyim oğul!
Ağca bürclü hasarlarda tutulsaydın, oğul!
İyrənc dinli kafir əlində dustaq olsaydın, oğul,
Qızıl-gümüş gücünə səni qurtarardım, oğul!

Yaman yerə gedibsən; gedə bilmərəm,
Dünya şirin, can əzizdir,
Canıma qıya bilmərəm, yəqin bil!-dedi.

Anası da canını vermədi. Belə deyəndə Əzrayıl Dəli Domrulun canını almağa gəldi. Dəli Domrul dedi:

Ay Əzrayıl, aman!
Allahın birliyinə yox şübhə, inan.

Əzrayıl deyir: “Ay dəli axmaq! Daha nə aman istəyirsən? Ağsaqqallı atanın yanına getdin, canını vermədi. Ağ birçəkli ananın yanına getdin, can vermədi. Daha kim verəcəkdir? Dəli Domrul deyir:

– “Həsrətlim vardır, onunla görüşüm”.

Əzrayıl dedi:

– “Ay dəli, həsrətlin kimdir?”

Dedi:

– “Yad qızı arvadım var, ondan iki oğlum var; əmanətim var, onlara tapşırım, ondan sonra mənim canımı alarsan”. Atın sürüb arvadının yanına gəldi. Dedi:

Bilirsənmi nələr oldu?
Al qanadlı Əzrayıl göy üzündən uçub gəldi.
Mənim ağca köksümü basıb qondu.
Mənim şirin canım alır indi.
Atama dedim, canın vermədi,
Anama dedim, canın vermədi,
“Dünya şirin, can şirin!” – dedilər.
İndi uca-uca dağlarım yaylağın olsun!
Soyuq-soyuq sularım bulağın olsun!
Tövlə-tövlə şahanə atlarım sənin miniyin olsun!
Qızıl tağlı uca evim sənin kölgəliyin olsun!
Qatar-qatar dəvələrim sənin yüklüyün olsun!
Yaylaqdakı ağ qoyunum sənin şülənliyin olsun!
Gözün kimi tutursa,
Könlün kimi sevirsə, ona ərə get!
İki oğlancığı yetim qoyma!

Arvad burada soylamışdır, görək, xanım, nə soylamışdır – demişdir:
Nə dedisən, nə ötürsən,
Göz açaraq gördüyüm!
Könül verib sevdiyim!
Qoç igidim, şah igidim,
Şirin damağ verib öpüşdüyüm,
Bir yasdıqda baş qoyduğum,
Qarışı yatan uca dağları
Səndən sonra mən neylərəm?
Yaylayarsam, gorum olsun!
Soyuq-soyuq suların mən içərsəm, mənim qanım olsun!
Qızılını-gümüşünü xərcləsəm, kəfənliyim olsun!
Tövlə-tövlə atların mən minsəm, mənim tabutum olsun!
Səndən sonra bir igidi sevib seçsəm,
ərə getsəm, birgə yatsam,
Bir əjdaha ilan olub, məni çalsın!
O müxənnət, et barsız atan-anan
Cannədir ki, sənə qıya bilməmişlər?
Yerlər şahid olsun, göy şahid olsun,
Qüdrətli Allah şahid olsun, qurbanam sənə,
Mənim canım qurban olsun sənin canına!

Əzrayıl razılaşdı, qadının canını almağa gəldi. İgid Domrul ömür yoldaşına qıya bilmədi. Burada Allaha yalvarmış, görək, necə yalvarmışdır, dedi:
Ucalardan ucasan,
Kimsə bilməz necəsən!
Gözəl Tanrı, çox cahillər
Səni göydə arar, yerdə arzular.
Sən möminlərin könlündəsən.
Sən əbədi hökmransan.
Böyük yollar üzərində
İmarətlər yapım-qurum səninçin.
Harda görsəm, ac doyurum səninçin.
Çılpaq görsəm, don geydirim səninçin.

Alırsansa, ikimizin canını birgə al!
Sağ qoyursan, ikimizə də rəhm et!
Kərəmi çox, Qadir Allah!

Dəli Domrulun sözü Allaha xoş gəldi. Əzrayıla əmr etdi: "Dəli Domrulun ata-anasının canını al! Dəli Domrula və arvadına yüz qırx il ömür verdim", – dedi. Əzrayıl da dərhal onun atasının-anasının canını aldı. Dəli Domrul ömür yoldaşı ilə yüz qırx il də yaşadı.

Dədə Qorqud gəlib boy boyladı, soy soyladı. "Bu dastan Dəli Domrulun olsun. Məndən sonra igid ozanlar söyləsinlər! Alnıaçıq, əliaçıq igid şəxslər dinləsinlər!" – dedi.

Xeyir-dua verək, xanım:
Köklü uca dağların yıxılmasın!
Kölgəli iri ağacın kəsilməsin!
Coşğun axan gözəl suyun qurumasın!
Allah səni namərdə möhtac etməsin!
Ağ üzün qarşısında beş kəlmə dua qıldıq qəbul, olunsun!
Yığışdırıb saxlasın günahınızı,
Gözəl adlı Məhəmmədə bağışlasın, xanım, hey!!!

Cavatnı yırı // Cavadın yırı

Macalis oqurugnu elinde,
Məcalis bölgəsi elində,
BaşlIkent uçastkaniyErinde,
Başlıkənd uçastkanın yerində,
Calalgentli Cavat değen sən edin.
Cəlalkəndli Cavad deyilən sən idin.
Zamanda bir aygırına mine edin,
Zamanında bir ayğırını minərdin,
Atnı başın Mirza suvga bura edin,
Atın başını Mirza çayına burardın,
Yorgalatsan, taş kalanı buza edin,
Yortsan, daş qalanı dağıdardın.
Çapdırsan, passacirden oza edin!
Qaçsan, qatardan sürətli gedərdin!

Anan ölsün, Cavatbiyni aygırı:
Anan ölsün, Cavad bəyin ayğırı:
Beşisinde beşev tutup yerlegen,
Beşini də beşi tutub yəhərləyən,
Altısında adam tilin söylegen,
Altısı da adam dili söyləyən,
Yettisinde, yetıb, yavlar qaytargan,
Yeddisində çatıb düşməni geri qaytaran,
Segizinde, sermenişip, at bolgan,
Səkkiz yaşında yapışıb at olan,
Toguzunda toqsan türlü nal qaqgan,
Doqquz yaşında doxsan cür nal çaxan,
Onunda örlep - türlep çul yapgan!
Onunda bəzək düzəyini yapan!
Anan ölsün, Cavatbiyni aygırı,
Anan ölsün, Cavad bəyin ayğırı,
Yarışlarda maladetsge aytılgan!
Yarışlarda afərin aldığı söylənən,
Bu aygırnı har-bir sanın maqtayman,
Bu ayğırın hər yerini tərifləyirəm,
Hali busa hayran bolup toqtayman!
Artıq ona heyran olub baxıram!
Hali busa bir başgasın küyleyim
İndi isə bir başqasını da danışım,
– Cavatbiyni igitligin söyleyim.
Cavad bəyin igidliyindən söyləyim.
Cevatbiyni Adugudur atası,
Aduğudur Cavat bəyin atası,
Atasına çıqmay bolgan xatası.
Atasına olmazdı xətası.
Artda qalgan etgen alay sancak,
Arxada qalan elə etmiş,
Amuzgili qılavlangan xıncalı.
Amuzgili qınlanmış xəncəri.
Xıncalına bek arkasın tayay edi.

Xəncərinə çox arxayın idi.
Bahmutunu aziz canın ayay edi.
Bahmudun əziz canı əsirgərdi.
Cavat batır avrup yatgan ölmeğe,
Cavat igid ölüm döşəyində yatır,
Azireyil girip gelgen görmeğe.
Əzrayıl gəlir onu görməyə.
Cavat batır savutların tolturgan,
Cavad igid silahını doldurur,
Azireyil Cavatbiyni başlığında olturgan.
Əzrayıl Cavad bəyin başında oturur.
Gəlsəne, Azireyil, gəlsəne!
Gəlsənə, Əzrayıl, gəlsənə!
Savutlarım – qara savat xıncalım –
Silahlarım – qara silah xəncərim
Yetmegen çi hali de meni accalım!
Çatmayıb ki hələ mənim əcəlim!
Cavat batır qol uzatgan savutlaga, teşikge
Cavad igid əl uzatdı silahlara, deşiyə,
– Azireyil göz qaratgan, deymen, eşikge.
Əzrayıl göz gəzdirmiş eşiyə.
Cavat batır tartıp algan savutların teşikden
Cavad igid alıb silahlarını deşikdən
– Azireyil kaçıp çıkgan eşikden.
Əzrayıl qaçıb çıxdı eşikdən.

Koroğlu

Biri varmış, biri yoxmuş, bir ölkənin bir şəhərində bir xan varmış. O xanın ilxıçılarının arasında yaşlı biri varmış. O qoca hər gün səhər ilxıya getdiyi zaman da, axşam dönüb gəldiyi zaman da yol kənarında bir ağ sümük varmış, onun yanına gedib "Tulpar at idin, tulpar at" deyərmiş. Digər ilxıçılar yaşlı adamdan xana şikayətlənirlər:

– Yaşlıdır, ağlını itirib. Sən onu alıb bizə yoldaş ver. Hər gün sabah-axşam ilxını buraxıb, bir ağ sümüyün yanına onu

ziyarət edirmiş kimi: "Tulpar at idin, tulpar at" deyir. Xan, qocanı çağırıb:

– Sən tulpar atı tanıyırsanmı? – deyə soruşur. Yaşlı adam:

– Çox yaxşı tanıyıram, deyir. Xan:

– Mənim ilxımda var mı? – deyə soruşur. Yaşlı adam:

– Baxımını eləsəniz, doğulacaq tayı var. Xan:

– Get onu bura gətir!

Qoca gedib, ilxıdan bir alçaq, əyri belli qısraq gətirir.

– Xanım, baxsanız, bu taydan olacaq tulpar at, – deyir. Xan öfkələnərək qışqırır:

– Sən həqiqətən də, çaşmısan! Başını çiynəyib əzsin o gətirdiklərin! Vurun bunun boynunu! Vəzirlər deyirlər:

– Bunun başını kəssək el bizə nə deyər. Bu sənin atanın zamanından bəri sənə ilxı saxlayır. Bunun çox əməyi var, öldürsən, səni ahı tutar.

– Elə isə ödürməyin, iki gözünü çıxarıb, gətirdiyi qısraqla tay da verin qoltuğuna, mənim elimdən qovun! – deyir xan. Vəzirlər nə qədər yalvarsa da, xan qocanın gözünü çıxartdırmaqdan əl çəkmir. Qocanın gözlərini çıxartdırıb, oğlunu çağırırlar və deyirlər:

– Tez ol, atanı da, bacını da, tayı və qısrağı da al, bu vilayətdən çıx, get!

Oğlan atasını qısrağa mindirib, özlərinin geyimlərini də qısrağa qoyub:

– Bibi, sən qısrağın başını tut, mən kənddən çıxıncaya qədər tayı haylayım, – deyir. Qadın, qısrağın başını tutub, üstündəki qardaşına baxıb, ağlamağa başlayır. Qoca deyir:

– Bacım, sən ağlama. "Gülmə qonşuna, gələr başına" deyərlər. Bunlar hələlik yatırlar, "Yuxusunda gülən, oyananda ağlayar". Bunların zülmləri onları oyandırar, oyandıqlarında bunlar da ağlayar. Sən qısrağı çək, – deyir.

Bacısı qısrağı çəkir, bunlar çıxıb gedirlər.

Bir-neçə gün gedərək bir şəhərə çatırlar. Qoca adamlardan soruşur:

– Bu hansı xanın şəhəridir? Adamlar filan xanın şəhəridir dediklərində, qoca – bizə boş ev tapılarmı, – deyə soruşur. Tapılar, – deyirlər ona cavabında.

– Bax, filan ev bomboşdur, – deyirlər.

Qoca gedib o evdə yaşayır. Bunlara xalq da kömək edər. Yaşlanmış, gözü kordur deyə, zəkat verirlər.

Qoca oğluna belə deyir:

– Oğlum, sən ot yığ, qışda atlarına yedirtmək üçün. Qışda tayı axırda saxla, miniləcəyi zaman o çəmənliyə çıxmasın. Oğlan heyvanın yeyə biləcəyi qədər ot yığır, suyunu da arxa çəkir. Qış gəlir. Tayı qaranlıq axıra bağlayırlar. Qısrağı işlədib, qazanc əldə edirlər. Yaz gələndə də tayı axırdan çıxarmırlar.

Bunların yaşadığı vilayətin xanı bu qocanın bacısının gözəlliyini eşidib, ona aşiq olur. Bir gün xan bu qadını görməsəm öləcəyəm, deyə yanına bir vəzir də götürüb, atlanıb gəlir bu qocanın evinə qonaq. Xan qadını gördüyü zaman ona olan eşqi birə min artır. Qocaya deyir:

– Hörmətli böyüyüm, mən sənin bacına aşiq olmuşam. Mən onu qoyub gedə bilmərəm. Qoca xana deyir:

– Sən minib gəldiyin ayğırı bir kişnət səsini eşidim, – deyir. Xan ayğırına küçədəki qısrağı göstərir. Ayğır kişnəyir. Qoca atın səsini eşidib deyir:

– Xanım, mənim bir qısrağım var. Bu qısrağıma ayğırını mindirsən, bacımı öz rizamla verərəm, deyir. Xan ayğırın bir dəfə qısrağa mindirib qızı da alıb gedir. Qoca oğlu ilə qalır.

İkinci il qısraq bir erkək tay doğur. Süddən ayrıldığı zaman o tayı da axıra bağlayırlar. Beləliklə, ilk tay beş yaşını bitirib altısına keçir. Bir gün oğlan atasına deyir:

– Atam, "Yapağılı pis tay, ilk yaza çıxarsa, at olar." Deyirlər. Böyük tayım altıncı yazına girir. Nə zaman at olar? Atası:

– İndi böyük ayğırı çıxarmaq zamanı gəldi. Başını tutub suya apar. Məbadə minmə! Miniləcəyi zamanı mən sənə deyəcəm! – deyir.

Oğlan böyük ayğırın başını tutaraq, bayıra çıxarır. Ayğır gün işığını görüb yellənir, oğlan onu belə yelləndiyi halda suya

aparır. Ayğır su içib, dörd yana baxıb, gərilib oynamağa başalyır. Oğlan düşünür ki, bu yəqin qaçmaq istəyir, qaçsa qurtulub gedəcək! Nə olar olmaz deyə atı minir. Ayğır oğlanı alıb qaçır. Oğlan nə qədər çəksə də, at durmur ki, durmur.

Ayğır o qaçışıyla bir dağın başında oğlanı yıxır, dənizə enib yox olur. Oğlan gördüyü işdən peşman olur, atasının da qorxusundan dağın başında ağlayaraq, yatır qalır.

Bir müddət sonra oğlan oyanıb dənizə doğru baxır. Baxır ki, dənizdən oğlana doğru bir ağsaqqal kişi gəlir. Ağsaqqal kişi oğlanın yanına gəlib deyir:

– Balam, niyə ağlayırsan? Oğlan başından keçənləri danışır. Ağsaqqal kişi deyir:

– Elə isə sən ağlama, ağzını aç, deyir. Oğlan ağzını açır. Ağsaqqal oğlanın ağzına tüpürüb belə deyir:

– Oğlan, indi sən rahat ol. Bu dünyada səndən igid ər olmaz. Sənin ayğırından da yaxşı at olmaz! Bu gündən sonra sənin adın Koroğludur! Qoca bu sözləri deyir və yox olur. Koroğlu bu işə məəttəl qalır. Baxır ki, dənizdən əhliləşmiş, sakitləşmiş, oynaya-oynaya ayğırın gəldiyini görür. Ayğır gəlir Koroğlunun yanında durur. Koroğlu dərhal ayğırı tutaraq minir, şəhərə doğru yol alır.

Atası Koroğlunun gəldiyini bilib soruşur:

– Oğlum, harda qaldın? Koroğlu başından keçənin hamısını anladır: Atası deyir:

– Oğlum, ağzına da tüpürdümü? Oğlan:

– Tüpürdü! – deyir. Atası:

– Elə isə, oğlum, sən çox nəsibli olmuşsan. O kişi Xızır peyğəmbərdir. Onun sözü yalan olmaz, – deyir.

Bir gün qoca xəstələnir. Koroglunu yanına çağırıb belə deyir:

– Oğlum! Mən sənə vəsiyyət edirəm: yaxşılığa gedəcəyin zaman kiçik ayğıra minərsən, pisliyə gedəcəyin zaman böyük ayğıra minərsən. Oğlum, qətiyyən, yanlışlıqla birinə minəcəyin yerdə o birinə minmə! Qoca atanın uda bilməyərək çeynəyib durduğu zülmləri bir gün sən çeynəmədən udarsan! Xızır peyğəmbərin tüpürüyü sənin ağzına düşdükdə mən rahatladım. Qoca bunları deyir və canını tapşırır.

Atasını dəfn etdikdən sonra Koroğlu düşünür:

– Mənim adım Koroğlu olduqdan sonra, mənim ayğırımdan yaxşı at da olmadıqdan sonra, mən niyə bu qorxaq xanda atamın bacısını saxlayım?! Qonşusuna kiçik ayğırı əmanət edib, böyük ayğırına minərək çıxıb gedir.

Koroğlu xanın şəhərinin yaxınındakı böyük axar suya çatır. Suyun kənarı boyunca o tərəfə bu tərəfə yeriyir, ancaq keçə bilmir. Koroğlu: "Atalardan qalmış söz də var: Atı yaxşı kişidən yol soruşma!" deyə, ayğırını suya vurub haylayır. Ayğır “zıp!” deyə atlayır, suyun o biri yanına çıxır. Koroğlu şəhərə girib, bir çayxanaya gedib, xanın sarayını soruşur. Xanla çəkişib yarışıb, xanın qızını da alıb, ayğırını hoppandıraraq, suyun o biri yanına çıxıb qalır. Xan da atın o yana hoppandırır; ayğır arxa ayaqları suya girərək o biri yana çətinliklə keçir. Koroğlu atını hoppandırıb bu biri tərəfə çıxır. Sonra xan qışqırır: "Koroğlu, mən sənə zərər verməyəcəyəm, məni hirsləndirmə!" Koroğlu dayanır. Xan, çətinliklə bu yana çıxaraq Koroğlunun yanına gəlib salamlaşır; hal-xətir soruşduqdan sonra belə deyir: "Koroğlu, qızımı da sənə verərəm. Yalnız mən sənə bir nəsihət edəcəyəm: Qətiyyən, dünyanın malını versələr belə, ayğırını qısraqlara mindirmə! Bu axar su mənim o tərəf bu tərəfinə də atımla hoppanıb oynadığım suyum idi. Sənin atanın qısrağına mindirdikdən sonra belə zəifləyib qaldı. İndi gülə-gülə gediniz, rifah içində yaşayın!

Koroğlu qızı da alıb, evinə qayıdır və xanın qızıyla evlənir. Bu xəbər xalq arasında yayılıb gedir. Kənddəki ağsaqqallar dərin-dərin düşünürlər: "Koroğlu çox igid oğlan, özü də çox mərhəmətlidir. Belədirsə, biz Koroğlunu xan edərək, suyu sərhəd edərək, xandan ayrılaq" deyirlər.

Ağsaqqallar, qonşu kəndlərə xəbər göndərib, adamları toplayırlar, bu toplantıda Koroğlunu xan edərək, suyu da sərhəd etməyi qərarlaşdırırlar.

Koroğlunun böyük ayğırının xəbəri hər yerə yayılıb gedir. Bu xəbəri Koroğlunun atasının gözlərini çıxaran xan da eşidir. Xan ayğıra aşiq olur. Öz buyruğu altındakı xalqı toplayıb, soruşur:

– Bu ayğırı mənə gətirəcək adam varmı? Gətirən olsa, bir küp altun verərəm, deyir. Heç kim cavab vermir. Bu xəbəri bir çiftliktə oturan yaşlı bir qadın eşidərək gəlib, xana belə deyir:

– Xanım, qurban olum! Bir kisə altun mənə versən, mən gətirəcəyəm ayğırı, deyir. Xan:

– Verərəm. Qadın:

– Versən, mənə bir eşşək də ver minməyə, bir də bir torba azuqə ver, deyir. Xan dərhal hazırlayıb verir.

Qadın eşşəyə azuqə də qoyub, özü də minib, gedir. Qadın bir ay yeriyir, bir il yeriyir, iynə boyu yol gedib Koroğlunun şəhərinə çatır. Qadın qamışlığa eşşəyini göndərib, azığını da gizləyib, özü də yol kənarında yatır.

O gün Koroğlu kiçik ayğırına minibmiş. Ovdan dönərkən qadına rast gəlir:

– Anam, burada nə edirsən? – deyə soruşar. Qadın:

– Nə edim, övladım! Baxacaq kimsəm yox; belə burda qalmışam, – deyir. Koroğlu:

– Elə isə mən baxaram, deyir və alıb aparır evinə.

Evinə gəldiyində Koroğlunun qadını bəyinə belə deyir:

– Bu yaxşı bir şey deyil, bunu qorumaq bizə yaramaz! Koroğlu:

– Pis olub neyləyəcək? Qadını saxlayırlar. Koroğlunun ayğırları Koroğludan və arvadından başqa kimsənin yanlarına gəlməyə qoymurdular. Yaşlı qadın belə deyir:

– Övladım, Koroğlu, ayğırlarınla məni tanış elə. Gecələr yuxum olmur, qalxıb bunlara xidmət edərəm. Koroğlu:

– Doğru söyləyirsən, – deyərək ayğırlara onu tanıdır.

Qarı ayğırlarla tanış olub, onlara çox yaxşı baxmağa başlayır.

Günlərdən bir gün Koroğluya başqa bir kənddəki dostundan toy dəvətnaməsi gəlir. Koroğlu kiçik ayğırına özü minib, başqa ata arvadını mindirib, pisliyə gedərkən mindiyi böyük ayğırı da yaşlı qadına əmanət edərək toya gedir.

Yaşlı qadın bunlar getdikdən sonra böyük ayğırı yüyənləyib, o gecə minərək çıxıb gedir.

Qadın böyük ayğırı gətirib, xana söyləyir:

– Xanım, haradadır, mən enmədən ayğır qoyacaq yeri göstərin! Mən buraxdıqdan sonra artıq kimsə bunu tuta bilməz! – deyir.

Xanın özünün sürətli atlarını qoyub saxladığı çox yüksək divarlarla əhatəli axırı varmış. Bu axıra göndərməyi əmr edir. Qadın ayğırın yüyənini, qoşqusunu alaraq, atı axıra qoyaraq, qapını bağlayıb, bir küp altınını alıb gedir.

Xan, azğın atlara baxan mehtərlərini toplayıb "Ayğırı tutun!" – deyə buyurur. Mehtərlər ayğırı tutmağa axıra girirlər. Ayğır, yanına hər girənin üstünə qaçaraq çeynəyir. Adamlar ayğırdan qorxub, axırın yanına belə gedə bilmirlər. Xan, ayğırı tutacaq insana alma qədər altın verəcəyini elan edir.

Koroğlu toydan qayıdır. Görür ki, ayğır da yox, qarı da. Koroğlu "Pislik üçün gedərkən kiçik ata minəmmərəm. İki atım olmadıqdan sonra bir daha ata da minmərəm, deyib piyada yola düşür. Gethaget axırda Koroğlu xanın şəhərinə çatıb, kənardakı bir evin həyətinə girib:

– Hey, varlılar! – deyə qışqırır.

– Varlı Alallahdır, deyə ev sahibi dillənir. Koroğlu:

– Allah qonağıyam, qonaq edərsənmi? – deyə soruşur. Ev sahibi:

– Edərəm! – deyir və Koroğlunu evinə gətirir, yedirir içirir. Gecə yatır, tezdən oyanırlar. Yeməkdən sonra dəllalların hayqıran səsini eşidən Koroğlu:

– Bunlar niyə qışqırışır? – deyə soruşur. Ev sahibi ayğırın məsələsini danışır. Koroğlu:

– Mən gedib tutum, deyir. Ev sahibi:

– Boş ver, qonaq! Sənin kimi neçələrini öldürmüş bir ayğırdır, səni də öldürər. Koroğlu:

– Allahın dediyi olar! – deyərək gedir.

Baxsa, axırın içində ayğır var, uzaqdan baxan xanla birlikdə xalq da var. Koroğlu xana gedib:

– Bu ayğırı tutacaq kişiyə nə yaxşılıq edirsən? – deyə xandan soruşur. Xan:

– Alma boyda altın da verərəm, başqa da ərmağanlar da verərəm, – deyir. Koroğlu:

– Gətirin qoşum dəstini! – deyir. Vəzirlər gətirib verirlər. Koroğlu dizgini də alıb, axıra girir, ayğırı tutur, yüyənini də qoyur və atı minir. Xan deyir:

– Ay, oğlan! Axırdan çıxarmadan, içində yor, gətir! Bir minib, ürəyimi dindirim!

Koroğlu ayğırla divardan hoppanıb çıxır. Sonra xalqa doğru qışqıraraq deyir:

– Ay, insanlar! Siz məni tanıyırsınızmı? Xalq:

– Tanımırıq! – deyir. Koroğlu:

– Tanımırsanızsa, mən özümü tanıdım! Filan vaxt bu xanın gözlərini çıxarıb göndərdiyi yaşlı ilxıçısını tanıyırdınızmı? Camaat:

– Tanıyırdıq! Koroğlu:

– Tanıyırdınızsa, mən o qocanın qalan oğluyam, adım da Koroğludur! Bu ayğır da mənim atamın xana tulpar at olacaq deyə göstərdiyi taydır! – deyib, Koroğlu qılıncını çəkib xanın başını kəsir və gövdəsindən ayırır. Atasının gözlərini çıxarmağa hökm verən vəzirlərin də bir yandan başlarını kəsib atır.

Sonra Koroğlu qışqırır:

– Ay insanlar! İndi istədiyinizi xan seçiniz! Camaat yer yerdən qışqırır:

– Bu zalımlardan bizi qurtaran səndən başqa bizə xan olmağa layiq adam yoxdur!

Sonra Koroğlu xanın taxtına çıxır. Xanın çox gözəl bir qızı varmış, bu qızı da alır. O biri arvadına da xəbər göndərir ki, kiçik ata min, buraya gəl. O qadın da xalqa vida edərək kiçik ayğıra minib ərinin yanına gəlir.

ƏDƏBİYYAT

1. Сокровищница песен кумыков. Махачкала: 1959 (на кумыкском языке)
2. Кумыкские народные сказки. Махачкала: 1959 (на кумыкском языке)
3. Фольклор Азербайджана и прилегающих стран /Ред. Багрия А.В. Баку: 1930, с. 3-54.
4. Аджиев А.М. Дальние дороги песни. Махачкала: 1977, с.31-54, 74, 100;
5. Аджиев А.М. Нартский прозаический фольклор кумыков и его место в кавказской нартиаде// Дагестанская народная проза, с. 4-23.
6. Аджиев А.М. Къумукъланы йырлары. Махачкала: 2001.
7. Аджиев А.М. Специфика, связи и типология кумыкского фольклора в историческом освещении. Махачкала: 2008
8. Тейлор Э. Первобытная культура. М., 1939, с. 921-942.
9. Шахнович М.Ш. Мифы о сотворении мира. М., 1969, с. 6-43.
10. Сказки и мифы народов Чукотки и Камчатки. М., 1974, с.9-10.
11. Вирсаладзе Е.Б. Нартский эпос и охотничьи сказания в Грузии // Сказания о нартах: Эпос народов Кавказа. М.: Наука, 1969, с. 254.
12. Вирсаладзе Е.Б. Грузинский охотничий миф и поэзия. М.: Наука, 1976, с. 129.
13. Домусульманские верования и обряды в Средней Фзии. М.: Наука, 1975.
14. Алиев С.М. Акаев М-Г.Д. Хрестоматия по дореволюционной кумыкской литературе, Махачкала: 1989, с. 22-30. (на кумыкском языке)
15. Гаджиева С.Ш. Кумыки. М.: АН СССР, 1961, с. 325.
16. Халипаева И.А. Мифологическая проза кумыков// Исследования и тексты. Махачкала,1994.
17. Халипаева И.А. Преданья старины глубокой. Записки о народно-поэтических традициях селения Башлыкент. Махачкала: 2007.
18. Халипаева И.А.Словарь ритуально-мифологический (на основе кумыкского фольклора). Махачкала, 2013.
19. Южнокумыкские тексты в разные годы зап. Халипаевой И.А. в с.Башлыкент Каякентского р-на от Пашаевой Умуханнат, Пашаевой Айханум, Арсланбековой Гаджикиз, Султанова Султана, Рустамовой Сувалжат, Телеева Гаджи, Джапаровой Тотуш, Бабасовой Хава, Исаевой Кихили, Кадиевой Тоту и др.

İÇİNDƏKİLƏR

Qumuq folkloru haqqında
bir neçə söz (*A.Hacıyev, İ.Xalipayeva*)........................... 3

MİFLƏR, ƏFSANƏ VƏ RƏVAYƏTLƏR
Kosmoqonik miflər 6
Ovçuluq mifləri və demonik varlıqlar 9
Mifoloji əfsanələr. Çevrilmələr............................. 15

MİFOLOJİ İNAMLAR. YASAQLAR.
SINAMALAR. OVSUNLAR. DUALAR 30

MƏRASİM FOLKLORU
Mövsüm mərasim mətnləri 34
Ailə-məişət mərasimləri 40

ALQIŞLAR. QARĞIŞLAR
Alqışlar 65
Qarğışlar 67

SARINLAR, MASHARA SARINLAR........................ 76

UŞAQ FOLKLORU
Düzgülər. Sanamalar 103
Uşaq oyunu 105
Beşik nəğmələri.. 106
Laylalar, nazlamalar 107
Oyunlar //Oyunlar 108

YIRLAR // DASTANLAR
Qəhrəmanlıq dastanları
Minküllünün yırı 115
Kartkocak ilə Maksuman.............................. 124
Nart Dünk-Batırav... 136
Anci-namə.. 142

Oğlanbəyi 147
Qıssa – Kazak yırları 148
Qazaq idin, ər idin 151
Ərənlər deməklə ər olunmaz 153
Tarixi-qəhrəmanlıq yırları
Abdullanın yırı 156
Ayğazinin yırı 161
Zoruşun yırı 172
Tarixi yırlar
Molla Nəsrəddin və axsaq Temir 177
Yahsaylı dəli Osman 178
Abdullətifin yırı 181
Şamilin yırı 185
Axsaq Temirin yırı 186
Altın yazılı xətt var 188
Amanhorun yırı 190
Tarğunu haqqında yır 194
Arslanxanın yırı 197
Dağıstan haqqında yır 199
Şamil haqqında yırlar 202
Başlının yırı (Mahtının yırı) 205
Ballada yırlar
Zubayırın yırı 207
Aznavurnu yırı 210
Oçarlarda gömsünlər 215
Yurdlar haqqında deyilmiş yırlar 218
Zarafatyana yırlar. Qaravəllilər
Balış balışa dəyəndə *220*
Dovşanın yırı 221
Səkkiz xoruzun yırı 223

YOMAKLAR // NAĞILLAR
Heyvanlar haqqında nağıllar
Tülkü-tülkü – tükü qızıl 226
Tülkünün nağılı 229
Buzov, quzu və qurdlar 232

Yaxşılığa yamanlıq 233
Eniligim, Senligim qapını aç 235
Qurbağanın qınından çıxan qız 238
Sehirli nağıllar
Qarasaç 245
Ailə-məişət nağılları
Külbay 255
"Üç armud ver, üç ağıl al" 261
Qazın başında bitən qoz ağacı 265

BAĞLAMALAR. MƏSXƏRƏLƏR. LƏTİFƏLƏR.... 268

TAPMACALAR 271

ATALAR SÖZLƏRİ VƏ DEYİMLƏR 276

OĞUZ KÖKƏNLİ QUMUQLARIN FOLKLORU
Duxa Xocan oğlu Dəli Domrulun hekayəsi
və yırı... 307

ƏDƏBİYYAT 324

Türk xalqları folkloru,
V kitab,
Qumuq folkloru.
Bakı, Elm və təhsil, 2020.

Nəşriyyat direktoru:
Prof. Nadir Məmmədli

Kompüterdə yığdı:
Ləman Qafarova

Kompüter tərtibçisi və
texniki redaktoru:
Aygün Balayeva

Kağız formatı: 60/84 1/16
Mətbəə kağızı: №1
Həcmi: 328 səh.
Tirajı: 300

Kitab Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun
Kompüter Mərkəzində yığılmış, səhifələnmiş,
"Elm və təhsil" NPM-də hazır diopozitivlərdən
ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.